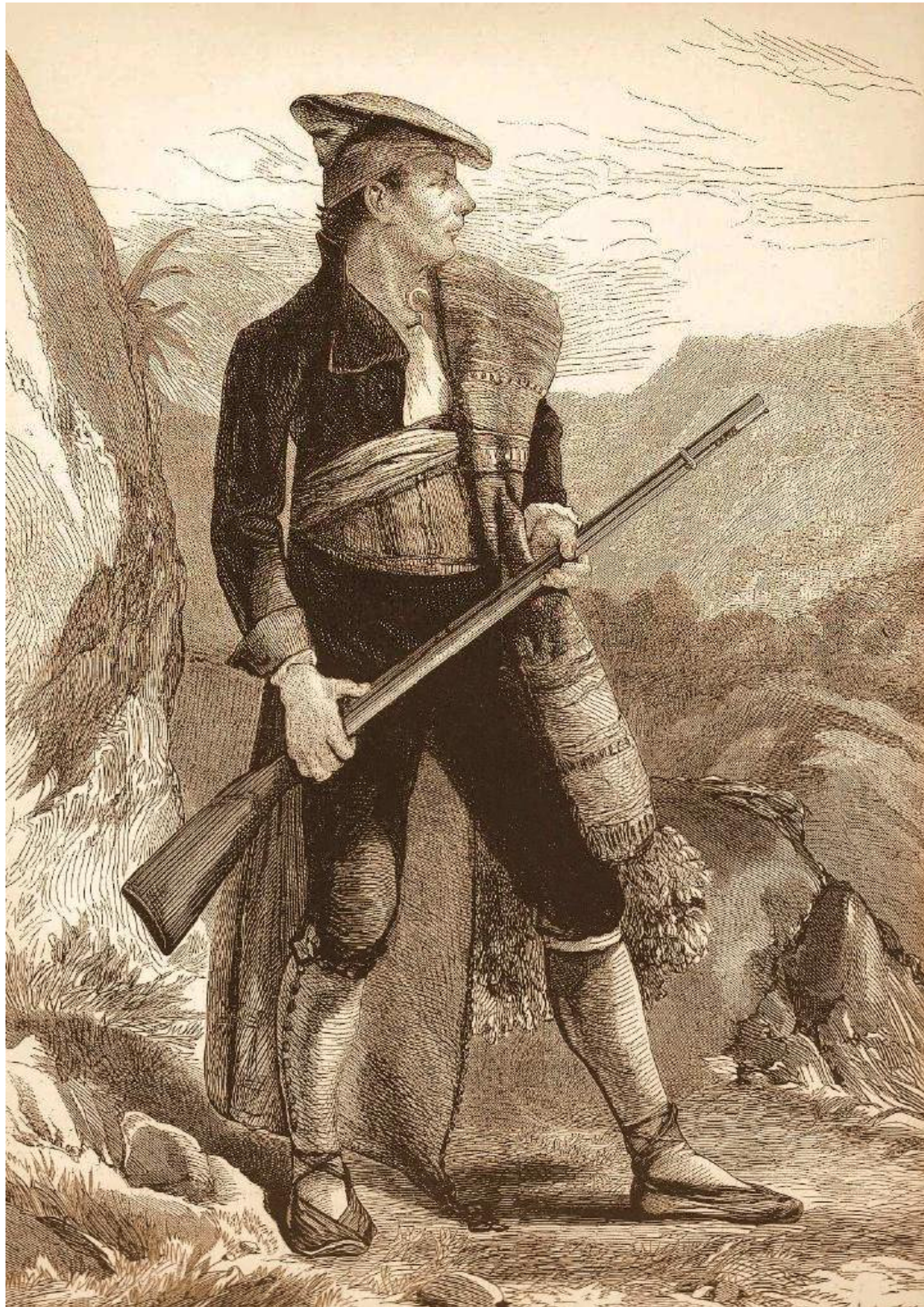
Juli Ochoa i Gonzalez:

JAUME MONTSERRAT I EL SEU TEMPS

La turbulenta trajectòria vital d'un bandit i guerriller santjustenc a través de les cròniques de l'època.

Sublevats del 1847[1]

Una cançó us vull cantar
 no hi ha molt que n'és dictada.
Treta n'és dels *Matiners*
que corren per la muntanya.
A levantarse, minyons,
la victoria és per nosaltres.
No podeu habitar pels plans,
ni tampoc dins de les cases;
per un dia de Nadal
gran sometent aixecàrem,
reclutàrem molta gent,
bons hereus de bones cases.
A marina havem d'anar,
que a Barcelona ens demanen;
quan a marina vàrem ser
trobem les tropes formades.
Tornem-nos, tornem, fadrins,
cadascú a les nostres cases,
a la terra de Querol,
que són les nostres muralles.

[1] Cançó popular recollida, entre d'altres, per MILÀ I FONTANALS, Manuel: *Romancerillo catalán* (1882), reeditat: *Romancer català*. Edicions 62 i "La Caixa". Barcelona, 1980, P. 72, MARCO I REVILLA, Joaquim*: Poesia popular política del segle XIX*. Edicions 62. Barcelona, 1978, P. 82. i RIBALTA I SECANELL, Xavier*: Integral 1965-2006*, Actual records. Castellar del Vallès, 2005. Cançò 15 del CD núm. 1 i P. 36 del llibret.

La cansó dels carlins[2]

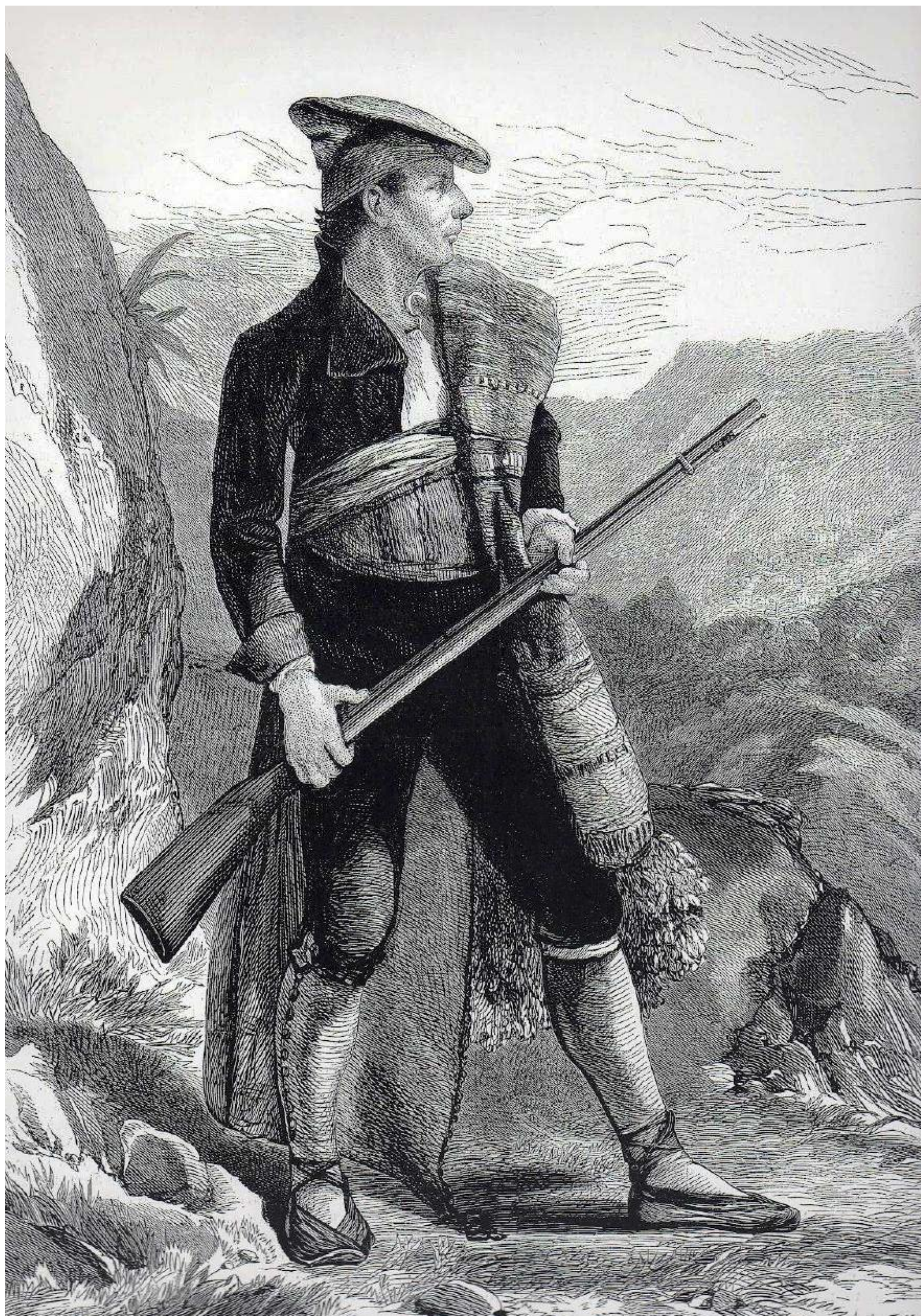
Montanyas de Busa
que tan altas sou, (bis)
digueú-nos hont pasan
los carlins hont son.

Vosaltres pagesas
que baixèu al plá, (bis)
déunos bona cambra
bon blat i bon pá.

Vosaltres pagesos
que crieu cunills, (bis)
criéulos ben grassos
pèls pobres carlins.

Déunos bonas armas
bons soldats serém: (bis)
¡ Visca Cárlos sexto !
que'l defensarem.

[2] Altra cançó popular coetània de l'anterior, recollida per BRIZ i FERNÁNDEZ, Francesc Pelagi: *Cansons de la terra. Cants populars catalans. Volum Ters*. Llibreteria d'Alvar Verdaguer. Barcelona, 1871. PP. 263 – 268.

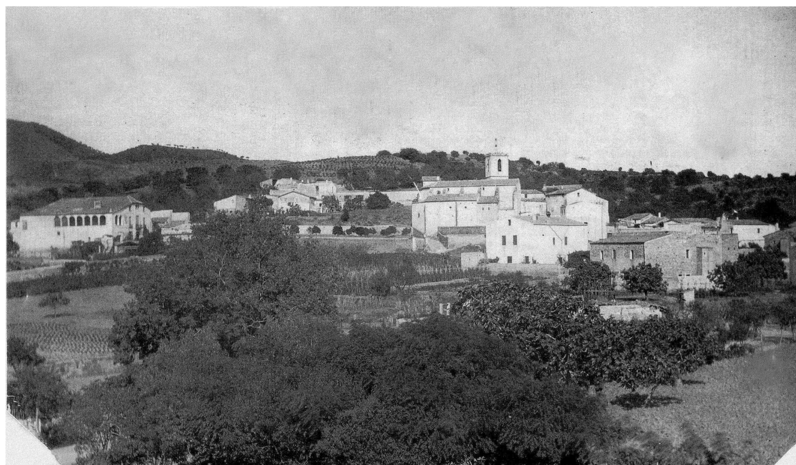

Voluntari carlí. Gravat publicat a The Illustrated London News de l'1 de novembre de 1873, basat en un dibuix del pintor català Baldomer Galofré i Ximenes (1849-1902).

El santjustenc Jaume Montserrat Pagès va ser un d'aquells homes que, segons la dita popular de l'època, "va preferir comptar els estels abans que els cabirons". Potser ja ho portava a la sang, mai se sap, però ens és més fàcil suposar que el nostre personatge va ser un fruit del seu temps, i que la tortuosa trajectòria vital que va seguir és deguda a que la seva personalitat fou forjada pels forts trasbalsos que es van haver de patir durant aquell sacsejat període històric que li va tocar viure...

ELS MONTSERRAT

El nostre personatge va venir al món sota el regnat de Ferran VIIè, en ple Trienni Liberal, període de llibertats que havia començat l'any anterior a Las Cabezas de San Juan (Sevilla) amb el pronunciament de Rafael de Riego, qui va reimplantar la Constitució espanyola de 1812 nascuda a Cadis durant la guerra contra l'imperi napoleònic, i estroncat l'any següent amb la fulminant intervenció de l'exèrcit expedicionari francès conegut com els Cent Mil Fills de Sant Lluís, que va donar altre cop pas a l'absolutisme més dur, en el decenni que, històricament, s'ha vingut a denominar Dècada Ominosa (1823-1833).

Sant Just Desvern, un petit poble eminentment agrícola, proper a Barcelona. Fotografia de finals del Segle XIX. Col·lecció Marcela S. Coquillat.

El dia 28 de febrer de l'any 1821, essent rector de l'església parroquial dels sants Just i Pastor de Sant Just Desvern Mossèn Alonso de Castilla i Muñiz, era batejat pel vicari Mn. Josep Prat i rebia els noms de Jaume, Dídac i Antoni, un nen nascut el dia abans, que seria el primer dels vuit fills (Jaume, Dídac, Josep, Francesc, Vicenç, Maria Rosa, Maria Àngela i Joaquima) haguts en el matrimoni format per Pau Montserrat Poll i Maria Pagès Xaus. Els seus padrins van ser l'avi matern i l'àvia paterna.

Els pares d'en Jaume, casats a Sant Just el 4 de desembre de 1819 i fills respectius de Josep Montserrat Pons i Agustina Poll Ferrés i de Jaume Pagès Manaut i Eulàlia Xaus Termes, eren membres de famílies santjustenques des de feia més de tres generacions, i en el cas dels Montserrat, des de començament del segle XVII, en que trobem documentat el 24 de juny de 1607 el matrimoni contret pel santjustenc Joan Montserrat amb Eulàlia Tayà, filla de l'immigrant gascó Joan Tayà.[3]

[3] Aquest petit esquema genealògic ha estat confeccionat a partir de les dades de diverses partides que es troben recollides al llibre de bateigs número 5 (1789-1846) i als llibres de matrimonis núms. 1, 2 i 3 de l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern corresponents respectivament als períodes 1581-1667, 1668-1750 i 1750-1851.

Els oncles barons d'en Jaume i germans grans del seu pare, Tomàs, casat amb Eulàlia Pi Figueras, i Dídac, casat en primeres núpcies amb Maria Fatjó Castelló, i, en enviudar d'ella, amb Victòria Domènec Vilapuda, vivien en sengles casetes de lloguer situades al llavors encara nou raval de la Carretera. La seva tia Gerònima, la més petita dels germans, casada feia poc, també vivia a Sant Just amb el seu marit Antoni Mestres Vellveny, natural de Sant Joan Despí.[4]

Eren els Montserrat, tant Pau, el pare, com els oncles Tomàs i Dídac, gent humil, sense propietats, que basaven la seva sustentació primordialment en la pròpia capacitat de treball i es dedicaven al cultiu de la vinya en règim de rabassa morta[5], treball que es complementava per ajudar-se quan calia amb altres feines, especialment agrícoles, per compte d'altri. De l'insignificància de les vinyes que treballaven els Montserrat ens dóna idea el registre de terres del terme de Sant Just practicat a començaments de l'any 1832 per l'acanador Josep Casas, el qual deixa constància de que en Pau Montserrat, pare del nostre protagonista, treballava una peça de vinya de tercera d'una mujada[6] d'extensió, i altres dues, cadascuna d'un quartà, una d'elles de vinya de segona i l'altra, de tercera.

No els hi van anar gens bé les coses als Montserrat.

L'oncle Tomàs, a la mort de Pau Ylla, el propietari de la casa on fins llavors havia estat vivint, es va veure immers en un plet de desnonament promogut per la vídua i el fill del difunt, que acabà perdent. La darrera notícia que fins ara disposem de la seva presència a Sant Just data del 17 de maig de 1833 en què va tenir lloc el bateig del darrer fill seu de què tenim constància. Després d'aquesta data, tot apunta a que va haver de marxar del poble.

L'altre oncle, Dídac, va morir, essent sebollit a Sant Just el 9 de gener de 1842.

Pau, el pare d'en Jaume, haurà de veure al seu torn com declaren extingit el contracte de la vinya que conreava i com, després de segrestar-la, és oferta a d'altres possibles nous adjudicataris[7], no podent fer res contra la resolució d'aquell contracte que el privava del seu principal medi de subsistència.

No acabarà aquí la cosa. A partir d'aquell moment tant Jaume Montserrat com el seu pare van començar a caure progressivament en un grau cada cop més alt de marginació social que acabaria duent el nostre personatge a situar-se fora de la llei i iniciar una trajectòria delictiva que el portaria, pocs anys més tard, a ser el capità d'una colla de malfactors que sembrava d'inquietud tota la contrada.

---

[4] De la descendència del matrimoni format per Antoni Mestres i Gerònima Montserrat i la seva vinculació amb la masia de Can Roldan ens parla MASDÉU I TÈRMENS, Raimon: *Els santjustencs de 1900*. Dins *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs IX*. Centre d'Estudis Santjustencs i Ajuntament de Sant Just Desvern. Sant Just Desvern, 1998. PP. 118 i 124.

[5] Contracte de conreu utilitzat sobre tot en les zones vitícoles de Catalunya, en el que els pagesos tenien el domini útil fins que dos terços dels primers ceps plantats es morien, cosa que solia succeir als cinquanta anys, mentre que els amos mantenien en tot moment el domini directe sobre la terra.

[6] Unitat de mesura agrària que equivalia a un quadrat de 90 passes de costat. El seu valor, per tant, era de 625 destres quadrats (25 x 25 destres), equivalent a 2.025 canes quadrades (45 x 45 canes), és a dir, 4.896,5 m^2. Es dividia en 2 quarteres, o 4 quartans, o 16 mundines, o 64 picotins.

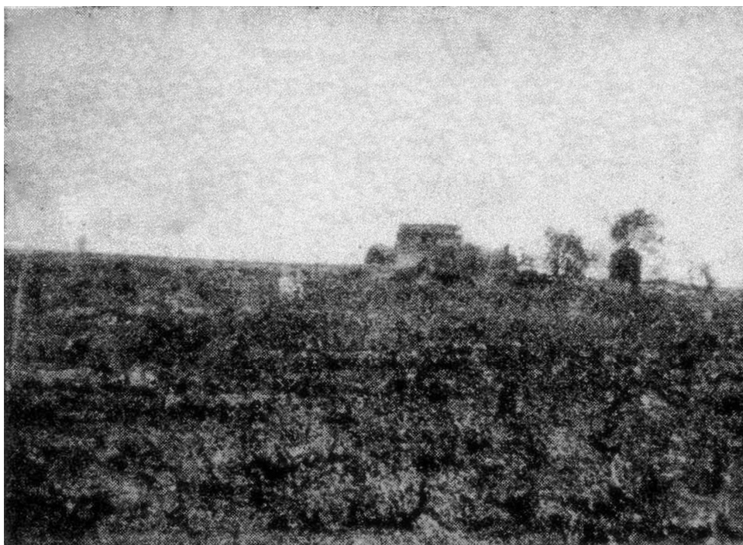
[7] Arxiu Històric de Sant Just Desvern (en endavant, AHSJD), documentació diversa relativa a aquests dos plets conservada a les carpetes d'Expedients Municipals núms. 228-5 i 229-6.

FET SAGNANT A ESPLUGUES

Una de les primeres accions delictives atribuïdes a Jaume Montserrat de les que es té notícia és la que va tenir lloc la nit del 4 o 5 d'agost de 1840 a l'espluguina masia coneguda per la Casa Blanca[8].

Aquesta masia era propietat del mariscal de camp de l'exèrcit D. Enrique de España y Taberner, marquès d'Espanya i baró de Ramefort, secretari de la Inspecció General de l'arma de cavalleria, detentor de la gran creu de la Reial i militar Orde de Sant Hermenegild, i nebot de Charles d'Espagnac de Cominges de Couserans i de Foix, el terrible Comte d'Espanya, capità general de Catalunya de trista memòria, ultrarreaccionari, absolutista i darrerament carlí, el qual havia estat assassinat l'any anterior a Organyà pels seus propis companys d'armes.

Com en tants altres casos, l'amo no residia a la casa, i aquesta era cuidada pel masover Pau Riera, natural de l'Hospitalet, que estava casat amb Josepa Escala, de Santa Coloma de Cervelló, la qual, abans de casar-se amb en Riera, havia treballat com a minyona dels marquesos propietaris d'aquella masia. Juntament amb el matrimoni també hi vivien els seus fills, la mare d'ell, i els mossos que ajudaven a les feines de la casa.

Masia i plana de la Casa Blanca, any 1900. Fotografia publicada a la pàgina núm. 159 de la monografia històrica sobre Esplugues de Llobregat escrita per Mn. Esteve Carbonell.

Va córrer la veu de que el marquès d'Espanya havia retirat les joies i altres objectes de valor de la seva casa de Barcelona i les havia fet portar en el seu cotxe a la casa d'Esplugues. Havent tingut notícia d'això, una colla de bandits, que la memòria popular identifica amb el grup capitanejat per Jaume Montserrat, va decidir apoderar-se d'aquell botí.

La relació del què va passar, transmesa de boca en boca, fou recollida pel rector d'Esplugues, Mn. Esteve Carbonell, qui, un segle després d'aquells fets, ens els descrivia així:

"Pels voltants de la festa major de Sant Just, cap al tard del dia 4 ó 5 d'agost de l'any 1840, una colla d'homes emmascarats, entre ells el cotxer, manats pel temible capità de lladres Montserrat, envaïren la casa sobtadament, detenint tot seguit el masover, fills i mossos.
A Pau Riera, amenaçant-lo amb armes, li exigien els tresors que, segons deien ells, havia portat el propietari, contestant el masover que no sabia res d'allò. Mentre uns tancaren a l'estable els mossos i els fills, d'altres lligaren a cada cap de la pastera a Pau i a la seva

[8] Aquesta casa, que també havia estat coneguda amb el nom erroni de Can Valls, fou enderrocada durant la segona meitat del Segle XX, i es trobava a la barriada de la Plana, on actualment hi ha el carrer de Manuel Riera, en el seu tram comprès entre els de Quintana i Rovellat. Un carrer veí duu el nom de "Marquès d'Espanya" en record de qui havia estat el seu propietari.

mare, que estant a la cuina fent el sopar i sentint les disputes, va sortir aïradament, amenaçant els lladregots amb la cullera de remenar l'olla.
Lligat i sense defensa, en Pau no contestava res, i això potser perquè ignorava on eren els tresors, o també per no trair el seu senyor; per tal d'espantar-lo, davant d'ell degollaren la seva pobre mare. Malgrat de veure aquella tragèdia, continuava sense dir res.
Folls d'indignació, en veure que no podien arrancar el secret al desventurat masover, el degollaren també al peu de la pastera on estava lligat.
La seva esposa que es trobava en estat de gestació avançat, la tenien lligada de braços i cames a una cadira; al seu costat hi tenia una filleta d'uns dos anys, plorant espouguida, i per tal de fer-la callar, un dels assassins li donà una punyalada al cap, quedant marcada del front tota la seva vida.
Sembla que el cotxer criminal, causant de tants estralls, en veure la masovera lligada i la seva filla ferida i demés conjunt esgarrifós, va dir als altres criminals, "Ja n'hi ha prou de sang; no fem com a Santa Coloma, on assassinaren tota la família d'una masia".
Enmig d'aquell tripijoc, casualment passava pel camí del davant de la casa, ara carrer Rovellat, un fill de cân Coll, anomenat el Pericó, amb una parella de bous, el qual venia del treball; mirant a l'interior de la casa i en veure que hi passava quelcom d'extraordinari, va entrar-hi; en veure'l els lladregots es llançaren damunt d'ell i d'una ganivetada li obriren el ventre, deixant-lo a terra per mort.
Assassinats els uns i tancats els altres, els criminals es dedicaren a saquejar la casa inútilment, puix que no varen trobar res. Cansats i desil·lusionats, es disposaren a menjar i beure tot el que trobaren, sense notar com havia fugit el Pericó, el qual aguantant-se el ventre, va poder arribar al poble. Com els bous havien arribat a cân Coll sense el Pericó, la seva família, estranyada, va sortir en busca d'ell, trobant-lo prop del poble tant mal ferit que al cap de poc d'haver explicat la seva desgràcia, va morir.
Al poble hi havia un destacament de soldats i la família donà part dels greus succesos al cap de la força; aquest ordenà tocar el cornetí per a ajustar els soldas i anat a cân Valls. Els criminals, en sentir el toc de cornetí, precipitadament abandonaren el menjar i fugiren cap a l'Hospitalet.
Recorden encara avui amb horror els descendents d'aquella desventurada família, l'horrible tragèdia de què foren víctimes els seus besavis".[9]

Poc temps després aquella banda de malfactors era desarticulada per l'autoritat i capturats els seus integrants, els quals foren duts a judici l'any 1841. Sorprenentment, tot i que sobre els membres d'aquella partida pesaven, almenys, els tres crims comesos a Esplugues, en Jaume Montserrat, que n'era el cap, només va ser sentenciat a dos anys de presó pel fet d'haver comès un robatori en quadrilla,[10] condemna que va complir en el presidi de Barcelona.

EL PRESIDI DE BARCELONA

Des de l'any 1833 s'havia establert a la Ciutadella de Barcelona un presidi correccional sota la dependència de l'administració militar. L'any 1842 es va traslladar a l'antic convent de Sant Pere de les Puelles, on va continuar sota el nom de "Presidi Peninsular" i posteriorment

---

[9] CARBONELL, Mn. Esteve: *Esplugues de Llobregat, monografia històrica*. Tipografia Emporium, SA. Barcelona, 1949. PP. 158-159.

[10] Arxiu General Militar de Segovia (en endavant, AGMS). Secció 1ª, Lligall M-3730. Documents 9-14 (*Tribunal Supremo de Guerra y Marina Núm. 21. Informe acerca de la causa y solicitud de indulto de Dn. Jayme Monserrat, Capitan de caballeria, voluntario de Esparraguera*). Full núm. 14.

es va organitzar d'acord amb el que dictava la Reial Ordre de 5 de setembre de 1844 sobre l'ordre i règim interior dels presidis del regne[11].

El director de l'establiment era el coronel Antoni Puig i Lucà, conegut amb el sobrenom d'*"El Espolín*", una bona persona preocupada per la reinserció dels interns, de qui es va dir que era un *"insigne patricio que se distinguió notablemente, tanto por su filantropía, como por haber cultivado con bastante éxito las letras y tomado una parte muy activa en todo lo que se refería al ornato y embellecimiento de esta ciudad"*[12]. També es va dir d'ell que *"No tuvo otra ambición que la felicidad del género humano"*.[13]

El nombre de confinats que el presidi de Barcelona podia contenir era d'uns 500. Una part estava dividida en diversos destacaments dedicats a la neteja i manteniment de les fortificacions de la Ciutadella, Montjuïc, Dressanes i Fort Pienc, així com de les places de Figueres, Girona, Hostalric, Cardona i Tortosa. Els demés s'ocupaven als tallers i obres mecàniques de l'establiment. En aquest presidi tenien entrada els sentenciats per l'Audiència de Barcelona, i d'ell eren transferits als diversos punts de destí d'acord amb les seves condemnes.

En aquell temps, els presidiaris anaven encadenats. L'aplicació de ferros es feia de la manera següent: als sentenciats fins a dos anys, un grilló amb brancal curt al genoll de dues baules; fins a quatre anys, de quatre baules també lleugeres a la cintura; i el mateix als sis i vuit anys, amb la diferència de ser de doble gruix. El pes dels primers, comptant el grilló, no passava de quatre lliures; els segons, de sis; i els tercers, de vuit. No estava permès dur-los cenyits a la cama, i s'havien de dur subjectats per les darreres baules al genoll i cintura, no estant tampoc permesa la seva ocultació sota dels pantalons. Les correccions a imposar a qui manifestés comportaments negatius eren: reclusió en calabós, recàrrec de ferros, règim de pa i aigua i privació de gratificació pel treball. Aquells que passaven endevades per aquests extrems eren qualificats d'incorregibles, i enviats als presidis de carretera o als arsenals.[14]

El treball forçat dels presidiaris s'aplicava generalment a la realització d'obres d'infraestructura pública, tant civil com militar. Segons el Decret de 5 de setembre de 1844, redactat pel ministre de Governació Pedro José Pidal i signat per Isabel II, els 29 presidis que fins aquell moment hi havia hagut en tot el regne, tal com ho havia deixat establert l'Ordenança de Presidis de 14 d'abril de 1834, van quedar reduïts a 13: Barcelona, Burgos, Badajoz, La Corunya, Cartagena, Ceuta, Granada, Madrid, Sevilla, Toledo, València, Valladolid i Saragossa. A més, hi havia els destacaments de Balears i Canàries i, com a depenents del presidi de Ceuta, els destacaments africans de Melilla, Alhucemes i Penyó Vélez de la Gomera.

De ben poca cosa li va servir aquesta primera estada a la presó a Jaume Montserrat, ja que tot just completa la sentència tornava a reincidir, i l'any 1842 li era imposat un any més de

[11] *Gazeta de Madrid*, del 23 de setembre de 1844. PP. 1-2.

[12] J. A. S.: *El Consultor. Nueva guía de Barcelona.* Imprenta de la Publicidad, a cargo de A. Flotats. Barcelona, 1857. P. 446.

[13] BUXERES, Antonio: *Elogio del difunto coronel Don Antonio Puig y Lucá.* Imprenta de José Tauló. Barcelona, 1849. P. 22.

[14] PI Y ARIMON, Andrés Avelino: *Barcelona antigua y moderna, descripción é historia de esta ciudad hasta nuestros días.* Imprenta y librería politécnica de tomás Gorchs. Barcelona, 1854. PP. 638-642.

presidi, també aquest cop per robatori. D'aquest segon empresonament, però, acabarà escapolint-se[15], tal com més endavant podrem veure.

ELS ALÇAMENTS CONTRA ESPARTERO DE 1842 I 1843[16]

La finalització, l'any 1840, de la Primera Guerra Carlina havia suposat l'ascens del general Joaquín Baldomero Fernández-Espartero Álvarez de Toro (més conegut com Baldomero Espartero), principal artífex d'aquella pacificació, a les més altes esferes del poder, arribant, fins i tot a ostentar el càrrec de regent de la corona espanyola després del pronunciament de setembre que va propiciar la caiguda i sortida d'Espanya de la fins llavors regent Maria Cristina de Borbó i Dues Sicílies, vídua de Ferran VII i mare de la futura reina Isabel II, llavors encara menor d'edat.

La política d'Espartero no va afavorir en absolut Catalunya per nombroses raons, essent les principals d'elles el tractat de lliure comerç amb Anglaterra, que perjudicava els interessos de la indústria tèxtil catalana i de les masses assalariades que depenien d'ella, el decret imposant l'obligatorietat d'aportar homes a l'exèrcit sense que valgués ja el sistema emprat a Catalunya d'abonament d'una quota substitutòria eximent de les lleves, o el fet de voler establir una contribució extraordinària a més de prestacions personals per tal de reedificar la Ciutadella, de la que les autoritats barcelonines ja havien començat a enderrocar una part.

Tot això va venir a atiar una situació general de descontent que ja es venia covant i que va acabar donant lloc a que el 13 de novembre de 1842 es produís a Barcelona una insurrecció antiesparterista. En ella, la milícia popular, coneguda com la Patuleia, va atacar la guarnició militar i aconseguí que Antonio Van-Halen, el seu cap, evacués les tropes i anés a establir-se a Sant Feliu, situant, posteriorment, el seu quarter general a Esplugues[17].

La rebel·lió fou sufocada amb l'arribada d'Espartero el 28 de Novembre, el qual, després de passar revista a Esplugues a les tropes assetjants, es va instal·lar a Sarrià i va ordenar el bombardeig de Barcelona des de la fortalesa de Montjuïc, cosa que es va realitzar el 3 de desembre, en que foren llançades 1.014 bombes de tots els calibres sobre la ciutat, destruint o causant danys considerables a 462 cases[18]. A Esplugues es manté la tradició de que aquella terrible ordre fou signada per Espartero a Can Cortada, damunt de la taula del menjador del baró de Maldà, i que aquella taula fou duta temps després per l'antic masover Baldiri Faura a l'hostal de Cal Quirze, desaparegut ara fa pocs anys.[19]

---

[15] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm. 14.

[16] A més de les diverses cites puntuals, el present capítol i els dos següents han estat extrets de les següents obres: ALVAREZ, J. A. de: *Pronunciamiento de Cataluña contra Espartero y su gobierno en Junio de 1843*. Imprenta de A. Albert. Barcelona, 1844. PP. 128-143, CHAO, Eduardo: *Historia de la vida militar y política de Martín Zurbano*. Est. Literario-tipográfico de P. Madoz y L. Sagasti. Madrid, 1846. PP. 402-405, BALAGUER, Víctor: *Historia de Cataluña*. Vol. X. Imprenta y fundición de Manuel Tello. Madrid, 1887. PP. 311-323 i CURET, Francesc: *"La Jamància". Les bullangues de 1842 i 1843*.Col. *Episodis de la història*. Rafael Dalmau, editor. Barcelona, 1961. PP. 40-42.

[17] VAN-HALEN SARTI, Antonio: *Diario razonado de los acontecimientos que tuvieron lugar en Barcelona, desde el trece de Noviembre al catorce de Diciembre de 1842. Publicado por D. Antonio Van-Halen, Conde de Peracamps*. Imprenta de El Imparcial. Barcelona, 1845. PP. 25 i ss.

[18] CRESPI, Mateu: *Diario de Memorias de Barcelona*. (Manuscrit). Barcelona: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona. Ms.A-116. s/d. Sense paginar.

[19] CARBONELL, Mn. Esteve: *Esplugues de Llobregat...* Op. Cit., PP. 140 i 165.

La tarda del dia 4 de desembre entraven a Barcelona les tropes dirigides per Espartero, acabant així amb la sublevació.

D'Espartero és la terrible sentència de que "*a Barcelona hay que bombardearla al menos una vez cada 50 años*". Aquesta agressió a Catalunya fou, però, el preludi del final de la seva regència.

A més d'haver provocat la insurrecció del 1842, les mesures d'Espartero havien propiciat també la radicalització de les forces polítiques que se li oposaven, tant per la dreta com per l'esquerra. Tot just per l'esquerra va començar a prendre una certa força el Partit Republicà, de recent creació i al voltant del qual s'agrupaven socialistes utòpics de tendència cabetiana, com Abdó Terrades, Narcís Monturiol, Francesc de Paula Coello, Ignaci Montaldo, Ceferí Tresserra, i Josep Anselm Clavé, entre d'altres). Així trobem que el desbancat partit progressista d'Espartero cedia el pas a una oposició formada per forces dretanes (moderats) i esquerranes (republicans) a més de diversos grups de progressistes desencantats.

El 28 de maig de l'any 1843, un pronunciament dut a terme a Reus pels militars progressistes Joan Prim i Prats i Llorenç Milans del Bosch i Mauri fou ràpidament secundat per altres places, entre elles, Barcelona, ciutat on es va erigir una Junta Suprema i a la que es va adherir el capità general José Cortínez Espinosa i tota la guarnició, excepte el coronel Bernardo Echalecu, governador del castell de Montjuïc, que no el va secundar, i el general riojà Martín Zurbano Baras, un "*ayacucho*"[20] de socarrel que havia col·laborat amb Van-Halen en el bombardeig del desembre anterior, i que va sortir tot seguit cap a Tarragona a enfrontar-se amb Prim i Milans.

Aquest moviment, recolzat des de Madrid per Francisco Serrano, Luis González Bravo o Ramón Narváez, militars d'ideologies diverses, des de progressistes fins a moderats (ultraconservadors), va fer tontrollar el poder d'Espartero, el qual, a la desesperada, es va decidir a reprimir aquesta nova sublevació amb les forces que encara li eren fidels.

L'AMENAÇA DE ZURBANO. MOBILITZACIÓ DELS SANTJUSTENCS.

Un cop arribat a Tarragona, Zurbano va anar a Reus amb les seves forces, i l'onze de juny va sometre aquella ciutat a un dur bombardeig fins aconseguir la seva capitulació i la sortida pactada de Prim i els seus, que van haver d'abandonar la plaça i marxar a Barcelona.

Per l'èxit obtingut en aquesta acció, en Zurbano va ser ascendit:

"*S.A. el Regente del Reino se ha enterado con agrado de los anteriores documentos* [es refereix al comunicat en el que Zurbano informa al Ministeri de la Guerra sobre l'acció de Reus], *y ha mandado que en su nombre se den las gracias al valiente general Zurbano y demás individuos del ejército de su mando; confiriendo á aquel por decreto de este día el grado de teniente general, por el homenage que acaba de rendir á las instituciones constitucionales y al Trono de la Reina sometiendo á los enemigos del reposo público y de la Constitución del Estado*"[21].

[20] Seguidor incondicional d'Espartero.

[21] *Gaceta extraordinaria de Madrid*, del 16 de juny de 1843. Pàgina única.

El 15 de juny, Prim entrava a Barcelona, acompanyat de la Junta Suprema. La immensa gentada que sortí a rebre'l cobria tota la carretera fins a Sant Feliu.[22]

Després d'ocupar Reus, Zurbano va tornar a Tarragona, i des d'allà va anar a Lleida, on es va trobar amb Antonio Seoane, general en cap dels exèrcits de Catalunya, Aragó i València, i llavors, al front d'una divisió formada per 14 batallons d'infanteria, 5 esquadrons de cavalleria, dues bateries rodades i altres dues transportades a llom, totalitzant 7.000 homes, 500 cavalls i 12 canons, va marxar sobre Barcelona amb l'intenció de sotmetre la capital del Principat i sufocar el moviment.

Decidida a plantar cara a aquella greu amenaça, i davant la premura imposada per l'avenç constant de les tropes agressores, la Junta Suprema de Barcelona dictà una proclama a la una de la matinada del 19 de juny, en la que es mobilitzava tots els homes solters i vidus sense fills, de 18 a 40 anys, els quals s'havien de presentar armats dins del termini de 24 hores en els punts de concentració, que, pel cas dels habitants dels partits de Sant Feliu de Llobregat i Terrassa, seria Molins de Rei, on una comissió de la Junta es faria càrrec d'ells.

Fidel seguidor d'aquelles instruccions, l'Ajuntament de Sant Just va actuar amb gran diligència i va mobilitzar tots aquells veins que s'ajustaven al que requeria la Junta.

El dia 21 ja estava formada una força composta de 52 santjustencs disposats a anar a la lluita. La relació dels individus que la integraven, el·laborada pel seu comandant, el tinent Francesc Gelabert, no recull, però, la totalitat dels noms dels que hi van anar:

"Milicia Nacl. Del Pueblo de San Just Desbern
Lista de revista de los individuos de la espresada Milicia que á continuacion se espresan y que con arreglo al Bando de la exma. Junta Suprema de 19 del actual salen movilizados para las inmediaciones de Igualada en persecución de Zurbano.

Clases	*Nombres*	*Destinos*
Teniente	*D. Franco. Gelabert*	*P*
Subtente.	*D. Lorenzo Estaper*	*P*
Sargento 1º	*Tomas Aymerich*	*P*
Id. 2º	*José Carbonell*	*P*
Id. 2º	*Juan Bta. Modolell*	*P*
Cabo 1º	*Remigio Remendó*	
Id. 1º	*Juan Esmarats*	
Nacionales	*José Oliveras*	
	Juan Oliveras	
	Pablo Oliveras	
	Jacinto Gelabert	
	Marcelo Pagés	
	Franco. Pagés	
	Baudilio Salabert	
	Anto. Salabert	
	&c. &a.	

Total 52

[22] SANS I FÀBREGAS, Llorenç: *La Bullanga de la Jamància*. Dins *Va i Vé* núm. 66. Sant Feliu de Llobregat, febrer de 1986. P. 22.

San Just Desbern 21 Junio de 1843
El Tente. Comandante".[23]

Aquell mateix dia, l'alcalde Pau Martí Illa va revistar la tropa santjustenca abans de la seva partida:

"Don Pablo Martí Alcalde Constitucional del espresado pueblo, Certifico, que los dos caballeros oficiales y cincuenta y dos individuos de tropa, comprendidos en la antecedente lista, han sido revistados por mi en este dia en que emprenden la marcha para las inmediaciones de Igualada, para unirse á las demas fuerzas allí ecsistentes en observacion de la Division Zurbano. San Just Desbern 21 Junio de 1843".[24]

Després, els integrants de la Milícia Nacional de Sant Just van sortir cap a Molins de Rei, tal com deia la convocatòria, i des d'allà marxaren en direcció als campaments del Bruc i de Castellolí, on es concentraven les forces convocades, dirigides pel brigadier d'infanteria Vicente de Castro y Fernández, acompanyat pel coronel Joan Prim, els quals aconseguiren aplegar 6 batallons d'infanteria, 100 cavalls i dues bateries per tal d'aturar l'avanç dels enemics.

"Los encrespados cerros del Bruch, Casa-Masana, Castellolí aparecieron coronados de gorros catalanes, como estensos campos de amapolas agitadas por la furiosa tormenta, de innumerables somatenes cuyos hechos de valor y de audacia han causado siempre la admiración de cuantos nacionales y estrangeros recuerdan en la memoria sus proezas y sus hazañas. Preciso es advertir que el coronel Prim, gefe de los somatenes y fuerza del ejército que estaban acampados en los puntos ariba espresados, no pensó mas que en cubrir y asegurar bien el camino que conduce á Barcelona, frustrando con semejante disposicion las ideas que habia podido concebir Zurbano respecto á su entrada en dicha ciudad".[25]

La divisió del general Zurbano va arribar a Igualada el 22 de juny, i des d'allà amenaçà la Junta de Barcelona amb un missatge en el que els deia que si els homes apostats al seu davant obrien foc, ell faria que el governador de Montjuïc bombardegés la ciutat fins destruïr-la:

"Capitanía general de Cataluña = Habiendo dado órden al gobernador de Monjuich para que al momento que los sublevados principiasen el fuego sobre las tropas que estan a mis órdenes, bombardee á Barcelona, haciendo uso de todas las baterías del fuerte hasta que DESAPAREZCA LA POBLACION, si es necesario, doy a V. S. el presente aviso para su gobierno; y para que pueda advertir á los subditos de la nacion que representa.= Dios etc. = Cuartel general de Igualada 22 de junio = El capitan general interino.= MARTIN ZURBANO".[26]

És fàcilment imaginable el grau de tensió que es respirava... En qualsevol moment podia haver saltat l'espurna que ho precipités tot cap a uns fets de terribles conseqüències.

---

[23] AHSJD. Carpeta 229-6 (1840-1846). Lligall 1840-1843. Any 1843. Document núm. 65.

[24] Id., diligència primera.

[25] ALVAREZ, J. A. de: *Pronunciamiento de Cataluña contra Espartero y su gobierno, en junio de 1843*. Imprenta de A. Albert. Barcelona, 1844. PP. 135-136.

[26] *La Posdata*, de l'1 de juliol de 1843. P. 4.

Afortunadament, res d'això no va passar. La regència del duc de la Victòria feia aigües i ja s'albirava la seva imminent caiguda. Davant la situació desesperada en que es trobava el govern de Madrid, Zurbano, seguint les indicacions de Seoane, va optar per retirar-se per tal d'anar en socors d'Espartero. El dia 24 les seves tropes van marxar d'Igualada i per Cervera, Tàrrega i Lleida s'encaminaren cap a Madrid, posant fi, d'aquesta manera, a la greu amenaça que ell i les seves tropes havien suposat per Barcelona.

Tot just conjurat el perill, els homes de la milícia santjustenca foren desmobilitzats i van poder tornar a casa, cosa que van fer aquell mateix dia:

"Los espresados Sres Oficiales e individuos de Tropa han regresado al anochecer de este día a sus hogares, habiendo cesado ya su movilizacion. San Just Desbern 24 Junio de 1843".[27]

Poc després tenia lloc la desfeta governamental de Torrejón de Ardoz i la capitulació de Madrid, després de la qual Espartero va marxar a l'exili acompanyat pels seus principals fidels, entre els que estaven Van-Halen i Zurbano.

A començament de juliol, amb l'arribada al poder del nou govern provisional, el brigadier Vicente de Castro fou recompensat amb l'ascens al grau de mariscal de camp.

NOU BOMBARDEIG DE BARCELONA. FUGA DE JAUME MONTSERRAT

Tot i que el programa de Prim en pronunciar-se contemplava la democratització de les estructures a través de l'existència d'unes juntes provincials coordinades per una Junta Central, a Madrid, el nou govern que havia desbancat Espartero es va començar a allunyar d'aquest plantejament. Mentre les juntes locals, i en especial la de Barcelona, propugnaven la formació d'una Junta Central que es fes càrrec de la regència, a la capital del regne es rebutjava la representativitat de les juntes i s'ordenava la seva dissolució.

A finals de juny de 1843, un manifest de la junta local de Barcelona imprès per Antoni Brusi palesava l'afany per enderrocar les muralles que encorsetaven la ciutat:

"Junta suprema provisional de la provincia de Barcelona.- Intérprete esta Junta Suprema de los deseos del pueblo Barcelonés y anticipándose á los mismos por considerarlos fundados en la prosperidad de esta Capital, ha venido en decretar lo siguiente:
Artículo 1º Se derribarán las murallas de esta ciudad menos la parte que da al mar.
Art. 2º Se comete al Excmo. Ayuntamiento de la misma la egecucion del presente decreto.
Art. 3º Principiará el derribo el dia de mañana por la parte de Canaletas frente de la Rambla, y por la de Junqueras.
Barcelona 27 de junio de 1843.
El Presidente, Antonio Benavent.= Juan de Zafont.= Rafael Degollada.= Manuel de Senillosa.= Isidoro de Angulo.= Antonio Grau.= Juan Llacayo.= Manuel Gatell.= Cayetano Almirall.= Ramon Lopez Vazquez.= Juan Castells, Vocal Secretario".[28]

El 13 d'agost, Barcelona es va alçar contra el govern de Madrid en un moviment conegut pel nom de La Jamància. Les forces dels revoltats eren la Milícia Nacional i el cos franc dels

[27] AHSJD. Carpeta 229-6 (1840-1846). Lligall 1840-1843. Any 1843. Document núm. 65, diligència segona.

[28] Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona. Exp. 1758 de l'any 1843. *Acord imprès de la Junta Suprema Provisional de la província de Barcelona. Decret de la Junta Suprema per l'enderroc de les muralles i nomenament d'una comissió que hi entengui.*

voluntaris que s'aplegaven en el Batalló de la Brusa. Més tard s'hi va afegir un nou cos franc, conegut pels Salvaguardes de la Llibertat, que estava format principalment per presidiaris no condemnats per delictes comuns, alliberats amb aquesta finalitat.

El 9 de setembre va tenir lloc a Molins de Rei una conferència entre els brigadiers Joan Prim i Narcís d'Ametller en la que ambdós militars van contrastar les seves posicions davant la insurrecció de Barcelona.[29]

A continuació d'aquesta trobada, Ametller, que havia acceptat aquell pronunciament, va entrar a Barcelona amb gairebé tota la seva divisió.

En contra del que s'hagués pogut suposar d'antuvi, Joan Prim no tan sols no va recolzar la sublevació barcelonina, sinó que es va posar al costat del govern i va dirigir personalment la seva sufocació. Fou ell qui, des del seu quarter general situat a Gràcia, va ordenar un nou bombardeig de Barcelona que va superar amb escreix el bombardeig que l'any anterior havia ordenat Espartero. Entre el 18 i el 24 d'octubre de 1843 es van disparar sobre la nostra capital 5.847 projectils, essent el punt àlgid d'aquest bombardeig el diumenge 22 d'octubre, en que s'en dispararen 1.351.

En aquells moments en que les coses anaven tan mal dades, és quan va començar a produir-se un creixent nombre de desercions entre els components dels anomenats salvaguardes de la llibertat.

"Formadas las compañias de salvaguardias de hombres alistados tan solo para evadir la prisión ó el presidio que estaban sufriendo, poca confianza pudieron poner en ellos los sublevados, porque á la primera oportunidad principiaron á pasarse, haciendolo seis en un dia, en otro cuatro y así hubieran seguido quizas todos á no haber sido la vigilancia rigor, como que habiendose preso á uno que trataba de hacerlo fué pasado por las armas, despues de juzgado sumariamente por un consejo de guerra.
La desercion de los salvaguardias se atribuyó á las instigaciones del capellan del presidio D. Melchor Bufill á quien se prendió con este motivo; siendo notable la poca confianza que se tuvo con los empleados de aquel establecimiento, donde dias anteriores se supuso existir una conspiracion para dar entrada á las tropas por aquella parte, de modo que tambien fueron presos el comandante D. Antonio Mutton y capataces, pero nada resultó contra ellos en las diligencias que se instruyeron".[30]

És tot just aquest dia en que tornem a tenir notícies sobre en Jaume Montserrat: Ja hem vist que en aquell temps es trobava reclòs en el presidi de Barcelona, establiment penitenciari de segona classe en el que s'internaven individus condemnats a penes d'entre dos i vuit anys de treballs forçats.

Tot apunta a que aprofitant les excepcionals circumstàncies per les que travessava Barcelona, i en especial el posicionament de la direcció del presidi on estava recluït, en Jaume Montserrat se n'havia pogut fer escàpol, potser a través dels salvaguardes de la llibertat, o bé, més probablement, fugant-se directament. Ara bé, el fet de que la ciutat es trobés assetjada per les tropes governamentals li havia impedit el poder continuar la fugida fora de les seves muralles,

[29] BALAGUER I CIRERA, Víctor: *Guia-Cicerone de Barcelona á Martorell*. Imprenta nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas. Barcelona, 1857. PP. 73-74.

[30] J. P. Y G.: *Cuadro histórico y pintoresco de los sucesos de Barcelona durante los meses de septiembre, octubre y noviembre de 1843*. Imprenta de J. Mayol. Barcelona, 1844. PP. 65-96.

essent possible que hagués acabat intentant cercar la seva salvaguarda integrant-se en els cossos francs o en la Milícia Nacional.

Ens dona notícia d'això el coronel Gregorio Villavicencio[31], segon comandant del segon batalló de la Milícia Nacional de Barcelona i governador interí de la ciutat, quan dicta en tal dia una ordre basada en quatre punts als membres d'aquesta milícia i demés defensors de Barcelona sobre diferents aspectes organitzatius, i en ella, en el segon dels punts ens diu el següent:

"Art. 2.° Por resolución de la misma Junta se previene á los comandantes de los batallones de M. N. de toda arma, Francos y partidas sueltas pongan á disposición del Sr. comandante del presidio peninsular al reo fugado de él, Jaime Monserrat, caso que hubiese tomado plaza en alguno de los suyos respectivos negándosela si se presentase á solicitarla en lo sucesivo".[32]

El militar i polític Ramon Maria Narváez. Carta de visita realitzada pel fotògraf francès André-Adolphe-Eugène Disdéri (1819-1889).

Barcelona fou, com hem vist, bombardejada indiscriminadament fins al 24 d'octubre. Un ferri setge va seguir el bombardeig, i a les 11 de la nit del 20 de novembre de 1843 era signada la capitulació. La darrera ciutat catalana sollevada, Figueres, va caure pel gener de 1844.

Si ens atenem a l'historial penal del nostre personatge, veurem que en Jaume Montserrat estava a la presó per dues condemnes acumulades, i que quan es va escapar encara li quedava un any per complir. No s'en va sortir d'aquella fuga, i ben aviat va tornar a estar empresonat. Aquest cop hauria de romandre tancat durant un parell d'anys més: un d'ells corresponia a la resta de la condemna pendent, i l'altre, de recàrrec, era la sanció per haver-se escapat.

"Desertó en 1843 y aprendido [sic, per *aprehendido*] *estinguió el tiempo de su empeño obteniendo licencia por cumplido".*[33]

"En 2 de noviembre de 1845, fué licenciado por haber cumplido dos condenas que le fueron impuestas por la audiencia de este territorio, y un año de recargo por desertor".[34]

---

[31] Gregorio Villavicencio fou un liberal de socarrel. El seu pare, comandant de marina al port de Marbella, havia estat afusellat l'11 de desembre de 1831 juntament amb els altres 52 companys del general liberal José María de Torrijos. Ell mateix va estar engarjolat 18 mesos per la seva vinculació amb aquells fets. Militar d'infanteria, fou destinat a Catalunya l'any 1836. L'any 1840 estava a Lleida, on va participar en el pronunciament de setembre, i el 13 de setembre de 1843 fou nomenat governador interí de la plaça de Barcelona.

[32] ANÒNIM: *Revolución de Barcelona proclamando la Junta Central. Diario de los acontecimientos de que ha sido teatro esta ciudad durante los meses de Setiembre, Octubre y Noviembre de 1843. Redactada por un testigo de vista*. Imprenta de D. Manuel Sauri. Barcelona, 1844. PP. 133-134.

[33] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm. 14.

ELS MODERATS EN EL PODER

Per tal d'evitar un possible retorn de l'ex-regent Maria Cristina, hom va decidir d'adelantar la majoria d'edat d'Isabel II; així amb només tretze anys esdevingué reina constitucional d'Espanya el novembre de 1843. Com que aquesta operació havia estat obra del partit moderat, aquests van copar tots els òrgans del poder, deixant fora del joc polític el partit progressista. Des d'aquell moment s'obria un llarg període de predomini dretà, conegut con la Dècada Moderada (1844 – 1854).

El maig de 1844 es va formar un gabinet presidit pel general Ramón Maria Narváez, la gran figura dels moderats, que va estar al poder, amb algunes intermitències, durant tot aquest temps, governant d'una manera dictatorial. Algunes de les mesures que van caracteritzar el seu mandat foren la supressió de la Milícia Nacional, la creació de la Guàrdia Civil, la Llei d'Ajuntaments de 1845, en que reservava al govern el nomenament dels alcaldes, la Llei Electoral de 1846 de marcat caràcter oligàrquic, ja que el cos electoral el formava només el 0,8 % de la població, i la Constitució de 1845, fortament conservadora, que suposava un considerable retall en els drets individuals que fins llavors s'havien gaudit.

El rígid govern dels moderats serà el causant de que la oposició vagi creixent paulatinament, i el primer esclat violent d'aquesta oposició anirà per compte dels carlistes.

BANDOLERISME. LES ESQUADRES A SANT JUST. CENS DE SOSPITOSOS

El 26 de març de 1844, a les 8 del vespre, la masia de Can Castellví de la Rierada era assaltada per una cuadrilla formada per deu bandits. Advertits prèviament per una delació, dins de la casa els estaven esperant els mossos d'esquadra, els quals van repelir l'atac, causant quatre morts entre els atacants.[35]

Per tal de fer front al creixent increment del bandolerisme, els mossos d'esquadra van haver de desplegar-se per tot el territori, establint nous posts de vigilància en tots els punts estratègics. Un d'aquells posts es va situar al començar l'any 1855 a Sant Just, a l'alçada del Camp Roig, prop del punt en que el camí de Sant Feliu –actual carrer de la Indústria– arribava a la carretera. Miquel Reventós, amo de la masia de Can Vilà, ens ho recorda:

"Dia 17 Gene la Justicia me maná portar lleña per fer una barraca per los mossos de la Esquadra mes avall de can Jeroni bora la Carretera y me la demanà pagan ÿ no se quan me la pagaran dita lleña val dos cargas gabella.
Val.....................6 pasetas 2 rs.
Mes nou pins.. ..5 pasetas"[36]

La nit del 27 de febrer del 1845 un grup de facinerosos, alguns d'ells ex-guerrillers de la primera guerra carlina, va aturar la diligència entre Tordera i Malgrat, robant el seu contingut i segrestant i matant després algun dels seus passatgers. Així començava el famós cas dels

---

[34] *La España*, del 26 de novembre de 1857, P. 3. En aquesta publicació, el periodista Daniel de Moraza y Muguerza transcriu diverses dades del full històric-penal de Jaume Montserrat.

[35] *Diario de Barcelona*, del 28 de març de 1844. Recollit per JORDÀ i CAPDEVILA, Josep Ma.: *Les masies de Molins de Re*i. Espai de Recerca. Molins de Rei, 2008. PP. 29-30.i també, del mateix autor: *Santa Creu d'Olorda. Història d'un poble que no pogué reeixir*. Parròquia de Santa Creu de l'Olorda i Ajuntament de Molins de Rei. Molins de Rei, 2002. PP. 405-406.

[36] Arxiu patrimonial de Can Vilà. Llibreta de comptes (segle XIX) Anotació del 17 de gener de 1845.

"Trabucaires de les Illes", que va commocionar la opinió pública de l'època i va suposar un crit d'alerta davant els perills que deparava la situació político-social d'aquell temps.

El 8 de juny els mossos d'esquadra capturaven a Jafra del Garraf Josep Julià i Font, famós lladre natural de Sant Boi, fugitiu de la presó de Sant Feliu de Llobregat, a la qual fou tornat altre cop.[37]
A principis de setembre de 1845 fou desarticulada pels mossos d'esquadra una altra banda de lladres de diligències que estava dirigida pels quatre germans Estapé, el quals en apariència eren benestants comerciants ramaders radicats a Sant Andreu de la Barca. Els quatre capitostos foren passats per les armes al mateix Sant Andreu, i la resta de la banda, fins a 10 membres, van ser afusellats prop de la Ciutadella de Barcelona.[38]

Poc després, el 28 d'aquell mateix mes, els mossos d'esquadra descobrien un petit arsenal amagat en una cova d'Olesa de Montserrat:

"En la noche de anteayer el capitan D. José Vidal, que manda la escuadra de mozos del distrito de Villafranca, halló ocultos en una cueva de las inmediaciones de Olesa de Monserrate un crecido número de fusiles completos, y muchas municiones, con otros efectos de guerra. Segun se dice, dicho cabo Vidal para hacer semejante hallazgo arrostró peligros que pusieron en inminente riesgo su propia existencia".[39]

El govern, prenent gradual consciència del que suposava aquest perill latent que era fruit de la inestabilitat social, va procurar d'imposar-se de la situació real que es vivia, i en tal sentit havia enviat el día 14 de març una circular a cada capital de comarca en la que requeria informació altament reservada sobre els possibles elements asocials o desafectes que pogués haver en cada un dels pobles de la seva demarcació. Des de l'Ajuntament de Sant Feliu es va reenviar còpia d'aquest requeriment a cadascun dels pobles de la comarca:

"*Alcaldia Consal. de S. Feliu de Llobregat = Urgente; reservado = Para dar cumplimiento á la orden que con urgencia se me ha pasado por el Excmo. Sr. Comandante General de esta Provincia con fecha 14 de los corrientes, luego de recibido el presente, se servirá V. remitirme una relación reservada, de las personas sospechosas que haya en ese Pueblo y Término, á quienes pueda suponerse en relación con los Trabucayres, sea por haber estado en presidio, mala conducta, ó no tener modo de vivir conocido: En la inteligencia que recaerá sobre V. la responsabilidad que pueda ecsigírseme por S.E. en caso de omisión, ú ocultación acerca el particular. = Dios gûe. á V. ms. as. = Sant Feliu de Llobregat 15 de Marzo de 1845. = Salvador Martí i Comas*".[40]

LA QÜESTIÓ DINÀSTICA

---

[37] BOFARULL I TERRADES, Manuel: *Josep Vidal i Pujadas, un xèrif del Penedès*. Dins *Miscel·lània Penedesenca, Vol. 18*. Institut d'Estudis Penedesencs. Vilafranca del Penedès, 1994, P. 320, i del mateix autor: *Crims a les comarques tarragonines (segle XIX)*. Cossetània Edicions. Valls, 2004, P. 27.

[38] ORTEGA Y ESPINÓS, José: *Historia de las Escuadras de Cataluña. Su origen, sus proezas, sus vicisitudes, intercalada con la vida y hechos de los más célebres ladrones y bandoleros*. Luis Tasso. Barcelona, 1876. PP. 203-207.

[39] *El Español*, del 5 d'octubre de 1845. P. 1, recollit parcialment a BOFARULL I TERRADES, Manuel: *Josep Vidal i Pujadas*... Op. Cit., PP. 320-321, i del mateix autor: *Crims a les comarques tarragonines*... Op. Cit., P. 27. Aquest autor amplia la notícia afegint que la cova era en un barranc situat entre Abrera i Olesa i que s'hi trobaren 25 fusells, 10 baionetes, 22 cananes i 1.200 cartutxos anglesos.

[40] AHSJD. Carpeta 229-6 (1840-1846). Lligall 1844-1846. Any 1846. Document núm. 34.

En acabar la Primera Guerra Carlina, el pretendent Carles Maria Isidre de Borbó havia anat a residir a França amb la seva família, i el 18 de maig de 1845 va abdicar en el seu fill Carles Lluís de Borbó i Bragança, comte de Montemolín, que esdevingué el nou pretendent a la corona amb el nom de Carles VI.

La reina Isabel II i el seu marit Francesc d'Assís de Borbó, en una fotografia datada aproximadament l'any 1860.

Quan cap a 1844 i 1845 es va plantejar la qüestió del matrimoni d'Isabel II, un sector del partit moderat, llavors en el poder, va intentar donar una solució al problema dinàstic, mitjançant la unió d'ambdues branques. Els principals defensors d'aquest plantejament, Jaume Balmes i el marquès de Viluma van proposar el comte de Montemolín com a candidat ideal per a la reina, ja que a més d'acabar d'aquesta manera amb el plet successori existent, la feble autoritat de la monarquia es veuria reforçada amb el sentit d'autoritat i força que venien demostrant els carlistes, i allunyar, de pas, la possibilitat d'una nova guerra civil. Tot i que Montemolin i els seus partidaris, en principi, s'hi avenien, aquest projectat enllaç no va arribar a tenir lloc per causa, principalment, de la general oposició dels liberals. Hi van haver d'altres candidats, però finalment fou escollit Francesc d'Assís de Borbó, cosí de la reina i home de qüestionada virilitat. El seu enllaç tingué lloc el 10 d'octubre de 1846 al Palau Reial de Madrid, i mentre la carrossa nupcial passejava per Madrid, el poble els retratava amb aquesta cançoneta que llavors es va posar en voga:

"Isabelona,
tan frescachona
y don Paquito
tan mariquito"

COMENÇA LA SEGONA GUERRA CARLINA

Poc abans d'aquest matrimoni el comte de Montemolin va fugir de França, on vivia, atès que aquell país es decantava per Isabel II, i es traslladà a Londres, on el recolzaven. Abans d'abandonar França, però, va llançar des de Bourges una proclama, datada el 14 de setembre de 1846, en la que cridava a la lluita armada, no ja als seus partidaris incondicionals, sino a totes les forces polítiques contràries a l'estat de les coses a Espanya, tal com ens ho deixa clar el següent fragment de la seva proclama:

"No conozco partidos, no veo sino Españoles, y todos ellos capaces de contribuir poderosamente conmigo al grande objeto para el que la divina Providencia me reserva. Os llamo pues á todos, de todos espero y de ninguno temo. La causa que represento es justa: ningun obstaculo debe retraernos para salvarla: el resultado es cierto, pues cuento que celosos, activos y valientes, acudireis solícitos al llamamiento que os hago. [...] *Os doy las*

gracias por vuestros sufrimientos, constancia y cordura. Admirador de vuestra valor, y de vuestras hazañas, sabré recompensarlas en el campo de batalla".[41]

Josep Fontana ens dóna la seva lúcida visió dels trets diferencials entre aquesta sublevació i les altres carlinades, així com de les seves motivacions profondes:

"A que este levantamiento tomara fuerzas contribuyeron los efectos de la crisis económica de los años 1847-1848, lo cual ayuda a entender la singular composición social de los combatientes carlistas en esta guerra, con una elevada presencia en sus filas de trabajadores procedentes de la pequeña producción artesana o industrial, como tejedores o carpinteros, algo que no se había producido en la primera, ni volverá a verse en la tercera, en los años setenta. A las consecuencias de la crisis económica hay que añadir, además, las de la implantación de los consumos y el rechazo por parte de los jóvenes catalanes de las "quintas", que podía hacer que una partida insurgente se les presentase como una alternativa preferible al reclutamiento en el ejército".[42]

Carles Lluis de Borbó i Bragança, comte de Montemolin. Carta de visita realitzada a l'estudi fotogràfic d'Angel Alonso Martínez i germà. (1825-1868).

L'extensió a Catalunya del sistema de quintes per part de la política centralista del partit moderat estava, indiscutiblement, entre els elements que van contribuir a alimentar de combatents les partides de matiners. A la catàstrofe domèstica que implica l'haver de prescindir, en temps de tal marasme econòmic, de mà d'obra jove, s'unia el natural rebuig dels mossos a ser allunyats de la seva terra.

La disconformitat amb aquella duríssima política de reclutament va ser causa de revoltes i fugides per part del jovent afectat. Pau Porcet i Casas, pagès santboià, ens descriu el que va passar el juliol de 1845 en els pobles d'aquesta contrada:

"Però jo vos diré que aquí ha la Vila de Sant Boy de Llobregat, en est punt de esta casa, se bant alborotar de una y tal manera a la Casa de la Vila que tant tost y ha desgràcias. Y tot seguit bant corra ha dalt del Campanar ha tocar ha Somatent, lo mateix com si fos un dia de judici.
Lo endemà al Prat, lo dia 7 al Dilluns. Y después los demés Llochs. Tots los Fadrins, tots alborotats per sobre las quintas, esberrihats per la Montañas, aquí als uns ab armas, altres ab bastons, que tot venia ser al mateix com un Ramat esverrihat sense Pastó. Als uns anàbant, los altres venían. Tot era tristor, pena y agonia, vèurar

[41] El text complet d'aquesta proclama aparegué a *El Pensamiento de la Nación*, Núm. 139, del 30 de setembre de 1846. Aquesta publicació setmanal, dirigida pel prevere Jaume Balmes, va deixar de publicar-se poc després, essent el seu darrer número el 148, corresponent al 31 de desembre d'aquell any.

[42] FONTANA I LÁZARO, Josep: *La época del liberalismo*. Volum VI de l'obra *Historia de España*, dirigida per Josep Fontana i Ramon Villares. Editorial Crítica. Barcelona, 2007, P. 247.

anar al Jobent de esta manera”.[43]

La revolta es va generalitzar. El brigadier Romualdo Nogués, oficial en aquell temps, ens parla a les seves memòries de la intervenció de l'exèrcit en alguns llocs com Sant Andreu del Palomar, Molins de Rei o Valldoreix, on es va arribar a situacions altament crítiques:

“En San Andrés de Palomar resistieron á una columna, que mató á varios alborotadores. En Molins de Rey, los mozos, el 6 de Julio, se opusieron á que se verificase el sorteo, y desarmaron á la partida que acompañaba el agua de la Puda que tomaba la Reina. La noche del 7 salimos de Barcelona un batallón y un escuadrón al mando de un brigadier. Llegamos á Molins de Rey, me ordenaron ocupase la torre de la iglesia, el párroco se negó á abrir la puerta, hasta que le amenacé con hacer fuego á la ventana. Salió el sol, se practicó el sorteo, y los mozos huyeron al monte. Marchamos por la tarde en su persecución. En Vall de Eurex (sic) *me adelanté con la vanguardia: la sed me devoraba, en una rectoría pedí agua, y el cura, para que no me hiciera daño, se empeñó en que tomara antes miel. No la llevé á la boca ni bebí.*
Unos setenta mozos con escopetas salieron del bosque; creyeron que no tenían otros enemigos que los veinte cazadores que yo mandaba. Nos hicieron fuego, avisé á la columna, me replegué á mi compañía sin disparar un tiro ni hacer caso de los vivas y mueras que gritaban con acompañamiento de cornetas; los dispersamos á bayonetazos y cogimos cinco heridos”.[44]

A Sant Feliu, després d'haver provocat forts desordres a la vila, els joves revoltats van acabar incorporant-se a la guerrilla:

“La tradició catalana contra les lleves va ser-hi molt present a Sant Feliu de Llobregat durant el segle XIX. La vila, com altres poblacions del Pla de Barcelona i del Baix Llobregat, s'havia revoltat diverses vegades contra les quintes. Una, el 1845, poc abans de l'inici de la guerra dels Matiners (1848-1849), quan alguns dels joves en edat de ser quintats (d'entre els 18 i els 25 anys) van engrossir les files de la guerrilla per evitar-ho. I, l'altra, el mes de març de 1870, durant el Sexenni Revolucionari. En ambdues ocasions els quintos van provocar aldarulls el dia del sorteig i, en l'últim cas, es van fer forts al campanar de l'església”.[45]

Exèrcit per exèrcit, el del comte de Montemolin resultava menys rigorós i més proper, i deixava oberta la possibilitat que els membres de les partides tornessin a les seves cases en els mesos de feines agrícoles més intenses, per col·laborar en la sembra o a la collita.[46] Tal era el cas dels santjustencs Josep Martí Fanés i Magí Pagès Coletas, que el tres de gener de 1847 havien estat declarats soldats suplents en el reemplaç de l'exércit corresponent a l'any 1845, i van optar per passar a la guerrilla.

---

[43] PORCET I CASAS, Pau: *Llibre de politiqueses i curiositats*. Edició a cura de Jaume Codina. Ajuntament de Sant Boi de Llobregat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1995. P. 249.

[44] NOGUÉS Y MILAGRO, Romualdo: *Aventuras y desventuras de un soldado viejo natural de Borja*. Dins *La España Moderna*. Establecimiento tipográfico de A. Avrial. Madrid, 1896. P. 44.

[45] RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: La Setmana Tràgica i Sant Feliu de Llobregat (2). Dins http://toies.wordpress.com/2009/07/29/la-setmana-tragica-i-sant-feliu-de-llobregat-2/ (lectura del 24.10.2013).

[46] CASTÁN ANDOLZ, Ignacio Javier: *La sociología del carlismo catalán durante la guerra de los” matiners”*.. Dins *Hispania Nova*. Núm. 2 (2001-2002).
http://hispanianova.rediris.es/general/articulo/017/art017.htm#_ftnref16
(lectura del 14 d'abril de 2010).

Més que no pas una guerra estrictament carlina, fou una revolta catalana contra la dictadura dels moderats de Ramón María de Narváez i contra un seguit de mesures que pertorbaven la vida del país (quintes, aranzels), en la qual participaren, a més dels carlins (anomenats en aquesta època *montemolinistes*), progressistes i republicans.[47]

Els homes que el 1846 van passar a l'acció procedien de diverses branques de la política de l'època: els uns eren carlins, els altres progressistes, uns tercers demòcrates; uns darrers, potser la majoria, eren simplement uns inadaptats. Però no podem qualificar-los amb el despectiu mot de "latrofacciosos" amb què els humiliava la premsa benpensant i domesticada de Narváez. Si havien de viure i de lluitar com a bandits, rememorant el bandolerisme dels segles XVI i XVII, era perquè es topaven amb un Estat que no sols no satisfeia llurs aspiracions, sinó que contrariava llurs impulsos polítics més elementals.[48]

La premsa del moment donava diversos noms a aquestes partides: *"Montemolinistes"*, *"Carlins"*, *"Matiners"*, *"Rebels"*, *"Facciosos"* o *"Trabucaires"*, tot un ventall de denominacions, des de les que els tractaven com a militants d'una determinada opció política fins les que els assimilaven a vulgars bandits.

Des de la tardor de 1846 es van començar a detectar escaramusses inconnexes de partides autònomes que s'havien aixecat en armes en diversos punts de la geografia catalana (com la serra de Rocacorba o el municipi de Manlleu, on van detenir i afusellar l'alcalde per haver mobilitzat el sometent en contra dels montemolinistes). L'activitat d'aquestes partides en accions guerrilleres cada cop més freqüents va prosseguir durant l'any 1847, ara ja sota les ordres de caps experimentats tals com Benet Tristany i Freixes, Bartomeu Porredon i Cirera (Ros d'Eroles), Josep Borges, Joan Castell i Rossell (Gravat d'Àger o Mossenya), Marcel·lí Gonfaus i Casadesús (Marçal), Josep Masgoret i Marcó, Josep Barris (Pitxot), Joan Forner (Griset de Cabra), Joan Cavalleria (Ne), Josep Puig (Boquica), Jeroni Galceran i Tarrés, Miquel Vila (Caletrus), Ramon Vilella, Josep Estartús i Aiguabella o Rafael i Miquel Tristany i Parera –nebots de mossèn Benet Tristany-, aconseguint aplegar uns efectius d'uns quatre mil homes.

L'aixecament d'aquestes partides va tenir lloc d'una manera gairebé espontània. No van rebre cap mena d'ordres al respecte, i ho van fer, a totes llums, amb una certa precipitació, abans de temps. D'aquí els ve, per a molts, el nom que ha transcendit de *"Matiners"*, com a autors que van ser d'un moviment prematur, ja que la cúpula del carlisme i el mateix pretendent Carles Lluís de Borbó es trobaven encara en ple procés d'establiment d'aliances que poguessin donar suport al moviment que es projectava.

Entre d'altres, sengles documents emesos per un confident de l'època ens ho confirmen:

"La entrada en Cataluña del Ros de Eroles no es intervenida ni manejada por las agencias legitimistas y carlistas".

---

[47] VALLÈS I PERDRIX, Edmon: *Segona Guerra Carlina*. Dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, Vol. 4. Barcelona, 1973, P. 444-

[48] VICENS I VIVES, Jaume: *Industrials i Polítics*. Col·lecció *Història de Catalunya. Biografies catalanes*, volum 13. Ediciones Vicens Vives, SA. Barcelona, 1991. PP. 266-267.

"A pesar de la embestida de Tristany, que atribuyo a impaciencia e insubordinación de su gente, tengo por muy positivo que no se le ha dado aún por ninguna vía la orden de desarrollar la guerra".[49]

En aquest nou conflicte, els rebels seguirien la mateixa tàctica emprada anteriorment, la guerra de guerrilles, única forma de salvar la diferència numèrica i d'equipament entre les seves forces i les dels governamentals. Així ens ho descriu el comte de Clonard, que en acabar el conflicte dels Matiners seria nomenat ministre de la Guerra:

"En todas estas funciones el contrario no quiso comprometerse en la lucha, retirándose precipitadamente. No es de estrañar que no se consiguieran grandes resultados á pesar de ser muchos los esfuerzos empleados en la persecución del enemigo. Conducidas las fuerzas de los montemolinistas por jefes conocedores del pais, protegidas por los habitantes de la alta montaña, y con un sistema de espionage hábilmente organizado, conocian siempre todos los movimientos de nuestras tropas, acometian cuando les tenia cuenta, y se diseminaban cuando no contaban con el triunfo, dejando burladas á las columnas despues de recorrer distancias inmensas con suma fatiga".[50]

L'oficial Romualdo Nogués, que anys més tard es retiraria amb el grau de brigadier, ens ho confirma:

"La guerra de los matinés se hacía interminable: nuestros soldados se esforzaban en vano persiguieno al enemigo por terreno escabroso, donde la caballería estorbaba y sólo servía para distraer la fuerza de infantería que la custodiaba.
Los carlistas esperaban en posiciones casi inaccesibles, seguros de la retirada. Si se dispersaban, como no llevaban uniformes ni divisas, en caso de apuro abandonaban las armas y veían pasar tranquilamente á la tropa.
Cuando eran cuádruples en número y el terreno favorecia, preparaban hábilmente una emboscada á la columna. Si el comandante no era valiente, práctico y avisado, la destruían".[51]

Més endavant, aquest mateix oficial ens explica el perquè de la notable superioritat dels matiners sobre els soldats en matèria de mobilitat:

"... Comprendí por qué no podíamos alcanzarlos, aunque la mayoría de los matinés físicamente eran inferiores á los soldados. Consistía en el traje, equipo y armamento que unos y otros usaban. Los matinés sólo llevaban lo puesto. En la cabeza, barretina ó pañuelo, chaqueta ó en mangas de camisa, calzón ó pantalón de pana, canana y fusil. A los soldados les abrumaba el incómodo morrión, el largo capote, el burdo pantalón, el pesado morral, la cartuchera y las polainas. Después de una campaña se olvida siempre lo que en ella se aprende. Los que mandan, si la han hecho, no han caminado á pie y varian los uniformes convirtiéndose en sastres, aumentando chismes inútiles, á veces por adular. Poco después de

---

[49] Archivo Histórico Nacional. Secció Estado. Lligall 8362, cartes del 14 de febrer i del 3 de març de 1847. Recollides a SANTIRSO RODRÍGUEZ, Manuel: *Els matiners: paisatge abans de la batalla*. Dins *L'Erol, revista cultural del Berguedà*. Núm. 76. Berga, 2003. PP. 24 i 25.

[50] CLONARD, comte de (Serafin Maria de Sutton-Dudley y Abbach): *Historia orgánica de las armas de infantería y caballería españolas, desde la creación del ejército permanente hasta el día*. Vol. XIII. Imprenta de D. Francisco del Castillo. Madrid, 1835, P. 57.

[51] NOGUÉS Y MILAGRO, Romualdo: *Aventuras y desventuras... Op. Cit.*, P. 33.

la guerra, añadieron á los morriones de los cazadores carrilleras y plumeros para hacer más pesadas á las tropas ligeras".[52]

També el marquès de Mendigorría, capità general de Catalunya l'any 1848, que va haver d'enfrontarse a aquesta guerrilla, ens detalla els trets característics d'aquella manera tan peculiar de combatre:

"Los carlistas se reunían en pequeñas columnas, según las órdenes dictadas por sus jefes, en los días y momentos propicios; entraban en los pueblos; cobraban las contribuciones; sorprendían algún destacamento o fuerza del ejército inferior en número, y al aproximarse nuestras tropas, se disolvían, escondiendo los fusiles en las escabrosidades de las sierras o en los pueblos amigos, resultando así inútil todo plan y toda operación de campaña contra un enemigo que tenía el privilegio singular de desaparecer, disolviéndose como el humo en los momentos en que podía ser alcanzado y derrotado. Por esta razón los choques que entonces se produjeron, y las pequeñas acciones de guerra que se libraron, fueron siempre provocadas por el enemigo en sitios, condiciones y lugares por él precisamente escogidos. Sólo una ocupación militar completa del país habría podido terminar en el momento la guerra; pero esto era un sueño irrealizable".[53]

El 5 de febrer de 1847 tingué lloc a la platja de Badalona un important desembarcament d'armes i municions destinades a equipar els insurrectes, i la primera operació d'envergadura d'aquesta guerra que s'encetava tingué lloc el 16 d'aquell mateix mes, en que, en una acció conjunta, les partides de Tristany, el Ros d'Eroles, Borges, Griset de Cabra i Vilella van ocupar temporalment la vila de Cervera, on després d'apoderar-se de 90.000 rals que constituïen els fons de l'administració de Rendes, del tabac i de la pólvora, van marxar cridant la consigna de "*Visca la Constitució i Carles VI. Unió i oblit del passat!*".

Poc després, el 7 de març, Tristany i el Ros d'Eroles ocupaven Terrassa, on es van entrevistar amb l'alcalde Agustí Galí i Galí, fill del fabricant de draps Joan Baptista Galí Surís, i amb el diputat provincial Miquel Viñals i Galí. Van estar conversant prop d'una hora i els van deixar proclames a favor del moviment pel qual lluitaven. Després d'haver parat una emboscada en el mateix centre de la població a una columna governamental que havia estat enviada a combatre'ls i a la qual causaren la mort del sots-tinent Rafael Sánchez i de cinc soldats, així com altres vuit soldats ferits, els montemolinistes van marxar en direcció a Rubí, anant després cap a Manresa, Santpedor i Súria.

SOLDAT GOVERNAMENTAL. LA DESERCIÓ

En el capítol anterior hem vist l'estreta vinculació existent entre el rebuig generalitzat al sistema de les quintes i el pas d'un nombrós sector d'elements joves a la facció. Aquest va ser, unit a d'altres factors condicionants, un dels principals motius que va empenyer Jaume Montserrat a acabar fent armes contra el sistema.

La Llei constitutiva de l'exèrcit (1821) i l'Ordenança per la Lleva de l'exèrcit de 1837 van establir les bases legals per al reclutament al llarg del segle XIX. El sistema es va normalitzar durant la dècada dels 30 amb Mendizábal i Fernández de Córdova, i a partir de 1837 la renovació anual de la llei de reclutament fou gairebé automàtica i experimentà només petits

---

[52] Id., P. 39.

[53] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas.* Vol. III. Establecimiento tipográfico Sucesores de Rivadeneyra. Madrid, 1889. PP 183-184.

ajustaments. Cada província havia d’aportar un nombre de joves proporcional a la seva població, que eren sortejats entre el total de joves d’una determinada edat (en l’origen era una cinquena part dels joves qui s’havia d’incorporar a files, d’aquí el nom de quinta). La llei contemplava la possibilitat d’eximir els quintats amb una contribució econòmica d’entre 1.500 i 2.000 ptes o bé de substituir-los per “voluntaris” comprant el dret a substitució per 500-1250 pessetes.[54]

L’aspecte més polèmic de les quintes girava entorn el sistema d’exempcions i substitucions, pel qual mitjançant una contribució econòmica es podia redimir del servei un jove i substituir-lo per un altre recluta “voluntari” al qual es pagava una misèria. A canvi d’oferir-se voluntaris per anar a l’exèrcit en lloc d’algú altre , els substituts rebien entre 3.000 i 4.000 rals (la meitat del que costava una redempció).[55]

Les cançons de l’època recollien quin era el sentir general:

A la guerra me lleva
mi necesidad;
si tuviera dinero,
no fuera, en verdad.

El que quisiere saber
de qué color es la pena
siente plaza de soldado
y se ausente de su tierra.[56]

Per a un jove, expresidiari i sense recursos, aquella oferta, però, no deixava de ser temptadora, especialment si es té en compte que en circumstàncies normals, en un any tot just hagués pogut arribar a guanyar la quarta part, o com a molt un terç d’aquest import, i és així com l’any 1847 en Jaume Montserrat va ser admès en el si de l’exèrcit isabelí en qualitat de soldat substitut.

Poc va durar la seva estada entre els soldats de la reina, ja que a la tercera setmana d’haver-se incorporat a files, desertava de l’exèrcit governamental per a passar a organitzar una gavella rebel, encetant així la seva etapa de guerriller.

“En 1847 fue admitido en el Ejercito como sustituto, desertando á los veinte y dos dias sin duda pa. incorporarse a la faccion”.[57]

LA GUERRA, TAMBÉ A LA COMARCA

---

[54] MAS I ANDREU, Cristina : *Les resistències a les quintes: de la sortida individual a la revolta organitzada*, a http://www.historiacritica.org/anteriors/anterior3/estudis/Quintes.PDF. P. 3 (lectura del 27 de desembre de 2009).

[55] Id., PP 3 i 4.

[56] RODRIGUEZ MARÍN, Francisco: *Cantos populares españoles*. Tomo IV. Francisco Álvarez y Cia. Sevilla, 1883. P. 393. Cal fer esment de la notable antiguitat d’aquests versos: La primera estrofa, per exemple, ja apareix recollida per Cervantes al capítol 24 de la segona part del Quijote.

[57] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm. 14.

Tot i que en un primer moment es va voler minimitzar el seu impacte, la creixent magnitud de les accions dels matiners es va anar fent cada cop més palesa, arribant a constituir un problema de primer ordre.

A tall d'exemple, només cal veure les accions guerrilleres que recull la crònica periodística, concretament d'un diari madrileny òrgan del Partit Liberal,[58] dels comunicats emesos pels seus corresponsals en un sol dia, el 25 de febrer de 1847, i tan sols dels que fan referència a la nostra rodalia:

"NOTICIAS DE CATALUÑA. = Muy grave es la situación del Principado. Las partidas carlistas recorren impunemente aquel país, penetran en pueblos de importancia, reclutan gente, se proveen de caballos y de víveres; las tropas de la Reina no logran darles alcance, ni pueden hacer más que perseguirlas de lejos, y el mismo general Bretón, en la proclama que nos remite nuestro corresponsal de Cervera, confiesa que le es imposible acabar con ellas, á pesar de que todavia no se han presentado en gran número ni están bien organizadas.
Al pié de estas líneas insertamos las cartas que recibimos ayer de diferentes personas, que aun cuando varían en algunos puntos, confirman las principales noticias que contienen.

Barcelona 25 de Febrero.- Tristany ha estado en un pueblo que dista de Martorell un cuarto de hora, Llevaba más de cuatrocientos hombres, y puedo asegurar á Vds. que los carlistas que están ya en Cataluña con las armas en la mano pasan de dos mil distribuidos en varias partidas. Según dicen hay muchísimos alistados prontos á salir á campaña al primer aviso. La primavera se adelanta en este país y debemos temer que broten y florezcan las nuevas plantas más de lo que se cree.

Barcelona 25 de Febrero.- Todos los días llegan aquí nuevas noticias sobre carlistas. La facción crece por horas, y tiene el descaro de presentarse de vez en cuando por estas inmediaciones. Ayer estuvo en un pueblecito que hay tras el castillo de Monjuich y desarmó á 25 carabineros, entrando en el mismo día en otra aldea cerca de Molins de Rey en número de 200.

Barcelona 25 de Febrero.- No pasa día sin que se aumenten y crezcan las partidas de matinés. Se han atrevido á acercarse á las mismas murallas de esta plaza, pues anteanoche entraron en Sarriá, pueblo que dista de aquí poco más de media hora. Detuvieron á un sereno, y le obligaron á que les acompañase á tres casas para hablar con sus dueños. Después se hicieron conducir á un café, tomaron en él varias cosas, pagaron, y se marcharon; dirigiéndose hácia San Pedro Mártir con cuarenta y tantos hombres de refuerzo que se les unieron voluntariamente en aquella población. Anoche volvieron á aparecerse en el mismo punto, se llevaron algunos comestibles satisfaciendo su importe, y se marcharon á Gracia, que está a un cuarto de hora.

Otra partida de ciento setenta y tantos hombres estuvo en Martorell. Se dividió en dos grupos para comer; uno lo hizo en una posada, y el otro en la fábrica de papel, situando una avanzada á fin de no ser sorprendido.

Otro penetró en Esparraguera, detuvo el correo, preguntó uno de los gefes si traian alguno para el gobierno, y habiéndole contestado que no, dijo: si no hay más que cartas particulares, vayan Vds. Adelante, que lo del pueblo es para nosotros sagrado."

ELS BANS BRETONIANS

[58] *El Clamor Público*, del 2 de març de 1847. P. 1.

Davant aquest allau d'incursions carlines arreu de Catalunya, el llavors capità general, el riojà Manuel Joaquín Bretón del Río y Fernández de Jubera, anava totalment de corcoll intentant desbaratar la revolta. Home rude i violent, va passar a la història per les seves duríssimes i sanguinàries mesures repressives que van quedar plasmades en els seus bans, els anomenats "bans bretonians", d'una violència inusitada.

D'entre ells cal destacar especialment el del 4 de març de 1847 on la pena de mort, glossada des del primer fins al darrer dels articles, apareixia com a l'únic mitjà que se li podia acudir per tal de captar la voluntat dels catalans, als que pressuposava en completa connivència amb les faccions rebels.

Dos dies després, el 6 de març, com un complement d'aquesta disposició, ordenà entregar als tribunals militars qualsevol individu que, en públic o en privat, divulgués notícies alarmants, és a dir, no controlades pel poder.[59]

El tema de la violència d'en Breton fou motiu de debat a diversos parlaments europeus, com per exemple l'anglès, i va arribar a provocar una crisi en el govern espanyol. Pressionada per set dels seus ministres, que l'amenaçaven amb dimitir, la reina va destituir Bretón el 7 de març de 1847, anomenant en el seu lloc el general Manuel Pavía i Lacy, marquès de Novaliches, el qual va prendre possessió del seu nou càrrec a Barcelona el dia 13 de març.[60]

Pavía, candidat proposat pel govern Sotomayor, fou nomenat per la reina a contracor, ja que el candidat que li proposava el general Francisco Serrano, que era quelcom més que el seu conseller, era Manuel de la Concha, qui, com veurem, hauria d'esperar encara un temps per ocupar aquest càrrec.

En reconeixement dels serveis prestats i com a compensació moral pel càrrec perdut, en Breton rebé de la reina el títol de comte de La Riba i Picamoixons.

ELS SOLDATS DE LA REINA

No era tant sols en Bretón qui manifestava una actitut obertament hostil envers la població d'aquest país. Els incidents esdevinguts a Sants i a Molins de Rei en aquelles dates i recollits per la premsa del moment, són prou simptomàtics de l'ambient de crispació que es respirava:

"... Ayer [6 de març de 1847] *tuvo lugar en el pueblo de Sans, que dista un cuarto de hora de esta ciudad, un nuevo escándalo. Un sargento de caballería atacó sable en mano á un paisano que no quiso darle vino, y no solo desobedeció á un regidor que con las insignias puestas le mandó envainara el sable, sino que atropelló á esta autoridad. En vista de semejante proceder, el pueblo se amotinó, tiró á tierra al sargento, lo desarmó y sin la venida de una partida de caballería que se llevó al sargento con la cabeza abierta, no sabemos en qué hubiera parado esto".*[61]

[59] OLLÉ ROMEU, Josep Ma.: *Matiners.{febrer, 1847. 1848, febrer}.* Promociones y Publicaciones Universitarias S.A. Barcelona, 2007. P. 76.

[60] ANÒNIM: *Biografía del Excmo. Señor Manuel Pavía y Lacy, marqués de Novaliches.* Imprenta de Manuel Minuesa. Madrid, 1861. PP. 62-63.

[61] El Eco del Comercio, del 13 de març de 1847. P. 1.

“Barcelona 9 de marzo = En Molins de Rey se perpetró el dia 2 del actual un esceso atroz, que tiene exasperados á los habitantes de aquella populosa villa, y producirá, á no dudarlo, fatales consecuencias. Habiendo salido á la calle la criada del médico don Francisco Pascual, fué acometida por un soldado y groseramente atropellada. Algunos paisanos defendieron á la joven tratando de contener al militar que queria violarla, y cuando varios camaradas de este iban á apoyarle en su brutal propósito, cayó una piedra y le hirió. Pasaban á la sazon dos guardias civiles, preguntaron lo que sucedia, y antes de enterarse prendieron á un gitano que se hallaba entre la concurrencia y fueron á la casa del concejal don Felipe Canalias, suponiendo que un muchacho que estaba en ella era el que habia tirado la piedra. Hicieron que le llamase la esposa de Canalias y cuando se presentó, un guardia civil le dió una terrible bofetada (no sabemos si el duque de Ahumada habrá enseñado á su gente estos modos).
Así las cosas se llevaron al gitano y al jóven a la prevencion de la tropa, y en seguida su comandante, que lo era el capitan Monasterio, dispuso con el conocimiento del comandante de armas ó sin él, dar 50 palos á cada uno, que por gran favor se rebajaron á 25. El joven quedó desmayado y tuvieron que llevarle á su casa casi moribundo, y el gitano está muy mal parado.
Inmediatamente que se divulgó por el pueblo la gran hazaña del comandante de armas y del capitan Monasterio, se enfurecieron los habitantes, y podemos asegurar que si este último no hubiese tomado las de Villadiego, ya estaria en el otro mundo, porque todos creen que mas culpa tuvo en lo de los palos el capitan Monasterio que el comandante de armas.
El comandante de armas fué llamado por el capitan general y ha sido separado, enviándole á esperar órdenes á Martorell. La vindicta pública reclama un escarmiento, de lo contrario los catalanes al ver acercarse los soldados de la Reina tocarán á somaten ó abandonarán las poblaciones. ¡Qué contraste forma el comportamiento de Tristany y el de las tropas del señor Breton!”.[62]

LA TOPADA DE SANT FELIU[63]

Encara estava Manuel Bretón al front de la Capitania General de Catalunya quan tornem a tenir notícies d’en Jaume Montserrat, i veiem que en aquell moment, ben poc després d’haver desertat de l’exèrcit, ja encapçalava una partida rebel formada principalment per elements originaris, com ho era ell mateix, dels pobles d’aquesta contrada.

Ja s’ha dit que la repressió que s’estava duent a terme era molt forta. En Bretón, ultra les forces militars i policíaques de què disposava, comptava també amb una densa xarxa d’informadors. A través d’un d’ells es rebé l’avís de que en una casa de pagès situada a la sortida de Sant Feliu de Llobregat, propera a la carretera i que podia ser tant la que era

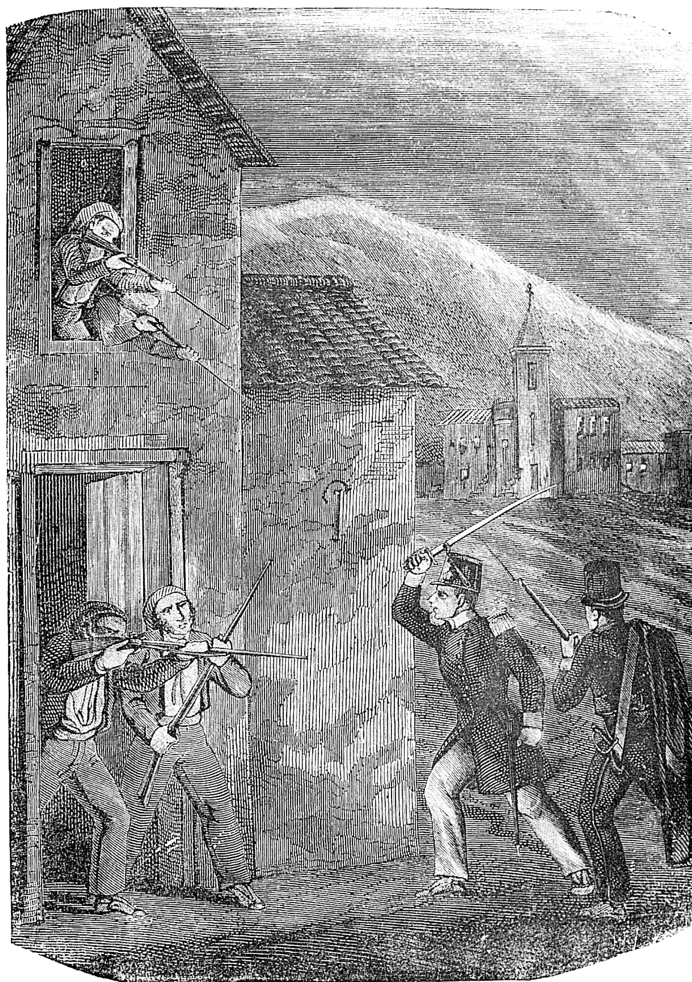
---

[62] *El Clamor Público*, del 13 de març de 1847. Pàgina 1.

[63] El relat d’aquest episodi ha estat extret de les següents publicacions: *El Español*, del 14 de març de 1847, P. 6; *El Heraldo*, del 14 de març de 1847, P. 1; *El Clamor Público*, del 14 de març de 1847, P. 1; *El Eco del Comercio*, del 14 de març de 1847, P. 1; *El Heraldo*, del 16 de març de 1847, P. 2; *El Español*, del 16 de març de 1847, P. 1; *La Esperanza*, del 20 de març de 1847, P. 3; *El Popular*, del 22 de març de 1847, P. 3; *El Eco del Comercio*, del 23 de març de 1847, P. 1; *El Español*, del 23 de març de 1847. Pàgina 3; *El Católico*, del 23 de març de 1847, P. 8; *El Clamor Público*, de 31 de març de 1847, P. 1 i *Diario Constitucional de Palma*, de1 2 d’abril de 1847, P. 1. Es pot trobar una versió certament novel·lesca d’aquests fets en el capítol *“El valiente cabo D. José Vidal, se bate solo y vence al cabecilla Monserrat con trece de los suyos valientes y escogidos, encerrados en la casa de Jose Marti (a) el Lladre de Palla”*, de l’obra ORTEGA Y ESPINÓS, José: *Historia de las Escuadras*... Op. Cit., PP. 260-262. També es pot trobar una adaptació d’aquesta versió, però en la que incomprensiblement s’obvia qualsevol possible menció de Jaume Montserrat, a SANS I FÀBREGAS, Llorenç: *Els mossos de les Esquadres*. Dins *Alba*. Sant Feliu de Llobregat, maig de 1952. PP. 5 i 8.

coneguda amb el nom de Cap de Terme com la que en deien Cal Lladre de Palla, s'hi estava reunint amb una certa regularitat determinada gent sospitosa, entre la que possiblement s'hi podria trobar la partida d'en Montserrat, formada poc temps abans, així com també el grup de bandits que capitanejaven Baldiri Mateu (a) el Xino i Josep Martí, fill de Cal Lladre de Palla.

El 8 de març de 1847 en Bretón hi va enviar un grup de Mossos d'Esquadra sota les ordres del caporal Josep Antoni Vidal[64]. Els mossos van arribar a dos quarts de dotze de la nit. Al Cap de Terme, on no els van voler obrir, en Vidal hi va deixar cinc mossos per vigilar-la. Poc després, quan van trucar a la porta de Cal Lladre de Palla, foren sorpresos per una descàrrega tancada de fuselleria etzibada des del primer pis. Un cop refets, van forçar la porta i es van atansar a la planta des d'on els havien disparat, però els agressors ja havien pogut fugir per una porta del darrera que donava al camp, i allà només hi quedava un pobre vell, que al moment caigué víctima dels mossos.

Enfrontament a Cal Lladre de Palla, casa situada als afores de Sant Feliu de Llobregat, entre els mossos d'Esquadra comandats per Josep Antoni Vidal i els integrants de la partida de Jaume Montserrat. Il·lustració del llibre "Historia de las Escuadras de Cataluña", de José Ortega y Espinós.

Tot seguit van escorcollar la casa, trobant, damunt d'una taula, dos galons d'argent i una llarga llista de noms. Per si de cas tornaven els fugitius, els mossos van decidir esperar-los en silenci i a les fosques. La seva espera fou recompensada quan van veure que prop d'una hora després tornava un grup que, possiblement, ja no esperava trobar-hi ningú i va caure en el seu parany. Quan els que tornaven van estar a l'abast dels mossos, aquests els van disparar, matant dos d'ells i capturant altres sis després d'una estona de persecució. L'endemà encara estaven estesos a la carretera els cadàvers dels dos guerrillers morts. Els sis detinguts van ser Sebastià Martí, Josep Carbonell, Josep Martí, Pau Pi, Manuel Gonzalez i Rafael Valls (a) Falet, aquest darrer amb una cama trencada de resultes de l'enfrontament.

[64] Josep Antoni Vidal Pujadas va néixer l'any 1804 a Botarell. L'any 1828 es va incorporar als mossos d'esquadra a la localitat de Torres de Segre. El 1830 fou ascendit a sotscaporal i destinat a St. Martí de Maldà, passant després a l'Arboç. Va lluitar contra la facció en la primera i segona guerres carlines. L'any 1854 va ser nomenat comandant de les Esquadres de Catalunya, essent ascendit a coronel l'any 1865. Quan amb motiu de la Revolució de Setembre de 1868 foren dissolts els mossos d'esquadra, es va exiliar a França, i el 15 d'abril de 1869 causava baixa en el cos. Va morir l'any 1889 a l'Arboç.

Tres dies després eren capturats a Sant Boi alguns membres més d'aquella banda, entre els quals estaven Baldiri Mateu (a) el Xino, Llorenç Presa (a) Gregori, Mateu Bosch (a) Mateuet, Magí Masaquet (a) Nan i Baldiri Reinals. Els detinguts van confesar que la seva intenció abans de ser sorpresos pels mossos d'esquadra era haver alliberat els captius de la presó de Sant Feliu i anar després a reunir-se amb les forces de Benet Tristany.

La presó de Sant Feliu, possible objectiu d'aquell grup acabat de desarticular, no hauria de diferir gaire de la descripció que d'ella es donaria un segle més tard, en no haver sofert durant aquell interval cap mena de millora:

"BREU DESCRIPCIÓ DE L'ACTUAL PRESÓ
Consta d'un sol pati i de tres dormitoris per a homes i un per a dones; tots son humits, amb temperatures rigurosament extremades, insoportables, mancats de llum, de ventilació. La seva capacitat es inferior a la que deu tenir una cella individual, i no obstant s'hi inquibeixen 10 o més persones, doncs dit establiment, en époques completament normals no es estrany que tingui una trentena de presos, motivant tal aglomeració i la pestilencia que despedeix el repugnant "zambullo" que l'aire es faci nauseabunde i apenes respirable. No hi ha ni taula, ni cadires ni cap altre mena de moble; el llit consisteix en una marfega, mes o menys plena de polls, en contacte directe amb el paviment, la majoria i alguns, molt pocs, separat d'ell mitjansant uns sencills post.
No hi ha mes que un sol pati, ha d'esser destinat als homes, motiu pel qual les preses (no importa estiguin crian un innoscent fillet) han de permaneixer constantment dintre la cella, que higienicament ja no pot esser mes pésima.
No hi ha cuina: el menjar s'ha de coure amb un fogó de terra i fregar els plats al safareig.
Com no tenen menjador, els presos han de menjar sentats a terra o drets i aguantant el plat amb la ma.
Per no tenir cuarto de bany s'han de rentar al safareig.
No hi ha capella, ni escola, ni biblioteca, ni tallers.
En una paraula no reuneix ni una sola de les tres condicions que deu tenir un establiment destinat a reclusió de persones. Tal com está en prou feines si podria servir per a corral: tindria d'esser amb la condició de que l'amo no s'estimi gaire el bestiar".[65]

La causa en contra dels detinguts fou instruïda per disposició del general Bretón, encara en el càrrec, i la sentència fou dictada per la comissió militar superior el dia 18 de març, quan ja el marquès de Novaliches era el nou capità general de Catalunya.

Tots foren condemnats d'entrada a ser passats per les armes, llevat de Manuel Gonzalez, a qui van condemnar a 10 anys de presidi a l'Àfrica.

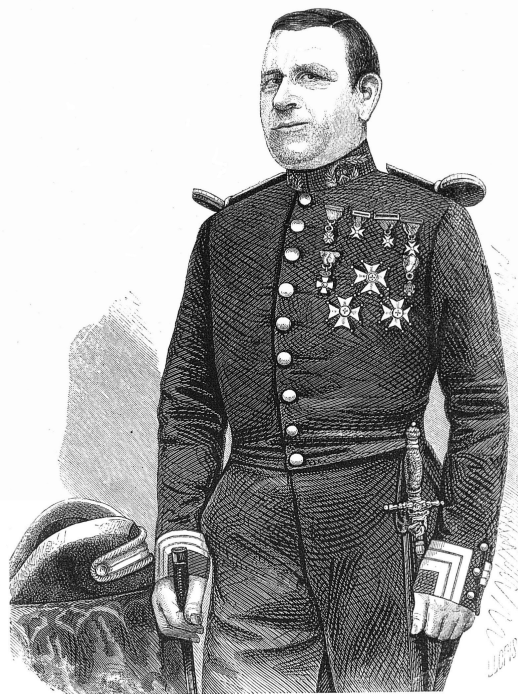
En Novaliches, potser per desmarcar-se de la trista fama del seu predecessor, fent ús de les facultats extraordinàries conferides al seu càrrec, va commutar les cinc sentències de mort per altres tantes condemnes de 10 anys en els presidis africans, destí molt habitual en aquell temps, tal com ho indicava la següent tonada popular:

"Para los hombres se han hecho
los grillos y las cadenas,
Ceuta, el Peñón y Melilla,
Chafarinas y Alhucemas".[66]

[65] Arxiu Comarcal del Baix Llobregat. Fons de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat. Esborrany d'informe per a la petició de la construcció d'una nova presó.

El 19 de març els sis condemnats van ser embarcats en el vapor Blasco de Garay[67], governat pel capità de fragata Eusebio Salcedo Reguera, i el dia 24 arribaven a Càdis, des d'on foren enviats als seus destins.

Als presidis africans només complien penes els condemnats a més de vuit anys, és a dir, des de Presó Major fins a Cadena Perpètua, grau que, fins i tot amb càstigs i retencions, no podia superar, com a màxim, els quaranta anys. En els penals de Ceuta i Melilla iniciaven els reus la seva trajectòria penal, inaugurant el seu primer període. Els penats estaven enquadrats en brigades d'uns cent homes cada una, sota el comandament d'un capatàs i la vigilància dels "caporals de vara", reclusos que també dormien a les mateixes cel·les i es cuidaven de l'ordre intern quan aquestes es tancaven de nit. A les Brigades es procurava classificar els homes per iguals delictes o per similitud de les seves condemnes, ordenades de menor a major, éssent la darrera la dels condemnats a cadena perpètua.[68]

El caporal de les Esquadres Josep Antoni Vidal Pujadas. Il·lustració del llibre "Historia de las Escuadras de Cataluña", de José Ortega y Espinós.

El caporal Vidal rebé dues ferides en el decurs dels fets de Sant Feliu, una al genoll dret i l'altra a la ma, aquesta darrera a consecuència d'un tret de pistola disparat pel propi Montserrat. Posteriorment, i pels mèrits contrets en aquesta acció, li fou concedida l'efectivitat de segon comandant d'infanteria.[69]

De resultes d'aquest enfrontament, la partida que havia aixecat en Jaume Montserrat va resultar greument delmada. A les baixes sofertes durant la topada (la mort de dos dels seus membres i la captura dels altres sis a Sant Feliu, a més dels capturats després a Sant Boi), cal afegir les desercions que poc després van tenir lloc. Hi ha constància, per exemple, de la presentació el 16 de març de 1847 de Baldiri Priu, Baldiri Ros i Benet Ravella, tres santboians que havien format part de la partida d'en Montserrat, tots tres molt joves, que es van anar a entregar al govern superior polític de Barcelona, on van ser indultats pel capità general Manuel Pavía. Seguint les seves ordres, el vicepresident del consell provincial i cap polític interí, Joaquim

[66] "Copla" popular de l'època, recollida per LAFUENTE Y ALCÁNTARA, Emilio: *Cancionero popular. Colección escogida de coplas y seguidillas.* Tomo II. Carlos Bailly-Bailliere. Madrid, 1865. P. 454, i també per RODRIGUEZ MARÍN, Francisco: *Cantos populares españoles*. Op. Cit. P. 437.

[67] El Blasco de Garay era un vapor de rodes, amb casc de fusta, construït a Anglaterra l'any 1845 i lliurat a la marina espanyola l'any 1846. Es tractava d'un vaixell de guerra, equipat amb 6 canons de 200 mm i amb una dotació de 150 homes.

[68] SANCHEZ MONTOYA, Francisco: *Apuntes para la historia del presidio de Ceuta*. Dins http://lacomunidad.elpais.com/fsanchezmontoya/2009/9/11/apuntes-la-historia-del-presidio-ceuta (lectura del 12 de febrer de 2010).

[69] ORTEGA Y ESPINÓS, José: *Historia de las Escuadras*... Op. Cit., P. 262. També s'en parla a BOFARULL I TERRADES, Manuel: *Josep Vidal i Pujadas*... Op. Cit., P. 310, i del mateix autor: *Crims a les comarques tarragonines*... Op. Cit., P. 23.

Maria de Gispert[70], els remeté a l'ajuntament de Sant Boi per tal que aquells nois passessin a viure altre cop amb els seus respectius pares.[71]

No va ser aquest l'unic enfrontament registrat a Sant Feliu de Llobregat per aquelles dates. Poc després d'aquests fets, el 25 de març, es va suscitar un nou xoc en el poble o en el terme, el qual es va saldar amb la mort d'un soldat.[72]

ENTRADA D'UNA QUADRILLA DE MATINERS A MARTORELL[73]

"Mare, mare, vénen carlins,
Tites, tites, totes a dins!

Mare, mare, ja són aquí,
Tites, tites, totes amb mi!

Mare, mare, vénen soldats,
Tites, tites, totes al sac!" [74]

Les partides rebels seguien campant al seu aire per on volien.

El 5 d'abril una partida no gaire nombrosa, potser un escamot, va entrar a Olesa de Montserrat, on va estar prenent cafè tranquil·lament. Poc després aquells homes van marxar cap Esparreguera, on van sopar a l'hostal d'aquella població, sense que en cap cas, ningú no els destorbés. També, l'onze d'abril, un altre grup es va deixar veure dins la població de Sants.[75]

Però de totes les aparicions de la guerrilla enregistrades per aquelles dates, la més sonada va ser la que tingué lloc a Martorell:

---

[70] Joaquim Maria de Gispert i d'Angli, cunyat del general Manuel Gutiérrez de la Concha i membre d'una poderosa família de la burgesia barcelonina, és, potser, millor conegut per la seva vinculació amb els orígens del Gran Teatre del Liceu. El gener de 1844 va rebre dels seus companys de junta l'encàrrec de comprar l'antic convent dels trinitaris descalços que es trobava a la Rambla barcelonina, així com d'estudiar les possibles formes de finançament d'aquell ambiciós projecte. L'edifici, dissenyat per Miquel Garriga i Roca i finalitzat per Josep Oriol i Mestres, es va inaugurar solemnement el dia 4 d'abril de 1847.

[71] Arxiu Històric Municipal de Sant Boi de Llobregat. Correspondència any 1847, sense numerar. Recollit a : CODINA I VILÀ, Jaume: *Guerrilles i guerrillers a Sant Boi.* Dins *Guerrilles al Baix Llobregat. Els "carrasquets" del segle XVIII, i els carlins i els republicans del segle XIX*. Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1986, P. 181.

[72] OLLÉ ROMEU, Josep Ma.: *Matiners...* Op. Cit.,.P. 83.

[73] El relat d'aquest episodi ha estat extret de les següents publicacions: *El Eco del Comercio*, del 14 d'abril de 1847, *El Clamor Público*, del 15 d'abril de 1847, *El Eco del Comercio*, del 16 d'abril de 1847, *La Esperanza*, del 29 de maig de 1847 i *El Genio de la Libertad*, del 30 de maig de 1847. També s'en parla breument d'aquest fet a: ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra: Cabrera, los montemolinistas y republicanos en Cataluña. Crónica de nuestros días. Redactada por un testigo ocular de los acontecimientos.* Volum 2. Imprenta de D. B. González. Madrid, 1849. PP. 44-45, i a FERRER DALMAU, Melchor: *Historia del Tradicionalismo Español*. Vol. XIX. Editorial Católica Española. Sevilla, 1941, P. 100.

[74] Cançó popular de mitjan segle XIX recollida en part per MASÓ I VALENTÍ, Rafel a *Folk-lore infantívol recullit a Girona*. Dins *Catalunya. Revista literària quinzenal*. Núm. 26. Barcelona, 1904. PP 107-112.

[75] OLLÉ ROMEU, Josep Ma.: *Matiners...* Op. Cit.,.P. 88.

Cap a les cinc de la tarda del dia 7 d'abril de 1847 es va presentar pels voltants de la localitat de Martorell poc més d'una dotzena d'homes fortament armats. Tan bon punt van veure alguns joves de la localitat, els van estendre les mans, oferint-les en senyal d'amistat, tot dient que ells eren matiners, i que no tinguessin cap recel, ja que ells no volien fer cap mal a ningú, ans al contrari, el que volien era el mateix que tota la nació: "fora les quintes i avall el sistema tributari!" (quedant clar que amb aquest lema, ningú els perseguia i, encara menys, els denunciava).

Martorell: Plaça de la Constitució (actual Plaça de la Vila) en un dia de mercat. Fotografia de Lucien Roisin Bésnard (1884-1943).

En tot això, van anar entrant a la població fins arribar a la plaça de la Constitució, on es van aturar en una taverna situada davant mateix de l'ajuntament, al costat del qual es trobava la caserna de la guàrdia civil, la qual comptava amb una dotació de 10 números.

Cal recordar que la Guàrdia Civil havia estat fundada poc abans, l'any 1844, i que fou una creació del moderantisme en el poder, com a contrapès a la Milícia Nacional dels progressistes. A la burgesia moderada li calia un cos armat que restituís l'ordre en el camp i que afiancés el centralisme estatal. Els republicans federals, els carlins i els progressistes eren els enemics polítics naturals del moderantisme.[76]

Ja dins de la taverna, els matiners preguntaren a la mestressa on estaven els guàrdies civils destacats en aquella població, a la qual cosa ella els digué que callessin, ja que els civils estaven allà al davant, i potser els podien haver sentit. Llavors, un d'ells va començar a anar directament cap a la caserna, però finalment es va aturar, tornant altre cop amb els seus companys.

Poc després, els membres d'aquella quadrilla van marxar de Martorell, sense que ningú els hagués molestat en cap moment, dient, a més, que potser tornarien l'endemà o l'altre.

En Pavía, en tenir notícia d'aquest fet, va manifestar que aquest era un clar exemple de perniciosa feblesa que fins i tot el feia dubtar de la lleialtat a la reina per part de l'alcalde de la població, i l'endemà mateix va donar ordres a Josep Hervàs, cap de la columna del Llobregat que en aquells moments es trobava a Esparreguera, de que el detingués i el portés a Barcelona escortat per un guàrdia civil per tal de jutjar la seva passiva conducta.

[76] CLEMENTE BALAGUER, José Carlos: *El Ejército español en la primera mitad del Ochocientos*. Dins *Revista de Historia Militar*, núm. 55. Servicio Histórico Militar. Madrid, 1983, P. 102.

L'alcalde, Francesc Buxeres[77], fou conduit a la Ciutadella, on romangué tancat gairebé un parell de mesos, fins a finals de maig, en que fou jutjat i condemnat a pagar una multa de cent ducats.

Per un fet anàleg de passivitat, en Pavía va fer empresonar també en aquelles mateixes dates l'alcalde de Gavà.

MORT DE TRISTANY I DEL ROS D'EROLES[78]

Per aquelles dates els montemolinistes van haver de patir la pèrdua simultània de dos dels seus màxims dirigents, el mariscal de camp Benet Tristany i el brigadier Bartomeu Porredon.

El 16 de maig de 1847, les forces de Benet Tristany i Josep Borges es trobaven al Solsonès, descansant a les cases de Vilar i Puigsarnau, a Llanera, prop d'Ardèvol, i les de Bartomeu Porredon, el Ros d'Eroles, que estava malalt, ho feien a les cases de Borrelles, a Clariana, quan foren atacats poc abans de trenc d'alba per la columna dirigida pel coronel Antoni Baxeras, comandant general del districte de Solsona. De l'enfrontament en van resultar 22 matiners morts i 4 presoners, entre els que es trobava el propi Tristany, capturat pel mateix coronel Baxeras. Al moment foren afusellats els altres tres presoners, reservant Tristany per a presentar-lo a Pavía, el qual el va fer dur a Solsona i afusellar-lo allà per un escamot de mossos d'esquadra, juntament amb el gendre del Ros D'Eroles, el capellà d'Àger i un assistent. En Porredon l'havia precedit en morir, ja que caigué el dia 16 sota les baionetes dels mossos mentre estava al llit, postrat per la malaltia.

De resultes d'aquesta acció, el coronel Antoni Baxeras fou ascendit a brigadier, i en Pavía, convençut de que la pèrdua d'aquests dos cabdills desmoralitzaria els rebels i es produirien desercions massives, al mateix temps que anunciava que Tristany havia estat afusellat, feia l'endemà de l'execució, des del seu quarter general de Solsona, la següent promesa:

"*Concedo indulto para que pueda regresar tranquilamente á sus hogares á todo aquel que habiendo formado parte de las gavillas facciosas, se presente con armas ante las autoridades legítimas en el término de ocho dias, contados desde el en que esta declaracion se haga pública en la cabeza del partido judicial en cada uno lo verifique, exeptuándose únicamente de esta gracia los cabecillas ó gefes de partida que han obrado independientes*".

INCIDENT A SANT JUST. ORDRE DE CRIDA I CERCA

La tarda del diumenge 22 de maig de 1847, un grup format per una mitja dotzena d'homes armats es va presentar en una masia de Sant Just Desvern de la qual no ha trascendit el nom, marxant poc després, en adonar-se que la seva presència havia estat detectada des del poble[79].

---

[77] Francesc Buxeres Abat, notari martorellenc i alcalde d'aquella població, era germà del batlle del Reial Patrimoni de Catalunya i procurador del comte de Sobradiel Josep Antoni Buxeres i fill d'Antoni Buxeres Rosés, qui durant la Guerra del Francès havia estat el secretari personal del famós guerriller i després general Josep Manso.

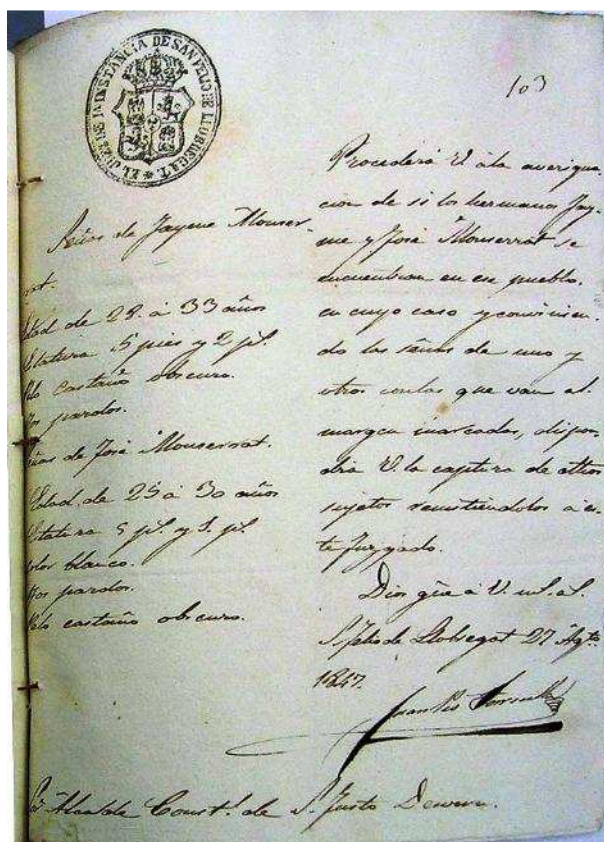
[78] El relat d'aquest episodi ha estat extret de les següents publicacions: *Gaceta de Madrid* del 20 i del 22 de maig de 1847, així com també d' ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra*... Op. Cit., PP. 49-50.

[79] *El Heraldo*, del 29 de maig de 1847, P. 2.

Aquest grup, que poc abans també havia estat vist al Papiol, va provocar que a Sant Just es mobilitzés el sometent i emprengués la seva persecució, fent-lo fugir muntanya amunt.[80]

Possiblement com a conseqüència d'aquest incident, o bé, més probablement, de l'agafada del mes de març a Sant Feliu, la justícia anava al darrera de Jaume Montserrat i del seu germà Josep, principals capitostos d'aquella partida, els quals, per la seva condició de caps, no podien, en l'improbable cas d'haver-ho volgut, acollir-se a l'indult ofert per en Pavía.

Intentant esbrinar el seu possible parador, Juan Pío Torrecilla[81], jutge de primera instància de la vila de Sant Feliu de Llobregat i del seu partit, adreçava el 27 d'agost de 1847 el següent escrit[82] a Josep Oliveras, alcalde de Sant Just, localitat de la que hem vist que ambdós germans eren naturals i on encara hi tenien familiars:

103

Señas de Jayme Monserrat.
Edad de 28 á 33 años
Estatura 5 pies y 2 ps.
Pelo castaño obscuro.
Ojos pardos.
Señas de José Monserrat.
Edad de 25 á 30 años
Estatura 5 ps. y 1 ps.
Color blanco.
Ojos pardos.
Pelo castaño obscuro.

Procurará V. á la averiguacion de si los hermanos Jayme y José Monserrat se encuentran en ese pueblo, en cuyo caso y conviniendo las señas de uno y otro que van al margen marcadas, dispondrá V. la captura de dhos sujetos remitiéndolos á este Juzgado.
Dios gûe. á V. ms. as.
S. Felio de Llobregat 27 Agto. 1847.
Juan Pio Torrecilla
Sr. Alcalde Constl. de S. Justo Desvern.

L'ordre de crida i cerca contra Jaume Montserrat cursada pel jutge Torrecilla. Arxiu Històric de Sant Just Desvern.

"Procurará V. á la averiguacion de si los hermanos Jayme y José Monserrat se encuentran en ese pueblo, en cuyo caso y conviniendo las señas de uno y otro que van al margen marcadas, dispondrá V. la captura de dhos. Sujetos remitiéndolos a éste juzgado. = Dios gûe. á V. Ms. As. = S Felio de Llobregat 27 Agto. 1847 = Juan Pio Torrecilla = Sôr Alcalde Contl. de S. Justo Desvern"

Al marge d'aquest escrit venen descrites les senyes personals dels dos germans:

"Señas de Jayme Monserrat.
Edad de 28 á 33 años
Estatura 5 pies y dos ps.
Pelo castaño obscuro
Ojos pardos.

Señas de José Monserrat.
Edad de 25 á 30 años

[80] Id., del 30 de maig de 1847, P. 3.

[81] Juan Pío Torrecilla de Robles va néixer l'any 1816 a Vélez Blanco (Almería). Durant la Primera Guerra Carlina fou caporal del 1r batalló de la Milícia Nacional de Barcelona. L'any 1840 va obtenir el títol d'advocat, passant aquell mateix any a ser assessor de la capitania general de Catalunya i l'any següent assessor de rendes de Barcelona. L'any 1843 va servir una relatoria a Barcelona. El 23 d'agost de 1844 fou nomenat jutge. Juntament amb els seus germans tenia un despatx d'advocat al carrer de la Lleona núm. 1, de Barcelona. Durant el temps en que fou jutge de primera instància a Sant Feliu el promotor fiscal va ser Maties Mir Sampere. Després de Sant Feliu va ser jutge de primera instància a Mataró i a Reus. Fou comendador de l'Orde de Carles III.

[82] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1847. Document núm. 103.

Estatura 5 ps. y 1. ps.
Color blanco.
Ojos pardos.
Pelo castaño obscuro."

L'absència de cap altra notícia més sobre aquest particular ens permet aventurar que tant Jaume Montserrat com el seu germà Josep no s'havien vingut a refugiar a Sant Just, el seu poble natal, sinó que amb tota seguretat es trobaven en qualsevol altre indret reorganitzant la seva partida.

Altres partides campaven també per la comarca en aquelles dates. Hi ha constància de que el 6 de juliol, un grup de matiners va ocupar temporalment el poble de Corbera, on hi van afusellar un dels seus.[83]

UN TRET DE CLEMÈNCIA DE MANUEL PAVÍA

Tot i la fama d'home rígid que va tenir en Pavía, especialment en el que pertoca a la repressió de la guerrilla, va tenir algunes actuacions, poques però, caracteritzades per la clemència. Una d'elles és la que va tenir lloc a Molins de Rei el vespre del 21 de juliol:

"Molins de Rey (Barcelona) 21 de julio = A las siete de esta tarde y á pocos momentos de haber llegado á ésta el faccioso N. Juliá, de Capellades, custodiado por una partida de tropa, ha sido puesto en capilla para ser pasado por las armas en el dia de mañana. La circunstancia de ser un muchacho jóven que tal vez fué arrastrado por la seduccion, ha conmovido á estos vecinos y luego se ha reunido el ayuntamiento, cura párroco, propietarios y demas personas influyentes para representar á S. E. el señor capitan general á fin de que se dignase ejercer un acto de clemencia indultándole de la pena capital. Serían como las nueve de la noche, y mientras se estaba redactando la representacion, cuando á todo escape se ha presentado un soldado de caballería que traia un pliego de S. E. para suspender la sentencia. Apenas se ha sabido por el pueblo esta novedad cuando por todas partes no se han visto mas que señales de alegría, resonando en boca de todos la palabra perdón. El preso ha sido sacado de la capilla y se le han prodigado por este señor comandante militar y gefes del destacamento todos los ausilios necesarios, no menos que por parte del pueblo que en union del ayuntamiento ha felicitado a S. E. por la providencia que acaba de dar".[84]

El capità general de Catalunya, Manuel Pavía i Lacy, marquès de Novaliches. Fotografia de Jean Laurent Minier (1816-1886).

"OMERTÀ" A CASA NOSTRA

[83] OLLÉ ROMEU, Josep Ma.: *Matiners*... Op. Cit.,.P. 124.

[84] *El Popular*, del 27 de juliol de 1847. P. 4 i *El Eco del Comercio*, del 28 de juliol de 1847. P. 1. També es fa esment, d'una manera resumida, a OLLÉ ROMEU, Josep Ma.: *Matiners*... Op. Cit., P. 134.

Les desercions que havia previst Pavía quan va manar executar Tristany i el Ros d'Eroles no van tenir lloc, i les partides van seguir fent la seva. A més, en això de no avisar sobre els moviments dels matiners detectats a cada poble, el cas de Martorell no va ser l'únic. La pràctica habitual dels nostres consistoris semblava ser la de no ficar-se en embolics i fer veure que no passava res. Tal era la manca de notícies, que fins i tot podria arribar a semblar que la facció havia oblidat la comarca i que aquí tot estava com una bassa d'oli.

L'onze de setembre de 1847 els ajuntaments de la zona, entre ells el de Sant Just, van rebre per aquest motiu el següent escrit que els adreçava des de Molins de Rei el comissari del partit Josep Antoni Fornesa.[85]

" *El M. I. Sr. Gefe Supr. Político de esta prova. con fecha 5 del corriente me dice lo que copio: Habiendo notado que los Alcaldes de los pueblos de esta prova. no dan parte de los hechos de armas ó encuentros que tienen lugar en los términos de sus jurisdicciones entre la tropa y las facciones, he acordado decir á V. que haga entender á los de su distrito deben hacerlo así como de cuantas noticias tengan que puedan interesar al gobierno con la prontitud y exactitud debidas.*

Lo que traslado á V. pa. su mas puntual y exacto cumplimiento advirtiéndoles al propio tiempo que he sabido que algunos pueblos pertenecientes á esta Comisaria han sido invadidos por los facciosos sin darme el correspondte. parte y á fin de que no me vea en la precisión de aplicarles la multa de veinte ducados como está mandado les invito pa. que tan pronto pisen aquellos el territorio de sus jurisdicciones lo pongan en mi conocimiento para yo elevarlo al del M. I. Sr. Gefe Sup^r político. Dios Gûe. &. Molins de Rey 11 Set^e del 1847. = José Anto. Fornesa".[86]

MILLORES A LA CARRETERA AL SEU PAS PER SANT JUST

Per tal de combatre les partides de matiners, al govern li havia calgut tornar a mobilitzar l'exèrcit regular. El desconeixement del terreny i les dificultats de desplaçament que comportava la seva poc dinàmica estructura contrastaven fortament amb la gran mobilitat que, per contra, caracteritzava els grups rebels. Un dels principals factors que els governamentals trobaren en la seva contra va ser el pobre estat de les carreteres, que venia a complicar encara més si cal la seva ja prou complexa logística.

Amb la finalitat de fer front a aquest problema, nasqué la iniciativa de confeccionar un pla general de carreteres i camins veïnals que abastava tots els municipis de Catalunya i que va ser la base d'una actuació integral de l'Estat i de les Diputacions provincials en la construcció d'una xarxa viària nova i completa. No es pot negar que en la creació d'aquest pla, al marge de les motivacions militars, intervingueren també els interessos econòmics i administratius. Però els arguments que més van fer servir les autoritats encarregades de la construcció van ser sobretot dos, ambdós relacionats amb l'aspecte bèl·lic. La possibilitat de fer arribar una tropa amb impedimenta a un lloc determinat i la de donar feina als joves dels pobles pagesos per què no s'incorporéssin als insurgents.[87]

---

[85] Josep Antoni Fornesa havia estat amb anterioritat (1821) alcalde-president de Sant Carles de la Ràpita.

[86] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1847. Document núm, 47.

[87] VIVES TORT, Miquel: *L'evolució històrica de la xarxa viària entre el Llobregat i el Foix. Des de l'època romana fins al tercer decenni del segle XX*. Tesi doctoral. Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 2007. PP. 677-678.

Així ho va entendre el general Pavía, que va promoure una solució política al conflicte, amb mesures que se centraren, entre d'altres coses, però molt principalment, en un programa d'obres públiques que feia front a l'atur. El protagonisme que aquest general donava a la construcció de carreteres coincidia plenament amb les aspiracions de la burgesia catalana pel que feia a la modernització del territori del Principat, i es concretà en el Pla de Carreteres del 1848 i la creació de la Junta de Carreteres del Principat de Catalunya, primera experiència de mancomunitat de les quatre províncies catalanes.[88]

Ja en el sentit de que els caps polítics acomplissin i fessin acomplir als seus subordinats les disposicions vigents sobre reparació i conservació de carreteres, havia estat dictada una Reial Ordre el 25 de febrer de 1847. En virtut d'aquesta ordre, la Diputació de Barcelona va realitzar l'any 1847 un Pla de Carreteres Provincials, elaborat per l'enginyer en cap del districte, Antonio Arriete, qui comptava amb l'ajut dels també enginyers Juan Merlo, Constantino German, Víctor Martí Font, Àngel Camon i Carlos Martí Font[89]. El seu pla contemplava, entre d'altres coses, la millora de les carreteres preexistents, cosa que es va poder dur a terme aplicant el romanent del pressupost que l'any 1845 s'havia assignat a carreteres.[90]

Una diligència creua Esplugues després d'haver passat per Sant Just. Arxiu Històric Municipal d'Esplugues, cessió Antònia Tomàs.

La carretera, que llavors no era més que un camí ample de terra[91], es trobava en molt mal estat al seu pas pel terme de Sant Just. Ja l'any 1845, l'equip municipal havia estat requerit per tal d'atendre a la seva reparació, a la qual cosa respongueren que, per llei, no s'estava obligat a sufragar aquella despesa, però que en vista de que no havia prosperat una temptativa d'aplegar els recursos a través d'una contribució voluntària entre els veïns, manifestà que estava disposat a pagar " *de su propio*

[88] SAGARRA TRIAS, Ferran: *Barcelona, ciutat de transició (1848-1868): el projecte urbà a través dels treballs de l'arquitecte Miquel Garriga i Roca*. Institut d'Estudis Catalans. Arxius de les seccions de ciències, CXI, Barcelona, 1996, P. 145.

[89] *Boletín Oficial del Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras Públicas*, any 1848.

[90] *Nota de las cantidades invertidas en las Carreteras generales desde el año de 1800 á 1834 inclusive, y de las consignadas para Obras públicas desde 1835 en que se han formalizado los presupuestos generales del Estado*. Fondo documental del Instituto Nacional de Estadística. Anuario 1858.

[91] La carretera Reial no fou empedrada fins ja ben entrada la segona dècada del segle XX.

bolsillo aquellos gastos que sean absolutamente necesarios para poner el trozo de carretera que atraviesa este pueblo en estado de poder transitar por él, en carruage, sin inminente peligro de que vuelque".[92]

La premsa de l'any 1846 ens dóna una bona idea del mal estat de la carretera i de les accions que es duien a terme per tal d'evitar que tal estat no es perpetués:

"*Ayer salió uno de los coches-diligencias de la carretera de Madrid y volcó en Esplugas, el dia anterior habia volcado un ómnibus de Villafranca, también por aquellas inmediaciones. Todos los dias acaecen por allí vuelcos. Algunos trechos de la carretera general desde esta ciudad á Molins de Rey están estropeadísimos, tan mal parados que parece milagroso que pueda atravesarlos ningun carruaje sin volcar.*

Posteriormente hemos sabido que el jefe general de Cataluña ha comisionado á un aparejador para pasar al pueblo de San Justo y ofrecer á aquel alcalde todos los peones que estime necesarios para la recomposicion de aquel trecho, mediante suministrar el pueblo el material necesario".[93]

Un any després, les coses seguien igual:

"*La carretera de Barcelona á Molins de Rey esta intransitable: hace tres dias que volcó cerca Esplugas una galera cargada de paños y otros efectos, y se calcula la pérdida en unos 2000 rs. de averia. Esto es sin contar las tartanas y coches, que no pasa dia sin que se vean tendidos por ella cuatro ó seis, los trabajos para sacarlos de aquel enjambre, de aquel perpetuo peligro, que á veces casi seria perferible dejarlos abandonados en medio de la carretera, antes que emplear tanto tiempo y trabajo en levantarlos, porque estan espuestos en volcar inmediatamente aun cuando vayan á paso de buey. Esto es cruel, y merece una mirada de compasion de nuestro gobierno*".[94]

Finalment acabaria sent l'estat de guerra que es respirava el que va propiciar que, tot seguint el pla de l'enginyer Arriete, pel maig de 1847 es decidís començar els treballs d'arranjament de la carretera al seu pas per Sant Just:

"Según tenemos presentido, el gobierno ha enviado los fondos necesarios para la recomposición de los trozos de carretera que atraviesan los pueblos de Sans, Esplugas y san Felío, y ayer se estaba redactando el plan de condiciones para dar por asiento las obras que deben realizarse. La urgentísima necesidad de que estas queden realizadas cuanto antes, harán seguramente que no se admita demora en negocios de tanto interés".[95]

EMBOSCADES A LA BAIXADA DE SANT FELIU

---

[92] SANAHUJA TORRES, Dolors: *Algunes actuacions del consistori santjustenc* Dins *La Vall de Verç* Núm. 63. Secció Revista de l'Ateneu Santjustenc. Sant Just Desvern, 1984, P. 14. Recollida per RENOM PULIT, Mercè: *Les grans transformacions del segle XIX*. Dins *Sant Just Desvern, un paisatge i una història*. Ajuntament de Sant Just Desvern i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1987, P. 341.

[93] *El Heraldo*, del 27 de gener de 1846, P. 4.

[94] *El Heraldo*, del 26 de gener de 1847, P. 3.

[95] *El Eco del Comercio*, del 26 de maig de 1847, P. 1.

El tram de carretera entre Sant Just i Sant Feliu, tant la primera baixada que anava des de Can Modolell fins al torrent del Pont Reixat, com la segona, que des dels Quatre Camins resseguia la tàpia de la Torreblanca fins arribar a creuar la riera de Sant Just (dita allà riera Pahissa) i trobar les primeres cases de Sant Feliu, era en aquell temps un indret realment solitari que ja durant la Guerra del Francès havia estat escenari d'una famosa emboscada parada pel guerriller Josep Manso a les tropes invasores.

Els qui trenta anys després se n'aprofitaven d'aquella solitud eren les quadrilles de trabucaires, tant si es tractava de partides de matiners com de colles de vulgars bandolers. Mentre encara no havien començat les obres referides en l'episodi anterior, ens trobem amb la notícia de l'assalt a una diligència comès en aquells indrets la nit del dia 14 de maig de 1847:

"ROBO DE UNA DILIGENCIA. La diligencia que salió de Barcelona, á las diez de la noche del 14 para Zaragoza, fué robada en las inmediaciones de San Feliu de Llobregat por unos malhechores. Detenida la diligencia, segun cuentan, fué sacada de la carretera real y conducida á un campo planero á la misma carretera. Soltaron los animales y en seguida ataron á los pasageros y conductores, de modo que hasta la madrugada de ayer domingo, no fueron socorridos. El coche prosiguió su camino, los pasageros fueron robados de cuanto tenian, pero no fueron maltratados. Se cuenta de varias maneras este hecho, pero creemos que esto es lo mas exacto". [96]

Potser per tranquilitzar el públic, la premsa publicava pocs dies després la següent nota:

"Decíase en Barcelona el 26 que habian sido cogidos dos de los ladrones que robaron cerca de San Feliu la diligencia que salió dias atras, de cuyo robo dimos cuenta á nuestros lectores".[97]

Si és que realment va tenir lloc tal detenció, poc efectiva hauria de ser, com tot seguit veurem.

Un cop acabades les obres de millora, aquell tros de carretera va continuar sent tan solitari com ho havia estat abans, per a gran satisfacció dels saltejadors que, pel que es veu, el tenien com un dels seus aguaits, i així, el 19 de desembre d'aquell any, els malfactors tornen a actuar altre cop en el mateix lloc d'abans, i a més, emprant idèntic mètode:

"El domingo sobre las 9 de la noche, fué detenida la diligencia que venía de Madrid en la bajada de San Feliu de Llobregat, por unos ladrones, que ataron a los viageros tendiéndolos en el suelo, y les robaron todo el dinero y cuanto de valor les encontraron: gran fortuna que no fueron maltratados".[98]

Per força, aquella baixada havia de tenir un encant especial per als bandolers. El formar part de la carretera més important i transitada de la regió, la seva solitud, la possibilitat d'una posterior fugida en qualsevol direcció... eren elements que la feien altament atractiva als seus ulls. Prova d'això és que no havien passat encara cinc mesos des d'aquest segon robatori, quan tornem a tenir notícia d'un altre assalt comès en el mateix indret. Les víctimes, aquest cop, foren els passatgers de la diligència que venia de Lleida:

---

[96] *El Español,* del 21 de maig de 1847, P. 1 i també *El Clamor Público,* del 21 de maig de 1847, P. 4.

[97] *El Heraldo,* del 30 de maig de 1847, P. 4..

[98] *El Español,* del 26 de desembre de 1847, P. 1.

"Escriben de Barcelona que el 4 entre 10 y 11 de la noche fué asaltado en la subida de san Feliu por cinco ladrones con puñal en mano y alguna pistola el omnibus que venia de Lérida. Amenazaron de muerte al mayoral, enseguida hicieron bajar á los pasageros haciéndolos poner boca abajo, á escepcion de una mujer que no la dijeron nada y les robaron cuatro relojes y todo el dinero que llevaban que se calcula serian de 200 a 300 duros".[99]

Tres atracaments en aquell mateix indret eren ja, potser, un gra massa, i en Manuel Gibert[100], cap polític de la Diputació Provincial de Barcelona, es va acabar interessant per aquest darrer cas, tot enviant a l'alcalde de Sant Just la següent requisitòria d'informació:

"Procederá V. desde luego á la averiguacion de todos los hechos relativos al robo de la diligencia Leridana cometido en la noche de ayer á las diez y cuarto en la subida de San Felio, remitiéndome el resultado de sus indagaciones.= Dios guarde á V. ms. as.= Barcelona 5 de mayo de 1848".[101]

També el jutjat de primera instància de Sant Feliu de Llobregat, que a partir del mes de setembre de 1847 i per raons de seguretat s'havia traslladat temporalment a Molins de Rei[102], es va interessar en esbrinar aquest cas. Com a conseqüència de tal interès, l'Ajuntament de Sant Just rebia poc després un ofici de data 9 de maig, que li enviava Juan Pío Torrecilla, titular d'aquell jutjat, en el que es requeria la compareixença de Miquel Estaper Granyer, masover de la Torreblanca, per tal que testifiqués sobre aquell fet.[103]

La manca de més notícies al respecte ens duu a pensar que no es va poder atrapar aquells delinqüents, els quals, d'altra banda, sembla ser que també van acabar deixant d'actuar en aquell indret.

Aquell sector despoblat de la carretera va continuar durant bastant temps més exercint el seu poder de fascinació sobre noves partides de delinqüents. Així podem trobar que, 27 anys després d'aquests fets, tornava a ser escenari d'assalts als carruatges que hi circulaven, tal com ens ho confirma una ordre de crida i cerca dictada pel jutjat de primera instància de Sant Feliu de Llobregat:

"En virtud de lo acordado por el Sr. Juez de primera instancia de este partido, en méritos del sumario que se instruye en este y por ante mi fé sobre robo á varios carreteros en la carretera de primer órden de Madrid á la Junquera y en el punto denominado los cuatre

---

[99] *El Popular*, del 10 de maig de 1848, P. 4.

[100] Manuel Gibert i Sans (1795-1873) era un dels capdavanters del partit moderat a Barcelona. Durant la Guerra del Francès va obtenir el grau de capità i fou un dels militars que reberen Ferran VIIè quan va tornar. Després va ser comandant d'un batalló de la Milícia Nacional, magistrat honorari i secretari del ministeri de Governació. Obsessionat per l'enderrocament de les muralles de la ciutat, va ser un dels seus principals promotors, i també fou el propietari de la primera casa que es va construir a l'Eixample, tot i haver encapçalat la oposició al pla d'Ildefons Cerdà. Va ser un dels fundadors del Liceu i el seu primer president. També fou president de la companyia explotadora del llavors recentment construït ferrocarril de Barcelona a Mataró, el tercer més antic d'Espanya, després del tren miner d'Arnao (1834) i del sucrer Havana-Bejucal (1837).

[101] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 102.

[102] Segons *El Heraldo* del 2 de setembre de 1847 P. 3, el motiu d'aquell trasllat va ser que Molins de Rei era un "*punto sin duda mucho mas cómodo para los pueblos del distrito, y muchísimo mas céntrico para que el tribunal pueda vigilar y ejercer su accion igual en todos los puntos que le estan encomendados*", obviant mencionar l'efecte protector que suposava la presència permanent de tropes en aquella població.

[103] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm 103.

camins, término de S. Justo Desvern, en la noche del veinte y cuatro de Setiembre próximo pasado...”[104]

RELLEUS A LA CAPITANIA GENERAL DE CATALUNYA

Mentrestant, d’una manera solidària als canvis que registrava el govern central de Madrid, s’havien produït variacions en la titularitat de la capitania general del Principat.

El prestigi davant del govern del que Pavía gaudia d’ençà la captura i mort de Tristany i Porredon, ben aviat va anar decaient per causa del seu progressiu distanciament de la línia seguida pel govern, com, per exemple, la seva oposició a un decret sobre duanes emès pel ministeri Salamanca-Escosura, que anava en contra dels grans interessos industrials del Principat. A la llarga, van acabar separant-lo de la capitania general i comandament de l'exèrcit de Catalunya. L’1 de setembre de 1847, en deixar aquests càrrecs, va dirigir a les tropes una al·locució, recomanant-los obediència al seu successor el general Concha, i va emprendre tot seguit el seu viatge a Madrid, on havia estat destinat.

El dia 4 de setembre el general Manuel Gutiérrez de la Concha y de Irigoyen passava a ocupar el càrrec deixat per Pavía, càrrec que ja havia ostentat breument durant l’any 1845, tot just immediatament abans que el general Manuel Bretón.

El general Concha, intentant coordinar la eficàcia militar amb la moderació política, va publicar un ban el 28 de setembre en el que oferia un indult total als montemolinistes, deixant clar que després d’aquest indult, tots els recalcitrants capturats amb les armes a la mà, patirien doble condemna. Els pobles el sometent dels quals capturés algun matiner, quedarien exempts de quintes en igual nombre d’individus, essent l’exempció general i perpètua si capturaven un capitost.[105]

Poc va durar Concha en el càrrec. El 4 d’octubre d’aquell any Narváez va reconquerir el poder a Madrid després d’haver donat un cop d’estat contra el govern moderat de Francisco García Goyena i va presidir un nou govern que duraria fins el 14 de gener de 1851, amb la sola interrupció del fugaç govern del comte de Clonard, que tan sols va durar un dia. Una de les primeres coses que va fer Narváez quan va recuperar el poder va ser nomenar una altra vegada Manuel Pavía com a capità general de Catalunya, i aquest va tornar a encarregar-se del comandament del nostre districte el dia 11 de novembre de 1847.

No volent ésser menys que el seu efímer predecessor, Pavía també va concedir un indult similar al que aquell havia ofert, reclamant, però, aquest cop, l’estreta col·laboració dels ajuntaments, rectors de les parròquies i familiars d’aquells que estiguessin a la facció per tal de convèncer-los de la conveniència d’abandonar les armes.[106]

A l’arribada de Pavía, el grau d’inseguretat que es deixava sentir per tot el Principat era gairebé total. A més, el neguit que produïen en amplis sectors tots aquells relleus era també considerable. Prou simptomàtic de l’ambient que es respirava durant aquell periode de canvis

---

[104] *Boletín Oficial de la Provincia de Tarragona* de l’1 de desembre de 1874. P. 4.

[105] SECO SERRANO, Carlos: *El marqués del Duero. Apuntes para su biografia*. Dins *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Tomo CLXXXIX. Número II. Madrid, 1992, P. 224 (P.22 de l’article).

[106] AHSJD. Carpeta 230-7. Lligall 1847-1848. Any 1847. Document núm. 149.

són aquests dos fragments de sengles correus entre particulars enviats des de Barcelona a Madrid el dia 8 de novembre de 1847:

"*Falla el correo de Madrid que debió llegar ayer, el que segun un aviso fijado en Correos, ha sido interceptado por los Matinés. El de hoy (á las 8 de esta noche en que escribo la presente) todavía no ha llegado. Sírvale á V. de gobierno por si había V. escrito alguna carta interesante. Ayer al medio dia llegó un estraordinario con pliegos que fueron inmediatamente dirigidos ál general Concha; por la noche llegó el general Pavia, y hoy ha salido para el cuartel general. Dicen que viene á relevar á Concha. La gente está bastante preocupada de estas novedades, que se comentan probablemente con mucha inecsactitud por falta de noticias positivas*".[107]

"*El correo que correspondia llegar ayer de esa ha retardado 24 horas. Se atribuía el retardo á haberse necesitado caballerias para un estraordinario, y despues para la silla de posta en que llegó anoche Pavía; pero acaban de publicar que la correspondencia ha sido interceptada en Castelloli por los Matinés. No se habría llevado poco susto aquel Gral. si hubiese sido él interceptado ó detenido. El otro correo, que es el que corresponde oy, no ha llegado hasta esta hora. Ya te figurarás la ansiedad con que se aguardan las noticias de esa*".[108]

Mentre a Capitania es produïen tots aquests relleus, les partides de matiners continuaven recorrent aquesta rodalia tot fent la seva. Una d'elles es va deixar veure per Vallvidrera el dia 10 d'octubre:

"El domingo por la tarde parece que una partida de matinés se dejó ver por las inmediaciones de Vallvidrera, tanto que una contrapartida de caballería se dirigió hacia aquel punto en su persecucion, seguramente por haber recibido aviso las autoridades: es facil que ahora que las tropas los persiguen por la montaña, los matinés se dejen ver por este llano, cosa que no les seria tan dificil".[109]

EL TELÈGRAF DE SANT PERE MÀRTIR

Els trets particulars que van caracteritzar la Guerra dels Matiners van posar de manifest a les forces governamentals la necessitat de poder comptar amb un sistema àgil de comunicacions que els permetés fer front a un enemic fraccionat en nombroses partides dotades d'una gran mobilitat, de les quals calia saber la seva situació amb promptitud per tal de poder coordinar adequadament el moviment de les columnes enviades en la seva persecució.

La primera de les mesures que es van dur a terme en aquest sentit va ser, com hem pogut veure anteriorment, la millora de la xarxa viària. L'altra gran mesura va ser en el camp de les transmissions, amb l'implantació a Catalunya d'una xarxa de telegrafia òptica d'ús exclusivament militar, de manera anàloga a la que ja havia funcionat en altres regions durant la Primera Guerra Carlina.

---

[107] Arxiu Nacional de Catalunya. Fons Família Castañer. 2.4.36.32. 1847 A-V. *Carta de Felipe Gerbhard a Joaquim Castañer.*

[108] Id., *Carta de Gassó a Joaquim Castañer.*

[109] *El Español*, del 17 d'octubre de 1847. P. 1. També ho esmenta breument OLLÉ ROMEU, Josep Ma.: *Matiners...* Op. Cit.,.P. 189.

La Reial Ordre de 26 de novembre de 1846 deixava prou clar qui podia fer ús del telègraf:

"Únicamente los Capitanes Generales y los Jefes Políticos, podrán dirigir por el telégrafo comunicaciones ya sea a las Secretarías del Despacho o a las Autoridades Superiores de las Provincias".[110]

A Catalunya, el precedent d'aquest sistema va ser una petita xarxa d'abast urbà, feta per iniciativa del capità general Manuel Pavía i dissenyada pel tinent coronel d'estat major Leonardo de Santiago. Aquesta xarxa, que va funcionar a Barcelona des del mes d'abril de 1848, comunicava l'edifici de la Capitania General amb els forts de Montjuïc, la Ciutadella, les Drassanes i el del marquès de la Mina.[111]

Segurament satisfet amb els resultats d'aquest nou sistema de comunicacions, Pavía es va proposar tot seguit d'ampliar la xarxa, per tal que el seu abast pogués arribar a cobrir tot el conflictiu territori de la seva jurisdicció.

La Xarxa Telegràfica Militar de Catalunya estava formada per cinc línies òptiques radials que tenien Barcelona per centre, unides per altres línies transversals, amb un total d'unes 80 estacions i uns 800 quilòmetres:

Barcelona (Montjuïc) - La Jonquera: 15 estacions, passant per Hostalric, Girona i Figueres.

Barcelona (Montjuïc) - Solsona: 14 estacions, passant per Can Maçana, Manresa i Cardona.

Barcelona (Montjuïc) - Vic: 8 estacions, passant per Montornès i Granollers.

Barcelona (Drassanes) - Lleida: 18 estacions, passant per Can Maçana, Igualada i Cervera.

Barcelona (Drassanes) - Tortosa: 17 estacions, passant per Vilafranca i Reus.

Sempre que va ser possible es van instal·lar els telègrafs a les torres de les esglésies, edificis alts amb bon horitzó, ermites, etc., executant per a això les obres de condicionament necessàries. Per a la resta dels casos es van construir torres òptiques de nova planta, espitllerades, de dos pisos i terrat: el primer per a una guarnició d'entre 15 i 20 homes, el segon per als torrers i operació del telègraf, i el terrat per a la instal·lació del mateix.

La Xarxa va ser construïda pel següent personal del Cos d'Enginyers i de l'únic Regiment d'Enginyers existent en l'exèrcit en aquells anys:

Oficials de la Companyia de Pontoners del 1er. Batalló del Regiment d'Enginyers: capità Antonio Pasarón, tinents Antonio Torner i Juan Orduña, i subtinent agregat Eusebio Torner.

---

[110] AGUILAR PÉREZ, Antonio i MARTÍNEZ LORENTE, Gaspar: *La telegrafía óptica en Cataluña. Estado de la cuestión*. Dins *Scripta Nova. Revista electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*. Vol. VII. Barcelona, 2003. http://www.ub.es/geocrit/ *Scripta Nova* sn/sn-137.htm (lectura del 29 de maig de 2010).

[111] OLIVÉ ROIG, Sebastián: *Historia de la telegrafía óptica en España*. Secretaría General de Comunicaciones. Ministerio de Transporte, Turismo y Comunicaciones. Madrid, 1990, P. 71, i també AGUILAR PÉREZ, Antonio i MARTÍNEZ LORENTE, Gaspar: *El telègraf òptic militar a Catalunya durant el segle XIX*. Dins *Arqueologia de la comunicació. Actes de les IV Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya*. Associació/Col·legi d'Enginyers Industrials de Catalunya i Editorial Marcombo. Girona, 1997. P. 512.

Oficials del Cos d'Enginyers: capitans Salvador Medina, Jorge Falces, Bernardo Paternó, Antonio Guitián i Juan Modet; i tinent Enrique Puigmoltó[112].

4a Companyia de Sapadors del 1er. Batalló de Regiment d'Enginyers.

4a Companyia de Sapadors del 3er. Batalló del Regiment d'Enginyers.[113]

La primera línia d'aquest telègraf seria la de Barcelona a Lleida, i és dins d'aquest context que trobem la notícia de la construcció durant el mes de maig de 1848 d'una estació del telègraf al cim de la muntanya de Sant Pere Màrtir, tot aprofitant les restes del fortí que els soldats napoleònics havien bastit durant la passada Guerra del Francès en el lloc on havia estat l'ermita dedicada al dominic Sant Pere de Verona.

Torre de l'ermita de Sant Pere Màrtir, on va estar instal·lada l'estació del telègraf òptic. Fotografia de Jaume Biosca i Juvé (1875-1945) Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya.

"Segun dice el Diario de Barcelona, se trabaja con actividad en la colocacion de un telégrafo en la cúspide de la montaña de San Pedro Martir, en el mismo sitio donde antes estuvo colocada la ermita".[114]

La torre del telègraf de Sant Pere Màrtir, que seria la segona de la línia Barcelona-Lleida, estava en contacte visual amb la primera, situada a Montjuïc, i també ho hauria d'estar amb la tercera, que s'emplaçaria poc després a Sant Pere del Romaní, entre Sant Feliu i Molins de Rei.

El cost d'aquesta construcció va ser de 8.374 rals i 12 morabatins, que van ser inicialment aportats pels pobles dels voltants: Sarrià, Vallvidrera, Esplugues de Llobregat, Sant Just Desvern, Les Corts i Sant Gervasi, i als que, més tard, l'exèrcit els ho va retornar a través dels fons endarrerits de quintes.[115]

L'ambiciós pla de Pavía, tot just engegat, de dotar Catalunya d'un sistema de telegrafia òptica, va quedar aturat quan va deixar el càrrec de capità general de Catalunya, i no va ser sinó fins

[112] Anys més tard, com més endavant podrem veure, Enric de Puigmoltó i Mayans tindria un paper decisiu en la continuïtat dinàstica de la monarquia espanyola.

[113] http://www.ingenierosdelrey.com/01_22_antecedentes.htm (lectura del 29 de maig de 2010).

[114] *El Heraldo*, del 21 de maig de 1848, P. 3.

[115] Arxiu de la Corona d'Aragó. Comandància d'Enginyers. Caixa 306. Any 1851. Recollit per AGUILAR PÉREZ, Antonio i MARTÍNEZ LORENTE, Gaspar: *La telegrafía óptica en Cataluña...* Op. Cit.

l’arribada del marquès del Duero que tal projecte es va reprendre, éssent encomandada al coronel José Francisco María Damián Mathé y Arangua la posada en marxa de les línies.

Al capdavant del Servei Telegràfic de Catalunya hi va haver els Coronels d'Enginyers Manuel Ramón García i Francisco de Casanova i Mir amb el títol de Directors Facultatius dels telègrafs militars de Catalunya, ambdós subordinats al coronel Mathé. El servei el prestaven soldats d'Infanteria amb els seus caps, a les ordres tots ells del Director Facultatiu corresponent. Les línies estaven dividides en seccions, sent els oficials que les manaven els responsables de tot el que ocorregués, tant en l'ordre militar com en el telegràfic.[116]

Des de la seva construcció, i mentre va durar la situació de guerra, la dotació del telègraf de Sant Pere Màrtir, com la de les altres torres, estava formada per una guarnició d’entre 15 i 20 soldats d’infanteria del regiment de Castella, que es rellevaven, i per un torrer encarregat del telègraf, que hi residia permanentment. Aquests torrers eren generalment antics militars llicenciats.

José Esteban va ser el torrer destinat a Sant Pere Màrtir. Durant tota la contesa va poder exercir la seva feina amb una certa tranquil·litat, i no va ser sino fins l’octubre de 1849, quan aquest conflicte ja es podia considerar pràcticament acabat, que ell i els soldats que estaven de guarnició van haver de fer front a un atac:

“Según los periódicos de Barcelona, se hablaba mucho estos últimos dias de una partida de gente armada que ha intentado apoderarse de la torre telegráfica de San Pedro Mártir, asegurándose que hubo un rato de tiroteo entre los acometedores y la partida que guarnecia la torre”.[117]

La vida dels torrers era extremadament austera. No gaire temps després d’aquest fet, l’any 1851, en José Esteban va contraure una pulmonia fulminant, de la qual morí, i l’administració del telègraf es va haver de fer càrrec dels seus deutes, que eren:

- Quatre pans, a 15 quarts: 7 rals i 2 morabatins.
- Nou paquets de tabac, a 6 quarts: 6 rals i 12 morabatins.
- Compondre sabates: 12 rals.
- Carn per menjar: 20 rals i 10 morabatins.
- Cafè i licors: 39 rals i 6 morabatins.
- Comestibles: 35 rals i 29 morabatins.
- Diners prestats: 290 rals.
- Taüt: 36 rals.
- Funeral: 52 rals.[118]

La torre del telègraf de Sant Pere Màrtir va ser destruïda per la Milícia Nacional barcelonina l’estiu de l’any 1856 amb motiu dels enfrontaments que van provocar la fi del bienni progressista sorgit després de la revolució de 1854, i que van causar, només a Barcelona, 466 morts: 63 membres de la força pública i 403 paisans:

[116] http://www.ingenierosdelrey.com/01_22_antecedentes.htm (lectura del 29 de maig de 2010).

[117] *La España*, del 30 d’octubre de 1849, P. 2. També tracten aquesta notícia, amb lleugeres variants, *El Popular*, del 29 d’octubre de 1849, P. 4 i *El Clamor Público*, del 30 d’octubre de 1849, P. 2.

[118] OLIVÉ ROIG, Sebastián: *Historia de la telegrafía óptica*... Op. Cit. PP 80 – 81, i també AGUILAR PÉREZ, Antonio i MARTÍNEZ LORENTE, Gaspar: *La telegrafía óptica en Cataluña*... Op. Cit., nota 22.

"…els dies 20 i 21 de juliol de 1856 la Milícia Nacional es va llençar al carrer […]. *Una de les violències que en la seva fúria van cometre, va ésser la destrucció de la torre telegràfica construïda a la muntanya de Sant Pere Màrtir* […]. *El governador civil va imposar a l'Ajuntament i a la oficialitat de la Milícia Nacional, una multa de 5.000 rals destinada a la seva reconstrucció".*[119]

Sembla ser, però, que aquesta pretesa reconstrucció no es va arribar a efectuar mai.

Temps després, i en vista de l'estat de tranquil·litat en la qual es trobava de Principat de Catalunya, per Reial Ordre de 19 de desembre de 1862 es va disposar la supressió del servei en aquesta xarxa i la consegüent retirada del material.

RELLEU AL CONSISTORI SANTJUSTENC[120]

Des del 20 de desembre de 1845, data en que els membres que el composaven havien pres possessió dels seus respectius càrrecs per al bienni 1846-1847, l'Ajuntament de Sant Just Desvern havia estat format pels següents veïns:

Alcalde	Josep Oliveras
Tinent d'Alcalde	Miquel Raventós
Regidor 1r	Josep Ferran
Regidor 2n	Francesc d'Assís Roldan
Regidor 3r	Didac Poll
Regidor 4t	Josep Cardona

El 31 de desembre de 1847, en escollir-se els regidors per al següent bienni, d'acord amb el que preconitzava la Llei Municipal del 8 de gener de 1845[121], es va produir la renovació de la meitat d'aquests càrrecs, i el consistori va quedar constituït de la següent manera:

Alcalde	Pau Carbonell
Tinent d'Alcalde	Josep Navinés
Regidor 1r	Josep Oliveras
Regidor 2n	Miquel Raventós
Regidor 3r	Josep Ferran
Regidor 4t	Caietà Petit

Tot i que els components del primer d'aquests consistoris ja havien hagut de fer front a algunes de les tensions pròpies de l'època de violència que s'estava vivint, serà durant l'exercici d'aquest segon govern municipal quan viuran més de prop aquella guerra i les seves conseqüències. A tall d'exemple, més endavant podrem veure com en Josep Oliveras, anterior alcalde i ara regidor primer, ho deixa tot i s'incorpora a la guerrilla. També veurem com en

---

[119] CARRERAS COSTAJUSSÀ, Miquel: *Elements d'història de Sabadell*. Acció Municipal Docent, Edicions de la Comissió de Cultura. Sabadell, 1932. P. 338.

[120] Font: elaboració pròpia a partir de documentació diversa de l'AHSJD.

[121] Segons aquesta llei, cada dos anys calia renovar la meitat dels regidors, de manera que cada un d'ells estava quatre anys en el càrrec, cavalcant els períodes d'una meitat dels regidors sobre els de l'altra meitat, llevat de l'alcalde i el tinent d'alcalde, els quals només podien tenir un mandat de dos anys, havent d'ocupar càrrecs de regidors durant els altres dos anys.

Josep Ferran, regidor primer i després regidor tercer, serà represaliat per causa d'una suposada tolerància o connivència amb les partides rebels.

Seguint les instruccions del capità general Manuel Pavía, una de les primeres actuacions del nou alcalde va ser la publicació d'un ban en el que donava instruccions molt concretes a tots els veïns sobre l'obligatorietat d'acudir als tocs de sometent:

"Aviso al publico.
En virtud de orden del Excmo Sor. Capitan General de esta provincia se hace saber á todos los vecinos de este pueblo de la edad de 16 hasta 50 años que al primer toque de somaten deberan acudir en la plaza del mismo pueblo á las ordenes del individuo de Justicia que al momento se presentarà á dicho punto; previniendoseles que el que dejará de concurrir será castigado con una [multa] *proporcionada á la calidad y circunsta*[ncias] *del sujeto de cual comparecencia estan esceptuados los habitantes de casas de campo ó aisladas, quienes luego de oir el toque se retirarán á sus casas y observarán cuanto puedan sobre la ocurrencia y darán bajo su responsabilidad las noticias que se les pidan.*
San Justo 8 Enero de 1848
El Alcalde
Pablo Carbonell"[122]

INCIDENTS A LA SALUT I A SANT FELÍU

En terme, llavors, de Santa Creu d'Olorda[123] i molt a prop de la partió entre els antics termes de Sant Just, Sant Feliu i Santa Creu, es troba l'ermita de la Mare de Déu de la Salut, i al seu costat la masia de Can Grau de la Gleva, antigament anomenada Mas Terrós i usualment coneguda per molts pel nom de La Salut, el mateix que l'ermita. La masia, la titularitat de la qual va canviar sovint de mans al llarg del temps, havia estat comprada el 9 de setembre de 1834 per Joan Soler, que en aquells moments era el seu propietari. No ho seria durant gaire temps, ja que després d'ell ho va ser Jaume Pujol Arderiu, que faria fallida i a la junta de creditors del qual, Josep Borrell Montmany els va comprar el conjunt de la finca el 25 d'abril de 1849.

En aquella casa, i per tal d'atendre i donar servei als romeus i demés visitants del seu petit santuari, s'havia habilitat des de feia temps un modest servei de menjars i begudes, servei que, amb algunes variacions, s'ha anat mantenint fins als nostres dies.

Sembla ser que l'esmentat establiment havia estat visitat darrerament per determinats individus que resultaven sospitosos de pertànyer o d'estar vinculats amb la facció o amb algun grup de trabucaires, i es temia que n'estiguéssin preparant alguna, tot aprofitant la solitud d'aquell indret, idònia per a ser víctima d'assalts impunement, com el sofert el 24 d'abril de l'any anterior, en que ja foren víctimes dels lladregots, els quals fins i tot els van arribar a robar la campana de l'ermita.[124]

---

[122] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 18.

[123] Santa Creu d'Olorda va ser municipi independent fins al 31 de desembre de 1915, en què es va dissoldre i repartir entre els termes de Molins de Rei, Sant Feliu de Llobregat i Sarrià. Des de llavors, tant l'ermita de la Salut com Can Grau de la Gleva pertanyen a Sant Feliu, i la fita que havia estat termenera entre els tres municipis ja només fa partió entre Sant Just i Sant Feliu.

[124] OLLÉ ROMEU, Josep Ma.: *Matiners*... Op. Cit.,.P. 93.

Arribada la nova de tals reunions al coneixement de les autoritats governatives, aquestes van decidir donar-hi una batuda per tal de sorprendre'ls, i per tal d'assegurar l'èxit d'aquella operació recabaren el suport dels sometents dels pobles propers. L'escrit que el cap polític de la Diputació, Manuel Gibert, va enviar als ajuntaments amb els que comptava per a tal finalitat deia així:

"En el caso que esta tarde ó al anochecer de ella oyere V. algunos tiros á la parte de ese pueblo junto á la casa llamada la salud, acudirá V. en el momento con el somaten á auxiliar la fuerza de mozos y salvaguardias que se hallen en dho. punto, cogiendo á todas las personas sospechosas que escaparan de aquella fuerza. = Dios gê. Á V. ms. as. = Barña 22 de Mayo de 1848 = Manuel Gibert.".[125]

El resultat d'aquella batuda fou, però, totalment infructuós.

L'ermita de la Salut i Can Grau de la Gleva. Fotografia de Lucien Roisin Besnard (1884-1943).

El desenvolupament dels fets ens permet adonar-nos de que no tant sols les forces repressores disposaven de sistemes d'informació, sino que els bandits també en tenien, i potser millors que els dels seus contraris, ja que els van permetre d'avançar-se a la seva acció.

"BARCELONA 24 de mayo = Anteayer aconteció un robo escandaloso en el Mas llamado La Ermita de la Salud, cerca de San Feliu, habiendo los ladrones robado y maltratado la gente de la casa, y dejado correr el vino de una porcion de botas. Al parecer la policia tuvo noticia de este robo, de manera que a las tres de la tarde salieron de esta ciudad 25 mozos de la escuadra y 30 salvaguardias para sorprender á los ladrones, pero habiendo sido mal dada la confidencia, no pudieron evitar que el robo se cometiera ni tampoco hacerse dueños de los malhechores que en número de 13 fueron á perpetrar el crimen despues que la fuerza armada se habia ya retirado. =¡Cuándo aprovecharán los escarmientos á los criminales!".[126]

La nit del 24 de maig, tot just dos dies després dels fets de la Salut, un grup d'homes armats, possiblement els mateixos, protagonitzava un nou incident en el centre de la població de Sant Feliu de Llobregat:

"Según acaba de manifestárseme esta noche pasada un grupo de hombres armados se han presentado en el centro de esta villa en casa de Vicente Font pidiendo le abriese la puerta y les entregase dos carabinas; a todo se negó Font. Preguntándoles quiénes eran, les contestaron ser Martí, que abriese la puerta sin miedo y les entregase la escopeta; a todo se

---

[125] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 104.

[126] El Genio de la Libertad, 2 de juny de 1848, P. 3.

les negó. En cuyo caso se marcharon ignorando la dirección pero amenazándole para otro día, por lo que se cree serían matinés trabucaires, o como se les llame”.[127]

Potser per causa d’accions com la descrita, l’ermita va quedar seriosament malmesa, ja que l’any 1859, quan ja feia temps que havia finalitzat aquesta guerra, es va construir en el mateix indret una nova capella, presidida per un retaule que es va mantenir fins l’any 1936.

INSEGURETAT A LA ZONA. EL CONVENI

Ja hem vist com no eren les partides montemolinistes els únics grups armats que en aquells dies actuaven a la rodalia de Barcelona.

El vespre del 10 d’abril de 1848 un grup armat de facinerosos que es feia passar per un escamot de mossos d’esquadra va entrar al cafè propietat de Baldiri Gené, situat al número 8 del Camí Ral, a Sants, i van segrestar Francesc Caparrà, alcalde de la població i comerciant de grans, Francesc Solà, Bernat Capdevila, industrial, i Joan Cros, industrial químic francès.

La premsa de l’època, basada en gran part en els rumors que corrien de boca en boca, en tenir notícia de que el segrest abans descrit s’acabava de cometre, se’n feu ressò, tot barrejant, però, l’acció dels trabucaires amb la identificació i descripció de la marcial uniformitat de les forces carlines de Marcel·lí Gonfaus (a) Marsal que també havien estat vistes entrar a Sants aquell mateix dia:

“*Como anuncié á Vds. en la mia de anoche, la faccion invadió el arrabal de Sans, dejando fuertes retenes en sus avenidas y en la Cruz Tapada*[128]*. Se apoderaron del alcalde y de otras personas notables, y en seguida se dirigia al de Gracia; pero algunas personas salidas de Sans los habian puesto en alarma, se tocó á somaten y salio de aquí alguna caballeria, que no pudo alcanzarlos porque acababan de retirarse por la Cruz Tapada, llevándose los presos sin que tengamos otras noticias: algunos que los han visto dicen que traen blusas, boina roja, cananas y fusil corto. Aseguran que pertenecen á una division que pasó el Pirineo y se organizó en Perpiñan. Sus gefes se dice que son el Rojo, Borges y Marsal.”*[129]

Els segrestats foren duts aquella nit per Gràcia, Sant Gervasi i Horta fins a Santa Coloma, on foren amagats dins d’una mina d’aigua de la masia de Can Tàpia, essent portats l’endemà fins a Badalona, on els van tancar en una altra galeria de mina a la qual només s’hi podia accedir davallant un pou. En aquell indret van patir captiveri fins al moment en que els segrestadors els van alliberar després d’haver percebut els rescats que demanaren.

Descoberts, finalment, onze dels bandits van ser sentenciats a mort. La major part de les execucions van tenir lloc a Badalona, i quatre d’ells reberen garrot a Sants, molt a prop del cafè on havien comès el delicte.

---

[127] Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat. VII Defensa 3.1. Seguretat Pública 1848, ofici del 25 de maig. Recollit a RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: *Matiners a Sant Feliu de Llobregat (1847 – 1849).* Dins *Guerrilles al Baix Llobregat....* Op. Cit, P. 688.

[128] Es refereix a la Creu Coberta, que dóna nom al conegut carrer barceloní, i que estava situada a l’actual plaça d’Espanya.

[129] *La Esperanza*, del 17 d’abril de 1848, P. 3

Aquest cas, conegut popularment com ”Els lladres del pou”, va commocionar la opinió pública de l’època, i fins i tot s’en van arribar a imprimir i vendre un parell de romanços de fil i canya que ho narraven. El producte de la venda d’un d’ells, del qual es reprodueix aquí el gravat de la seva capçalera, es va destinar precissament a contribuir al manteniment de l’ermita de la Mare de Déu de la Salut[130], esmentada en l’episodi anterior.No cal dir que, fos per causa de l’acció de la guerrilla o de l’amenaça dels bandolers, la població d’aquesta zona va començar a sentir-se realment atemorida, ja que clarament veien que ningú es podia considerar lliure de l’amenaça d’un assalt o d’un segrest com el que hem vist.

Conscients de que qui tingués la desgràcia de ser-ne víctima podria sofrir una pèrdua econòmica de la qual difícilment se’n podria recuperar, molts caps de casa tingueren la pensada d’establir una mena de mutualitat entre ells per tal de repartir-se solidàriament aquella possible pèrdua, evitant així l’haver d’anar a parar a una ruïna que, d’altra manera, esdevindria una cosa gairebé segura.

Seguint aquesta iniciativa, els propietaris santjustencs susceptibles de ser-ne víctimes, van establir entre ells el següent acord:

“Convenio = En el pueblo de San Justo Desvern á los veinte y ocho de Abril de mil ocho cientos cuarenta y ocho, reunido el Sr. Alcalde y Ayuntamiento pleno con la mayor parte de los propietarios hacendados se acordó que en el caso de acaecer algun robo ó exigirse por una fuerza armada ó malechores alguna partida de dinero á cualquiera de los que firman el presente convenio ó acuerdo, deberá repartirse proporcionalmente, segun la base de la contribución territorial, entre todos los que abajo firman este dicho convenio la total cantidad exigida ó robada, á fin de indemnizarse al individuo á quien acaeciere el daño; asi lo prometen y firman para que conste siempre y cuando sea menester”.[131]

També els militars van reaccionar davant la inseguretat que voltava Barcelona. Fruit de l’intensa activitat que van desplegar va ser un breu període de calma a la zona que va animar Pavía a cantar victòria d’una manera un tant precipitada:

“El capitan general de Cataluña en 1ª del actual participa que la partida de sediciosos que vagaba por los pueblos del llano inmediatos a Barcelona habia desaparecido por consecuencia de la activa persecucion que se les hacia”.[132]

REQUISA D’ARMAMENT

Ben aviat es va poder veure com era d’infundada l’eufòria d’en Pavía. Les partides, fossin d’insurrectes o de vulgars bandolers van tornar a campar pel Llobregat i Pla de Barcelona.

Les partides rebels no anaven, ni molt menys, sobrades d’armament. Ja hem vist com intentaven aconseguir-lo on fos, fins i tot tirant mà d’aquell que pogués trobar-se en poder de particulars, tant si es tractava d’armes de guerra, conservades com a record de passades confrontacions, com si eren les específicament emprades en la cacera. Els seus rivals, l’exèrcit governamental, encara que sensiblement millor equipats que ells, també n’estaven interessats;

[130] SÁNCHEZ I AGUSTÍ, Ferran: *Carlins i bandolers a Catalunya (1840 – 1850).* Ed.: M. Assumpció Guàrdia. Sallent, 1990, P. 318.

[131] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 100.

[132] *La Esperanza*, 7 de juny de 1848, P. 4.

no tant per tenir–ne necessitat, sinó, més aviat, per evitar que aquelles armes caiguessin en mans de l'enemic.

En aquest sentit, des del govern militar de Barcelona es va donar el 29 de maig de 1848 una ordre en virtut de la qual tots els particulars que tinguessin armes de foc havien de lliurar-les immediatament als seus respectius ajuntaments, i en cas de no fer-ho, les sancions previstes serien molt greus.

L'endemà, una columna militar provinent de Sarrià es presentava a Sant Just, i ordenava a l'alcalde Pau Carbonell Padrosa que publiqués un ban donant tan sols un termini de quatre hores per a recollir-les.

Així ho va fer en Carbonell[133], i els veïns de Sant Just van respondre immediatament. El detall del que es va recollir és el següent:[134]

Josep Modolell:	Una escopeta
Feliu Gelabert:	Id. de dos canons
Miquel Madorell:	Una escopeta
Josep Carbonell (major)	Id.
Josep Carbonell (menor)	Id.
Pau Oliveras	Id.
Valentí Cailà	Id.
Bartomeu Obiols	Id.

Les vuit armes recollides foren lliurades el dia 31 de maig al cap de la columna encarregada de la requisa, qui les va dur tot seguit a la comandància d'armes de Sarrià.

Temps més tard, després de nombroses súpliques i avals sobre la probitat i demostrable lleialtat a la reina dels posseïdors d'aquelles armes confiscades, finalment foren retornades als seus legítims propietaris.

CABRERA ASSUMEIX EL COMANDAMENT DELS MONTEMOLINISTES

Des de la mort a Solsona de Benet Tristany, la direcció i coordinació de les partides carlines que operaven al Principat havia recaigut en el mariscal de camp Ignasi Brujó i Guibas, que estava exiliat a Perpinyà des del final de la Guerra dels Set anys, el qual al seu torn havia delegat el comandament en el veterà lluitador Joan Castell Rossell, àlies Mossenya o Gravat d'Àger. Val a dir que principalment per falta de mitjans materials per part dels insurrectes, l'empenta inicial s'havia anat esmorteint un tant, fins a arribar al punt en que Pavía, per satisfer els desigs de Narváez, a finals d'aquell any de 1847 va arribar a aventurar, fins i tot, que s'havia aconseguit la pacificació de Catalunya.

Res més lluny de la realitat. La guerra a casa nostra seguia ben viva, i la primavera següent es va poder veure com aquesta donava un gir i adquiria una formidable embranzida. L'aparició de les partides republicanes, sumada a l'entrada de nous elements carlins procedents de l'exili, van donar un nou aspecte a la contesa. Entre aquestes darreres incorporacions a la lluita es podien comptar alguns caps de la vàlua de Josep Masgoret o Domènec Forcadell, i especialment Ramon Cabrera, a qui el pretendent Carles VIè, des del seu exili a Londres,

[133] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848 , document núm. 110

[134] Id., document núm. 108

havia encomandat finalment la direcció de les seves forces a Catalunya, així com de les que també havien d'operar a Aragó, València i Múrcia, com a pas previ a la seva entrada a la Península.

L'1 d'abril de 1848 Josep Masgoret Marcó rellevava Joan Castell i, en tant no arribés Cabrera per tal de dirigir les forces montemolinistes, prenia oficialment el càrrec de comandant general interí, obtenint en poc temps les victòries de Sant Jaume de Frontanyà i de Pont de Rabentí[135], així com la presa de Vidrà.

Els dies 8 i 9 de juny, les forces de Masgoret, unides a les de Joan Castell i Rafael Tristany (nebot de Benet Tristany) emprengueren un seguit d'operacions pel nord de Catalunya, amb l'objecte d'atreure sobre ells l'atenció dels governamentals i facilitar l'entrada de Cabrera al Principat.

Ramon Cabrera i Griñó. Carta de visita realitzada pel fotògraf francès André-Adolphe-Eugène Disdéri (1819-1889).

Recolzat per aquesta maniobra de distracció, el dia 23 de juny de 1848 Ramon Cabrera, com a cap suprem de les forces montemolinistes de Catalunya, Aragó i el Pais Valencià, sortia d'Oceja acompanyat pel seu estat major i prenia l'antic camí cap a Toses, sovint emprat pels contrabandistes, que passant pels colls de la Bassa i de la Creu de Meians, entrava en els dominis de la corona espanyola.

De manera simultània a l'entrada de Cabrera a Catalunya, havia de produir-se un altre tant per la part d'Euskadi, en un intent d'atiar allà la revolta, però aquesta operació esdevingué un estrepitós fracàs per a les expectatives montemolinistes: Joaquín Elío, que havia estat nomenat cap de Navarra i Vascongadas, no va arribar a penetrar en territori espanyol.

En canvi, el que havia estat designat cap de Guipúscoa, Joaquín Julián de Alzáa, home que allà gaudia de gran prestigi, va penetrar el 23 de juny de 1848 a la seva província, confiant en les promeses que se li havien fet. No va trobar el recolzament local que esperava i va haver d'anar fugint, perseguit i errant, entre els límits de Guipúscoa i Navarra fins que el 2 de juliol fou capturat a les rodalies d'Ataun per la Guàrdia Civil i Miquelets que formaven part de la columna governamental del coronel Salvador Damato i Mauri, essent l'endemà afusellat a Zaldivia per les forces de Damato per ordre de Juan Antonio Urbiztondo y Eguía, marquès de la Solana, antic general carlista i un dels artífexs del Conveni de Bergara, el qual era llavors capità general de les Bascongades i Navarra.[136] Com a resultat d'aquesta acció, Damato fou ascendit a brigadier i destinat a Catalunya.

---

[135] Nom que en aquell temps rebia l'actual vila i municipi de Cercs (Berguedà).

[136] ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra*... Op. Cit. PP. 108 – 111, i també, entre d'altres, OYARZUN OYARZUN, Román: *Historia del Carlismo*. Ediciones FE. Madrid, 1939. Reeditat: Alianza Editorial. Madrid, 1969, P. 249.

També van fracassar els intents de Mariano Peco a Extremadura i del Estudiante de Villasur a Burgos. Igualment, les partides que es van poder aixecar al Maestrat i Baix Aragó o als Montes de Toledo van resultar ineficaces.

L'escenari d'aquesta segona guerra carlina, la Guerra dels Matiners, quedaria doncs exclusivament circumscrit al territori català.

L'entrada de Cabrera havia significat una bona revifalla pels carlins. Animats d'una nova empenta, assolien cada cop empreses més noves i espectaculars. Les forces de Josep Borges, Cuscó i altres caps, que estaven operant a la comarca de l'Urgell, on havien entrat a Bellpuig i al Molí de l'Espígol, prop d'Agramunt, van ampliar el seu radi d'acció, i en les seves incursions fins i tot es van arribar a presentar al Pla de Barcelona, on foren identificats en les immediacions de Sants.[137]

LA PRIMAVERA DELS POBLES: UN FANTASMA RONDA PER EUROPA...

L'any 1848 es va viure a tot Europa el que s'ha vingut a conèixer com "La Primavera dels Pobles", una florida de revolucions i moviments nacionalistes que, tot i que molts d'ells van acabar essent durament reprimits, les seves conseqüències foren transcendentals, en demostrar que la lluita popular podia efectivament minar els governs i provocar reformes o fins i tot donar lloc a un nou model de societat.

A França, el poble de París s'alçà del 23 al 25 de febrer i va derrocar el darrer dels seus sobirans, Louis-Philippe, quedant definitivament abolida la monarquia i donant pas a la Segona República. A Suïssa va tenir lloc la Guerra del Sonderbund el novembre de 1847, en la que les forces progressistes van prendre el poder en els cantons conservadors i l'any 1848 van imposar una nova constitució. A la península italiana, encara fragmentada, s'inicià la unificació del país des del regne de Sardenya-Piemont. A l'imperi Austríac es produïren durant el març aixecaments a Praga i a Viena, que finalment van ser sufocats. Hongria proclamà la seva independència l'any 1849, però la revolta fou aixafada l'agost següent. A la confederació germànica es produí l'aixecament de Berlín. També hi van haver moviments revolucionaris a Polònia i a Romania.

Paral·lelament a la Guerra dels Matiners, va esclatar a Espanya, i especialment a Madrid, seu del govern, la revolució de 1848, la qual tingué dues fases diferents separades en el temps, la primera durant les jornades del 26 i 27 de març, i la segona el 7 de maig. La ràpida actuació del govern Narváez, que va emprar a fons la recentment creada Guàrdia Civil per tal de sufocar la insurrecció[138], i l'afusellament dels primers madrilenys que intentaren l'aixecament, van dissipar qualsevol temptativa de fer-lo prosperar. També es va dictar un "decret de sospitosos", en virtut del qual foren deportades 2.000 persones fora de la península[139]. El 19 de maig Isabel II donava per ofegada la revolta i ordenava la fi de les mesures repressives governamentals.

---

[137] PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales*... Op. Cit., Volum 2, P. 18.

[138] LÓPEZ CORRAL, Miguel: *Creación y configuración de la Guardia Civil*. Dins *Boletín de la Real Academia de la Historia*. Tomo CXCI. Cuaderno I. Madrid, gener-abril de 1994. PP. 105-106 [69-70].

[139] SOLÉ TURA, Jordi i AJA FERNÁNDEZ, Eliseo: *Constituciones y períodos constituyentes en España (1808-1936)*. Siglo veintiuno de España editores, SA. Madrid, 1977, P. 46.

I, com a culminació, només cal dir que el 21 de febrer d'aquell any veia la llum a Londres el que comunament ha estat considerat com el tractat polític més influent de la història, el Manifest del Partit Comunista, obra dels pensadors Karl Marx i Friedrich Engels.

Certament, Narváez i el tsar Nicolàs de Rússia van passar com els campions de la contrarevolució i del manteniment de l'ordre, enfront de la revolució, esdevinguda el fantasma que, en l'afortunada expressió de Marx i Engels, recorria Europa.[140]

LES PARTIDES REPUBLICANES

La revolució progressista-republicana, que havia estat ràpidament vençuda a les ciutats, va començar a prendre força en el medi rural. El 2 d'abril de 1848, Francesc Bellera Mauri feia, des de Girona, una crida a la insurrecció, que fou ràpidament secundada.

La incorporació a la lluita, a partir d'aquella mateixa primavera, dels republicans del brigadier Victorià Ametller Vilademunt, de Francesc Bellera i de Joan Barrera, particularment forts a l'Empordà, i de Gabriel Baldrich Palau i Antoni Escoda i Canela (a) Escoda d'Alió, que operaven a les rodalies de Barcelona i de Tarragona, van donar una nova embranzida a la guerra.

Des de París, el capdavanter republicà, Abdó Terradas i Paulí, llançà l'1 de juliol de 1848 una crida que duia el títol d' *A los republicanos españoles*[141] en la que instava a la insurrecció, tot i que prevenia contra la coalició entre republicans i carlins:

"Excluid de vuestra comunión a los especuladores que con más cara de moderantismo, de mentido progreso, de constitucionalismo monárquico más o menos avanzado, quisieran todavía falsear el gran movimiento nacional que se prepara, y labrar sus fortunas volviendo a uncir al pueblo bajo la coyunda de un rey o un déspota militar. En la época presente, después que el pueblo francés ha proclamado el único sistema político conforme con la dignidad del hombre, todo el que franca y decididamente no se pronuncie por la república, debe ser considerado enemigo del pueblo, cualquiera que sea el velo con que se cubra...[...] *A los que mendiguen vuestra compañía no se la otorgueis sin exigirles solemnes garantías en favor de la igualdad democrática."*

De fet els carlins de 1848 ja no eren, per regla general, els intransigents absolutistes de la primera contesa. Ells i els republicans van confraternitzar ben aviat, i la col·laboració entre les partides d'ambdues tendències fou exemplar durant tot el conflicte.

Fins i tot les cançons populars s'en feien ressò:

Tres partits s'han levantat
tres partits dintre d'Espanya:
els uns són els liberals;

---

[140] FUSTER SOBREPERE, Joan: *Barcelona a la dècada moderada (1843-1854). El projecte industrialista en la construcció de l'estat centralista*. Tesi doctoral. Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives. Universitat Pompeu Fabra. Barcelona, 2004. Vol. 1. P. 150.

[141] Aquesta proclama es troba recollida, entre d'altres publicacions, a: PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales desde 1843 hasta la conclusión de la actual guerra civil.* Vol. II. Ed. Manuel Tello. Madrid, 1876. PP. 36-37 i també a: CAMPS I GIRÓ, Joan: *La Guerra dels Matiners i el catalanisme polític*. Curial edicions catalanes. Barcelona, 1978. PP. 197-198.

altres són els democrates
i altres són els carlinots...
Tots en són pillos i lladres.[142]

El poble, però, tenia ben clar qui eren uns i altres, i segons els seus diversos parers, els diferenciava sense cap mena de dubte:

L'infern s'ha fet pels carlistes
i el cel pels republicans.
Home, no en faltava d'altra
que estessin tots barrejats. [143]

Val a dir que on els republicans gaudien de major nombre d'adeptes era principalment a les ciutats, i que en el camp els era més dificultós moure's i trobar simpatitzants. Per aquest motiu, mai van arribar a assolir tanta força com la que tenien els carlins. No obstant això, a partir d'aquell moment i fins a la fi del conflicte, van lluitar agermanades i en estreta col·laboració partides de carlins, demòcrates i republicans. Aquesta aliança, aparentment contradictòria, motivà a la premsa de l'època el següent comentari:

"*¿Quién habia de sospechar que la causa de Montemolín estaba enlazada con la de los comunistas franceses?. Verdaderamente esta nueva revelación habrá de procurar muchos prosélitos al incorregible pretendiente, porque ¿quién no llora de ternura ante el hermoso cuadro de las matanzas de París?*".[144]

Pavía, que no havia pogut aturar el moviment dels Matiners, va haver de reconèixer que a l'estiu de 1848 hi havia al Principat, entre carlins i republicans, 57 partides en peu de guerra, les quals mobilitzaven aproximadament uns 5.000 homes.

L'aparició de la guerrilla republicana va influir poderosament en els plantejaments de Jaume Montserrat. Fins llavors el nostre personatge havia estat només un rebel sense una clara adscripció política que estava situat a mig camí del bandidatge i que feia armes contra el sistema que l'havia precipitat a la situació de marginació social en què es trobava. Era, potser, el prototip del "latro-facciós", epítet molt en voga en aquell temps. Atret pels plantejaments socialment avançats pels quals combatien els republicans, ràpidament s'hi va identificar, abraçant-los.

La premsa política d'aquell temps, i en especial la publicació La Esperanza, òrgan oficiós carlí que coneixia prou bé la seva gent, ens dóna fe de la seva adscripció política al qualificar en tot moment com a republicans a Jaume Montserrat i la seva partida. També ens ho confirma l'advocat i polític carlí Ramon Vinader (1833-1896), pretès autor anònim de la biografia del comte de Montemolin, quan fa esment de les partides republicanes que actuaven l'estiu de 1848:

"Capitaneábanles los cabecillas liberales Monserrat, Baliarda, José Molins y Negre, Pedro Tomás, Baldrich, Escoda de Olio y el gefe de todos ellos, don Narciso Atmeller, los cuales se

---

[142] JUAN I NEBOT, M. Antònia, i MASCARELLA I ROVIRA, Jordi: *Cançoner del Ripollès*. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès. Ripoll, 1998. P. 177.

[143] MARQUÈS, Ermengol: *Viva l'poble soberà. Comedia de circunstancias en 3 actes*, 1868. Biblioteca de Catalunya. Col·lecció teatral Joan Almirall i Forasté. Ms. 1076/3.

[144] *Diario de Barcelona*, del 13 de juliol de 1848, i també El Balear, del 21 de juliol de 1848, P. 1.

respetaban con las partidas carlistas, de las que discordaban en principios, pero convenian en el hecho de hacer la guerra á un enemigo común.”.[145]

NOVES ENTRADES A MARTORELL. LA PROCLAMA DE BARTOMEU POSAS[146]

---

[145] ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon y de Braganza, conde de Montemolin. Abraza la historia de la guerra civil en los años 1847, 1848 y 1849*. Establecimiento tipográfico á cargo de don Manuel Morales y Rodriguez. Madrid, 1855, P. 149.

[146] Bartomeu Posas Soler, el personatge que tanta influència arribaria a tenir sobre Jaume Montserrat, havia nascut el 24 d'agost de 1815 al mas Poses de Sant Quirze de Safaja. Durant la primera guerra carlina s'integrà en els cossos francs que es van formar per combatre els carlins, on aviat va arribar a ser sergent segon de l'esquadró de caçadors de muntanya, encarregant-se de la pagaduria. Com a conseqüència d'haver estat acusat de cometre un desfalc hagué de fugir, deixant les files governamentals, i es va passar al bàndol carlí, on aviat va ostentar els graus de sots tinent i alferes. En acabar la guerra es va refugiar a França tot seguint Cabrera, amb qui havia travat una certa amistat. En esclatar la guerra dels Matiners es va tornar a mobilitzar i va entrar l'any 1847 a Catalunya amb els montemolinistes, organitzant una nombrosa partida. Durant un primer temps va operar emprant l'àlies de "L'Estudiant Posas". El seu principal camp d'operacions van ser les comarques del Vallès i el Bages. Una gran part d'aquella campanya la va fer comptant amb l'ajuda del santjustenc Jaume Montserrat i la seva partida. El 4 de desembre de 1848 va tenir lloc la sonada defecció de Posas i Montserrat de la que es parla en el present treball, i com a conseqüència d'ella va passar a integrar-se en l'exèrcit isabelí amb el grau de tinent coronel. Comanant un batalló de voluntaris, fou agregat a la columna del general Lersundi, i es va dedicar a la persecució dels seus antics companys d'armes fins al final de la guerra. És a partir d'aquest moment en que el seu nom comença a aparèixer cada cop més sovint sota la forma castellanitzada de "Bartolomé Pozas". El febrer de 1851 fou nomenat comandant militar de Manzanares i el juliol ascendit a coronel; però sembla ser que aquell destí no li va agradar prou i va demanar el trasllat a l'exèrcit de Cuba, la qual cosa li fou denegada, essent destinat a estat major de places per Reial Ordre de 24 de maig de 1853. Va exercir aquest càrrec fins l'any 1858 en que la superioritat el feu passar al retir en haver comprovat que Posas no disposava del suficient grau de formació que es requeria per a tal càrrec. Es diu que en temps de l'Unió Liberal (1854-1868) va conspirar contra el govern i després va desaparèixer del panorama polític i militar fins al punt que la premsa va arribar a especular l'any 1853 amb la possibilitat de que hagués estat ordenat sacerdot. El cert és que en aquell temps es va casar amb Margarita Lozano i hi ha constància de que l'any 1866 residia a Saragossa. Entre 1866 i 1868 va emigrar, i en retornar l'any 1869, un canvi governamental de criteris en matèria de política militar li va permetre tornar a ocupar el seu destí anterior. L'any 1869 la Insurrecció Federal esclatà arreu, sent especialment virulenta els dies 2 i 3 d'octubre a la localitat de Valls (assassinats, incendis de cases i fàbriques, destrucció d'arxius, etc.), fins que finalment fou sufocada per les forces del general Prim. Bartomeu Posas, que havia participat activament en l'alçament d'aquella població, fou condemnat a mort juntament amb Josep Morató (a) "Pep el Sabater", l'ex-alcalde de Tarragona Rafael Miracle, i l'alcalde de Valls Francesc Puiggener. El 15 de gener de 1870 Prim va fer executar Pep el Sabater i commutà les sentències de Posas, Miracle i Puiggener per penes inferiors. Bartomeu Posas fou deportat a les illes Marianes, a les quals va arribar el 23 de setembre de 1870. Havent estat amnistiat amb motiu de l'adveniment al tron d'Amadeu de Savoia, el 10 de febrer de 1871 s'embarcava de retorn, éssent destinat al Ferrol poc després de la seva arribada a la Península. En aquella localitat, el dia 11 d'octubre de 1872, juntament amb el tinent coronel de Cavalleria Ortega i el capità de fragata Braulio Montojo, va dirigir una insurrecció de signe republicà de gran envergadura, en la que, després d'aconseguir revoltar prop de 2.000 homes entre treballadors de l'Arsenal, infants de Marina, personal de la Mestrança de l'Armada, i membres del grup republicà local, els insurrectes es van apoderar de tota la ciutat del Ferrol, del seu Arsenal Naval i de diversos vaixells que hi havia fondejats al port. El govern va haver d'enviar-hi tropes, que aconseguiren sufocar la sublevació pocs dies després, no sense que abans els revoltats calessin foc a la goleta de guerra "Buenaventura" i fugíssin cap a Portugal a bord de diverses embarcacions menors. Amb l'abdicació d'Amadeu de Savoia i l'adveniment de la Primera República, Bartomeu Posas va poder tornar i ser rehabilitat. El 5 de maig de 1873 li era concedit tal retorn al servei actiu amb el grau de brigadier "teniendo en cuenta sus distinguidos servicios y persecuciones y muchos padecimientos que ha sufrido por sus ideas republicanas". El 13 de juliol de 1873 esclatava a Cartagena la insurrecció cantonal liderada per Antonete Gálvez, i l'endemà mateix, Posas, que estava a Madrid, s'hi va anar a afegir, acompanyant el general Juan Contreras San Román, que assumia el comanament de les forces de mar i terra cantonals. Per tal de donar suport al moviment cantonalista valencià, assetjat en aquells moments per les tropes de Martínez Campos, el 8 d'agost van sortir de Cartagena Gálvez, Contreras i Posas al front d'una columna de 3.000 homes. L'expedició, però, fou detinguda i derrotada a Chinchilla per les forces governamentals del general Salcedo. Poc després començava el setge de Cartagena, que acabaria el 12 de gener de 1874 amb l'entrada del general José López Domínguez i la fugida a Oran del govern cantonal. A finals de setembre d'aquell any, i en plena Tercera Guerra Carlina, Posas i el també federalista intransigent Àngel Caballer es presenten a la Vall d'Aran al front d'una partida de cantonals. Durant la primera setmana d'octubre,

L'especial situació geogràfica de Martorell feia d'aquella localitat un important nus de comunicacions que propiciava les freqüents incursions de les partides.

El 5 de juny per la nit va entrar un grup, l'actuació del qual va ser totalment oposada a la que havien tingut els que vingueren l'abril de l'any anterior:

"A las nueve de la noche del 5 se hicieron varios disparos de fusil contra el cuartel de la guardia civil en la villa de Martorell, de cuyas resultas quedó herido gravemente uno de los vigilantes que tenía el ayuntamiento. No se sabe el número, clase ni el objeto de los perturbadores".[147]

Un mes després entrava una nova partida, la de Bartomeu Posas Soler, amic personal del mitic cap carlí Ramon Cabrera, i cap d'una nombrosa partida que actuava de preferència al Vallès i a la Catalunya central. No obstant això, el seu radi d'acció era de vegades molt més ampli, en funció de les circumstàncies de la guerra.

És així com el trobem operant a la nostra comarca durant la primera quinzena de juliol de 1848. Al seu pas per Martorell en Posas va deixar fixada a la plaça principal d'aquella vila una proclama en la que, tot i l'ampulós llenguatge emprat, quedava clarament reflectida l'abans referida simbiosi de tendències. Aquesta proclama, que va motivar la publicació a la premsa dels comentaris esmentats en el capítol anterior, deia així:

"Catalanes.- La era infausta de libertad ficticia toca ya á su término, asoma ya la aurora de un porvenir próspero y fecundo, unión Catalanes, cesen las intestinas querellas que han ido entronizando el despotismo, y á la voz de union, libertad, ley sálica y patria rómpase la coyunda que os tiene unidos al ominoso carro de la tirania, salvando por un voto unánime la patria y vuestros mas caros derechos. ¿Quién os detiene ya para no levantaros en masa contra el mas pésimo de los gobiernos, que hollando las leyes que hicieron vuestra felicidad, os abruma con nuevas arbitrariedades incompatibles aun para saciar su caribdina voracidad despojandoos del goce de vuestros sagrados privilegios? ¿A qué las quintas? ¿A qué ese sistema tributario? ¿Espera reponer la España de la decadencia á la que la ha conducido una série de convulsiones políticas, ó para ensanchar los límites de las profusiones de la corte? Catalanes, fuera quintas, las que no estén ordenadas á tenor de vuestras antiguas instituciones, fuera nuevos impuestos, creedme, la Providencia señala término á la existencia de los gobiernos, y al pueblo el instante de sacudir el yugo.
Trazado teneis el camino por vuestros ilustres vecinos, vuestros propios intereses os mandan seguir su ejemplo, volved los ojos hacia el centro comun de donde ha de nacer un porvenir inmenso, volad al cumplimiento de vuestro deber.
A las armas españoles; á las armas, alzaos intrépidos á la conquista de vuestros derechos, y estrechaos en torno de la bandera de salud que van á enarbolar vuestros compatriotas defendiendo la religion, la verdadera libertad, la paz y la ley".[148]

LA GAVELLA DE JAUME MONTSERRAT SALTA A LA PALESTRA

---

en una tèrbola operació, Posas i els seus van assaltar i robar els fons del casino del Portilló, a Bossost, refugiant-se prop del casino de Pont de Rei, a Bausèn, rival de l'anterior, on van ser capturats pels homes del comandant d'armes carlí de la zona. Al poc, s'hi va presentar el capità governamental José Cagigas al front de la companyia de voluntaris republicans de Benasc, acompanyada de forces de la Guardia Civil, que foragità els carlins i capturà els seus presoners cantonals. La premsa del 8 d'octubre de 1874 va donar la notícia de que aquell mateix dia, Posas i Cavaller havien mort afusellats al davant mateix de la casa de joc del Portilló.

[147] *La España,* de l'11 de juny de 1848. P. 1.

[148] *El Balear*, del 21 de juliol de 1848, P. 1.

En tot aquest temps, Jaume Montserrat havia estat organitzant la seva partida. Qui sap si algunes de les accions de la guerrilla esmentades en episodis anteriors no havien estat, potser, obra d'ell i dels seus homes. La manca de dades ha fet que els seus autors hagin passat a la posteriotat dins d'un perfecte anonimat. El que és ben cert, és que durant la seva primera època, la partida d'en Montserrat va tenir majoritàriament com a escenari de les seves activitats tots aquests pobles que constitueixen la plana del Llobregat, bressol seu i dels que l'acompanyaven.

Les primeres accions documentades d'aquesta nova època no van ser especialment sonades.

El dia 4 de juliol de 1848 la partida de Jaume Montserrat, formada en aquell moment per uns seixanta o setanta homes, es va presentar a Martorell, on van esbotzar a cops de destral la porta de la casa de l'alcalde Francesc Buxeres, i en no trobar-lo, van marxar en direcció a Corbera.

"El 4 del corriente estuvo una partida de carlistas de unos 70 en Martorell, al mando del cabecilla Monserrat. Derribaron á hachazos la puerta de un tal Boxeres, y no encontrándole se fueron a Corbera".[149]

La passivitat dels martorellencs va ser castigada pel capità general Pavía amb l'imposició d'una multa de 8.000 rals, els quals es van aplicar a cobrir en part les despeses de construcció d'una casa forta al mateix Martorell.[150]

Al passar els guerrillers per Sant Andreu de la Barca, alguns d'ells, entre els quals hi havia un tal Magí Roca, s'hi van quedar, éssent més tard sorpresos per les tropes de l'exèrcit, que els van posar en fuga.[151]

Poc després el gros del grup de rebels arribava a Corbera amb la intenció d'ocupar la població, percebre la corresponent contribució i aconseguir cavalls o reclutar, si s'esqueia, nous elements per la seva partida. La resposta dels vilatans, que, només veure'ls, van tocar a sometent, va fer que els atacants fugíssin d'allà immediatament.

"El dia 4 un tal Monserrat apareció en Corbera al frente de una partida de 60 trabucaires, que huyeron al punto luego que los vecinos empezaron á tocar a somaten".[152]

"El 4 del corriente estuvo en Corbera una partida de trabucaires de unos 60 al mando de un tal Monserrat, que era pasante de escribano en San Feliu de Llobregat: los vecinos de aquel pueblo tocaron á somaten y salieron en su persecucion.
Antes habian estado en busca, segun parece, de un notario llamado N. Boxeres".[153]

L'endemà, i amb la mateixa finalitat. es van presentar a Sant Boi, l'altre a Sant Just i el següent a Sant Gervasi i Gràcia:

---

[149] El Clamor Público, del 10 de juliol de 1848. P. 2.

[150] PAVIA Y LACY, Manuel de: *Memoria sobre la guerra*... Op. Cit. PP. 266-267.

[151] Aquest Magí Roca seria fet presoner poc més tard i deportat a Ceuta, on alguns anys més tard protagonitzaria una sonada temptativa d'estafa que tindrem ocasió de veure més endavant.

[152] *La España*, de l'11 de juliol de 1848, P. 1 i també *El Heraldo*, d'igual data, P. 3

[153] *El Popular*, del 12 de juliol de 1848. P. 2.

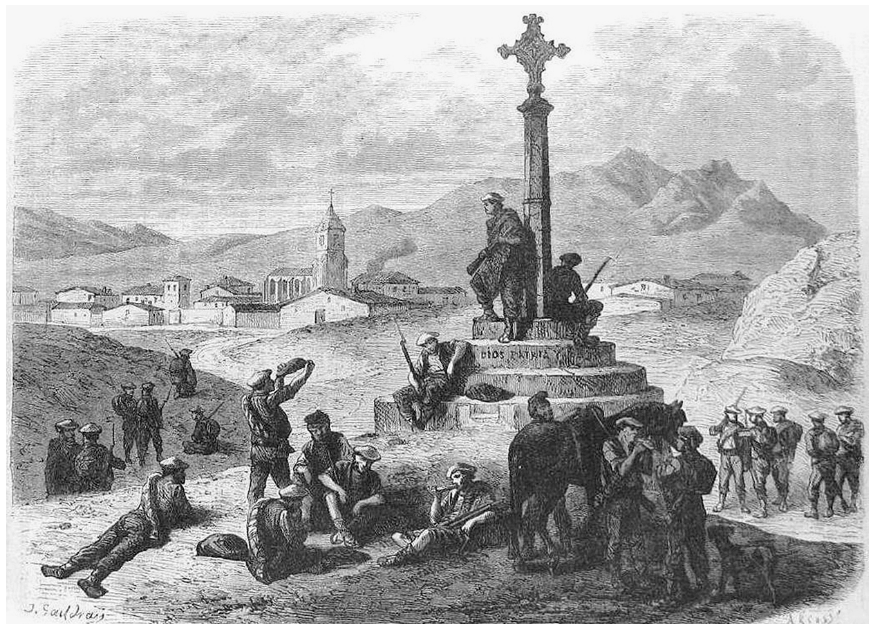
"La mas particular es que anteayer estuvo la misma fuerza en San Boy, ayer en San Just, anoche temprano en San Gervasio y á las diez en Gracia. No sé á que sirve tanto telégrafo, tropas, etc., etc.".[154]

L'acció repressiva i recaptatòria del capità general Pavía es va continuar fent sentir:

L'ajuntament de Sant Boi fou multat amb 21.176 rals que es van ingressar al "Banco de San Fernando", establert a Barcelona, per tal que fossin invertits en les despeses de l'Estat.[155]

El de Sant Just Desvern, per no haver tocat a sometent quan els trabucaires de Jaume Montserrat van entrar al poble, va ser sancionat amb 2.750 rals, dels quals 1.100 es van entregar al rector de la parròquia de Santa Maria dels Sants, altres 1.100 al de Sant Vicenç de Sarrià, i els restants 550 al de Santa Magdalena d'Esplugues, per tal que fossin repartits entre els habitants més pobres d'aquests tres pobles.[156]

L'ajuntament de Sant Gervasi va ser multat amb 2.000 rals, els quals es van lliurar al comissari Vicenç Rodríguez per contribuir a cobrir les despeses del dipòsit de detinguts pobres.[157]

Partida de matiners als afores d'un poble. Gravat de J. Gouldray sobre un dibuix d'A. Ecosse, publicat a "La fille du bandit" (1875) de Pierre-Alexandre Bessot de Lamothe.

També en aquest cas en Manuel Gibert es va interessar en obtenir detalls sobre les forces d'en Montserrat, així com de les conseqüències en cada un dels pobles on va entrar, especialment pel que fa a la possible captació de nous elements. A tall d'exemple, la requisitòria que va enviar a l'ajuntament de Sant Boi deia així:

"*Dirección de Gobierno. S. P. = Me manifestará V. si se unieron a la fuerza revelde que se presentó en ese pueblo el dia 5 algunos jóvenes del mismo, y si tiene noticia de qué número de gente lo componia. = Dios guarde a V. muchos años. = Barcelona, 8 junio de 1848. Manuel Gibert = Sr. Alcalde de San Baudilio de Llobregat*".[158]

---

[154] *La Esperanza*, del 12 de juliol de 1848, P. 3, i també *El Clamor Público*, del mateix dia, P. 2.

[155] PAVIA Y LACY, Manuel de: *Memoria sobre la guerra...* Op. Cit. PP. 266-267.

[156] Id.

[157] Id.

[158] Arxiu Històric Municipal de Sant Boi de Llobregat. Correspondència any 1848, sense numerar. Recollit a : CODINA I VILÀ, Jaume: *Guerrilles i guerrillers a Sant Boi*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat....* Op. Cit, P. 183.

Recordem que la partida d'en Montserrat es nodria principalment de gent de la comarca, i que l'any anterior, tal com ho vam poder veure, tres dels seus membres indultats que es van reintegrar a les seves famílies, ho van fer tot just a Sant Boi.

Posteriorment, els governamentals van fer detenir un regidor de Sant Gervasi per no haver fet que es toqués a sometent quan va veure que arribaven Montserrat i els seus guerrillers.[159]

DOBLE INCURSIÓ A GRÀCIA[160]

Com acabem de veure, a les 10 del vespre del 6 de juliol, la partida d'en Montserrat, formada per una trentena de trabucaires (segons les fonts posicionades amb el bàndol governamental) o per 110 matiners, 100 amb fusells, 10 amb trabucs i els dos capitostos muntats a cavall i armats amb sabres (segons les fonts proclivis al seu moviment), va entrar a la vila de Gràcia, arribant, fins i tot, una avançada d'aquesta partida, fins al portal de Sant Antoni de Barcelona.

Tot i que l'esmentada vila estava defensada per 40 soldats que es trobaven de guarnició a la casa forta, 26 carrabiners, 14 mossos d'esquadra, 10 guàrdies civils, 18 guàrdies dels drets del vi i alguns salvaguardes, cap d'ells no va arribar a actuar. Després d'uns breus trets, les forces que havien de defensar la població es van tancar dins del fortí, i el veinatge ho va haver de fer dins de les cases. Tant sols els va plantar cara un sereno, que va quedar malferit de resultes de l'encontre, i a qui els assaltants van deixar per mort.

Van romandre en aquella població un parell d'hores, i durant la major part d'aquell temps van estar buscant dues persones, a les quals no van poder trobar. Després entraren en un cafè, on van acabar robant les culleretes de plata. Al marxar, en Montserrat tingué el detall de voler-les pagar, cosa que finalment no va arribar a fer.

El Popular, de Madrid, diari que pel que es veu comptava amb corresponsals propis destacats a Barcelona, ens amplia alguns detalls d'aquesta incursió:

"El 7 sobre la 10 de la noche se presentaron una porcion de hombres armados en el barrio de Gracia, sorprendiendo á los que estaban tomando el fresco á las puertas de sus casas, algunos de los cuales se escaparon por la parte de detras saltando huertos y tapias. Al ruido acudió el sereno, que pensando eran riñas les encaró una pistola, pero como eran mas empezaron a descargarle culatazos quitándole la pistola, y querian fusilarle, pero á fuerza de ruegos le dejaron en libertad. Al cabo de media hora de su llegada se oyeron dos tiros por la parte de la Riera den Malla, en seguida se reunieron tocando una mala corneta y se marcharon por el callejon de santa Bárbara. Se dice que el que los mandaba es un tal Monserrat".[161]

En sortir de Gràcia, la partida es va dirigir cap a la carretera que surt de Barcelona i mena a Molins de Rei, quedant-se a casa Tané i Collblanc fins les tres de la matinada.

---

[159] *La Esperanza*, del 12 de juliol de 1848, P. 3, i també *El Clamor Público*, del mateix dia, P. 2.

[160] El relat d'aquest episodi ha estat extret de les següents publicacions: *El Balear*, del 10 de juliol de 1949, P. 2, *La España*, del 12 de juliol de 1848, P. 2, *El Heraldo*, de 12 de juliol de 1848, P. 3, *El Clamor Público*, de 12 de juliol de 1848, P. 2, *La Esperanza*, de 12 de Juliol de 1848, P. 3 i *Diario Constitucional de Palma*, del 18 de juliol de 1848, P. 3.

[161] *El Popular*, de l'11 de juliol de 1848, P. 4.

L'endemà, la premsa es feia creus per l'impunitat d'aquest fet, i es queixava de que no hagués estat sancionada la passivitat dels potencials defensors d'aquella vila, i encara més en comparar-ho amb el càstig que havia rebut per anàleg motiu l'abans esmentat regidor de Sant Gervasi.

"Es un escándalo lo que pasa en este malhadado país, los matinés estan en todas partes, á pesar de tanto telégrafo, de tantísimo ejército, guardia civil, mozos de escuadra, parrotes, salvaguardias, resguardo de vino, municipales, etc. etc. [...] *estuvieron todos quietecitos, sobrando gente para hacerlos correr, sin que este general se haya metido con ellos, y si con el infeliz regidor de San Gervasio que lo ha mandado prender porque no tocó á somaten para que lo hubiesen fusilado los carlistas".*[162]

Tot just havia passat una setmana quan, la nit del 14 de juliol, la mateixa partida, o potser una altra, va protagonitzar un parell de tiroteigs també a la vila de Gràcia, un al carrer Major i l'altre a la plaça d'Orient[163], dispersant-se poc després.[164]

L'ENTRADA A SANT FELIU

Només feia dos dies de la primera de les accions a Gràcia, quan ens trobem que el dia 8 de juliol al vespre es va registrar l'entrada de la partida d'en Montserrat a la veína localitat de Sant Feliu de Llobregat. L'important nombre dels membres que la integraven (uns 200) indueix a pensar que aquest cop es tractava d'una operació duta a terme conjuntament amb altres grups.

"Parece que anteayer á las 9 y media de la noche, inopinadamente se presentó en S. Felio de Llobregat la gavilla de trabucaires mandada por Monserrac, dicen que estuvo una media hora en la villa y tuvo atados al alcalde y a uno de los regidores que soltó antes de marcharse habiendo tocado desde luego el pueblo y otros inmediatos á somaten, pero probablemente tomarian aquellos la montaña para evadirse de la persecucion".[165]

Francesc d'Assis Berenguer, que com a alcalde de Sant Feliu va viure en primera persona aquest fet, ens dóna la seva visió:

"*A las 8 y media de la noche de ayer* [...], *estando despachando en mi casa, fui sorprendido por un grupo de hombres armados que tumultuosamente entraron en mi casa y sin decirme quiénes eran ni qué querían me ataron fuertemente codo con codo, haciéndome salir a la calle; a poco fue conducido al pismo puesto, en cuerpo de camisa y descalzo, el regidor Jayme Pahisa, al que prendieron de la misma manera y al que ataron luego a mi lado. A éste de profesion sastre le robaron varias prendas de ropa nueva, rompiéndole además los cristales de los armarios de la tienda. Nos tuvieron así una media hora, durante cuyo tiempo, he sabido, recorrieron la población en busca de caballos. Entre otras casas fueron a la de postas, pero, así en aquella como en otras, los habían puesto en salvo hace ya dos días. Frustrados así sus intentos, querían, valiéndose de las más rigurosas amenazas, fuera con ellos a algunos que todavía hay, pero inútiles para el servicio. Me resistí tenazmente a ello.*

[162] *El ClamorPúblico*, del 12 de juliol de 1848, P. 2 i *La Esperanza*, d'igual data, P. 3.

[163] Actualment coneguda com a Plaça de la Vila.

[164] *La España*, del 19 de juliol de 1848, P. 2.

[165] *El Popular*, del 13 de juliol de 1848, P. 4.

Finalmente, después de varios insultos,atropellos e invectivas, se salieron en dirección a la riera de Santa Cruz o sea de la Salud. Por lo que yo vi de ellos, y noticias de los vecinos pude colegir serian como 200 hombres y que entraron en la población por diferentes puntos; el que mandaba iba montado y todos armados con trabucos, fusiles o carabinas. Tan luego como quedé libre mandé un expreso al Sr. Comandante de Molins de Rey, Haciendo tiros al mismo tiempo a rebato por espacio de una hora; y contestaron con el mismo toque los pueblos vecinos”.[166]

Cal Notari (a l'esquerra), casa situada on la carretera creua la riera de la Salut, i punt per on la partida de Jaume Montserrat va marxar de Sant Feliu. Detall d'una targeta postal de les primeres dècades del segle XX.

De res els va servir als santfeliuencs el tocar a sometent a misses dites. Tot i que, com diu la premsa i ho confirma l'alcalde, es van mobilitzar fins i tot els pobles veïns, i entre ells el nostre, els assaltants es van esmunyir per la riera de la Salut amunt, perdent-se el seu rastre.

A més, la passivitat demostrada en la defensa de la vila va suposar als santfeliuencs una multa de 10.000 rals, a la qual van haver de fer front l'Ajuntament i els quaranta majors contribuents d'aquella localitat.[167]

Els diners d'aquella multa van ser immediatament aplicats:

"Para satisfacer el valor de los efectos, alhajas y dinero robado por los trabucaires en casa de un oficial de reemplazo; de los cristales rotos en casa de un sastre por los mismos, y para los gastos de la fortificación de una casa fuerte".[168]

Cansat d'aquest tipus d'ensurts, en Francesc d'Assís Berenguer acabarà, l'abril de 1849, marxant temporalment del poble, per tal d'estalviar-se "*los sustos que con tanta frecuencia le ocasionaban los rebeldes*".[169]

---

[166] Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat. VII Defensa 3.1. Seguretat Pública 1848, ofici del 9 de juliol. Recollit a RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: *Matiners a Sant Feliu de Llobregat...* Op. Cit. PP. 689 – 690, i esmentat també per GARCIA LARIOS, Agustí: *La política convulsa.* Dins *Sant Feliu de Llobregat. Identitat i història*. Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat i La Caixa. Sant Feliu de Llobregat, 2002. P.174.

[167] Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat. I Administració Municipal, 3. Finances i Patrimoni, Comptes 1848. *Expediente de la multa de 10.000 reales al Ayuntamiento y 40 mayores contribuyentes*. Recollit a RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: *Matiners a Sant Feliu de Llobregat...* Op. Cit. PP. 685 i 690. També en fa un breu esment SÁNCHEZ I AGUSTÍ, Ferran: *Carlins i bandolers...* Op. Cit, P. 258.

[168] PAVIA Y LACY, Manuel de: *Memoria sobre la guerra...* Op. Cit. PP. 268-269.

[169] GARCIA LARIOS, Agustí: *La política convulsa...* Op. Cit. P. 174.

CESSAMENT DEL CONSISTORI MARTORELLENC

Hem pogut veure com des de Capitania General es castigaven generalment tots els casos manifestos per part dels ajuntaments de negligència o manca de col·laboració amb el govern en la seva lluita contra la guerrilla. Ja l'any 1847 Francesc Buxeres, alcalde de Martorell, va haver d'estar empresonat un temps i pagar una multa per no haver actuat tal com d'ell s'hagués esperat.

El tiroteig del mes de juny, l'atac de Jaume Montserrat del juliol, i la proclama d'en Posas, també del juliol, suposaven ja un gra massa. La passivitat demostrada davant d'aquestes noves entrades dels facciosos va moure a Manuel Pavía a pensar que darrera d'allò potser hi havia quelcom més que apatia, i que s'imposava el relleu d'aquell consistori tan poc mereixedor de la seva confiança.

El 10 de juliol el poble de Martorell tornava a ser multat, aquest cop amb 5.500 rals, per no haver oposat cap mena de resistència quan els trabucaires van entrar al poble. Els diners recaptats es van aplicar a les despeses de fortificació d'aquella localitat, així com a pagar una part del cost del telègraf.[170]

A més, el 15 de juliol de 1847 tot l'ajuntament martorellenc fou cessat per ordre del capità general de Catalunya, i en el seu lloc fou nomenat un altre, format pel homes que havien format part dels ajuntaments progressistes dels anys 1841 i 1842.

"Barcelona 16 de julio. = (Del Barcelonés) = El Excmo. Sr. Capitan general en uso de las facultades de que se halla revestido por el estado escepcional y viendo la apatia con que algunos ayuntamientos se conducen en las actuales críticas circunstancias ha tenido á bien relevar, segun noticias que tenemos, al actual ayuntamiento de Martorell y ha elegido en su lugar á los sugetos siguientes que han sido puestos en posesion por un comisionado de la gefatura en 15 del actual.
Ayuntamiento provisional para Martorell.
Alcalde, don Manuel Esplugas.- Teniente primero, don Francisco Vives.- Idem segundo, José Claramunt.- Regidores, Francisco Cammany.- Francisco Basa.- Ignacio Martí.- Juan Munné.- Salvador Oller.- Pedro Salveño.- Magin Llobet.- Salvador Villareal.- Síndico, Manuel Sanz.
Esta disposicion de S. E. demuestra el convencimiento en que se halla de las virtudes, de la honradez y del patriotismo nunca desmentido del partido progresista á que pertenecen los elegidos, segun se nos ha informado".[171]

L'ENSURT DEL GENERAL PAVÍA

En data no concreta, però dins d'aquesta època en que Manuel Pavía y Lacy era capità general de Catalunya, aquest va tenir un fort ensurt a la propera localitat de Les Corts.

Estava el general realitzant una visita de control per aquells indrets quan va ser sorprès per una partida de guerrillers que en aquell moment realitzava una incursió en aquell mateix

[170] PAVIA Y LACY, Manuel de: *Memoria sobre la guerra*... Op. Cit. PP. 268-269.

[171] *La Esperanza*, del 22 de juliol de 1848. P. 3. També en donen notícia, tot i que sense entrar en detall de la composició del nou consistori: *El Heraldo*, del 22 de juliol de 1848. P. 3 i *La España*, del 23 de juliol de 1848. P. 1.

sector del Pla de Barcelona. En veure's sobtadament en una situació d'inferioritat aclaparadora davant d'aquells enemics, Pavía va optar per la fugida.

Amb els rebels trepitjant-li els talons, va arribar a la masia de Can Freixes, propietat de Francesc Planas Riera[172], on va demanar als masovers, la família Piera, que l'amaguéssin dels seus perseguidors.

La primera cosa que van fer fou treure-li la vestimenta i distintius militars que portava i vestir-lo amb roba vella de pagès, i tot seguit el van fer pujar dalt d'una olivera.

I així, quan els perseguidors van arribar i preguntaren pel fugitiu, els van respondre que no havien vist passar ningú, i que allà només hi eren ells i el mosso, que estava esporgant l'olivera.

L'argúcia dels Piera va suposar la salvació del general Pavía d'aquell tràngol, i aquest, agraït, els va recompensar amb el privilegi d'eximir a perpetuïtat tots els nois d'aquella casa de fer el servei militar. Aquest privilegi es va mantenir durant gairebé un segle, fins que el van perdre l'any 1936 amb motiu de la Guerra Civil.

La memòria d'aquest episodi ha arribat fins als nostres dies transmesa per les successives generacions d'aquella família cortsenca.[173]

LES GUAITES DEL CAMPANAR

Hem pogut veure com paulatinament les partides montemolinistes, i en especial la de Jaume Montserrat, campaven per on volien en el Pla del Llobregat, des d'on arribaven a fer extensiu el seu radi d'acció als pobles de la rodalia de Barcelona.

Les forces governamentals, en un intent de controlar i posar fi als seus moviments, van ordenar als ajuntaments dels pobles de la zona que participéssin amb ells en les tasques de control i prevenció d'incursions per part de la guerrilla. Els punts de guaita s'establirien, de preferència, en els campanars de les esglésies, on cada dia hauria de pujar almenys un parell de veïns per tal d'observar i tocar a sometent, si s'escaigués, davant de qualsevol moviment sospitós que des d'allà poguéssin detectar. L'incompliment de les ordres rebudes en aquest sentit els podria suposar un greu càstig.

Prou que ho van poder constatar a Sant Boi: Tot el consistori i fins i tot el rector de la parròquia foren empresonats el 16 de juliol per ordre del govern militar pel fet de no haver tocat a sometent quan calia.[174].

A Sant Just Desvern, aquest servei de vigilància va començar el vespre del dia 7 de juliol de 1848. Aquell dia van pujar al campanar Josep Modolell i Feliu Gelabert; l'endemà, el dia de l'alarma per l'atac d'en Montserrat a Sant Feliu, ho van fer Josep Cardona i Joan Madorell,

---

[172] Aquesta masia, que posteriorment es va dir Can Planes, fou venuda l'any 1950 per l'hereu de la família Planas, i és actualment la coneguda Masia del Futbol Club Barcelona, bressol del planter blaugrana.

[173] Ho recull: CASASÚS GURÍ, Josep Ma.: *Les Corts: Un poble perdut, un barri introbable*. Edicions 62. Barcelona, 1976. PP. 142–143. Aquest fet també és breument esmentat a: LLORENÇ OPISSO, Artur ("Arturo Llopis"): *Las Corts y sus masias*. A *Destino*, Núm. 717. Barcelona, 5 de maig de 1951, P. 13.

[174] *El Clamor Público*, del 23 de juliol de 1848, P. 2.

l'altre, Jaume Padrosa i Josep Carbonell, després Josep Fatjó i Josep Sallent, seguits per Francesc Roldan i Jaume Gelabert, Valentí Campreciós i Bartomeu Vilar, Baldiri Domènech i Jaume Vilagut... Cada vespre, i fins a noves ordres, un parell de veïns va haver de pujar-hi a vigilar per tal de tocar a sometent o de donar part de qualsevol novetat que poguéssin observar.

Aquestes guàrdies de dos homes es van anar fent de manera continuada fins al dia 8 d'octubre, data a partir de la qual ja només hi pujava un home sol, però, tot i així, el servei de vigilància es va mantenir gairebé al llarg de tot el conflicte, tenint lloc el 20 de gener de 1849 la darrera guàrdia dalt del campanar de la que es té constància.[175]Aquests serveis de vigilància, així com les actuacions dels sometents eren coordinats per la Comandància General de la línia dels forts exteriors de Barcelona, el cap de la qual, el coronel Francisco de la Rocha, enviava regularment les seves instruccions als diversos ajuntaments, i els convocava a reunions, com la que va tenir lloc el 10 de juliol de 1848 a Esplugues, i a la que hi va assistir la pràctica totalitat dels alcaldes de les poblacions d'aquesta zona, o una altra posterior amb els de les poblacions comarcanes de la part de la Costa de Ponent.[176]

Interior del campanar de Sant Just Desvern, emprat llavors com a talaia. Fotografia de l'autor.

De vegades, les trobades entre la Rocha i els ajuntaments s'havien arribat a fer a peu mateix de carretera:

"Comandancia General de la Línea de Fuertes Esteriores de Barcelona = Esta tarde alas siete se hallará el Ayunto. de esa Poblacion y principales pudientes de la misma reunidos en la parte de carretera que corresponde a la espresada p. que tengo que hacerles alguna manifestacion de la mayor urgencia. Dios gu. a V. ms. as. Sn Feliu de Llobregat 14 de Julio de 1848 = El Coronel Cte. Gnl. Franco. dela Rocha = S. Alcalde y Ayto. de Sn. Just de desvern".[177]

TIROTEIGS A ESPLUGUES.

Les nits del 13 i del 15 de juliol de 1848 van haver dos forts tiroteigs a Esplugues entre els homes de Jaume Montserrat i els estadants de la casa del jove Josep Campreciós i Vilapuda[178],

---

[175] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1846. Document núm. 133.

[176] Arxiu Històric Municipal de Sant Boi de Llobregat. Correspondència any 1848, sense numerar. Recollit a : CODINA I VILÀ, Jaume: *Guerrilles i guerrillers a Sant Boi*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat*.... Op. Cit, P. 185.

[177] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1846. Document núm. 137.

[178] Josep Campreciós era fill del santjustenc Francesc Campreciós i Vilar, casat l'any 1817 amb Serafina Vilapuda i Vilar, el qual s'havia establert a Esplugues alguns anys abans.

ric veí d'aquella població i beneficiari de l'arrendament de les herbes d'aquell terme per alimentar el bestiar.[179]

De resultes del primer dels enfrontaments hi va haver una víctima mortal entre els assaltants, i en el segon d'ells va rebre una ferida el propi Jaume Montserrat.

La premsa s'en feu ressò:

"*ESPLUGA 16 DE JULIO (Del Fomento) En la noche del 13 se presentó la partida de trabucaires republicanos que manda Monserrat, frente á la casa de José Campreciós, vecino de esta, pidiéndole el caballo de su propiedad, y aquel, lejos de acceder á tal demanda, se puso en defensa con dos criados mas, muriendo un trabucaire de resultas del fuego que hizo. La canalla se retiró, ofreciendo volver, y efectivamente á las nueve de la noche de ayer se presentó nuevamente y atacó la misma casa queriendo darla fuego. Pero el patriota y valiente Campreciós, ayudado de sus criados, les recibió á balazos, de cuyas resultas parece está herido en un muslo el cabecilla Monserrat. Al mismo tiempo llegó una pequeña columna á las órdenes del capitan de cazadores del regimiento de Soria, la que embistió á los facinerosos y unida al somaten los persiguió largo rato.*

Hostal d'Esplugues, actual seu de l'ajuntament d'aquella localitat.

Segun he sabido, el capitan general ha mandado entregar 25 duros á cada uno de los criados, y al dueño de la casa Campreciós le ha ofrecido proponerle á S. M. Para la cruz de San Fernando que como es sabido da nobleza personal. Este premio, además de merecido por esta accion, recaerá en un sugeto que goza del mejor concepto y reputación en todo el llano del Llobregat por su honradez y sentimientos liberales de que tiene dadas repetidas pruebas".[180]

Tal com s'aventurava a la notícia anterior, en Josep Campreciós fou efectivament recompensat poc després per la reina amb la condecoració anunciada:

---

[179] Segons CARBONELL, Mn. Esteve: *Esplugues de Llobregat... Op. Cit*, PP. 162-163, els guanys d'aquell arrendament havien permès la construcció, l'any 1843, de la nova església parroquial del poble, la qual encara podem contemplar avui dia

[180] *La España*, del 21 de juliol de 1848, P. 3. Aquest fet també s'esmenta, encara que molt breument, a: PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales...* Op. Cit., Volum 2, P. 38, on ens aclareix que els atacants eren 150 homes.

"*De Barcelona escriben el 29 que S. M. Se ha dignado aprobar la propuesta que el capitan general de Cataluña hizo á favor del decidido paisano don José Camprecios, vecino de Esplugas, concediéndole la cruz de San Fernando, por el valor con que resistió á los trabucaires que intentaron penetrar en su casa*".[181]

Tot just acabada aquesta guerra, en Josep Campreciós va passar a ocupar l'alcaldia d'Esplugues. Així, l'any 1850 el podem trobar ostentant tal càrrec, fins l'any 1852, en què fou succeït pel seu conveï Feliu Ribas Entre 1881 i 1884 fou alcalde per segon cop, i fins i tot ho tornaria a ser, ja molt ancià, entre 1895 i 1902[182].

ELS "MATINERS VOLUNTARIS DE CATALUNYA" I ELS CAVALLS

Cada cop més, la partida de Jaume Montserrat anava creixent i s'organitzava. Fruit de la tasca de reclutament que havien dut fins llavors, els seus efectius ja arribaven a formar tres companyies, les quals estaven enquadrades en el batalló que duia el nom de Voluntaris de Barcelona i que formava part de la Divisió de Barcelona de l'Exèrcit Reial de Catalunya.[183]

Una de les principals aspiracions d'en Montserrat era l'arribar a constituïr amb les seves forces una unitat muntada que incrementés la minsa força de cavalleria que lluitava en el seu bàndol, i per tal motiu, juntament amb la percepció de contribucions, la consecució i confiscació de cavalls havia passat a ser també un dels seus principals objectius. L'enfrontament d'Esplugues abans descrit havia estat originat, com hem vist, per aquest motiu.

Un cop més, la premsa del moment ens ho confirma, tot confonent, però, la denominació militar correcta de la partida encapçalada per Jaume Montserrat:

"Hace algunos dias que està vagando por estas inmediaciones el cabecilla Monserrat con tres compañias del batallon titulado, matinés voluntarios de Cataluña, sin que las fuerzas del ejército que guarnecen los pueblos de Gracia y Sarriá logren lanzarle de sus posiciones. El objeto que mueve al referido cabecilla parece no es otro, que el de recoger caballos hacerse cargo de cuantos jóvenes que, por efecto de las críticas circunstancias, se le presentan. La guerra civil va ofreciendo en este Principado un aspecto cada dia mas triste y espantoso. Las medidas tomadas por nuestra primera autoridad militar para contener sus estragos, no son las mas oportunas y convenientes".[184]

---

[181] *La España*, del 2 d'agost de 1848, P. 2, i *El Heraldo*, d'igual data, P. 3.

[182] CARBONELL, Mn. Esteve: *Esplugues de Llobregat... Op. Cit.* PP. 170 i 196, i també SANAHUJA I TORRES, Dolors i VILARDELL I TARRUELLA, Roser: *Aproximació a la història d'Esplugues de Llobregat.* Ajuntament d'Esplugues. Esplugues de Llobregat, 1984. P. 125.

[183] Les forces montemolinistes que lluitaven al Principat duien el nom d'Exèrcit Reial de Catalunya, i estaven organitzades en 4 divisions i subdividides en 8 brigades. El seu general en cap era Ramon Cabrera, i sota les seves ordres hi havia 3 brigadiers i 17 coronels. Aquest exèrcit el formaven les següents unitats: A) Infanteria: el Batalló dels Guies de Cabrera i els batallons de voluntaris de Barcelona, Terrassa, Manresa, Berga, Tarragona, Igualada, Les Garrigues, Tortosa, Lleida, Cervera, Tremp, La Seu d'Urgell, Olot, Figueres, Girona i Hostalric, 100 mossos d'esquadra, dues companyies de resguard i una companyia d'invàlids. B) Cavalleria: el Regiment de Llancers de Catalunya (200 cavalls) i C) Artilleria: una companyia (sense dades sobre l'existència de cap peça).

[184] *El Clamor Público*, del 23 de juliol de 1848, P. 2.

Fins i tot el seu perseguidor, el propi Pavía, ho reconeixia així:

"Pensaban los carlistas en formar grupos ó partidas de caballeria, para dar mas reputacion á sus fuerzas, y hacerlas mas dañosas, y mandando á las casas de postas, á los labradores, y aun á los vecinos de los pueblos grandes, que les entregasen los caballos que poseian; no hubo apenas quien supiera negarlos. Pidieron después crecidas contribuciones; nadie se resistió á pagalas. Y entre tanto no habia quien llevase un pliego de una parte a otra por mandado de los gefes de la reina, por oro ú exhortaciones que se empleáran ni podian contar aquellos con relaciones ni confidencias. Era que el terror habia producido sus efectos, y divisábanse no muy lejos el dia, en que Cabrera antes que no el Capitan general de Cataluña dominase el territorio".[185]

Sovint calia suplir amb audàcia i enginy la mancança de medis. Valgui com a exemple el sistema que emprava Marcel·lí Gonfaus (a) Marsal per a equipar la seva cavalleria:

"El modo de organizarlo es el mas espedito: tiene ya los ginetes, entonces roba los caballos mediante recibo en abono de contribuciones, y despues para armar los hierros de las lanzas, toma en las panaderías las palas de los hornos, satisfaciendo por cada una veinte reales vellon".[186]

QUELCOM MÉS QUE CONNIVÈNCIA

Potser no havia anat del tot errat en Breton, l'anterior capità general de Catalunya, quan malfiava del conjunt d'habitants d'aquest país i els considerava més proclivis a donar suport als insurrectes abans que als soldats de la reina. El que és cert, és que una gran part de l'ampli marge de mobilitat de què gaudia la guerrilla era degut a una palesa manca d'animadversió envers els rebels, o fins i tot a una certa connivència, per part d'amplis sectors de la població.

Ultra això, ens trobem, a més, amb alguns casos en que la tal connivència ja donava pas a un suport manifest a les partides rebels. Tal és el cas, per exemple, de determinats membres del consistori de Sant Boi.

Antoni Martí i Josep Font, síndic i regidor, respectivament d'aquell poble, actuaven com a agents recaptadors de la quadrilla d'en Montserrat. Van ser descoberts i detinguts a finals de juny, i la seva condemna fou el confinament a les illes Balears.

El 10 de juliol, en Manuel Gibert comunicava la sentència a l'ajuntament santboià:

"Con fecha 29 del mes ppdo. Me dice el Ecsmo. Sr. Capitán General: = Teniendo noticias positivas de que D. Antonio Martí, (a) Cachumbo, síndico de San Boy de Llobregat, y D. José Font i Closas, regidor del mismo pueblo, se empleaban en ecsigir contribuciones de las casas de la Marina para entregarlas al cabecilla de trabucaires Jaime Monserrat, he estimado conveniente confinar a dichos dos sugetos a las Islas Baleares em merecido castigo a su falta. = Lo comunico a V. S. Para su conocimiento y efectos que estime convenientes. = Y lo

[185] ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon*... Op. Cit, P. 148.

[186] *El Clamor público*, de l'1 de desembre de 1848. P. 2.

traslado a V. para que lo ponga en noticia del Ayuntamiento. Dios guarde a V. muchos años. Barcelona, 10 julio de 1848. Manuel Gibert. = Sr. Alcalde de San Baudilio de Llobregat".[187]

Sorprenentment, el bandejament a que foren condemnats els dos santboians va durar ben poc. Pel setembre d'aquell mateix any els trobem que ja es estaven de tornada a Barcelona, i en llibertat de poder tornar tot seguit al seu poble. Però pel que es veu, les coses els anaven tan bé a ciutat, que fins i tot van arribar a demanar un ajornament d'almenys mig any en el seu retorn a Sant Boi, adduint que determinats afers que els calia arreglar, així com alguns problemes de salut els ho impedien de moment.[188]

La torre Salbana en una imatge de l'any 1913, després d'haver estat reformada en estil neogòtic. Fotografia d'Alfons Salvany i Blanch (1866-1929). Biblioteca de Catalunya.

CLAUSURA DE LA TORRE SALBANA

Entre Sant Boi de Llobregat i Santa Coloma de Cervelló, dins del terme d'aquesta darrera localitat, al costat de la moderna Colònia Güell, ran de la carretera i pel damunt de la via del tren, es troben les restes cada cop més degradades de l'antiga quadra de la Torre Salbana, que havia pertangut a la parròquia de Sant Boi. Aquest fins fa poc esplendorós casal, reformat en estil neogòtic, conserva una torre de planta circular identificable amb la torre d'Eles, ja documentada l'any 992.

En la època que ens ocupa, els propietaris de la torre eren el matrimoni format per María Josefa de Pinós y Copons, setena marquesa de Santa Maria de Barberà, cinquena marquesa de la Manresana i gran d'Espanya i el seu marit Josep María de Sarriera i Despujol, sisè comte de Solterra. És ociós de dir, però, que els propietaris no hi residien, i que de la cura d'aquella propietat s'encarregava un masover.

Sembla ser que comptant amb la connivència de l'esmentat masover, la torre Salbana havia estat refugi dels guerrillers en més d'una ocasió.

Havent tingut notícia d'això el capità general Manuel Pavía, el dia 5 de juliol de 1848 va donar ordres urgents a José Vilacampa, comandant cap d'operacions de la columna de Molins de Rei, de que en un termini màxim de 48 hores fés tapiar totes les possibles entrades de la torre Salbana, i de que el seu masover havia de deixar aquell lloc i marxar confinat a Mataró. En un posterior escrit del 25 de juliol exonerava els propietaris de qualsevol responsabilitat en

[187] Arxiu Històric Municipal de Sant Boi de Llobregat. Correspondència any 1848, sense numerar. Recollit a : CODINA I VILÀ, Jaume: *Guerrilles i guerrillers a Sant Boi*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat*.... Op. Cit, P. 185.

[188] Id., PP. 188 – 189.

aquell afer, i deixava clar que no havien de ser ells, sinó l'esmentat masover qui hauria d'assumir les despeses que havia suposat el paredar la torre.[189]

TOPADES AMB LA COLUMNA DE BARCELONA. LA DESFETA

No obstant la clausura de la torre Salbana, partides com la d'en Montserrat seguien freqüentant aquell indret.

Sabedors els governamentals d'aquesta circumstància, el dia 26 de juliol a migdia va sortir cap allà la columna del Pla de Barcelona, formada per tres companyies del regiment de Jaén número 41[190], al front de les quals anava el coronel Francisco de la Rocha, comandant general del Pla, decidida a donar batalla als rebels.

Després d'haver fet una curta marxa de tres quarts d'hora, van arribar a les immediacions de la torre. D'allà estant van veure que sobre el camí de Santa Coloma hi havia un petit grup d'homes que possiblement formaven part d'un escamot enemic, i contra ells van llançar la seva cavalleria, que estava composta per setze elements del regiment número 12 de Llancers de Santiago. Aquell grup de rebels atacat pels genets, en no poder fugir dels seus perseguidors, va acabar sent totalment aniquilat.

Poc després, i amb la cavalleria encara ocupada en la persecució dels fugitius, van topar, ara sobre el camí de Sant Boi, amb el nucli principal dels homes de Jaume Montserrat, al que van atacar tot seguit. Després d'un breu combat, la partida de guerrillers es va dispersar, emprenent la fugida muntanya amunt.

La premsa de l'època va publicar aquest resum de l'enfrontament:

"... y fué la que en la tarde del día anterior hubo de acabar con Monserrat y los suyos en el camino de San Boy, adonde en poco mas de tres cuartos de hora llegó; y á no haber tomado la caballeria, compuesta de 16 lanzas de Santiago el camino de Santa Coloma, por haber visto en él un grupo de hombres, y creídolos ser la canalla que buscaba, concluye sin remedio con ella antes de llegar á San Boy, en cuyo punto no obstante fueron dispersados; esta gavilla la veo dispuesta a caer en poder del incansable coronel La-Rocha".[191].

Després d'aquest enfrontament, la columna militar que comanava Francisco de la Rocha va tornar a Barcelona. L'endemà va emprar tot el dia en escoltar un comboi fins Esparreguera, mentre la derrotada gavella de Jaume Montserrat aprofitava per a reagrupar-se i recuperar l'alè a les muntanyes que envoltaven Corbera, zona on també estava refugiada la partida carlina encapçalada per Marià Margarit.

Aquestes muntanyes ja havien estat un santuari de la guerrilla carlina durant la Guerra dels Set Anys. En acabar la contesa, i per tal d'assegurar la completa pacificació de la zona, el

---

[189] Ibid., PP. 184 i 186.

[190] Hereu dels antics "Tercios de Flandes", reestructurats en nombroses ocasions al llarg del temps, el regiment d'infanteria Jaén núm. 41 s'havia constituït com a tal l'any 1847 i constava de dos batallons, que posteriorment van ser ampliats a tres. Pacificat el Principat, aquest regiment va ser destinat el juliol de 1849 a Castelló, on va romandre fins al març de 1850. Una nova reestructuració duta a terme l'any 1855 va comportar la seva dissolució. Actualment el seu hereu és el " Regimiento de Infantería Motorizada Jaén nº 25 ", i en el seu historial d'accions memorables es recullen, entre les d'altres conflictes, les següents hagudes durant la Guerra dels Matiners: *"Sucesos Políticos"(1848-1849); Accion de Samalús, Villamayor, combates de Gavá y Valdrich* [sic].

[191] *La España*, del 3 d'agost de 1848, P. 3

llavors capità general de Catalunya, Antonio Van Halen y Sarti, comte de Peracamps, havia disposat un destacament de soldats a Corbera, el qual s'allotjava en un principi al castell. El baró, Anton Maria de Ramon de Mora i de Riquer, incòmode amb la seva presència, aconseguí l'any 1842 que en Van Halen els fés allotjar a les cases del poble. L'alcalde i l'ajuntament, al seu torn, també van protestar, i finalment van aconseguir que aquella guarnició acabés deixant Corbera[192]. Així doncs, per a gran satisfacció de les partides de matiners, aquelles serres es trobaven llavors completament desguarnides.

El grup de Montserrat, reduit ara a una cinquantena d'homes, estava descansant a la pallejanenca masia de Can Montmany de Sobrerroca, que amb els seus nou casals, era la més gran d'aquell terme municipal[193], per a la qual cosa comptava amb la discreció de la seva mestressa, na Rosa Montmany, de soltera Rossell, vídua de Salvador Montmany, darrer hereu d'aquell cognom, la qual posteriorment també havia enviudat de l'esparreguerí Josep Tobella.

El 28 de juliol, a les sis del matí, va tornar a sortir la columna del pla de Barcelona, decidida a escometre aquelles partides de guerrillers, i especialment a donar el cop de gràcia a la d'en Montserrat, que es trobava especialment afeblida com a conseqüència de l'encontre tingut dos dies abans.

També aquest cop la premsa del moment ens descriu els fets:

" A las seis de la mañana salió de esta villa la incansable columna del llano de Barcelona, compuesta de tres brillantes compañías de Jaen, numero 41, á las órdenes del activisimo é inteligente Sr. Coronel comandante general del llano D. Francisco de la Rocha; tomó esta la direccion del pueblo de Corvera (en la montaña) y fraccionada en dos porciones se encaminó á la casa Monmany de Dalt, en la que se guarecia una horda compuesta de unos 50 trabucaires republicanos capitaneados por el presidario Monserrat y su tercer gefe el compinche Molins[194]; antes de llegar la tropa fue descubierta por los vigias de la canalla, y avisada esta, se puso en desordenada huida. Las guerrillas á la carrera cayeron sobre la casa y les persiguieron, siendo el resultado de la jornada haberles cogido los malos ranchos que tenian, pan de bellotas, algunas mantas, dos chaquetas, gorras y cartuchos, que tanto en la casa como por el camino tiraron en la fuga; fueron perseguidos hasta la altura llamada Casandri[195], encima de Castellví, en cuyo punto se dividieron en dos trozos; considerando inútil perseguirlos mas, la tropa hizo alto, y á la una regresó".[196]

De resultes d'aquests dos encontres consecutius, la partida liberal de Jaume Montserrat va quedar pràcticament desarticulada:

---

[192] RIERA I BAGUÉ, Josep Ma.: *Documents de la història de Corbera de Llobregat. Basat en la investigació històrica de Josep Ma. Simon i de Guilleuma. Arxiu a cura de Joan Costa i Simon.* Ajuntament de Corbera de Llobregat. Corbera de Llobregat, 1987. PP. 308-309.

[193] Una gran part d'aquella finca constitueix l'actual urbanització Fontpineda.

[194] Dada errònia, ja que, com més endavant veurem, Josep Molins i els seus homes encara no havien fet acte de presència en aquests escenaris.

[195] Es refereix al turó de Can Xandri, muntanya de 426 metres d'alçada que es troba dins del terme municipal de Castellví de Rosanes.

[196] *La España*, del 3 d'agost de 1848, P. 3.

"Hemos recibido noticias de Cataluña con fecha del 29. Segun escriben de Barcelona, se halla casi disuelta la partida facciosa del cabecilla Monserrat, á consecuencia de la activísima persecución que ha sufrido estos últimos dias".[197]

Dels anteriors atacs havia sortit indemne la gavella carlina capitanejada per Marià Margarit, que també es refugiava en aquelles mateixes muntanyes. La seva presència en aquells llocs podia suposar un possible punt de reagrupament als dispersos membres del grup d'en Montserrat.

Tot això incomodava sobremanera les forces governamentals, que van decidir donar-hi una nova batuda per tal d'erradicar definitivament l'enemic d'aquella zona.

Quatre dies després, l'1 d'agost, sortia altre cop la columna anterior, aquesta vegada dirigida pel comandant Carlos Saenz Delcourt, veterà de la Primera Guerra Carlina i de la sublevació de Cartagena de 1844. Prop de l'objectiu van rebre el suport de les forces destacades a Molins de Rei, i junts van embestir els rebels, que s'havien fet forts en aquelles muntanyes:

"Molins de Rey 2 de agosto. = Ayer salió la columna al mando de su digno comandante el señor don Carlos Saenz, á la que se unió todo el destacamento de esta villa con su capitan comandante del mismo, y la guardia civil, al encuentro de la faccion que en número de unos 300 hombres se supo que bajando de Castellví se habian dirigido á Corbera. En efecto la encontraron en este último punto capitaneada por Mariano Margarit. Pero luego que estos valientes empezaron á atacarles fueron abandonando vergonzosamente unas posiciones las mas terribles, y despues de dos horas de fuego se dispersaron en grupos dirigiéndose unos hácia Ordal y otros hácia Gelida. En el dia de hoy nada se ha sabido de la faccion, que segun parece recibió ayer un desengaño haciéndole ver su impotencia, despues de haber tenido varios heridos, sin que la columna tenga que lamentar la mas mínima desgracia. El bizarro comandante que la dirige es digno de todo elogio por su actividad, y á buen seguro que la faccion no aguardará nunca una tropa la mas decidida y valiente".[198]

El comte de Clonard, desprérs d'aclarir-nos que els membres de l'esmentada columna pertanyien al regiment Asturias 31[199], ens va donar la seva visió d'aquest enfrontament, tot confonent, però, el nom del nostre personatge:

"*Esta* [es refereix a la columna], *en primero de agosto, llega á la villa de Corbera, hallándola ocupada por doscientos cincuenta montemolinistas capitaneados por Monreal* [sic, per "Montserrat"]*; los acomete en tal disposicion que desocupan el pueblo despues de algunas horas de resistencia y emprenden la fuga con la pérdida de un muerto, tres prisioneros y algunos heridos".*[200]

---

[197] *La España*, del 2 d'agost de 1848, P. 2.

[198] *La España*, del 8 d'agost de 1848. PP 2 i 4. *El Heraldo*, del 8 d'agost de 1848, P. 3 i *El Balear*, del 10 d'agost de 1848, P. 3.

[199] Fundat l'any 1703 al principat d'Astúries, aquest regiment va sofrir diverses reestructuracions durant el S. XVIII. Disolt oficialment l'any 1808 a Dinamarca per no haver volgut prestar jurament de fidelitat a Josep Napoleon, va tornar a Espanya per participar activament en la lluita contra els imperials. Va combatre contra els independentistes mexicans, contra els matiners, també en la tercera guerra carlista i a Cuba i Marroc. Reestructurat com a unitat d'infanteria mecanitzada, aquest regiment té actualment la seva seu a El Goloso (Madrid).

[200] CLONARD, comte de (Serafin Maria de Sutton-Dudley y Abbach): *Historia orgánica de las armas*... Op. Cit. Vol. XI. Imprenta del Boletín de Jurisprudencia. Madrid, 1857, P. 158.

De resultes d'accions com aquesta, el comandant Carlos Saenz fou recompensat l'any següent amb la creu de Sant Ferran de primera classe.

La premsa es va afanyar a anunciar que aquestes desfetes afeblien doblement la facció, ja que s'accentuaven les discòrdies internes:

"Hemos sabido que Monserrat anda disperso con muy pocos de los suyos y que Margarit trata de fusilarle si lo encuentra. Esto prueba del modo en que se encuentra esa gente, que despues de darnos serios disgustos, ellos mismos no llegan a entenderse. Si las columnas tienen buenos comandantes, que al paso que persigan sin tregua á la faccion, protejan á los pueblos, como hace el señor Saenz, creo que pronto se acabará la canalla".[201]

A més, i per acabar d'adobar-ho, anunciaven que a les baixes sofertes en els combats calia també afegir les diverses desercions que tot seguit es produïren:

"La partida del cabecilla Monserrat no cabe duda que se halla disuelta, habiéndose presentado los que la componían solicitando indulto".[202]

"Las gavillas están sufriendo grandísimas bajas: la de Posas ha perdido mas de la mitad de su gente; y Monserrat de San Feliu, que habia llegado á reunir cerca de 150 de los llamados republicanos, no cuenta en la actualidad sino con 40 ó 50 hombres. Como prueba de lo que anteriormente deja dicho, asegura que el dia 30 por la tarde se presentaron unos cuantos facciosos á las autoridades, resueltos á sufrir todas las consecuencias de su delito por severa que fuese la pena á que les condenasen, antes que seguir con los insurreccionados".[203]

La diàspora dels homes de Montserrat, encara que no va ser total, fou realment considerable. Cal fer esment també de que un cert nombre d'ells va optar per canviar d'escenari. Valgui com exemple el fet que la tarda del 3 d'agost, el sometent de la Guàrdia de Noguera va capturar en un paller de la localitat de Cellers un grup de set guerrillers montemolinistes, trobant que un d'ells duia al seu damunt un passaport emès per en Jaume Montserrat.[204]

ESTRICTE CONTROL DE LES MASIES

Els casos de la torre Salbana i de can Montmany de Sobrerroca no van ser aïllats. Moltes masies, especialment aquelles que es trobaven en indrets apartats, constituïen segurs refugis pels homes de la facció. Decidits a posar fi a aquesta col·laboració amb la guerrilla, els governamentals van establir un servei de vigilància que cada dia havien de complir estrictament els diversos caps de casa de les masies de cada poble, feina que havia de coordinar-se des dels ajuntaments.

Les instruccions que José Villacampa del Castillo, tinent coronel del regiment de caçadors a cavall de la Reina i cap de la columna d'operacions de Molins de Rei va enviar el dia 8 d'agost de 1848 a l'ajuntament de Sant Just ho deixaven prou clar:

---

[201] *La España*, del 8 d'agost de 1848, P. 4. *El Heraldo*, del 8 d'agost de 1848, P. 3 i *El Balear*, del 10 d'agost de 1848, P. 3.

[202] *El Popular*, del 3 d'agost de 1848, P. 4.

[203] *La España*, del 3 d'agost de 1848, P. 2.

[204] *La Esperanza*, de l'11 d'agost de 1848, P. 3 i *El Popular*, de l'11 d'agost de 1848, P. 4.

"Columna de Ops. de Molins de Rey = Prebengo á V. que lo susesibo desde el recivo de esta comunicacion oservara el metodo siguiente con respecto a los partes que diariamente le deben á V. dar las casas de campo de todo su término, á saber: de hoy en adelante queda establecido y ordenado bajo toda su mas estrecha responsabilidad el que todas las casas de campo de su termino den parte diariamente á ese Ayto. de si hay o no novedad, advirtiendo á V. que este parte de cada casa debe darse en la primera ora del dia, de modo que cuando alla echo una ora es de dia, lla debera V. tener el parte de todas las casas de campo de su termino, en la inteligencia que la casa o casas que farten á darlo a la ora indicada sera señar positiva de que se allan en ella jentes sospechosas, y V. me lo comunicara sin la menor perdida de tiempo para obrar segun combenga, y arbierto á V. que si alguna casa fartase á darle el parte por morosidad, como queda establecido el dueño de aquella sera castigado con todo rigor, y ese Ayto. igualmente si tolerase, y si no tomase la providencia necesaria ú ocultase a los que no cumplan lo que queda prebenido:
Asin mismo obligara V a las casas de campo tengan constantemente un vigilante por cada tres o cuatro casas las mas imediatas, siempre que esten a media ora de distancia unas de otras el que avisase en el resto del dia al Ayto. de su termino de cuarquiera novedad que notase y aquel lo ara a esta via, encargo á V. en particularmente esacto cumplimiento de cuanto ordeno si no seria sensible castigar a cualesquiera individuos de ese Ayto., ó dueños de casas de campo que no cumpliesen lo prebenido, puesto que no disimulare la mas minima farta de la que imediatamente daré parte a la Autoridad Militar Superior.
Para el cumplimiento de lo que dejo ordenado, debera V. reunir a todo el Ayto. y dueños de casas de campo de todo su termino aciendo saber todo cuanto prebengo, y esijirles la debida responsabilidad.
Se servirá V. á cursarme el recivo de este oficio de quedar enterado.
Dios guarde á V. ms. as. Molins de Rey 8 de Agosto de 1848. = El T. C. Gefe de la Columna = José Villacampa = Sr. Alcalde Constitucional Sn. Justo Desbert y demas Sres. de Ayto".[205]

ALARMA DE MATINADA: IRRUPCIÓ DE LA PARTIDA DE JOSEP MOLINS

Aquell any de 1848, el sis d'agost, dia gran de la festa major de Sant Just, queia en diumenge, i tots ho esperaven amb il·lusió. Un fet, però, va venir a produir un cert esverament i una considerable inquietud no tant sols entre els santjustencs, sinó també entre els habitants de les poblacions veïnes.

La nit immediatament anterior, la del 5 al 6, poc després de les quatre de la matinada, una hora en que normalment tot era quietud absoluta, cinc carros òmnibus de passatgers amb les finestres totalment tancades van creuar a una velocitat respectable la barriada de la carretera, despertant els veíns i causant entre ells la corresponent alarma.

Aquells carros venien de la part d'Esplugues, i van continuar, carretera avall, perdent-se de vista en direcció a Sant Feliu. Poc després es van aturar a l'alçada del camí que, per la Creu de Muntaner, duia a Sant Joan, i en aquell punt va baixar dels vehicles una cinquantena d'homes armats, que, tot seguit, van emprendre aquell camí, mentre els carros tornaven per on havien vingut.

Aquest fet va ser vist des de les cases de Sant Feliu, i l'endemà tothom ho comentava, fent tota mena de conjectures.

Aquell mateix dia, l'ajuntament santfeliuenc enviava a les autoritats el següent informe:

---

[205] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 170.

"Entre la alarma y algazara ocurrida esta mañana en esta villa se ha podido sacar en claro que sobre las 4 y media de esta madrugada han llegado cinco carruages omnibus a la vista de la poblacion, a la mitad de la subida de San Justo, donde han apeado una porción de gente, algunos armados, que con dos caballos han tomado la dirección acia San Juan Despí, acia el rio que se cree han vadeado; que los carruages cargados con dicha gente venian de la parte de Barcelona, carretera recta; y que hacen algunos ascender a cincuenta hombres el número de aquellos incógnitos".[206]

A poc a poc, durant els dies següents, es va poder anar sabent què és el que havia passat exactament aquella nit i qui eren els misteriosos homes armats que ocupaven aquells carros.

Així, es va poder saber que es tractava de la partida republicana dirigida per Josep Molins Negre[207], que, havent tingut ja fa temps un seriós daltabaix, s'havia unit temporalment a l'important grup carlí que dirigia Bartomeu Posas Soler, i amb ells havia estat operant conjuntament durant una temporada per la part del Vallès. Ara, un cop refets, havien decidit canviar d'escenari, passant a la nostra comarca.

Ens ho confirma la premsa de l'època, que, després de resumir el mateix fet que descrivia l'esverat consistori santfeliuenc, continuava dient:

"Esta gente parece es de la que compuso, hace unos dos meses, la partida republicana de Molins, que apenas se levantó en el llano fué deshecha y prisionera en gran parte, uniéndose los restantes con Posas de quien, segun los informes que hemos podido recoger, se separaron para hacer una correria por estas inmediaciones".[208]

Un cop separats de la partida d'en Posas, i ja amb la intenció de desplaçar-se al Llobregat, es van dirigir a la costa del Maresme, en la que van sembrar l'alarma, tot amb l'intenció de proveïr-se dels vehicles que els permetéssin passar a l'altre cantó de Barcelona.

"Una partida de trabucaires parece que en la noche del sábado al domingo tuvieron el atrevimiento de colocarse en la carretera de la costa de levante y no contentos de llevarse dos ó tres carruages que hallaron por la carretera de Mataró, obligaron al correo de Francia á que retrocediese dirigiéndose los trabucaires hácia Badalona en cuyo punto tocaron á somaten así como antes lo habian hecho en el Masnou y otras poblaciones. El resultado fué seguramente venir por la travesera para colocarse en la carretera de Molins de Rey, puesto que segun hemos oido el correo de Francia fué soltado cerca de San Feliu y ha llegado á esta ciudad en la mañana de hoy. De los Omnibus nada hemos sabido; lo que se proponen esas bandas armadas es incomodar al pais, y vivir á espensas de los pueblos".[209]

---

[206] Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat. VII Defensa 3.1. Seguretat Pública 1848, ofici del 6 d'agost. Recollit a RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: *Matiners a Sant Feliu de Llobregat (1847 – 1849).* Dins *Guerrilles al Baix Llobregat....* Op. Cit, P. 691.

[207] D'ascendència reusenca vinculada al comerç d'aiguardents, Josep Molins Negre pertanyia a la burgesia barcelonina, i juntament amb el seu pare, Josep Molins Caylà, era empresari teatral. Com a gerent del barceloní Teatre de la Santa Creu, que després es va anomenar Teatre Principal, del qual era propietari l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau, va haver de lluitar, sense èxit, contra la greu competència que li va suposar la creació del Teatre del Liceu. També havia detentat la contrata del Teatre Principal de València, propietat de l'Hospital General d'aquella ciutat, fins que aquest la va rescindir, adjudicant-la a l'empresari valencià Marià Carsí. Durant la insurrecció de Barcelona de l'any 1842 havia format part de la Junta d'Armament i Defensa. Anys després, un cop finalitzada la Guerra dels Matiners, va arribar a ser alcalde de Barcelona durant el periode comprès entre l'agost de 1855 i el juliol de 1856.

[208] *La Esperanza*, de l'11 d'agost de 1848, P. 3 i *El Heraldo*, del 12 d'agost de 1848, P. 3.

[209] *El Popular*, de l'11 d'agost de 1848, P. 3 i *El Genio de la Libertad*, del 14 d'agost de 1848, P. 4.

L'arriscat pas per les immediacions de Barcelona el van fer sense cap entrebanc:

"Dicha estratagema les proporcionó el pasar tranquilamente por el pueblo de Sans, donde estaba alojada una columna".[210]

Al final, un cop arribats els carros al destí que es proposaven, en Molins va tenir el detall de pagar aquell transport als conductors, tal i com si s'hagués tractat d'un servei prestat per vehicles de lloguer:

"En la madrugada de ayer todos los carruages de la costa de Levante que se dirigian á esta capital fueron embargados por una partida de fuerza armada hostil al gobierno, obligando á los conductores á trasladar á sus individuos al pueblo de S. Feliu de Llobregat. Era muy de mañana aun, cuando el improvisado convoy pasaba por delante de las murallas de esta ciudad sin que llamase en lo mas minimo la atencion de los centinelas. Al bajar de los carruages, el gefe de esa fuerza satisfizo 40 rs. Vn. á cada uno de los conductores".[211]

Diligència de Barcelona a Sant Feliu, propietat de Josep Astals Martí (1842-1885) i dels seus successors. Van ser vehicles anàlegs a aquest els utilitzats per la partida de Josep Molins per realitzar l'espectacular incursió que aquí es descriu.

Però no havia estat un servei de taxi, ni molt menys. Prou que ho deixava clar l'administrador de Correus de Girona:

"Gerona 8 de agosto. = Administracion de correos de Gerona. = El correo que salió de Barcelona para esta carrera el dia 5 del corriente, fué detenido por gente armada á la entrada del pueblo del Masnou, habiéndose quedado con parte de la correspondencia. Lo que se pone en noticia del público para su conocimiento. = Gerona 7 de agosto de 1848. = El Administrador Joaquin Francisco Palahi.".[212]

Josep Molins i els seus homes van aconseguir el seu propòsit d'arribar al punt que volien, i el dia 9 d'agost, ja instal·lats a l'altra banda del riu, es reunien a Santa Coloma de Cervelló amb la partida, també republicana, de Francesc Baliarda Ribó.

La columna de Molins de Rei, dirigida pel seu comandant el tinent coronel José Villacampa, realitzava sovint incursions a la riba dreta del riu per tal de batre les partides rebels. Tot just el

[210] El Heraldo, del 12 d'agost de 1848, P. 3.

[211] *El Clamor Público*, del 12 d'agost de 1848, P. 2.

[212] *El Genio de la Libertad*, del 16 d'agost de 1848, P. 4.

matí del dimarts 8 d'agost havia tingut un enfrontament a Pallejà amb la gavella carlina de Cristòfol Comas i Pau, àlies Tòfol de Vallirana, als que va sortir al pas quan aquest grup es dirigia cap a Santa Coloma de Cervelló. L'encontre es va saldar amb tres guerrillers capturats i un de mort, el qual fou enterrat al cementiri de Pallejà.[213]

En aquesta acció es van distingir un sotstinent i dos soldats de la columna de Molins de Rei, els quals serien convenientment recompensats poc temps més tard:

"RECOMPENSAS. 26 de setiembre [...] *Concediendo cruz de San Fernando de primera clase al teniente graduado subteniente don Felix Francisco Ruiz, y la pensionada de M.I.L. á los cazadores Federico Muñoz y Juan Gual Manresa, por su mérito en la accion de las posiciones de San Antonio sobre Santa Coloma de Cervelló".*[214]

Havent tingut també coneixement els governamentals de la trobada de les partides de Molins i Baliarda, l'onze d'agost els atacava en aquell lloc la mateixa columna de Molins de Rei, que els va foragitar després d'haver-los causat la pèrdua de dos morts, alguns ferits i tres presoners. Alguns autors, però, mantenen que van ser els rebels els que van iniciar l'atac:

"El 12 d'agost [de 1848] *montemolinistes i republicans, barrejats inclús, escometeren la columna de Molins de Rei".*[215]

Reagrupats els republicans a Castelldefels, van ser novament envestits per les tropes de Villacampa, que els van fer fugir cap a l'interior del massís del Garraf, capturant-los un nou presoner i material divers, entre el que es trobava una cartera pertanyent al propi Josep Molins, el contingut de la qual era:

"Se nos ha asegurado que en la cartera del cabecilla Molins, se han encontrado entre varios apuntes que son de algun interés, algunos referentes á ciertos enjuagues á que tuvo que apelar cuando era empresario del teatro de Santa Cruz, y del de Valencia. Tambien parece que hay ciertas indicaciones de dinero que ha exigido y que se le ha entregado en diferentes puntos, entre otras de la cantidad que se les entregó en el Masnou en la noche en que pasaron por las inmediaciones de esta ciudad ocultos dentro de algunos carruages dirigiéndose hácia San Feliu".[216]

EXECUCIÓ D'UN CONFIDENT

Després de la topada de Pallejà, la partida del Tòfol de Vallirana es va dirigir a les muntanyes altres cops esmentades de la riba dreta del riu, autèntic santuari de la guerrilla, on es va reunir amb els homes del santsenc Marià Margarit i del santjustenc Joan Canals[217]:

---

[213] *Gaceta de Madrid*, del 16 d'agost de 1848, P. 1, *La España*, del 15 d'agost de 1848, P. 2, *El Heraldo*, del 15 d'agost de 1848, P. 3 i *El Balear*, del 19 d'agost de 1848, P. 2. . També s'en fa un breu esment a: ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit. Volum 2, P. 140.

[214] *Boletín Oficial del Ejército*, del 10 d'octubre de 1848. P. 620.

[215] LLORD, Josep: *Campanya montemolinista a Catalunya o Guerra dels Matiners: comprèn també el moviment republicà de 1848-1849*. Imprenta Altés. Barcelona, 1926. P. 107.

[216] *La España*, del 16 d'agost de 1848, P. 2.

[217] Originari de Sant Esteve Sesrovires, Joan Canals Julià es va traslladar bén aviat a viure al raval de la carretera de Sant Just Desvern. De plantejaments absolutistes i ultraconservadors, durant la insurrecció dels Malcontents de l'any 1827 va ser capità de la segona companyia de voluntaris reialistes. En esclatar la Primera Guerra Carlina

"Las facciones de Mariano, Juanet de Esplugas y Turfull de Vallirana, se han reconcentrado en los bosques y cerros de Cervera, Castellvi de Rosanes, Gelida y algunos otros pueblos del mismo radio, desde donde se desprenden alguna vez para hacer escursiones y reclutar gente, recogiendo armas y dinero".[218]

En una d'aquestes incursions, las tres colles carlines reunides van anar a Begues, on van executar un pressumpte confident dels governamentals:

"Segun noticias parece que los trabucaires de las partidas de Mariano, del Juanet de Esplugas y del Torful de Vellirana, han elegido para teatro de sus retiradas y correrias los bosques y cerros de Corbera, Castellvi de Rosanes, Gélida y demas territorio de aquella comarca. En dichos cerros asesinaron el mártes de la última semana los trabucaires á un infeliz de Molins de Rey [després se sabria que la víctima havia estat un santboià] *que algunas veces ganaba su subsistencia llevando veredas y pliegos de las autoridades legítimas".*[219]

A poc a poc s'anaven coneixent més detalls sobre aquella execució:

"Una gavilla de trabucaires capitaneada por Margarit Joanet de Esplugas penetró el dia 11 en Vegas, en donde asesinó á un paisano del pueblo de San Boy de Llobregat, poniendo sobre su cadáver un papel en el que se manifestaba haber sido muerto por traidor".[220]
La víctima d'aquella execució havia estat el pregoner de Sant Boi, un home d'uns 40 o 50 anys anomenat Miquel Folquet Sallés, fill de Gabriel Folquet i de Francesca Sallés, el qual estava casat amb la també santboiana Margarida Forns Portella, filla de Rafael Forns i d'Eulària Portella[221]. En Miquel Folquet actuava com a confident dels governamentals, i sembla ser que ho feia a proposta del propi ajuntament de Sant Boi, que li pagava per aquests serveis, éssent el seu contacte el capità Lorenzo Castrillejo, del regiment d'Astúrias 31. Havent estat descobert pels carlins, aquests el van afusellar, posant damunt del seu cadàver l'abans esmentada nota exemplaritzant. L'execució va ser pública, essent testimoni d'ella un dels regidors beguetans.

Immediatament després d'aquest fet, l'alcalde de Begues en va informar el seu homòleg de Sant Boi. Una setmana després, l'alcalde de Sant Boi convocava el de Begues, juntament amb el regidor que havia estat testimoni i el rector d'aquella parròquia, recabant informació, la qual cosa van fer un parell de dies després.[222]

---

va adoptar el nom de guerra de "Joanet d'Esplugues" i va organitzar una nombrosa partida que es va integrar a la Divisió de Manresa, dirigida per Mn. Benet Tristany. En acabar la contesa, en la que va perdre el seu fill gran, es va haver d'exiliar. El pretendent Carles Maria Isidre recompensà la seva fidelitat ascendint-lo a tinent coronel d'infanteria. També va combatre en la Guerra dels Matiners, i quan aquesta va acabar es va acollir a indult i el govern liberal li va reconèixer el grau assolit a les files carlines. Va tornar a viure a Sant Just, on morí el 6 de setembre de 1854. Sobre la participació de Joan Canals a la Primera Guerra Carlina, vegeu: OCHOA GONZÁLEZ, Juli: *Sant Just Desvern i la Primera Guerra Carlina*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat...*. Op. Cit., PP. 639–650, i també, del mateix autor, en una versió molt més ampliada: *Els santjustencs durant la Primera Guerra Carlina.* Dins *Miscel·lània d'Estudis Santjustencs XVII.* Centre d'Estudis Santjustencs. Sant Just Desvern, 2012. PP. 155 – 187.

[218] *La Esperanza*, del 15 d'agost de 1848, P. 3 i *El Balear*, del 19 d'agost de 1848, P. 1.

[219] La España, del 15 d'agost de 1848, P. 2.

[220] El Heraldo, del 17 d'agost de 1848, P. 3.

[221] Arxiu Parroquial de Sant Boi de Llobregat. *Matrimonis* 4 (1788-1849). Anotació del 10 d'abril de 1820.

[222] Arxiu Municipal de Begues. Correspondència. Lligall 4: 1848. Escrits de l'11, 19 i 20 d'agost de 1848. Recollit per RENOM PULIT, Mercè: *Activitat política i acció de guerrilles a Begues, entre els anys 1820 i 1870, segons la documentació local*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat...*. Op. Cit., P. 378, nota 79.

Acabada la guerra, el capità Castrillejo va emetre un certificat en el que explicava aquest cas des de la seva òptica. Curiosament, però, atribuïa l'autoria del fet als caps republicans Francesc Baliarda i Antoni Escoda, quan tot apunta a que els executors van ser els carlins de les partides de Marià Margarit, Tòfol de Vallirana i Joanet d'Esplugues.

"Don Lorenzo Castrillejo, Caballero de la nacional y militar orden de San Hermenegildo, condecorado con varias cruzes de distinción por acciones de guerra, Capitán graduado y Teniente de la 4ª Compañía del 2º Batallón del Regimiento Infantería nº 31.
Certifico: que en el tiempo que permaneció de Comandante del Destacamento y Comandante Militar interino del espresado cantón y rodalía del pueblo de Samboy del Llobregar tuvo de confidente por proposición del Ayuntamiento y pagado por el mismo, al becino del mismo Samboy Miguel Fulquet, siendo por este concepto de su mayor confianza. Mas el dia doce de agosto del año ppdo. fue fusilado por los cabezillas Baliarda y Escoda el espresado Fulquet en el pueblo de Begas, y según partes recibidos le pusieron un papel en la espalda que decía: "Se le fusila por traydor", lo que prueba que el espresado Miguel Fulquet murió porque tenía adesión y fidelidad a la Reyna N. S. Y para que conste lo firmo en Villafranca del Panadés a 11 de setiembre de 1849. = Lorenzo Castrillejo".[223]

CANTS DE VICTÒRIA PREMATURS. NOVES ACCIONS DE LA GUERRILLA REPUBLICANA

Tot i que des de la passada Guerra del Francès se sabia sobradament que la principal tàctica de la guerrilla consistia en fer una guerra de desgast, i en no presentar mai batalla obertament mentre es pogués, sino en fugir i reagrupar-se després, basant-se en la seva gran mobilitat i perfecte coneixement del terreny, la premsa no semblava recordar-ho, i a la vista d'aquests darrers enfrontaments va tornar un cop més a proclamar el malestar i declivi dels rebels:

"Entre los cabecillas catalanes y los que entraron con Cabrera reina la mas completa rivalidad, de la cual han nacido sérias desavenencias. Han sufrido algunos reveses en varios encuentros que han tenido con las tropas. La faccion republicana al mando de Molins, Baliarda y Monserrat se ha disuelto".[224]

I també:

"Se nos ha asegurado que la pandilla de titulados republicanos, mandada por Molins, Baliarda, Monserrat y otros, ha tenido que disolverse á consecuencia de la persecucion incesante que ha sufrido estos últimos dias y que la ha traido desalentada y sin descanso. [...] *De todos modos ello es cierto y positivo que en algunos puntos de estas inmediaciones se han presentado varios individuos de la gavilla, sujetándose á las consecuencias de su presentacion, pues prefieren ser embarcados para Ultramar á la vida detestable en todos conceptos que siguen los trabucaires, ya sean montemolinistas, ya republicanos".*[225]

---

[223] Arxiu Històric Municipal de Sant Boi de Llobregat. Correspondència any 1849, sense numerar. Recollit a : CODINA I VILÀ, Jaume: *Guerrilles i guerrillers a Sant Boi*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat*.... Op. Cit. PP 191 – 192.

[224] *El Balear*, del 16 d'agost de 1848, P. 3.

[225] *Diario Constitucional de Palma*, del 20 d'agost de 1848, P. 3.

Res més lluny de la realitat. Refets dels enfrontaments de Santa Coloma de Cervelló i Castelldefels, la força conjunta de Molins i Baliarda va creuar el massís de Garraf-Ordal i passant per Corbera va caure sobre Gelida i Martorell on van exigir el pagament de les contribucions, tal com tot seguit podem veure:

"BARCELONA 17 de agosto. = Por noticia de los viajeros llegados de Martorell y Molins de Rey hemos sabido que los trabucaires en número algun tanto crecido invadieron la villa de Martorell en la noche del domingo al lúnes; luego de su aparicion en la poblacion quedaron cerradas todas las casas de ella; pero como sus fuerzas eran superiores arremetieron varias casas de individuos del Ayuntamiento, con picas y hachas para derribar las puertas si no les abrian. No pudieron coger ningun individuo del Ayuntamiento, y en cambio se llevaron algunas de sus esposas y familia. Asimismo fueron con igual objeto a casa del que servia de secretario de dicha villa y al pueblo de Gelida, y como tampoco fuese encontrado en ella se llevaron á su esposa, la cual después à ruegos y viendo la imposibilidad de hacerla andar soltaron. Dicha partida procedia de los pueblos de Corbera y Gelida de cuyo último pueblo llevaban preso un regidor y la hija mayor del alcalde por no haberles pagado la contribución. En Martorell pretendian exigir 2000 duros y por no habérseles pagado se llevaron á los espresados. En la noche del lúnes han vuelto á acercarse por las afueras algunos trabucaires que han dejado las mujeres que se habían llevado en la noche anterior. Se oyó tocar á somaten y tambien se oyeron algunos tiros y los foragidos se largaron".[226]

Les accions de Gelida i Martorell van ser l'inici de tot un seguit d'operacions dutes a terme per les forces de Molins i Baliarda, que, en aquells moments, eren els amos del territori que envoltava Barcelona. Es pot ben bé dir que l'hinterland barceloní era seu, i que, en ell, campaven per on volien:

"La de Molins y Baliarda consta ya de unos 200 hombres y recorren todos los pueblos de los alrededores de Barcelona en un rádio de 5 á 6 leguas, viniendo algunas noches hasta el glasis de la ciudad. El domingo pasado estuvieron en Martorell, llevándose las mugeres de los regidores que no encontraron en sus casas, y no las soltaron hasta despues de haberse arreglado sobre el pago de las contribuciones. Creo que fué el dia anterior que fusilaron á un vecino de San Boy por haberle encontrado unos partes.
El miércoles estuvieron en el Clot y San Martin, un cuarto de legua de ésta, y por poco cogen todo el ayuntamiento reunido. Hubo tiros y mataron á un cabo de parrotes é hirieron á dos. El juéves anduvieron en el Masnou, legua y media de ésta, y estuvieron tambien en Badalona, una legua, y en esta última villa se tirotearon por las calles, quedando muerto un cabo de carabineros. Esta noche han estado en Tiana y Premia, dos leguas de aqui. De este últmo se han llevado el ayuntamiento que han soltado despues".[227]

LA GAVELLA DE JAUME MONTSERRAT ES VA REFENT

Els enfrontaments de finals de juliol, tot i que havien estat realment desfavorables pels homes de Jaume Montserrat, no havien suposat, ni de bon tros, l'aniquilació de la partida. Si durant les primeres setmanes d'aquell mes d'agost no es va registrar cap acció per la seva part, fou perquè tots els seus esforços van anar encaminats a la repesca d'antics membres i al reclutament de nous elements per tal de reconstruir la gavella.

[226] *El Genio de la Libertad*, del 23 d'agost de 1848, P. 4.

[227] *La Esperanza*, del 24 d'agost de 1848, P. 4.

Continuant amb el principal tret que caracteritzava la partida de Jaume Montserrat, la major part d'aquells que s'hi van incorporar eren homes que provenien dels pobles d'aquesta comarca.

En el cas de Sant Just Desvern, foren sis els homes que acudiren en aquesta ocasió a la seva crida. Excepte en pocs casos, com per exemple el d'un conegut prohom local, gairebé tots els restants eren gent senzilla procedents d'un mateix nivell social i estaven estretament vinculats entre ells per lligams d'amistat, veinatge i família. Els santjustencs que en aquella ocasió es van incorporar a la partida foren:[228]

- Josep Oliveres Parellada, de 34 anys, pagès, cap de casa de la masia de Can Oliveres, que havia estat alcalde de Sant Just fins a finals de l'any anterior, i que en aquells moments ostentava el càrrec de regidor de l'ajuntament. Estava casat des de feia set anys i mig amb Antònia Tristany Batllori.

- Antoni Bosch Serrat, de 30 anys, de professió pagès, solter. Vivia amb el seu germà gran Josep, casat amb Caterina Batet, a la casa número 33 del Raval de la Creu.

- Tomàs Eimeric Nonell, de 23 anys. Vivia a la casa número 2 del raval de la Carretera i estava casat amb Maria Montserrat Fatjó, la qual era cosina germana de Jaume Montserrat.

- Jaume Esplugues Valls, de 20 anys, solter. Era fill de Jaume Esplugues, constructor de carros, i de Gertrudis Valls. Vivia a la casa número 14 del Raval de la Carretera juntament amb els seus pares.

- Josep Martí Fanés, de 21 anys, veí de l'anterior. Vivia en una de les subdivisions de la casa número 16 del Raval de la Carretera juntament amb els seus pares, Esteve Martí, de professió pagès, i Maria Fanés. Estava solter, i festejava amb Gerònima Montserrat, també cosina de Jaume Montserrat, amb la que es casaria anys després. El tres de gener de 1847 havia estat declarat soldat suplent en el reemplaç de l'exèrcit corresponent a l'any 1845, i possiblement això hagués propiciat el seu pas a la facció.

- Gaietà Pei Petit, de 18 anys, bracer agrícola, veí dels anteriors. Vivia amb els seus pares, Josep Pei i Paula Petit, a la casa número 12 del Raval de la Carretera. Solter, festejava amb Maria Martí, germana de l'anterior, amb la que es casaria anys més tard.

Altres dos santjustencs que també van passar a formar part de la partida de Jaume Montserrat, a la que s'incorporarien en un altre moment diferent al d'aquests sis anteriors, van ser:

- Andreu Carbonell Poll, pagès, de 23 anys, solter, fill del difunt Gabriel Carbonell Planas i de Maria Poll Rius. Des de la mort del seu pare, vivia amb la mare i la germana a casa del seu germà gran, Jaume, situada en una de les subdivisions de la casa número 16 del Raval de la Carretera. Festejava amb Anna Vilagut Martí, germana de la seva cunyada, amb la que es casaria el 14 d'abril de 1849, quatre mesos després que ell hagués deixat de combatre, i de la qual va enviudar el 23 de desembre de 1851, casant-se el 19 de febrer de 1853 amb Maria Farigola Massana.

- Magí Pagès Coletas, de 22 anys, solter, fill de Pau Pagès Poll i de Margarida Coletas Ferrés. Vivia a la casa número 20 del Raval de la Carretera. Tot i no disposar de dades definitives al

[228] Dades genealògiques i censals extretes de diverses partides recollides als llibres de Baptismes núm. 5 (1789-1846) i Matrimonis núm. 3 (1750-1851) de l'Arxiu Parroquial de Sant Just Desvern , així com del "Padrón General para el año 1845" de l'AHSJD.

respecte, el seu cognom i especialment els del seu pare suggereixen una possible relació familiar més o menys propera amb Jaume Montserrat. A l'igual que Josep Martí Fanés, el tres de gener de 1847 havia estat declarat soldat suplent en el reemplaç de l'exèrcit corresponent a l'any 1845.

Altres guerrillers santjustencs, dels que no està provat que haguéssin format part de la gavella de Jaume Montserrat van ser:

-Antoni Amat Romà, nascut a Sant Feliu de Llobregat i casat amb Madrona Ribes Guerris. Residia a Sant Just Desvern des de feia més de 10 anys amb la seva muller i els seus 5 fills. Al finalitzar la contesa es va presentar a Sant Feliu, on va obtenir l'indult i va poder tornar a Sant Just.

-Valentí Panyella Biosca, cunyat de l'anterior. Molt jove, encara no havia fet els 15 anys. Era fill de Francesc d'Assis Panyella Gelabert i de Josepa Biosca Modolell-Ginestar i vivia al raval de la Plaça amb els seus pares i germans, el major dels quals, Joan, estava casat amb Ramona Amat Romà, germana d'Antoni Amat, la qual també vivia amb la família Panyella. Valentí va acabar la guerra a Olot, on va ser indultat, tornant tot seguit a Sant Just. Temps després es va casar amb Rosa Cors.

AMENACES DE REPRESÀLIES

Tan aviat com va ser notòria la desaparició d'aquells sis veïns, el consistori santjustenc, obligat per les severes disposicions vigents, va convocar els familiars dels pròfugs per tal d'esbrinar el seu parador. L'acta de la reunió mantinguda deia el següent:

"Don Pablo Carbonell Alcalde constl. del pueblo de San Justo Desvern constituido en la casa consistorial el dia diez y seis de agosto de mil ocho cientos cuarenta y ocho á las seis horas de la mañana á consecuencia de haber tenido alguna noticia de si se habian marchado del pueblo algunos jovenes, para cerciorarse del hecho llamo á las personas allegadas de los que se decia haberse marchado y al efecto comparecieron Estevan Marti padre de José, el mismo por parte de José Pey padre de Cayetano, Maria Aymerich muger de Tomas Aymerich, Jaime Esplugas padre de Jaime, Manuela Gelabert muger de Antº Bosch y Teresa Ripoll prima hermana y lavandera de José Oliveras, y estas personas cada una respectivamente han declarado ser cierto haber desaparecido de sus casas los seis sujetos Tomás Aymerich, Cayetano Pey, José Martí, Jaime Esplugas, José Oliveras y Antonio Bosch, pero que ignoran donde se han ido y el objeto porque se han marchado. De cual resultado se ha dado inmediatamente parte álas Autoridades correspontes."[229]

Tal com diu l'acta, es va donar part immediatament a la Comandància Militar de Molins de Rei, cosa que es va fer en sengles escrits datats el 16 i el 22 d'agost.

Des de Molins de Rei es va donar part immediatament a la Capitania General de Catalunya, els quals van requerir la presentació dels pròfugs, tot amenaçant, en cas que aquells no ho féssin, amb la deportació dels seus familiars a un altre punt de la província, a criteri dels militars, mesura àmpliament emprada durant aquell conflicte.

---

[229] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 180.

Per indicació directa del capità general Manuel Pavía, el brigadier d'infanteria José Maria Rajoy y Montero de Espinosa[230], que ostentava el càrrec de sergent major de la Plaça de Barcelona, va adreçar el 29 d'aquell mateix mes el següent escrit a l'ajuntament santjustenc:

"COMANDANCIA GENERAL DE LA PROVINCIA DE BARCELONA. = Seccion A = El Excmo. Sr. Capn. Genl. de este Egto. y Prado. con fha. de ayer me dice lo sigte. = Excmo. Sor. = Quedo enterado por el oficio de V. E. de 24 del actl. de haber desaparecido del pueblo de S. Justo Desvern los sugetos qe. al margen se expresan. Sirbase V. E. hacer entender á las familias de los fugados que si en el termino de diez dias no se presentan estos seran ellas confinadas en el punto dentro de la Prova. que V. E. elija dandome aviso.
Lo traslado á V. consecuente á lo que me manifestó en sus escritos de 16 y 22 del actl., pa. que V. haga saber esta providencia a las familias de los referidos individuos, dandome parte pasados los diez dias que se les prefija, de si se han presentado ó no, pa. proceder á lo que corresponda. = Dios gue. á V. ms. as. Barcelona 29 de Agosto de 1848 = P. D. de S. E. = el Brigr. Sargto. Mor. = José M. Rajoy.

(Al marge):

Tomas Aymerich = Cayetano Pey = José Marti = Jaime Esplugas = Jose Oliberas = Antonio Boch".[231]

Quatre dies més tard l'Ajuntament santjustenc va rebre un altre escrit pràcticament anàleg a aquest que els era enviat per la comandància militar de Molins de Rei.[232]

Les deportacions amb les que es va amenaçar aquelles famílies santjustenques, finalment no es van arribar a dur a terme. Dos mesos després, el 6 d'octubre de 1848, es va rebre a l'Ajuntament el següent ofici procedent de la Secció A de la Comandància General de la Província de Barcelona, en el que els hi era notificat que Fernando Fernández de Córdova, que com més endavant es veurà, va ser el nou capità general de Catalunya, anul·lava la sentència que havia dictat Manuel Pavía:

"El Excmo. Señor Capitan Genl. de este Egto. i Prado. Con fecha 4 del actl. me dice lo sigte.
Excmo Señor Me he impuesto del oficio de 21 de Sbre. ppdo. trasladando el del Alcalde de Sn. Justo Desvern, relativamente á los perjuicios que se originan á las seis familias de aquel pueblo de llevarse á efecto la providencia de confinamiento dictada contra ellas por mi anterior, con motivo de haberse unido sus hijos a los trabucaires; y tomando de otra parte en consideracion los buenos informes que resultan en su fabor, he determinado quede anulada dicha providencia sino hubiese tenido cumplimiento ô se permita

---

230 Militar d'infanteria d'orientació liberal, nascut al Puerto de Santa María (Càdis). L'any 1829, durant la Dècada Ominosa, era tinent indefinit (sense càrrec) a Barcelona i va ser condemnat a mort pel despòtic comte d'Espanya l'any 1829. Mitjançant un suborn aconseguí la commutació per deu anys de presidi a Ceuta, i un cop allà, va recórrer davant del rei, qui va ordenar que el tribunal suprem de Guerra i Marina l'absolgués. Amb el grau de capità, va participar a la primera guerra carlina en el sector del Maestrat, on va ser capturat el 25 d'agost de 1837 i va formar part dels desafortunats "Presoners d'Herrera", de calamitosa trajectòria. Havent pogut sobreviure, fou ascendit a coronel i va ser destacat l'any 1839 a Figueres, i els anys 1840-1842 actuà com a tinent del Rei de la plaça de Girona. L'any 1843 va ocupar el càrrec de sergent major de la Plaça de Barcelona, càrrec que ja no deixaria en tota la seva carrera militar. El 16 d'agost de 1847 fou ascendit a brigadier, i el 25 de juliol de 1863, per raons d'edat, va demanar passar a la classe d'exempts de servei.

231 AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 174.

232 Id., document núm. 183.

El regreso á sus casas de las respectivas familias, si hubiesen marchado. Lo digo á V. E. pa. su inteligencia y efectos consiguientes. = Lo traslado á V. pa. su noticia y demas efectos espresados. = Dios gûe. á V. ms. as. Barña. 6 de Octe. 1848 = Ramon de la Rocha".[233]

EL COMBAT DE SANT JAUME DE VALLHONESTA[234]

En plè procés de reconstitució de la seva gavella, en Jaume Montserrat i els seus homes van considerar que la millor manera d'obtenir l'estabilitat i protecció que en aquells moments necessitaven, era unir-se durant un periode més o menys llarg a una altra partida de major envergadura i ja organitzada que els pogués acollir. Aquesta pràctica era correntment emprada a la guerrilla, i el grup d'en Montserrat així ho va fer, incorporant-se, entre finals d'agost i començaments de setembre, a la partida carlina de Bartomeu Posas (ja hem vist abans com també havien fet el mateix en altre moment els homes de Josep Molins).

La zona que en aquells moments constituïa el refugi i base d'operacions de Bartomeu Posas i els seus era la Serra de l'Obac, agrest massís de conglomerats situat a cavall entre les comarques del Bages i el Vallès Occidental, per on transcorria l'antic camí ral de Barcelona a Manresa, ja llavors en franc desús des de la construcció del nou camí que unia Manresa amb Can Maçana, on enllaçava amb la carretera de Barcelona a Madrid. Pocs anys després, la construcció, l'any 1850, del ferrocarril entre Terrassa i Manresa, suposaria la fí d'aquest camí ral, que passaria gradualment a convertir-se en un camí ramader[235]. Tot i la ja escassa utilització del camí que en aquell temps s'en feia, encara hi funcionaven, al llarg del seu pas per la serralada entre Terrassa i el Pont de Vilomara, l'Hostal de La Barata, els Hostalets del Daví i l'Hostal de Sant Jaume de Vallhonesta.

En Bartomeu Posas tenia una especial predilecció per aquest darrer hostal i el seu entorn, on era freqüent trobar-lo. Sabedor d'aquesta circumstància, el brigadier Joaquín del Manzano y Manzano[236], comandant general del districte de Manresa, ja havia tingut alguna topada prèvia amb els guerrillers en aquell indret en intentar neutralitzar-los. Poques setmanes abans, el 21 de juliol, va haver un encontre a les immediacions de Sant Jaume de Vallhonesta entre les

---

233 AHSJD. Carpeta 230-7 (1840-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 210.

234 El relat de l'enfrontament que es descriu en aquest episodi ha estat extret de les següents publicacions: *El Balear*, del 20 de setembre de 1848, P. 4, *La España*, del 21 de setembre de 1848, P. 2, *La Esperanza*, del 21 de setembre de 1848, P. 3, *La España*, del 22 de setembre de 1848, P. 2, *La Esperanza*, del 22 de setembre de 1848, P. 2, *El Heraldo*, del 22 de setembre de 1848, P. 3, *Diario Constitucional de Palma*, del 22 de setembre de 1848, P. 3, *El Popular*, del 23 de setembre de 1848, P. 2, *El Genio de la Libertad*, del 26 de setembre de 1848, P. 4 i *Diario Constitucional de Palma*, del 22 d'octubre de 1848, P. 2. També s'en fa referència a CLONARD, comte de (Serafin Maria de Sutton-Dudley y Abbach): *Historia orgánica de las armas...* Op. Cit. Vol. XIII. Imprenta de D. Francisco del Castillo. Madrid, 1835, P. 58 i a ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon...* Op. Cit, P. 152.

235 ANTICH I BOSCH, Maria Antònia: *El camí ral de Manresa a Barcelona, per la Serra de l'Obac. Bages/Vallès Occidental*. A http://senderisme.planasantich.org/Camiral.htm. (lectura del 2 de maig de 2010).

236 L'extremeny Joaquin del Manzano y Manzano havia començat la carrera militar l'any 1827 com a cadet de la Guàrdia Reial. Participà a la Primera Guerra Carlina i va anar ascendint progressivament fins assolir el grau de brigadier. Va participar molt activament a la Guerra dels Matiners, en el present escrit en veurem detalls, i en acabar la contesa fou nomenat comandant general de Tarragona i ascendit a mariscal de camp. L'any 1852 va passar a Cuba on exercí diversos càrrecs de comandament fins l'any 1859 en que retornà a la península per ser successivament capità general de les Vascongades, de l'Aragó i de València. L'any 1866 va tornar a Cuba com a capità general d'aquella illa, i allà va morir de tifus l'any següent.

tropes del brigadier Manzano i els homes de Bartomeu Posas i del mateix Ramon Cabrera, en el que aquest darrer va haver de fugir, perdent un mul amb part del seu equipatge.[237]

A començaments de setembre de 1848 el brigadier Joaquín Manzano va haver de deixar temporalment la comandància de Manresa per anar a fer-se'n càrrec de la de Berga, deixant en el seu lloc d'una manera interina el tinent coronel Calixto de Artaza Aguirre.[238]

El 14 de setembre, Jaume Montserrat i els seus homes, juntament amb la gavella, també republicana, que encapçalava en Picó, es trobaven reunits en aquella serralada amb els grups carlins dirigits per Posas, Caletrus, Pitxot i Cortacans, totalitzant en conjunt una força d'uns 500 homes.

Havent tingut notícia d'aquesta concentració d'enemics, el tinent coronel Artaza va decidir atacar-los i va sortir de Manresa la tarda d'aquell mateix dia al front d'una columna formada per uns 300 soldats del regiment d'infanteria número 45, dit "La Unión", i per sobrenom "El Moscovita". Tot i ser lleugerament inferiors en nombre als contraris amb el que es volien enfrontar, confiaven en l'efecte del factor sorpresa i, sobretot, en la manifesta superioritat del seu armament en comparació amb el que duien els guerrillers.

L'antic hostal de Sant Jaume de Vallhonesta, actualment en ruïnes, en una imatge de la primera meitat del segle XX, quan encara es mantenia dempeus.

Les tropes d'aquella columna van començar la cerca de l'enemic batent el sector de Mura i Rocafort, sense trobar-los. Llavors Artaza va ordenar que una part de les seves forces, els membres del desè de caçadors, l'anéssin a cercar pel sector de Talamanca i Monistrol de Calders, mentre que ell, amb el gruix de la tropa, anava a trobar el camí ral i s'endinsava per la serra de l'Obac en direcció al coll del Daví.

A l'arribar a l'alçada de l'Hostal de Sant Jaume de Vallhonesta, el tinent coronel Artaza es veié envoltat de sobte pel foc d'una part dels guerrillers, que els estaven esperant, mentre que la resta dels facciosos s'havien fet forts dins de les dependències de la casa.

El combat fou aferrissat, produïnt-se algunes baixes, afortunadament poques, per ambdues parts, i va acabar quan els soldats governamentals, al crit de "-¡Viva la reina!-", van fer una

[237] *La Esperanza*, del 31 de juliol de 1848, P. 3.

[238] *La España*, del 13 de setembre de 1848, P. 2, i també *Diario Consititucional de Palma*, del 14 de setembre de 1848, P. 3.

càrrega amb la baioneta calada contra les posicions dels montemolinistes, les quals foren desallotjades pels guerrillers, que emprengueren immediatament la fugida, tot seguint les seves tàctiques habituals de combat.

Segons les fonts governamentals, les pèrdues per part de la tropa van consistir en un mort i diversos ferits, algun d'ells de gravetat, entre ells dos oficials, el capità José Menéndez i el tinent Francisco Bahamonde[239], mentre que les pèrdues per part dels guerrillers foren de quatre morts i alguns ferits. No hi ha constància de que cap d'aquestes baixes corresponqués a membres de la partida d'en Jaume Montserrat.

La columna governamental va tornar a Manresa l'endemà del combat, i poc després el tinent coronel Calixto de Artaza els deixava per anar a ocupar un nou destí. Tres setmanes després, un dels dos oficials ferits, el tinent Bahamonde, que en el combat havia estat greument ferit en haver rebut un tret al pit, moria a Manresa de resultes d'aquella ferida. Hi ha constància de que les autoritats militars i civils, així com una nombrosa concurrència li van fer unes sumptuoses exèquies.

MANUEL PAVÍA ÉS RELLEVAT PER FERNANDO FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA

Malgrat les aseveracions fetes en diverses ocasions per Manuel Pavía a Ramon Narváez, la guerra no tant sols no s'acabava, sino que semblava que anés prenent cada cop més embranzida. Els resultats poc positius, o més aviat negatius, d'alguns fets d'armes recents, com el descrit de Sant Jaume de Vallhonesta, ho venien a confirmar.

També, per aquell temps, va tenir lloc l'espectacular gesta del coronel carlí Salvador Cendrós Foguet, que havent estat capturat, era dut deportat a Cuba en el bergantí "Antonio", juntament amb altres presoners carlins, també catalans. A l'alçada del cap de Trafalgar, Cendrós i els seus es van amotinar i aconseguiren apoderar-se de l'embarcació, amb la qual es van dirigir a la costa portuguesa, on van desembarcar sense causar cap mal a la tripulació del vaixell.[240]

La premsa estatal i determinats cercles propers a Narváez, que no havien oblidat les triomfalistes afirmacions fetes a finals de l'any anterior pel marquès de Novaliches en el sentit de que aquell conflicte ja es podia considerar acabat, es dedicaven ara a retreure-li aquella falta de visió, acusant-lo de passivitat i d'ineficàcia davant d'uns aconteixements que, segons ells, el desbordaven.

A poc a poc, Pavia i Narváez es van anar distanciant, i les diferències de criteri entre ells sobre la política a seguir a Catalunya eren cada cop més i més grans. En temes com la lluita contra les conseqüències de la crisi econòmica, l'armar o no els paisans, o la proposta governamental d'estimular desercions enemigues mitjançant suborns, les posicions d'ambdues parts eren clarament enfrontades. A més, la retirada de tropes (dos batallons que quintos que Pavía havia organitzat) per a destinar-les a altres punts, així com la indiferència davant la demanda d'oficials que en Pavía havia fet, van precipitar el trencament entre ambdues parts i la caiguda de Manuel Pavia[241], qui va ser rellevat el 10 de setembre de 1848

[239] Segons el comte de Clonard, el nom d'aquest tinent era Manuel Vahamonde.

[240] *La Esperanza*, del 26 de maig de 1848. P. 2, *La España*, del 27 de maig de 1848. P. 3 i *El Observador*, del 28 de maig de 1848. P. 1. També esmenta aquest fet MORAL RONCAL, Antonio Manuel: *Las guerras carlistas*. Sílex Ediciones. Madrid, 2006. P. 169.

[241] ANÒNIM: *Biografía del Excmo. Señor Manuel Pavía y Lacy...* Op. Cit., PP. 78-83.

per Fernando Fernández de Córdova y Valcárcel, marquès de Mendigorría, director general d'infanteria, que l'any anterior havia estat ascendit a tinent general.

La Gaceta de Madrid, emprant l'escuet llenguatge característic dels textos oficials, ens dóna notícia d'aquell relleu:

"MINISTERIO DE LA GUERRA = REALES DECRETOS = He venido en relevar del cargo de Capitan general de Cataluña al teniente general D. Manuel Pavía, marqués de Novaliches, habiendo quedado muy satisfecha del celo y lealtad con que lo ha desempeñado, y proponiéndome por tanto utilizar sus servicios oportunamente. Dado en Palacio á 10 de Setiembre de 1848= Está rubricado de la Real mano. = El Presidente del ministerio de la Guerra. El Duque de Valencia.

Atendiendo á los distinguidos méritos y circunstancias del teniente general D. Fernando Fernandez de Córdoba, he venido en nombrarlo Capitan general de Cataluña, reteniendo no obstante la direccion general de infanteria de que actualmente está encargado. Dado en Palacio á 10 de Setiembre de 1848= Está rubricado de la Real mano. = El Presidente del ministerio de la Guerra. El Duque de Valencia".[242]

El nou capità general de Catalunya, Fernando Fernández de Córdoba y Valcárcel, marquès de Mendigorria.

Pavía va cessar en el seu càrrec sense ser nomenat a continuació per a ocupar-ne cap altre, passant a residir a Madrid, on va tornar a exercir com a senador del regne, càrrec que ostentava des de l'any 1845.[243]

Anys després, Pavia descriuria així la causa principal de la oposició que va trobar per part del govern central i que va propiciar la seva substitució:

"... fué la falta de conocimiento en las cosas de Cataluña, las erróneas ideas que sobre aquel país y aquella guerra corrían lejos del teatro de los sucesos, y el ansia que suele haber en la Corte de decidirlo todo por principios absolutos, sin tener en cuenta las circunstancias locales y propias de tal o cual provincia".[244]

---

242 *Gaceta de Madrid*, del 17 de setembre de 1848, P. 1.

243 http://www.senado.es/cgi-bin/BRSCGI?CMD=VERDOC&BASE=HISE&DOCN=000002031. *Expediente personal del Senador Marqués de Novaliches, D. Manuel Pavía y Lacy, por la provincia de Sòria ,por Derecho Propio y Vitalicio*. (lectura del 2 de maig de 2010).

244 PAVIA Y LACY, Manuel de: *Memoria sobre la guerra de Cataluña: desde Marzo de 1847 hasta Setiembre del mismo año y desde Noviembre de 1847 a Setiembre de 1848*. Imprenta de D. B. González. Madrid, 1851, P. 122.

Tan bon punt el nou capità general de Catalunya va prendre possessió del seu destí, el primer que va fer fou informar-se de la situació, posant especial atenció en els medis humans dels que disposava per tal de dur a terme el seu comès d'erradicar la facció. Tot i que la correlació de forces superava amb escreix la proporció de 5 homes contra 1 al seu favor, les especials característiques d'aquella guerra li feien exclamar-se de la parquedat dels seus recursos:

"Sin descanso, en el mismo día, comencé el estudio de la situación militar y política de la provincia, con los antecedentes y noticias que mi antecesor me dejaba. El resultado de este examen fué bien triste. No había –y me apresuro a decirlo- cargo alguno por ello contra el ilustre general marqués de Novaliches, pero sí un conjunto de circunstancias, independientes de su mando, que dificultaban las operaciones de la guerra y al mismo tiempo la preponderancia de las partidas carlistas, viviendo y aumentando á pesar de la persecución de que eran objeto. Disueltos los antiguos cuerpos francos y la Milicia Nacional, no se podía contar sino con el ejército para combatir á la facción. Constaba ésta de unos 6.000 voluntarios, y estaba mandada por Cabrera, el terrible partidario, cuyo solo nombre hacía temblar al país. Los pueblos le abrían sus puertas y le facilitaban sus recursos por temor y por fanatismo. Las fuerzas del ejército en Cataluña ascendían a 33.000 hombres, de los cuales cerca de 13.000 guarnecían las ciudades, plazas, castillos y destacamentos, quedando reducida la fuerza de las columnas de operaciones á unos 16.000 aproximadamente. Ya he dicho que era, además, preciso licenciar á unos 10.000 cumplidos, no quedando, en realidad, tropas disponibles para poder batir a los carlistas".[245]

Pel que fa a la "guerra bruta" que el govern proposava que es fés paral·lelament a les accions militars convencionals, en Pavía sempre havia manifestat que ell rebutjava de ple emprar el suborn com a medi d'obtenir la defecció dels caps rebels. No va ser així amb altres pràctiques irregulars, ja que es té constància de que havia arribat a emprar la quantitat de 314.000 rals en concepte de "*confidencias, gastos secretos y extraordinarios de la guerra*". A més, el mig milió llarg de rals que va arribar a recaptar en concepte de multes per infraccions als seus bans, es va emprar "*en beneficio del país o en precisas atenciones del servicio*".[246]

"En Madrid, Figueras, Ministro de la Guerra, dice a Pavía que emplee la corrupción de los Jefes carlistas para acabar lo antes posible con la guerra. Pavía se niega, pero pese a su negativa en este mismo mes de agosto comienza las primeras negociaciones en este sentido con el Comandante Vila y con Pons. El Capitán General, que no gustaba de estos procedimientos, no da ninguna facilidad para que el acuerdo se cerrara, y pide el relevo, siendo su sustituto el General don Fernando Fernández de Córdoba, opuesto a los procedimientos violentos del Marqués de Novaliches".[247]

Pavía va marxar sense que li haguéssin estat reconeguts com calia els seus innegables esforços per millorar la situació del país que havia administrat. El que més es va recordar d'ell va ser la rigidesa de la seva política repressiva. A la veïna Cornellà, per exemple, encara es recordaria durant molts anys el que hagués fet afusellar en Miquel Pahissa, veí de la riera Llargués, que va deixar vídua i sis fills.[248]

---

[245] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, P. 183.

[246] CLEMENTE BALAGUER, Josep Carles: *La guerra de los "Matiners" (1846-1849). Aspectos sociales y militares*. Colección Adalid (Biblioteca de pensamiento militar). Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército. Madrid, 1987, P. 83.

[247] MARTINEZ RUIZ, Enrique: *Creación de la Guardia Civil*. Colecció *España en tres tiempos*. Editora Nacional. Madrid, 1976. P. 155.

[248] FITER I INGLÈS, Josep: *Fets culminants y personatges que figuran en sa historia local*, insert dins GELABERT I FIET, Eduard: *Cornellà de Llobregat. Historia, Arqueologia, Folklore* AGM. Barcelona, 1973. P.

Des d'un primer moment en Fernández de Córdoba va estar disposat a tirar endavant la seva tasca emprant per a tal fi els medis que calgués. Així doncs, bén aviat es va rodejar d'una xarxa de confidents[249] i, com més endavant veurem, va encetar també la subtil tasca de captació de dirigents enemics mitjançant els suborns.

ESCARAMUSSA A VILADECAVALLS[250]

La gavella de Jaume Montserrat seguia operant a les comarques del Vallès i del Bages, a l'igual que la resta de les forces que s'agrupaven al voltant de la partida comandada per Bartomeu Posas.

Cap a les sis de la tarda del dia 20 de setembre de 1848, una força guerrillera d'una cinquantena d'homes formada per elements de les partides carlines de Cortacans, Arch i Pardal, acompanyats per Jaume Montserrat i els seus republicans, entrava a la localitat vallesana de Viladecavalls, duent presoner un individu que abans havia estat company seu.

La casualitat va voler que al mateix temps també hagués entrat en aquella localitat per un altre punt la ronda de seguretat pública de Terrassa, formada per 24 mossos dirigits per un tal Elies, d'Olesa, els quals tornaven al seu lloc d'origen conduint dos presoners que havien capturat a Vacarisses.

En veure's ambdós grups, la reacció va ser immediata i els primers a disparar van ser els mossos de la ronda de Terrassa. La seva andanada no va produir víctimes, però els va servir per desconcertar l'enemic per uns moments, cosa que van aprofitar per tancar-se dins d'una casa propera i fer-se forts allà dins.

L'atac dels guerrillers no es va fer esperar. En Cortacans, que anava al front dels seus, es va adelantar a cavall cap a la posició dels mossos, els quals van tornar a disparar, i aquest cop els seus trets van tenir conseqüències: en Cortacans va caure del cavall, mortalment ferit. Els de Terrassa van sortir per tal d'apoderar-se de la cavalcadura, però van haver de desistir davant el contratac dels montemolinistes. Aquests, però, en veure que els seus enemics es tornaven a fer forts dins de la casa, es van limitar a recollir el ferit i retirar-se.

Cortacans moria dessagnat al cap de poca estona. Els de la ronda van tornar finalment a Terrassa, i el presoner dels facciosos es va poder escapolir tot aprofitant l'enrenou del combat. Els guerrillers, després d'haver enterrat Cortacans en aquella població, també van tornar al seu punt d'origen.

PRIMERES DEFECCIONS DE CAPS MONTEMOLINISTES

Encara no havien passat dos mesos de l'acabament de les aspiracions montemolinistes a l'Aragó, amb la presentació de la partida que encapçalava el veterà cabdill Pascual Aznar (a)

57 i PELFORT PUJOL, Onofre: *Notes històriques de Cornellà de Llobregat*. Ed. per l'autor. Cornellà de Llobregat, 1979. PP. 142 i 228.

[249] Archivo Histórico Nacional. Sección Nobleza. Mendigorría. Caixa 152. Document 203: *Correspondència con confidentes (El Maragato y Guillermo Guillermi) y resumen de sus noticias.*

[250] El relat de l'enfrontament que es descriu en aquest episodi ha estat extret de les següents publicacions: *ElHeraldo*, del 27 de setembre de 1848, P. 3, *El Balear*, del 30 de setembre de 1848, P. 3 i *El Balear*, del 5 d'octubre de 1848, P. 3.

El Cojo de Cariñena[251], quan al Principat es tenia notícia d'una altra presentació, la de Miquel Vila (a) Caletrus[252], la primera defecció "sonada" d'un capitost rebel a Catalunya.

Aquest antic tintorer igualadí havia estat un dels primers matiners a aixecar-se, operant principalment a la seva comarca, l'Anoia. Persona molt temperamental, normalment practicava el que s'ha vingut a dir "la guerra pel seu compte".

Tot contradient la norma comú seguida pels matiners de respectar la vida dels vençuts, el 25 de juliol de 1847 en Miquel Vila havia fet afusellar al Bruc 17 soldats del regiment de "la Union" que havia capturat poc abans a La Llacuna. També atemoria i cobrava exaccions arbitràries als pobles, cosa que el va distanciar dels quadres del seu bàndol fins a tal punt que en Ramon Cabrera va haver d'ordenar al capitost Joan Castell que el desautoritzés i que procedís a la seva destitució, i, segons es deia a la premsa del moment, fins i tot que el capturés i el passés per les armes. Tot això havia motivat que ja en temps de Manuel Pavía en Caletrus hagués iniciat alguns contactes conduents a la seva defecció a canvi, però, de 16.000 duros.

Finalment, el 23 de setembre de 1848 en Miquel Vila es va presentar a Igualada davant del brigadier comandant general de la línia. Només l'acompanyaven Guidet, el seu segon i un altre assistent, cap altre dels seus homes el va voler seguir. A canvi de la seva deserció li fou reconegut el grau de tinent coronel a les files isabelines i se li va concedir el comanament d'una partida de francs. Amb aquest pas, Caletrus esdevingué el primer dels cabdills rebels que van acabar aquella guerra combatent els que fins llavors havien estat els seus companys d'armes.

LA GUERRA A LA COMARCA. RONDA DE SEGURETAT I CASES FORTES

Mentrestant, el Baix Llobregat seguia essent escenari de les incursions de les partides faccioses, especialment les republicanes. Una d'elles, dirigida per un tal Mut[253], entrava al Papiol l'onze de setembre:

"Molins de Rey 12 de Setiembre = A las ocho y media de la noche de ayer entraron en el Papiol unos cien facciosos capitaneados por un tal Mut. El ayuntamiento se escondió porque tuvo noticia que iba à ser preso, pero en su falta prendieron à la madre del alcalde que es una pobre anciana y un mozo y no la soltaron hasta la una de la noche en el punto llamado Torrent den Canals, mandàndoles que dijesen al Ayuntamiento que les aprontase diez onzas ó de lo contrario fusilaria à los concejales y sus familias. El otro dia fusilaron à un guarda-

---

[251] Aquest veterà capitost carlí, que havia estat heroi de la primera guerra, va aixecar la seva partida el mes de maig de 1848 a Fuentes de Ebro. Des del primer moment fou activament perseguit, especialment per la columna de Belchite, que dirigia el tinent coronel José Angulo Aguado. Desanimat, va abandonar la lluita i es va presentar el 2 d'agost de 1848, juntament amb tots els quadres de comanament de la seva partida, a l'alcalde d'Orera. Amb ell es van presentar el coronel Joaquin Enfadaque, el comandant Inocencio Santa Romana, un capità, tres tinents, set sotstinents, quatre sergents i set dels seus soldats. Poc després, Aznar fou deportat a Canàries.

[252] El relat dels antecedents i la deserció del capitost Caletrus ha estat extret de les següents publicacions: *El Popular*, del 31 d'agost de 1848, P. 4, *El Heraldo*, de l'1 de setembre de 1848. P. 3, *La Esperanza*, del 29 de setembre de 1848, P. 4, *La España*, del 30 de setembre de 1848, P. 2, ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit., P. 183, ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon...* Op. Cit, P. 153 i CLEMENTE BALAGUER, Josep Carles: *La guerra de los "Matiners" (1846-1849)* ... Op. Cit., P. 117.

[253] Potser el nom d'aquest capitost estigui mal transcrit o bé és possible que sigui també conegut per un altre nom, atès que en cap altra publicació consultada torna a aparèixer.

bosque poniéndole en el pecho un escrito que decia "por espia de los derechos de S.M. Carlos VI". Con fórmula tan chavacana y tan torpe creyeron sin duda escusar á los ojos del público este bàrbaro asesinato".[254]

Els guerrillers no podien baixar la guàrdia ni un moment. Aquella mateixa nit de l'onze de setembre de 1848, mentre un grup de matiners de la partida de Baliarda estaven tots refiats ballant a la població penedesenca de Gelida, es va presentar sobtadament la columna de Molins de Rei, dirigida pel comandant José Villacampa, la qual va fer una descàrrega de fuselleria i tot seguit els atacà a la baioneta. Els sorpresos matiners van prendre les armes tot fent intenció de resistir, però, després de tenir dos morts i alguns ferits en aquell encontre, no els va quedar més remei que acabar fugint. Els governamentals es van apoderar del cavall d'en Baliarda i d'algunes mantes i escopetes.[255]

Un parell de dies després es produïa prop de Molins de Rei un nou enfrontament entre la columna d'aquella vila i les partides republicanes de Josep Molins i Francesc Baliarda:

"Molins de Rey 14 de setiembre = La columna de esta al mando de su valiente comandante D. José Villacampa persiguiendo á los trabucaires, se encontró con las gavillas de los matinés Baliarda y Molins en número de 200 hombres à quienes atacó, causàndoles dos muertos y bastantes heridos, habiéndoles cogido algunas armas, varios efectos y el caballo de uno de aquellos cabecillas. Segun me refirió uno que se encontraba cerca del lugar de la accion parece que la tropa salió muy contenta de este hecho de armas".[256]

Per tal de donar suport a les tropes regulars en la seva lluita contra la guerrilla, es va crear a la comarca una ronda de seguretat pública a l'estil de les que ja funcionaven en altres parts. La seva seu estaria situada a Molins de Rei i el seu abast hauria de ser tota la seva rodalia.

La ronda havia de ser sufragada pels pobles que en formaven part: Molins de Rei, El Papiol, Cervelló, Vallirana, Sant Feliu, Pallejà i Esplugues; quedaren exclosos del pagament, els pobles de Sant Vicenç dels Horts, Santa Creu d'Olorda, Sant Joan Despí i Sant Just Desvern, fet que va ser objecte d'un recurs per part de l'Ajuntament de Sant Feliu.[257]
Segons el Decret de 13 de setembre de 1842, a Catalunya hi havia tretze ciutats considerades com a places fortes, però un cop iniciada la contesa es va veure la necessitat de fortificar moltes més localitats catalanes:

"Conserváronse a la devoción del Gobierno las plazas fuertes de Barcelona, con la Ciudadela y Montjuich; Hostalrich, Gerona, Rosas, Figueras, Puigcerdá, Seo de Urgel, Lérida, Tortosa, Tremp, Tarragona, Cardona, Berga, Islas Medas y cerca de ciento sesenta ciudades y villas cerradas, con puestos fortificados en su recinto".[258]

---

[254] *El Balear*, del 15 de setembre de 1848. P. 3.

[255] *El Genio de la Libertad*, del 22 de setembre de 1848. P. 4. També s'en fan ressò: ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit., P. 153 i BOFARULL I TERRADES, Manuel: *La Guerra dels Matiners al Penedès (1846-1849).* A *Miscel·lània Penedesenca* núm. 14. Vilafranca del Penedès, 1990. P. 387.

[256] *El Popular*, del 18 de setembre de 1848, P. 4 i *El Balear*, del 25 de setembre de 1848, P. 2.

[257] RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: *Matiners a Sant Feliu de Llobregat (1847 – 1849).* Dins *Guerrilles al Baix Llobregat....* Op. Cit, P. 694.

[258] PAVÍAY LACY, Manuel: *Memoria sobre la guerra de Cataluña: desde marzode 1847 hasta setiembre del mismo año y desde noviembre de 1847 a setiembre de 1848; porel teniente general D. Manuel de Pavía, marqués de Novaliches*. Madrid: Imprenta. de D.B. González. Madrid, 1851 P. 124.

A començament d'agost, Sarrià ja havia començat a fortificar-se:

"Entre los muchísimos pueblos que se previenen con fortificaciones para rechazar á los trabucaires, cuya lista fuera ya muy largo enumerar, debe hacerse mencion del vecino pueblo de Sarriá, cuyo ayuntamiento está levantando una torre en medio del pueblo en que ademas del destacamento de tropa habrá un reten de paisanos armados para estar prontos á rechazar cualquier agresion".[259]

Pel que fa al Baix Llobregat, ja a finals d'agost en Manuel Gibert havia estat promovent la construcció de cases fortes a les principals poblacions, així com també s'havia preocupat d'equipar amb armes les guarnicions que les havien d'ocupar.

És així com, seguint les instruccions del capità general de Catalunya, les principals viles de la comarca, i en especial aquelles que estaven situades al costat de la carretera, es fortificaren, estant totes elles coordinades pel comandant Francisco de la Rocha a través de la Comandancia General de la línea de fuertes exteriores de Barcelona.

Sant Boi, a l'altra banda del riu, estava fortificada, ja el 22 d'agost en Manuel Gibert s'havia interessat per l'estat d'aquells treballs.[260]

Membret de la Comandància General de la línea de fuertes exteriores de Barcelona. Arxiu Històric de Sant Just Desvern.

Molins de Rei també era ja una vila fortificada, i a més, com hem vist, comptava amb guarnició militar des de feia temps. La casa forta de Molins de Rei estava situada entre les darreres cases de la població i el pont, defensant aquell estratègic pas.

També es va intentar fortificar la fins llavors indefensa vila de Sant Feliu de Llobregat (recordem que la seva indefensió havia estat la principal causa del trasllat, l'any anterior, del jutjat de primera instància a Molins de Rei). La vila de Sant Feliu no fou, però, fortificada en aquella ocasió, però s'hi va bastir una casa forta, construïda pels militars sense participació de l'ajuntament local. Aquest fortí ja estava en funcionament el 4 de setembre de 1848:

"... Que el E. Sr. Capitán General ordenó establecer una casa fuerte, la que, fortificada por dirección militar y sin intervención alguna del ayuntamiento, se halla ya instalada y, en ella, el Destacamento y Comandante de Armas. Y por lo que respecta al resto de la población, no se ha tratado y es, además, del todo imposible".[261]

---

[259] *El Balear*, del 9 d'agost de 1848. P. 1.

[260] CODINA I VILÀ, Jaume: *Guerrilles i guerrillers a Sant Boi*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat*.... Op. Cit, PP 186-188.

[261] Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat. I Administració Municipal, 3. Finances i Patrimoni, Comptes 1848. Recollit a RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: *Matiners a Sant Feliu de Llobregat (1847 – 1849)*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat*.... Op. Cit, P. 695.

També, per aquestes dates, s'havia treballat en la fortificació d'Esplugues. El radi d'acció de la seva casa forta abastava les poblacions limítrofes de l'Hospitalet, Sant Just i Sant Joan. En aquest cas els militars no s'havien fet càrrec de les despeses, per la qual cosa els respectius ajuntaments les van haver d'assumir, establint el següent repartiment:

"Reparto de los 2280 reales invertidos para el fuerte de Esplugas y que deben repartirse entre dicho pueblo Hospitalet, Sn. Juan Despí y Sn. Justo Desvern siguiendo por base el cupo de contribucion territorial del corriente año en virtud de lo acordado en la reunion de los S.S. Alcaldes de los referidos pueblos habida en el pueblo de Sans el dia 24 de Setiembre de 1848 por disposicion del Sr. Comandte. De aquel punto el cual presidió la referida reunion, cual reparto resulta así

		Cupo de Contribucion tl. Reales Vn.		*Corresponde por dho. Reparto Rs. Vn.*
Hospitalet	....	*91.960*	....	*1.322*
Sn. Juan Despi	....	*25.730*	....	*370*
Sn. Justo Desvern	....	*21.580*	....	*310*
Esplugas	....	*19.380*	....	*278*
				2.280

Sale á uno y un cuarto y medio y mitad del medio cuarto por ciento sobre la cuota de la contribucion territorial".[262]

Una altra vila de la comarca que també es va fortificar va ser Olesa:

"Durant l'estiu de 1848, es tornà a fortificar el castell d'Olesa com a la primera guerra carlina i, tot i que no en tenim constància documental, potser també les altres portes de la vila".[263]

Bén aviat aquestes cases fortes van poder demostrar la seva efectivitat. A tall d'exemple, podem esmentar l'atac sofert el 26 de setembre de 1848 pel llavors recentment bastit fortí de Sant Feliu, el qual va poder ser repel·lit per la seva guarnició:

"En la noche del 26 fué atacado el fuerte de San Feliu de Llobregat por una partida carlista; pero desistió esta de su proposito viendo la imposibilidad de tomarle antes de que amaneciera, por el empeño que mostraron en defenderse los soldados que la guarnecian".[264]

LA CONSPIRACIÓ REPUBLICANA[265]

---

[262] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 34. No deixa de cridar l'atenció la determinació d'aquest curiós percentatge, fruit del caracter no centesimal de la moneda de l'època. Es pot trobar una transcripció incompleta d'aquest mateix document a: SANAHUJA TORRES, Dolors i VILARDELL TARRUELLA, Roser: *Aproximació a la història... Op. Cit.*, P. 119.

[263] COBOS HERNÁNDEZ, Josep Maria: Olesa al Segle XIX. Ajuntament d'Olesa de Montserrat, KAO Corporation, S.A. i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Olesa de Montserrat, 1994. P. 159.

[264] *El Clamor Público*, del 3 d'octubre de 1848, P. 3.

[265] El relat d'aquest episodi ha estat extret de les següents publicacions: *El Postillón*, del 6 d'octubre de 1848. P. 2, *El Heraldo*, del 7 d'octubre de 1848. P. 1, *El Popular*, del 8 d'octubre de 1848. P. 1, *La España*, del 8 d'octubre de 1848. P. 3, *El Balear*, del 9 d'octubre de 1848. P. 2, *El Genio de la Libertad*, del 9 d'octubre de

Mentre les partides republicanes combatien arreu de Catalunya en estreta col·laboració amb els carlins, dins de l'aparentment tranquila ciutat de Barcelona s'estava covant una conspiració de caracter republicà de gran envergadura, la finalitat de la qual era aconseguir la sublevació de les places militars de Barcelona, Hostalric, Figueres, Lleida i la Seu d'Urgell.

Una junta establerta a Barcelona i formada per nou persones, entre els que destacaven el comandant Ramon López Vázquez, el capità retirat Joaquin Clavijo i l'alféres Juan Valterra, coordinava les diverses forces que s'havien de revoltar.

Aquesta junta o comité revolucionari depenia d'una altra junta superior que estava establerta a Perpinyà, embrió del que hagués estat el primer govern republicà, i de la que formaven part, entre altres, el banquer José de Salamanca y Mayol, sense cartera concreta, com a ministre de la guerra l'escriptor Patricio de la Escosura Morrogh, que l'any 1847 fou ministre de governació amb el govern que ara pretenia combatre; com a ministre d'hisenda el periodista i polític José Maria Orense Milá de Aragón Herrero, 9è marquès d'Albaida, i com a cap de l'exércit de Catalunya, el polític, militar, escriptor i músic Narcís d'Ametller i Cabrera, que cinc anys abans havia estat el principal cap militar de Catalunya durant l'alçament de la Jamància..

Per a realitzar la pretesa sublevació, la junta de Barcelona havia aconseguit comptar amb el compromís del cap de la guarnició de Montjuïc. També comptaven, dins de la plaça de Barcelona, amb un batalló del regiment de La Unión de guarnició a les Drassanes, un altre de Sòria amb base a la Ciutadella i el dels caçadors de Simancas, a la Barceloneta, així com també la major part dels oficials i tropa del regiment de cavalleria de Numància. També havien de participar en la sublevació diversos grups armats de paisans, com el de 500 homes que encapçalava el músic del Liceu Enric Bartomeu, o els 300 dirigits per Rovira, antic comandant de cossos francs, entre d'altres.

El dia que s'havia acordat per a realitzar l'alçament era el 28 de setembre, en que hauria de tenir lloc la sublevació conjunta de les guarnicions dels forts de la Ciutadella, Montjuïc i Drassanes i la captura de totes les autoritats militars de la plaça.

Cinc dies abans d'aquella data, l'individu que feia d'enllaç entre la junta de Perpinyà i la de Barcelona va trair els seus companys i va delatar l'existència i detalls d'aquella trama a Fernando Fernández de Córdoba, el flamant nou capità general de Catalunya, el qual, amb l'ajut del seu segon, el mariscal de camp Francesc Mata i Alós[266], es va afanyar a desarticular tot l'entrallat muntat pels conspiradors.

1848. P. 3, *El Postillón*, del 13 d'octubre de 1848. PP. 3-4, *El Heraldo*, del 14 d'octubre de 1848. P. 3 i *Diario Constitucional de Palma*, del 15 d'octubre de 1848. P. 3, així com també de LAFUENTE Y ZAMALLOA, Modesto: *Fr. Gerundio. Revista europea*. Tomo II. Madrid, 1848, PP. 328-329, FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, PP. 184-195, PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales...* Op. Cit., Volum 2, PP. 68-71 i 576-578, i LLORD, Josep: *Campanya montemolinista...* Op. Cit., PP. 114-117.

[266] Francesc de Mata i Alós, segon Comte de la Torre de Mata, va néixer a Girona l'any 1807. L'any 1821 ingressà en l'Acadèmia d'Artilleria i tres anys després ascendí a tinent de milícies. L'any 1825 va passar al cos de la Guàrdia Real d'Infanteria i en ell va participar activament en la Primera Guerra Carlina en la que, l'any 1839, va assolir el grau de tinent coronel. Com a conseqüència de les bullangues de Barcelona de 1841 va haver d'emigrar a França. De tornada, i altre cop en actiu, va participar també molt activament en la Guerra dels Matiners, havent estat ascendit a mariscal de camp l'any 1847. El 1858 fou promogut a tinent general i el 1863 nomenat ministre de Marina, i, interinamente, de Guerra. Fou condecorat dues vegades amb la creu de San Fernando. Va morir a Madrid l'any 1884 sent senador vitalici.

Amb tal finalitat, van fer venir a Barcelona unitats de l'exèrcit que, com els caçadors de Barbastre, Talavera, Tarifa, Arapiles, Antequera i Bergara, els mereixien plena confiança, i al mateix temps manaven llicenciar 300 soldats del batalló de Simancas que estaven a punt de finalitzar el seu temps de servei en files. També van ordenar el relleu de la guarnició de Montjuïc, substituïnt-la per forces d'artilleria i de la guàrdia civil, i amb aquella tropa rellevada i les forces de les altres unitats sospitoses d'estar més o menys compromeses es va formar una columna mòbil d'operacions sota el comandament del coronel Francisco de la Rocha, que els hi era lleial, i els van fer sortir a fer un pretès reconeixement lluny de la ciutat.

Tot seguit es va procedir a la detenció dels principals caps conjurats, informant d'aquest fet al ministre de la guerra:

"Relación nominal de los que hasta esta noche han sido presos á consecuencia de la conspiración republicana descubierta en esta plaza:
D. José Apellanis, teniente coronel mayor del regimiento de infantería de San Quintín. – D. Francisco Patiño, primer comandante del batallón de cazadores de Simancas, núm. 13. – D. Juan Valterra, capitán graduado, teniente del regimiento caballería de Sagunto. – D. Ramon Lopez Vazquez, comandante retirado amnistiado. – D. Ramon Martínez Toledano, paisano. Se ignora su profesión. - D. Casimiro Pons, idem. – D. Martín Jaime Andreu, idem. – D. Cayetano Fargas, idem. – D. Jaime Bofill, idem. – D. Enrique Bartomeu, músico del Liceo. – D. Fernando Martorell, segundo tenor del teatro del Liceo. – D. Félix Pi, maestro de lenguas. – Barcelona 1º de Octubre de 1848. = Fernando Fernández de Córdoba".[267]

Joaquín Clavijo, secretari de Narcís d'Ametller, de qui havia estat cap d'estat major, era capturat poc després al port de Barcelona quan s'embarcava cap a Marsella en el vaixell "Barcelonès".

A tots aquests detinguts els hi foren oberts immediatament els oportuns processos sumaríssims, del resultat dels quals el mateix Fernández de Córdoba ens dóna detall:

"La comisión militar juzgó y sentenció á los delincuentes; tres infortunados, López Vázquez, presidente de la Junta; el capitán Clavijo y el alférez Valterra, jefe de la conspiración en el regimiento de Numancia, sobre los cuales pesaban las más abrumadoras responsabilidades, fueron pasados por las armas. El teniente coronel de Simancas, don Francisco Patiño y el de igual clase Apellaniz, sufrieron la pena inmediata; el general Iriarte fué preso en Madrid, y los demás complicados y presos fueron condenados a diferentes penas".[268]

Poc abans de l'execució d'aquestes sentències, van ser diverses les corporacions i personalitats que van abogar demanant clemència per als reus, entre elles l'Ajuntament, la Comissió de Fàbriques i el Col·legi d'Advocats, el cònsul de França a Barcelona, que havia demanat al seu predecessor Ferdinand de Lesseps[269] que sol·licités personalment l'indult a la reina, i el cap polític provincial Joaquim Maria de Gispert, de qui ja hem tingut notícia en un capítol anterior.

La resposta governamental a tots aquests intents de mediació va ser generalment el silenci. En el cas del cònsul francès i Lesseps, però, es va ordenar a Fernàndez de Córdoba que fes la gestió que calgués per tal que no es tornés a repetir tal ingerència. En el cas de Gispert, la

---

[267] PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales*... Op. Cit., Volum 2, P. 68, nota 2.

[268] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, PP. 190-191.

[269] El mateix que anys després construiria el canal de Suez i iniciaria el de Panamà.

resposta fou encara més expeditiva, ja que el van cessar immediatament del càrrec que ostentava.

Les tres sentències de mort foren executades en el glacis de la Ciutadella a dos quarts de vuit del matí del dia 9 d'octubre de 1848, vigília de l'aniversari de la reina Isabel II.

També, i sense que aparentment tinguéssin cap relació amb aquesta trama desarticulada, el dia 2 d'octubre, una setmana abans d'aquestes execucions, els governamentals havien afusellat a Corbera de Llobregat els carlins Francesc Llunell i Francesc Llobet, de Rubí.[270]

ANIQUILACIÓ DE LA COLUMNA DE CASTELLTERÇOL.[271]

Mentre a Barcelona es produïen els fets que s'acaben de descriure, la guerra continuava arreu de Catalunya tot mantenint la mateixa tònica d'aquells darrers temps.

Sense haver tingut cap altre enfrontament des de l'escaramussa de Viladecavalls, Jaume Montserrat i els seus homes continuaven, com abans, parant al sector de la Serra de l'Obac, a l'empara de la partida del carlí Bartomeu Posas, amb qui havia travat una bona amistat.

Amb l'idea de netejar de guerrillers aquella zona, l'1 d'octubre va sortir de Castellterçol una columna manada pel coronel Josep Maria Bofill[272]. Aquesta columna, que la setmana anterior havia estat operant en el sector de Centelles i Aiguafreda, sempre actuava en combinació amb la Comandància General del Vallès, a les ordres de la qual estava.

Aquest cop, les forces del coronel Bofill, uns dos cents homes del Regiment d'Infanteria del Rei número 1, es van encaminar pel camí ral cap al cor de la Serra de l'Obac. Els rebels, que estaven formats pels homes de les partides de Josep Borges, Josep Estartús i Bartomeu Posas, participant amb aquesta darrera també els d'en Montserrat, anaven seguint els moviments dels de Castellterçol, i es van decidir a preparar-los una emboscada.

Era ja cap al tard quan es van deixar veure a poca distància de la columna uns 30 o 40 guerrillers que, fingint haver estat sorpresos per les forces d'en Bofill, van començar a retirar-se en direcció al Coll de Daví.

Caient en el parany que li havien parat, el coronel Bofill es llançà, juntament amb els seus homes, al darrera d'aquells fugitius, però en arribar al coll, amb una gran part de la seva tropa desorganitzada per causa de la ràpida persecució que havien emprès, fou sorprès per una descàrrega tancada de l'enemic, que, convenientment apostat, els envoltava, i que va donar lloc tot seguit a un tiroteig aferrissat entre ambdues parts. L'autor del tret que va acabar amb la vida de l'infortunat coronel Bofill va ser el guerriller conegut pel nom d'El Parrot de Berga.

---

[270] SÁNCHEZ I AGUSTÍ, Ferran: *Carlins i bandolers...*Op. Cit., P. 262.

[271] A més de les referències que puntualment es donen, parlen també d'aquesta acció: *La Esperanza*, del 7 d'octubre de 1848. P. 3, *El Postillón*, del 8 d'octubre de 1848. P. 3, *La España*, del 8 d'octubre de 1848. P. 2, *El Balear*, del 9 d'octubre de 1848. P. 3, *La España*, del 10 d'octubre de 1848. P. 1, *El Heraldo*, del 10 d'octubre de 1848. P. 3, *El Genio de la Libertad*, del 12 d'octubre de 1848, P. 3 i *El Genio de la Libertad*, del 20 d'octubre de 1848. P. 2.

[272] El coronel Josep Maria Bofill, condecorat amb la Creu de Sant Ferran de Primera Classe per l'acció de Fontllonga (13 de maig de 1847) quan era comandant militar de Balaguer, era germà de Joan Bofill, un dels encausats en la vista de la llavors recentment desarticulada conspiració republicana, el qual havia estat condemnat a 8 anys de presó.

Del desenvolupament d'aquest combat ens dóna detalls el comte de Clonard:

"Encarnizóse en breve la lucha, el ardiente Bofill se lanza á la cabeza de la vanguardia, pero una bala enemiga vino á detenerle en el curso de su impetuoso avance, derribándole inerte sobre aquel escabroso suelo; la muerte de este jefe introduce el desaliento entre sus soldados; sin embargo, continúan batiéndose estimulados por el noble ejemplo de sus oficiales, mas en breve fué cortada la columna, quedando prisioneros el capitán D. Francisco Martínez Mondéjar, el teniente D. Gabriel de Zarza y diez y ocho individuos de tropa. Libráronse de suerte tan infausta los tenientes Lorenzo, Romero y los subtenientes Álvarez y Burgos, los cuales aun bajo la presión más enérgica del victorioso enemigo, consiguieron encerrarse en una casa denominada Hostalet del Coll de David[273]*, con setenta y siete soldados.*
Era este edificio de mezquino aspecto y débil estructura, y no obstante, aquellos valientes se sostuvieron en él durante una noche, despreciando las terroríficas intimaciones y seductoras promesas de los carlistas. En la alborada del siguiente día (2 de octubre), se presentaron las columnas de Manresa y Tarrasa, la última de las cuales atrajo á sus filas las reliquias de la de Bofill".[274]

En aquesta acció es va distingir especialment, dins del bàndol montemolinista, Francesc Savalls i Massot,.[275] a qui el mateix Cabrera havia ascendit a oficial l'any 1847 quan tots dos encara estaven a Londres, i que més endavant seria una de les principals figures de la tercera guerra carlina a Catalunya.

En socors dels homes del coronel Bofill, havien sortit immediatament la columna de Manresa, manada pel brigadier Facundo Enríquez Luque, i la de Terrassa, a les ordres del coronel Carlos Yauch de Condamy. Recollits per la columna de Terrassa 140 supervivents de la columna Bofill, encara quedaven soldats dispersos per aquelles muntanyes. Per tal d'orientar-los, durant tota la nit van haver llums a la torra de l'església de Terrassa, però tant sols hi van acudir set d'aquells soldats.[276]

Francisco Martínez Mondéjar i Gabriel de Zarza, els dos dissortats oficials governamentals que havien estat capturats pels guerrillers, no van sobreviure a aquesta acció, i foren enterrats els dies 2 i 3 d'octubre de 1848 en el cementiri vell de Rellinars.[277]

El 20 d'octubre, a punt de complir-se tres setmanes d'aquests fets, en Bartomeu Posas es jactava a Sant Quirze de Safaja d'aquell triomf i dels trofeus aconseguits:

"El jueves último las partidas reunidas de Posas y Borges, fuertes de 500 infantes y 14 caballos penetraron en el pueblo de Afajá donde se detuvieron cuatro horas ocupados en la cena, recogiendo además alguna cantidad de dinero. Dichos gefes y don Antonio Ortiz, que manda la caballeria, se hospedaron en el meson observando una conducta bastante delicada

---

[273] Algunes publicacions de l'època mantenen que la defensa d'aquesta vuitantena de soldats no va tenir lloc als Hostalets del Daví, sino al relativament proper mas del Farell.

[274] CLONARD, comte de (Serafin Maria de Sutton-Dudley y Abbach): *Historia orgánica de las armas...* Op. Cit. Vol. IX. Imprenta de D. B. González. Madrid, 1851, P. 87.

[275] LLORD, Josep: *Campanya montemolinista...* Op. Cit., P. 112.

[276] *El Clamor Público*, del 8 d'octubre de 1848. P. 2

[277] ELIAS I ESCAYOL, Jacint: *Colección de artículos científicos y de investigación histórica*. Secció local de la Biblioteca Soler i Palet de Terrassa. Terrassa, 1919. Recollit per FERRANDO I ROIG, Antoni: *Les sendes dels bandolers: Sant Llorenç del Munt-Serra de l'Obac*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 2002. P. 182.

que llamó en cierto modo la atencion de las personas que á la sazon se hellaban en aquel establecimiento. Uno de los comensales en la cena, me refirió que Posas le habia participado que el sable que llevaba en el cinto, y que tanto estaba llamando su curiosidad, era el mismo con que animaba á sus soldados el teniente coronell Bofill en la desgraciada accion del Coll de David".[278]

Aquell començament del mes d'octubre va ser realment trist per les armes de la reina. Al mateix temps que tenia lloc el combat abans descrit, prop de Calaf, vila desguarnida on els mossos de la ronda de seguretat s'havien passat als matiners un mes abans, la columna de Vilafranca del Penedès, manada pel coronel Manuel Figuerola, va tenir un desfavorable encontre amb la guerrilla, que li va suposar la mort de dotze dels seus homes i la pèrdua de nombrosos presoners, entre ells el comandant Figuerola, germà del coronel que dirigia la columna.[279] També, el dia 6, prop de Campdevànol, les columnes d'Olot i Ripoll, dirigides repectivament per Ríos i Hore, van tenir un fort encontre amb les forces de Ramon Cabrera del que no van sortir precisament airosos, o el general Paredes, comandant del districte de Berga, derrotat a l'Esquirol per una agrupació de diverses partides montemolinistes dirigida per Marcel·lí Gonfaus (a) Marsal.[280]

INCURSIONS A LA COMARCA. EL PROBLEMA DELS GOSSOS.

Tot i que ja portaven un temps combatent al sector de la Serra del Obac, Jaume Montserrat i la seva partida aprofitaven totes les ocasions possibles per fer alguna escapada a la nostra comarca. Tals incursions obeïen a una doble motivació: d'un cantó, la principal: el cobrament de contribucions als consistoris comarcans més vulnerables, i de l'altre, el poder seguir mantenint el contacte amb la seva gent, familiars i amics.

Quan les circumstàncies ho permetien, Jaume Montserrat i alguns dels seus homes s'acostaven a Sant Just, generalment de manera furtiva. Aquestes aproximacions eren relativament senzilles de fer, però un tant arriscades, ja que encara que en el poble no hi hagués una guarnició estable com era el cas d'Esplugues, Sant Feliu o Molins de Rei, calia procurar que el sometent no s'aixequés en contra seva, i, encara menys, que els descobríssin les tropes de guarnició de les poblacions veïnes.

En aquestes incursions furtives, i encara que d'entrada pugui semblar un tant còmic, un element important a tenir en compte com a factor de risc, amb capacitat suficient per a donar l'alarma i delatar la presència dels guerrillers, el constituïen, ni més ni menys, que els gossos, els quals, pel que es veu, ja els havien causat anteriorment algun ensurt.

El 6 d'octubre de 1848 la partida de Jaume Montserrat va fer, amb finalitat recaptatòria, una incursió a la comarca. De primer es van presentar al Prat, on van cobrar del seu ajuntament una contribució de mil rals (l'endemà, potser ignorant l'acció d'en Montserrat, també es va presentar al Prat la partida de Marià Margarit i encara els va cobrar 2.002 rals)[281]. Més tard,

---

[278] *El Clamor Público*, del 4 de novembre de 1848. P. 2. També en parla: ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon...* Op. Cit, P. 154.

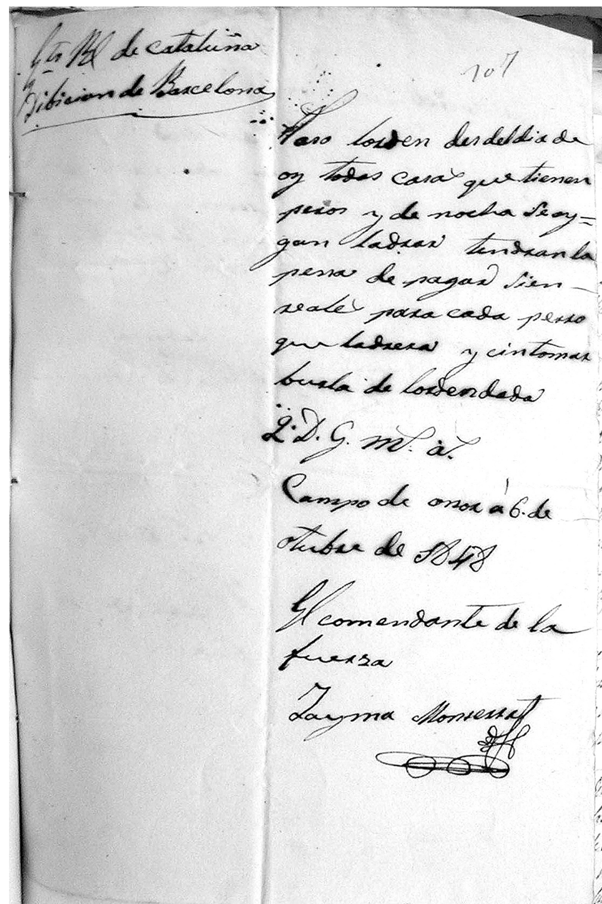
[279] *La Esperanza*, del 10 d'octubre de 1848. P. 2 i *El Genio de la Libertad*, del 20 d'octubre de 1848, P. 2.

[280] ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon...* Op. Cit, PP 154 i 155.

[281] BESORA, Cristina; CODINA, Jaume; FABRÓ, Irma; GÓMEZ, Margarida i RODÉS, Antoni: *Aproximació a les guerrilles del segle XIX a El Prat de Llobregat.* Dins *Guerrilles al Baix Llobregat....* Op. Cit, P. 259.

ja de tornada, i tot aprofitant que el seu nombre era més que suficient per a no haver d’anar-hi d’amagades, Montserrat i els seus homes van passar per Sant Just Desvern on no van cobrar cap contribució, sino que van donar a l’Ajuntament la següent ordre:

“Ejto. Rl. De Cataluña. Dibision de Barcelona = Paso horden des del dia de oy todas casas que tienen peros y de noche se oygan ladrar tendran la pena de pagar Sien reales para cada perro que ladrera y cin tomar burla de la horden dada. = Q. D. G. Ms. As. = Campo de onor á 6 de otubre de 1848 = El comendante de la fuerza = Jayma Monserrat”.[282]

Eto. Rl. de Cataluña
Dibicion de Barcelona
107
Paso lorden desdeldia de oy todas casas que tienen peros y de noche se oygan ladrar tendran la pena de pagar Sien reales para cada perro que ladrera y cintomar burla de lorden dada
Q. D. G. Ms. As.
Campo de onor a 6 de otubre de 1848
El comendante de la fuerza
Jayma Monserrat

Escrit autògraf de Jaume Montserrat al qual es fa referència. Arxiu Històric de Sant Just

Sembla ser que el Prat, un cop abandonat per un destacament de carrabiners de Gavà que havia estat instal·lat a la rectoria i campanar des del novembre de 1847 fins al juny de 1848,[283] constituïa en aquell temps un bon objectiu recaptatori, ja que entre el setembre de 1848 i el gener de 1849 es poden comptabilitzar fins a 11 incursions d’aquest tipus. El mateix Jaume Montserrat, per exemple, encara hi tornaria el 25 de novembre, emportant-se, aquest cop, la bonica quantitat de 4.000 rals.[284]

LA TORNADA DEL BRIGADIER MANZANO.

En els capìtols precedents hem vist com poc després de l’enfrontament de Sant Jaume de Vallhonesta, el coronel Calixto de Artaza havia deixat el comanament interí de la columna de Manresa, càrrec que va ocupar transitòriament el brigadier Facundo Enríquez, i que havia de tornar a ser exercit pel brigadier Joaquín del Manzano, un cop hagués acabat la seva estada al Berguedà on col·laborava sovint amb el general Francisco Javier García de Paredes, comandant d’aquell districte.

El dia 8 d’octubre el brigadier Manzano va sortir de Berga[285], i una setmana despres, a mig novembre, ell i la seva columna ja estaven emprenent des de Manresa una expedició en contra de les partides de Posas, Borges i Montserrat. Aquesta batuda, que els ocuparia una setmana, va resultar completament infructuosa:

---

[282] AHSJD. Carpeta 230-7 (1840-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 107.

[283] CODINA VILÀ, Jaume: Delta del Llobregat. La gent del fang. El Prat: 965-1965. Editorial Montblanc. Granollers, 1966. P. 179.

[284]. BESORA, Cristina; CODINA, Jaume; FABRÓ, Irma; GÓMEZ, Margarida i RODÉS, Antoni: *Aproximació a les guerrilles del segle XIX a El Prat de Llobregat.* Dins *Guerrilles al Baix Llobregat*.... Op. Cit, P. 259.

[285] *El genio de la libertad*, del 24 d’octubre de 1848. P. 3.

“MANRESA 22. – Hoy ha llegado á esta despues de seis dias continuos de persecucion á las gavillas de Posas, Borges y Monserrat, la columna del señor brigadier Manzano; y aunque no ha podido alcanzarlos ningun dia por el modo de que se valen de subdividirse cuando se ven acosados, no ha dejado de producir su efecto, pues son varios los puntos de este distrito en que se han acogido á indulto algunos de los que componen las gavillas”.[286]

Una setmana després, Manzano va tornar a fer un nou intent. Aquest cop va aconseguir trobar-los, produïnt-se una breu escaramussa a Sant Quirze de Safaja. Finalment, els guerrillers van acabar defugint el combat:

“Manresa 29 de octubre. = Ayer, despues de una contínua persecucion á las gavillas de Posas, Borges y Monserrat, llegó á esta la columna de este distrito al mando del señor brigadier Manzano, habiendo logrado darles alcance el martes último en las formidable posiciones de San Quirse; pues solo al ardor y constancia de estos sufridos soldados, y al valor de sus dignos jefes, puede sobrellevarse una vida de tanta privacion y fatiga.
Prevalidos los facciosos del cansancio de la columna, pues que diez horas hacia que iba siguiéndoles la pista sin el mas mínimo descanso, ni probar bocado, y de las ventajosas posiciones que ocupaban, osaron aguardarla, pero bastaron solo dos compañias para desalojarlos de ellas y ponerlos en la mas precipitada y desordenada fuga, dejando en poder de las tropas un titulado teniente coronel, que dice en la lucha pasada representaba el empleo de gobernador del cuartel general de Cabrera, y otro faccioso mas, retirando varios heridos, que por lo avanzado de la noche y escabrosidad del terreno no pudieron ser perseguidos”.[287]

El 7 de novembre el trobem perseguint altres partides que havien començat a concentrar-se en el sector on estaven operant Posas, Montserrat i Borges. Algunes d’aquestes noves partides eren velles conegudes seves, ja que es tractava de les mateixes forces que havien estat autores de la desfeta d’en Paredes a l’Esquirol:

“El 7 llegó á Manresa la columna de aquel distrito al mando del señor brigadier don Joaquin Manzano, para proveerse de municiones; y al dia siguiente salió para continuar la persecucion a las gavillas de Borges, Tristanys, Manuel del Hostal Nou y Muchacho que parece haberse concentrado en aquel distrito desde la accion con la brigada del general Paredes”.[288]

NOVA INCURSIÓ DE LA PARTIDA DE JAUME MONTSERRAT

Mentre en Manzano s’ocupava en perseguir aquelles altres partides, el grup de Jaume Montserrat va aprofitar per a fer una nova escapada cap al Llobregat i Pla de Barcelona, amb la mateixa finalitat que en les incursions anteriors.

Durant uns quants dies van ser vistos per la zona, i, fins i tot el dia 15 de novembre, en Montserrat, acompanyat d’una petita escorta de genets, es va atrevir a fer una descoberta fins l’antic convent de carmelites conegut com els Josepets de Gràcia, exclaustrats l’any 1835, l’església del qual havia passat l’any 1845 a ser la parròquia de Sant Josep d’aquella barriada.

---

[286] *El Popular*, del 28 d’octubre de 1848. P. 1.

[287] *La España*, del 3 de novembre de 1848. P. 2, i *Diario Constitucional de Palma*, del 14 de novembre de 1848. P. 3.

[288] *El Popular*, del 14 de novembre de 1848. P. 4.

Havent estat vist en aquelles immediacions, va sortir tot seguit en la seva persecució la columna que allà estava destacada, però en Montserrat emprengué la fugida cap a Collserola, on es va fer fonedís. Posteriorment es va donar una batuda per la serra, però va resultar totalment infructuosa.

La premsa ens en dóna notícia:

"La partida al mando del cabecilla Monserrat vaga hace algunos dias por los alrededores de Barcelona: el mencionado cabecilla, escoltado por tres o cuatro caballos, ha tenido la osadía de bajar hasta el convento de San José, situado poco mas arriba del barrio de Gracia. La columna de esta último punto salió inmediatamente en su persecución, pero los rebeldes se ocultaron muy pronto en el monte cercano, no pudiendo ser habidos por dichas tropas, ni por una batida que se dió después".[289]

LA DEFECCIÓ DEL BRIGADIER JOSEP PONS[290]

Mentrestant, Fernández De Córdoba, el capità general de Catalunya, seguia endavant amb la seva controvertida política d'atracció d'enemics, emprant fins i tot el suborn quan calgués.

Un dels principals capitostos carlins susceptibles de ser captats era el brigadier Josep Pons, que, enemistat amb Cabrera, es trobava transitòriament a la Catalunya Nord. El mateix Fernández de Córdoba ens dóna la seva visió dels tractes que es van mantenir:

"Utilicé, para entablar mis negociaciones con Pons, á los comandantes Horta y Lago, amigos íntimos suyos, los cuales partieron pronto para Francia, llevando las condiciones que yo imponía. [...] *Mis esperanzas de obtener la pacificación en breve plazo, uniendo estos trabajos á una activa campaña, en la que Pons combatiría á nuestro lado contra Cabrera, su mortal enemigo, comenzaron, pues, á ser vehementes y fundadas.*
Por su parte, los amigos de Pons volvieron pronto. Su gestión había sido feliz. Pons aceptaba el convenio, y después de invocar el estado revolucionario de Europa como razón poderosa para que se unieran todos los buenos monárquicos, se ponía incondicionalmente á mis órdenes. [...] *Pons esperaba atraer no sólo las partidas mandadas por sus amigos y organizadas por él, sino todas las demás, porque los antiguos y constantes realistas y el clero parroquial de la montaña estaban ya disgustados por la inteligencia que los carlistas mantenían con los demócratas, y deseaban la paz en evitación de mayores males. Pons entraria por el valle de Andorra y haría su presentación en la provincia de Lérida".*[291]

---

[289] *La España*, del 16 de novembre de 1848. P. 2. També en parla, amb un redactat lleugerament diferent, *Diario Constitucional de Palma*, del 19 de novembre de 1848. P. 3.

[290] Josep Pons, també conegut com a "Pep de l'Oli" començà com a voluntari reialista durant la campanya de 1823, i després va participar en la revolta dels Malcontents de 1827. Més tard va participar a la primera guerra carlina, on va dirigir el batalló del Príncep d'Astúries i fou comandant de la fortalesa de Berga fins que el comte d'Espanya el va destituir. Potser per aquest motiu, l'any següent es va veure involucrat en el seu assassinat a Coll de Nargó. L'any 1840, en acabar la guerra, va emigrar a França. Durant la guerra dels Matiners va protagonitzar l'episodi de deserció que aquí es descriu i va acabar la contesa lluitant pels isabelins, havent estat, fins i tot, a punt de capturar Cabrera en el setge de Sant Llorenç de Morunys. Ja acabada la guerra, fou nomenat governador militar de Madrid per tal que sufoqués la revolució que havia esclatat el juliol de 1854. Personatge conflictiu, el mateix govern el rellevà del càrrec i el destinà a Badajoz, on l'any 1855, per la seva vinculació altre cop amb els carlins, fou detingut i destinat a Canàries. L'any 1860 va morir a Villardefrades, prop de Valladolid.

[291] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, PP. 198-199.

El dia 9 de novembre de 1848 Josep Pons (a) Pep de l'Oli i tot el seu estat major feien la seva presentació a la Seu d'Urgell davant del general Francisco Alexandro de Lersundi y Ormaechea, el qual ja els esperava amb dos batallons de caçadors, 50 homes dels terços i 25 mossos d'esquadra. La premsa del moment ho descrivia així:

"Seo de Urgel 11 de noviembre. = Hace tiempo que no he escrito á Vd. Y ahora lo hago para decirle que se ha llevado á cabo un hecho que puede tener grandes consecuencias. Hace algunos días se hallaba en los valles de Andorra D. José Pons (a) Bep del Oli, con otros procedentes de las filas carlistas y aunque mediaban comunicaciones con este gobernador, y aun bajaron algunos á entenderse con él, nadie sospechó la menor cosa: tal fué el sigilo con que se supo llevar el negocio; hasta que el dia 8 llegó á esta plaza el general Lersundi con una brigada. Este gobernador hizo salir por la noche su ronda de mozos de seguridad pública á la frontera de Andorra; recibieron á los que espresa la relacion que va á continuacion, y por la madrugada entraron todos en esta ciudad, quedando todos sorprendidos con la noticia de que venian reconociendo al gobierno de la Reina y ofreciendo sus servicios.
El general Lersundi marchó ayer hacia Sort, acompañándole los presentados y don José Pons con su uniforme y entorchado de brigadier.
Relacion de los presentados aquí procedentes de las filas carlistas con espresion de sus empleos.
D. José Pons, brigadier.
D. Florencio de Silva Cedron, primer ayudante de E.M.
D. Santiago de Uranga, segundo comandante.
D. Anastasio Pont, capitan.
D. Jacinto Torrecabota, id.
D. Jacinto Arau, id. y comisario de guerra.
D. José Vila, capitan.
D. Ramon Mas, teniente."

Un tant profèticament –com més endavant podrem constatar-, en un altre punt d'aquesta mateixa crònica es deia:

"El haberse adherido al convenio de Vergara el señor D. José Pons, conocido durante la última guerra por Bep del Oli, y uno de los más distinguidos gefes en el ejercito carlista, debe considerarse como preliminar de otros sucesos análogos, pues muchos han de ser los que imiten el ejemplo de una persona de tan recomendables y bellos sentimientos, y que de tanto ascendiente gozaba entre los suyos".[292]

El 19 d'octubre de 1848 Fernando Fernández de Córdoba i Josep Pons signaven a Agramunt l'oportú conveni. En cap dels seus set punts es feia menció d'alguna possible compensació pecuniària. No obstant això, i tot i que Fernández de Córdoba insistia en que: *"Los jefes convenidos no recibieron ni una peseta como premio de soborno –dicho sea en honra suya.- No se trataba de sobornar a nadie; era sencillamente el reconocimiento de sus empleos militares lo que les fué ofrecido"*, en els comptes que meticulosament duia el seu segon, el mariscal de camp Francesc Mata i Alós, apareix el següent assentament:

"Gastos de la presentación del brigadier Pons.................... 36.765 reales." [293]

---

[292] *Diario constitucional de Palma*, del 17 de novembre de 1848. P. 4.

[293] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, P. 211.

D'acord amb el que s'havia pactat, Fernández de Córdoba va reconèixer el grau de brigadier a Pep de l'Oli i li va cedir el comanament del regiment d'Arapiles, i més tard el de la Princesa,[294] i amb aquelles forces en Pons es va aplicar, tal com abans ho havia fet en Caletrus, a perseguir els que fins llavors havien estat els seus companys d'armes, i a més, a establir els oportuns contactes conduents a la futura deserció d'alguns d'ells. Sobre aquests contactes, en Fernández de Córdoba, a les seves memòries, en fer un esment d'en Posas, el company i protector de Jaume Montserrat, diu d'ell:

Bartomeu Posas i possiblement Jaume Montserrat, poc abans de que tingui lloc el combat d'Avinyó. Il·lustració del volum 3 de l'obra "Mis memorias íntimas" (1889) de Fernando Fernández de Córdoba.

"Precisamente este cabecilla era uno de los primeros cuya presentación esperaba el brigadier Pons".[295]

EL COMBAT D'AVINYÓ. DESFETA DE LA COLUMNA DE MANRESA[296]

Hem vist com des de ja feia un temps s'anaven concentrant a la comarca del Bages cada cop més partides de matiners. A punt d'arribar a mig novembre, Jaume Montserrat i els seus homes ja s'havien tornat a reunir amb la partida de Bartomeu Posas.

Els homes de Posas, juntament amb els de Jaume Montserrat i els de la gavella de Picó, constituïen una força formada per 500 elements d'infanteria i 30 de cavalleria, i es trobaven els tres grups acantonats a la partió dels termes de Calders i Avinyó, als voltants de l'Hostal

[294] ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon...* Op. Cit, P. 158.

[295] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, P. 183.

[296] El relat de l'enfrontament que es descriu en aquest episodi ha estat extret de les següents publicacions: *ElGenio de la Libertad*, del 22 de novembre de 1848. P. 3; *La Esperanza*, del 23 de novembre de 1848. P. 3; *El Clamor Público*, del 23 de novembre de 1848. P. 2; *La España*,del 24 de novembre de 1848. P. 2; *El Heraldo*, del 24 de novembre de 1848, P. 3; *El Popular*, del 24 de novembre de 1848. P. 4; *La España*, del 25 de novembre de 1848. P. 3 i *El Clamor Público*, del 26 de novembre de 1848. P. 2. També s'en fa referència a CLONARD, comte de (Serafin Maria de Sutton-Dudley y Abbach): *Historia orgánica de las armas...* Op. Cit. Vol. XIII. Imprenta de D. Francisco del Castillo. Madrid, 1835, PP. 58-60; ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon...* Op. Cit, PP. 155-156, ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit., PP. 184-185, PABLO DE CÓRDOBA, E.: *Historia de Don Carlos de Borbon y de Este, y de su augusta familia, desde el convenio de Vergara hasta nuestros días*. Manuel Rodríguez, editor. Madrid, 1870. PP. 400-402 i MELLADO, Francisco de Paula: *Enciclopedia moderna. Diccionario universal de literatura, ciencias, artes, agricultura, industria y comercio*. Tomo IV. Establecimiento tipográfico de Mellado. Madrid, 1851. PP. 195/196-197-198.

de la Grossa[297], situat estratègicament en el camí ral de Vic a Manresa, a mig camí d'ambdues ciutats, així com també de les més properes de Moià i Calders, tal com diu la dita popular:

De la Grossa a Moià.
una hora hi ha.
De la Grossa a Calders,
una hora hi és. [298]

En tenir notícia d'aquesta concentració d'enemics dins de la seva demarcació, i sense potser ser prou conscient de l'elevat nombre d'adversaris que això podia suposar, el brigadier Manzano va decidir anar a trobar-los i presentar batalla, en una operació que realitzaria la seva columna, reforçada amb la possible participació d'altres dues que haurien d'anar a trobar-se amb ells.

A les dues de la tarda del dimarts 14 de novembre de 1848 va sortir de Manresa la columna d'aquell districte, que anava dirigida pel brigadier Joaquin del Manzano y Manzano, i estava formada per vuit companyies del regiment d'infanteria número 45, dit "La Unión", de sobrenom "El Moscovita", de les quals quatre companyies eren de preferència, i que anaven acompanyades per una reduïda força de cavalleria, totalitzant 800 soldats d'infanteria i 40 genets.
Altra nombrosa agrupació de partides, entre les que es podien comptar les de Marsal i Saragatal, estava acampada per les immediacions del poble de l'Estany.

Aquesta tropa no li era desconeguda a Jaume Montserrat, ja que havia lluitat anteriorment contra part d'aquestes mateixes forces en el combat de Sant Jaume de Vallhonesta, i a més, era la que els havia estat perseguint durant la major part del mes d'octubre.

La columna de Manresa es va dirigir cap a Moià, per la qual cosa els seus homes van haver de pasar per l'Hostal de la Grossa, on els guerrillers de Posas, Montserrat i Picó els permeteren passar sense deixar-se veure.

Manzano i els seus van pernoctar a Moià, i l'endemà, dia 15, sortiren a les 11 del matí i van desfer part del seu camí, dirigint-se a Artés, on van passar la segona nit.

Mentrestant, Borges, els Tristanys, i, fins i tot el mateix Cabrera es trobaven a Súria, i aquell mateix dia es van dirigir a Avinyó passant per Cornet. En arribar a Avinyó van prendre posicions, i allà, una mica més tard, s'hi afegí també la gavella de Climent Sobrevias (a) *El Muchacho*.

Coneixedor de les posicions de Cabrera, Manzano va sortir d'Artés el matí del dia 16 en direcció a Avinyó. Com a avantguarda de la columna va fer marxar pel flanc dret la primera companyia de caçadors i pel flanc esquerre, la segona. A una certa distància seguia el gros de la columna, i tancant aquella formació, anava la cavalleria.

Després d'una hora de camí, les companyies de l'avantguarda van establir contacte amb les avançades montemolinistes, que es van replegar cap a Avinyó, amb el gros de les seves forces.

[297] Aquest antiquíssim hostal ja havia estat anteriorment escenari de fets violents i bèl·lics. Es diu que en ell, el bandoler Perot Rocaguinarda va sortir malparat d'un enfrontament. També havia servit temporalment de quarter general a les forces del baró d'Eroles durant la guerra del Francès.

[298] GINESTA I BATLLORI, Salvador: *La comarca del Bages*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1987. P. 140.

Els de Manresa van seguir avançant. Les dues companyies que formaven l'avançada van creuar la riera Gavarresa fins arribar a cosa d'un tret de fusell de l'enemic, format en aquell punt pels homes de la partida dels Tristany, els quals van començar a disparar contra els governamentals. Llavors en Manzano va manar que la seva avantguarda es reagrupés amb la resta de la columna i que una de les companyies que manava, la de granaders, per tal d'obtenir un cert domini sobre l'enemic, anés a ocupar un dels turons que hi havia a la seva esquerra, en direcció a Sallent.

Aquest canvi de posicions va produir una certa desorganització en les files governamentals, que fou aprofitada pels montemolinistes, els quals van disposar que la cavalleria de Marsal, formada per uns 85 genets, fés una càrrega en aquell moment. A una indicació de Cabrera, el cornetí carlí va donar l'ordre d'atac:

"Foc – al – mig – del – blat – de – mo – ro...
Que – hi ha – sol – dats – a – ju – pits!" [299]

La càrrega dels carlins va aconseguir que els governamentals es comencéssin a dispersar.

Immediatament després de l'atac de la cavalleria, i quan més confusos estaven els soldats del brigadier Manzano, Cabrera va fer sortir el gros de les seves forces per les crestes de les muntanyes properes, causant la desmoralització dels governamentals.

EPÍLEG I CONSEQÜÈNCIES DEL COMBAT D'AVINYÓ

Posas, Montserrat i els seus, que fins llavors no havien actuat, van aprofitar per caure en aquell moment sobre l'enemic pel seu darrera, aconseguint fer nombrosos presoners, entre ells el propi brigadier Manzano.

La desfeta de la columna governamental fou total. Dels més de 800 homes que la formaven només s'en van salvar uns 350, que van poder fugir en direcció a Artés i Sallent, entre ells la cavalleria, que va fugir sense haver arribat a treure els sabres de les seves beines. Un grup de soldats es va poder fer fort en una casa coneguda com La Guardiola, i allà fou rescatat l'endemà per la columna del brigadier Enríquez, que es va presentar en socors seu, quan ja els montemolinistes havien marxat del camp de batalla.

Un cop acabat el combat, les diferents partides montemolinistes que hi havien intervingut es van anar separant, anant a operar cadascuna d'elles en escenaris diferents.

Cabrera va fer portar els principals presoners capturats a Vidrà, santuari pactat amb l'enemic per tal de poder-hi establir un hospital de sang major i en millors condicions que els altres, molt precaris, que fins llavors havien tingut, com el de Matarrodona, en els intrincats boscos de la serra de l'Obac.

"Ya no se fusila a los rendidos, ni se lleva á los moribundos en camilla al lugar del suplicio como durante el mando de Pavia, sino que Cabrera y Córdoba entran en negociaciones con

---

[299] Toc de corneta donant l'ordre d'atac, emprat habitualment pels carlins. La seva tonada fou recollida per CLARÀ I CABRUJA, Miquel, i incorporada a la sardana "*L'acció d'Alpens*" (1877). La lletra de suport d'aquest toc també es conserva a l'Arxiu de l'obra del cançoner popular de Catalunya, custodiat a Montserrat, materials de Rossend Serra i Pagès, carpeta S-17, doc. 7-f, i ho recull MASSOT I MUNTANER, Josep: *Inventari de l'Arxiu de l'obra del cançoner popular de Catalunya*. Part 2. Edicions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1994. P. 642.

objeto de dejar á los carlistas un punto seguro para hospital de sangre y para tener á los mas notables prisioneros, que destinan á canges. Este punto es Vidrá, distrito de Vich".[300]

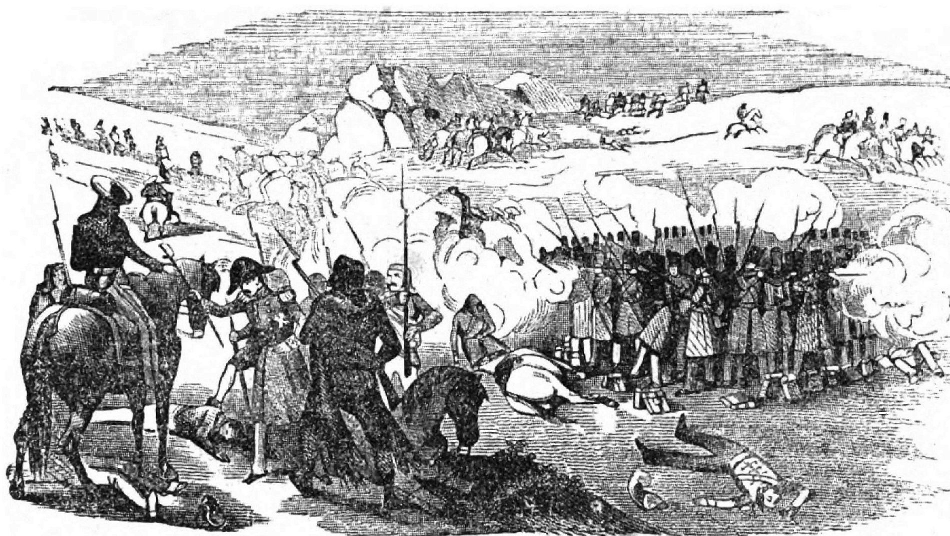
El propi Cabrera es va encarregar de donar a conèixer a Europa el tracte que ell donava als seus presoners, en fort contrast amb el que ells rebien dels seus enemics:

"Pel que fa als presoners, mentre que l'enemic afusella o deporta els nostres a Filipines, jo fins ara els he deixat lliures, excepció feta dels oficials, que han estat tractats tan bé com la meva posició i les precaucions de la guerra ho permeten. Acabo de proposar al general Córdoba l'intercanvi de presoners. Esperem que ho accepti. En tot cas, jo no seré responsable davant d'Europa de les conseqüències de la seva negativa".[301]

Un exemple d'aquest tracte especial és el que meresqué el brigadier Manzano, amb qui en Cabrera va tenir les majors deferències:

"Al mismo tiempo se vé á D. Ramon Cabrera, general en gefe de los montemolinistas, tener las mayores consideraciones al brigadier Manzano que come constantemente en su mesa, y con quien pasea de bracero en la plaza de Artés como lo hiciera con un amigo íntimo".[302]

Un dels oficials fets presoners fou el tinent del regiment del Rei Manuel Romero y Abril, el qual, un cop capturat, es va passar al bàndol carlí i va acabar sent ajudant del capitost Marcel·lí Gonfaus (a) Marsal, motiu pel qual fou afusellat pels governamentals a les acaballes d'aquesta guerra, com més endavant podrem veure.

El brigadier Manzano, capturat pels homes de Posas i Montserrat, es rendeix i lliura el seu sabre a Ramon Cabrera. Il·lustració del volum 2 del llibre "Teatro de la Guerra" (1849), d'Eduardo Chao.

Confirmant el que en Cabrera havia dit al diari parisenc l'Union i que seria publicat tot just després d'haver passat aquests fets, els matiners capturats pels governamentals no van tenir, però, el mateix tracte. El 17 de novembre, l'endemà de la batalla, era executat a Monistrol de Calders el carlí Jaume Guàrdia, de 52 anys, natural de Vacarisses i veí de Martorell.[303]

[300] ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon...* Op. Cit, P. 157.

[301] *L'Union,* del 18 de novembre de 1848. P. 2. Traducció de l'autor.

[302] Id., P. 158.

[303] SÁNCHEZ I AGUSTÍ, Ferran: *Carlins i bandoler...*Op. Cit., P. 264.

No gaire temps més tard, en Manzano fou canviat per dos personatges montemolinistes: el coronel Mariano López de Carvajal, cavallerís del comte de Montemolin, agafat l'onze de setembre anterior amb plecs importants dirigits al general Cabrera, i el gentilhome de Don Carlos Maria Isidro, en José María de Villavicencio, que complint un encàrrec important de Carles VI, havia caigut en poder dels isabelins, els quals el tenien tancat en el castell de Montjuïc i inclús el volien afusellar.[304]

El general carlí Rafael Tristany i Parera, a qui li fou atorgat el títol de comte d'Avinyó com a conseqüència d'aquesta victòria. Fotografia feta per Antoni Esplugas i Puig (1852-1929) d'un original d'autor desconegut. Arxiu Nacional de Catalunya.

Bén aviat els montemolinistes van trobar aplicació a les armes capturades en el combat:

"Con los fusiles cogidos á la columna de Manzano, ya estan los facciosos proyectando crear otra nueva faccion al mando de un tal Martí destinada á operar por las inmediaciones de Reus".[305]

Per la seva brillant participació en el combat, el general carlí Rafael Tristany i Parera, que va perdre en aquesta acció el seu germà Miquel, va rebre del pretendent el títol de comte d'Avinyó.

Des de l'arribada del general Córdoba, les coses en conjunt no havien anat com s'hagués pogut esperar. Tot i els puntuals èxits obtinguts amb la desarticulació de la conspiració republicana o la sonada defecció de Pep de l'Oli, els resultats eren francament negatius. Pesava, i molt, el continu reguitzell de revesos militars soferts.

"... al querer sustituir su espada de general con el caduceo de negociador, no acertó á dar á las operaciones el impulso necesario para cercenar la fuerza de los montemolinistas. Cuando encargó del mando en gefe, los insurgentes estaban limitados á la defensiva: ahora tomaban muchas veces una ofensiva victoriosa".[306]

La derrota d'Avinyó va ser la gota que va fer vessar la copa. Fernando Fernández de Córdoba va presentar la seva dimissió irrevocable:

"La impresión que produjo en mi ánimo este suceso fué tan profunda, y tan hondo y amargo mi despecho, que, sin detenerme á conocer sus circunstancias todas, ni á medir con exactitud sus proporciones y consecuencias –en cuanto éstas podian influir en la prolongación de la guerra, en el éxito definitivo de la campanya próxima á emprenderse, ó en el resultado de las negociaciones entabladas- seguí á Barcelona, y desde allí, el mismo día de mi llegada, envié mi dimisión al Gobierno, y con objeto de que no pudiera dejar de admitírmela, fué portador

---

[304] LLORD, Josep: *Campanya montemolinista...* Op. Cit., P. 130, nota 1.

[305] *El Genio de la Libertad*, del 6 de desembre de 1848. P. 3.

[306] ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit., P. 185.

de este documento mi jefe de Estado Mayor el general Mata y Alós, dando así una especie de publicidad solemne á mi resolución".[307]

La dimissió de Fernando Fernández de Córdoba fou acceptada per Ramon Narváez i el seu govern, decebuts, com estaven, dels resultats de la seva gestió al front de la Capitania General de Catalunya. Com a nou capità general fou anomenat Manuel Gutiérrez de la Concha e Irigoyen, marquès del Duero, qui, com hem pogut veure, ja havia ocupat anteriorment aquest càrrec.

Altre cop, la Gaceta de Madrid, emprant l'escuet llenguatge característic dels textos oficials, ens dóna notícia del relleu:

"Atendiendo á las razones que me ha espuesto el teniente general don Fernando Fernandez de Córdoba, vengo en relevarle del cargo de capitan general de Catalunya para que pueda desempeñar el de director general de infanteria que al propio tiempo ejerce.
Dado en Palacio á 23 de noviembre de 1848.- Está rubricado de la Real mano.- El ministro de la Guerra, Francisco de Paula Figueras".

"Teniendo en consideración las relevantes circunstancias que concurren en el teniente general don Manuel de la Concha. Marqués del Duero, vengo en nombrarle capitan general de Cataluña.
Dado en Palacio á 23 de noviembre de 1848.- Está rubricado de la Real mano.- El ministro de la Guerra, Francisco de Paula Figueras".[308]

En tant el seu successor no va venir a prendre possessió del càrrec, Córdoba va haver de continuar exercint-lo durant la resta d'aquell mes de novembre.

Sobre el decisiu paper que havia tingut en aquella batalla Bartomeu Posas, el qual ja hem vist que, segons Pep de l'Oli, era propens al canvi de bàndol, són prou aclaridores les revelacions que fa en Fernández de Córdoba a les seves memòries:

"Al conocer el resultado de la acción de Aviñó, escribióme Pons una larga carta explicándome las causas á que obedeció el cabecilla Pozas el 16 de Noviembre. Decíame que en la expectativa de su presentación vióse el jefe carlista en la necesidad de librar la acción citada, para tranquilizar las sospechas que ya inspiraba á Cabrera. "Pozas sigue en la misma actitud en que estaba antes de conseguir su inesperado triunfo –añadía el brigadier Pons- y con mi vida respondo á V.E. de su presentación antes de que transcurra un mes y cuando pueda verificarla sin riesgo de ser antes fusilado". Pozas en efecto, á los pocos dias, solicitaba someterse con su partida, fuerte de 700 hombres, y su solicitud enviábala yo al Gobierno".[309]

ALTRE COP AL LLOBREGAT. UN CRIM A SANT JUST

Després de la seva participació en el combat d'Avinyó, les partides de Posas i Montserrat es van encaminar cap a Sabadell, localitat on ja s'havien presentat altres cops anteriorment amb finalitat recaptatòria.

---

[307] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, P. 202.

[308] *Gaceta de Madrid*, del 27 de novembre de 1848. P. 1.

[309] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, P. 206.

Havent tingut coneixement dels seus moviments, Ignacio Plana y Moncada[310], gendre de Manuel Bretón[311] i cap de la columna de Molins de Rei, tot aprofitant l'ajut que li prestaven uns reforços puntuals, decidí sortir en la seva persecució:

"Sabedor el señor don Ignacio Plana, comandante del distrito de Mollos de Rey, de que sobre Sabadell vagaban las gavillas de Posas y Monserrat, ha aprovechado la coyuntura de pasar por aquel punto una columna compuesta de ocho brillantes compañias de cazadores para emprender un movimiento combinado sobre aquel punto, y al efecto se dirigieron hácia allá las dos columnas. No se sabe el resultado".[312]

Per tal de guanyar mobilitat, les dues partides de guerrillers es van separar momentàniament, i aprofitant l'absència de la columna de Molins de Rei, Jaume Montserrat i els seus homes emprengueren tot seguit una nova incursió cap el seu prou ben conegut pla del Llobregat, amb la mateixa finalitat recaptadora i de contacte que els havia mogut les vegades anteriors, reprenent alhora el tema de l'aprovisionament de cavalleries, tal com ja ho havien estat fent un temps enrera.

El 19 de novembre foren vistos a Sant Boi de Llobregat portant cavalls robats:

"...se dejó ver en la mañana del 19 la partida de Monserrat en la poblacion de San Boy: llevaba algunos caballos que habia quitado á los omnibus y carruages que por una fatalidad encontró por el camino".[313]

Dos dies després, Montserrat i els seus hi tornaven per tal d'aconseguir-ne més:

"El cabecilla Monserrat estuvo el mismo dia [21 de novembre de 1848] *en San Boy, y se apoderó de todos los caballos, de los ómnibus y demas carruages que encontraron en aquellas inmediaciones".*[314]

Jaume Montserrat i els seus homes no es van limitar a actuar pels voltants de Sant Boi. Aquells mateixos dies van creuar el riu per tal de poder apoderar-se també de cavalleries en els pobles que estaven situats junt a la carretera principal de sortida de Barcelona. En una d'aquestes accions, i sense que hagin trascendit els motius, van executar un passatger que viatjava en un dels vehicles que van assaltar.

---

[310] El menorquí Ignacio Plana i Moncada ja havia lluitat contra els carlins durant la Guerra dels Set Anys sota les ordres del baró de Meer. Després d'haver participat en la Guerra dels Matiners, passà a ser cap de l'escola general de cavalleria. L'any 1855 fou nomenat comandant general de la província de Tarragona, i l'any següent, per la seva actuació davant els esdeveniments de Tarragona i Saragossa, fou ascendit a mariscal de camp. De 1859 a 1861 fou segon caporal de l'illa de Cuba i subinspector de diverses unitats de l'exèrcit d'aquella illa. Després passà a la Península, on l'any 1865 el nomenaren comandant general de la 2a divisió de cavalleria de Castella amb destí a Burgos. L'any 1874 fou escollit senador per aquella província. L'any següent, quan va esclatar la Tercera Guerra Carlina, va donar un tomb a la seva carrera en incorporar-se a la facció, en la que va ser ministre de la Guerra del pretendent Carles VII, qui el nomenà comte de la Riba. L'any 1877, acabada la guerra, li va ser concedit el poder tornar al servei com a mariscal de camp procedent de les files carlistes. Pel maig de 1879, amb 71 anys, va deixar el servei actiu per raons d'edat i va passar a la reserva.

[311] Recordem que Manuel Joaquín Bretón del Río y Fernández de Jubera havia estat fugaçment capità general de Catalunya durant alguns mesos de l'any 1845.

[312] El Popular, del 27 de novembre de 1848. P. 4.

[313] *El Popular*, del 25 de novembre de 1848. P. 4.

[314] LAFUENTE Y ZAMALLOA, Modesto: *Fr. Gerundio. Revista europea*. Tomo III. Madrid, 1849, P. 93.

"...en los dias 20 y 21 estuvieron robando caballos de los ómnibus que de los pueblos de poniente se dirigian a Barcelona una pandilla de trabucaires que se encontraban por la parte de Esplugas. Parece que de algunos carruages hicieron apear a los viageros, y a uno de estos que mirarian como sospechoso le fusilaron sin piedad en las inmediaciones de la carretera, donde se veia aun el cadaver".[315]

Poc més tard, la premsa ampliava la notícia tot informant que aquest crim havia estat realitzat a Sant Just Desvern, i que l'execució d'aquell pobre home es va fer sense parar atenció a les peticions de clemència que van fer en favor seu tant Mn. Pere Màrtir Borrell, ecònom de la parròquia, com els principals veïns del poble.
"Nos han asegurado que en el vecino pueblo de San Justo los trabucaires han fusilado á un infeliz sin que pudiesen salvarle las suplicas de los eclesiasticos y principales habitantes de aquel pueblo".[316]

En el llibre d'òbits número 5 (1818-1858) de la parròquia dels sants Just i Pastor de Sant Just Desvern consta registrat el 24 de novembre de 1848, l'enterrament d'un foraster, resident a Barcelona, que es deia Pere Vinyoles Montràs, i que molt probablement, podria haver estat la víctima d'aquest trist fet.

També el Pla de Barcelona va ser escenari aquesta vegada d'un cop de mà de la gavella d'en Montserrat:
"... en la madrugada de ayer [22 de novembre] *en el Pont de las Vigas, frente al fuerte Pio desarmaron á seis guardias civiles, y les robaron los caballos; tambien robaron los de los coches de San Boy y Hospitalet".*[317]

Aquell mateix dia ja tornaven a ser pels voltants de Sant Just, on tingueren un breu encontre amb la columna de Molins de Rei i els integrants d'un comboi militar que havia sortit de Lleida tres dies abans:

"...el 19 de noviembre [el Batallón de Cazadores de Talavera núm. 5] *conduce un convoy a esta plaza, y en combinación con la columna de Molins de Rey bate a la facción de Monserrat".*[318]

La premsa d'aquells dies ens dóna detalls:

"El comandante general de Catalunya da parte á este ministerio en 22 del actual que en el mismo dia el batallon de cazadores de Talavera, que iba escoltando un convoy desde Lérida á Barcelona, avistó á la izquierda del camino la facción de Monserrat, y que habiendo destacado alguna fuerza para atacarla, se puso en fuga, si bien dejaron en poder de las tropas siete fusiles, dos caballos y muchas mantas".[319]

---

[315] *El Popular*, del 27 de novembre de 1848. P. 4, *El Observador*, del 28 de novembre de 1848. P. 2 i *El Heraldo*, del 28 de novembre de 1848. P. 4.

[316] *El popular*, del 7 de desembre de 1848. P. 4 i *Diario Constitucional de Palma*, del 10 de desembre de 1848. P. 3.

[317] *El Clamor Público*, de l'1 de desembre de 1848. P. 2.

[318] MARTIN PRIETO, Luis: *Heráldica e historiales...* Op. Cit. Vol. III. P. 413.

[319] *El Heraldo*, del 30 de novembre de 1848. P. 4.

Un cavall pressumptament abandonat pels facciosos va poder ser tornat dies després al seu propietari:

"El abajo firmado certifico haber recibido del Sr. Alcalde de San Justo Desvern un caballo que reconozco mío el cual fué encontrado por un vecino de dho. Pueblo. = Sn. Justo Desvern 30 Nove. 1848 = Franco. Utges, vecino de Sans."[320]

L'endemà, la partida ja tornava a estar a l'altra banda del riu ocupada en aconseguir més cavalls:

"Ayer [23 de novembre] *estuvo en San Boy la partida montemolinista de Monserrat, esperando pasasen los omnibus y diligencias que vienen á esta ciudad para apoderarse de los caballos, lo cual ejecutó á medida de su deseo y con la mayor calma".*[321]

ATAC A MOLINS DE REI

Tot i l'aparent impunitat amb que Jaume Montserrat i el seu grup donaven els seus cops de mà en el Baix Llobregat, cal reconéixer que la comarca no estava desguarnida, ni de bon tros. Molts pobles, especialment els situats al llarg de la carretera de Barcelona a Lleida, comptaven amb cases fortes ocupades per sengles destacaments, i, a més, l'experimentada columna dirigida pel comandant Ignacio Plana y Moncada ja havia tornat a la seva base de Molins de Rei.

El 24 de novembre es produí una topada entre aquesta columna i els homes de Jaume Montserrat:

"25 de Noviembre = La columna de Molins de Rey ha sorprendido ayer á la partida de Monserrat en uno de aquellos pueblos inmediatos, cogiéndoles tres prisioneros, algun equipaje y tres ó cuatro caballos".[322]

Enfurismat per aquest incident, Montserrat es va decidir a prendre's la revenja i atacar el destacament de Molins de Rei, ocupant la població i cobrant una crescuda contribució tan bon punt com la columna del comandant Plana hagués sortit d'aquella plaça per tal d'efectuar alguna de les batudes que regularment donava.

Dos dies després es va presentar l'oportunitat que en Montserrat esperava, i va aprofitar per atacar. Després d'una bona estona de combat, l'arribada de la columna del comandant Plana va desbaratar els seus plans i es va haver de retirar.

La premsa ens dóna el relat del combat:

MOLINS DE REY 27. – A las doce de este dia el cabecilla Monserrat con cien infantes y unos treinta malos caballos, ha pasado por san Vicente y se ha dirigido hácia Cervelló. A las dos de la tarde cuando le creimos lejos se ha presentado su llamada caballeria hasta las inmediaciones del fuerte, que está al estremo de esta villa inmediato al puente. La tropa ha

[320] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1847-1848. Any 1848. Document núm. 236.

[321] *El Genio de la Libertad*, del 6 de desembre de 1848. P. 3.

[322] *Gaceta de Madrid*, del 30 de novembre de 1848. P. 3 i *Diario Constitucional de Palma*, de l'1 de desembre de 1848. P. 3.

tomado las armas y les ha hecho retroceder hasta la otra parte del puente, en que tenian colocada la infanteria, y entonces ha empezado un vivo tiroteo que ha durado dos horas largas. Una parte de la columna de esta villa con su digno comandante don Ignacio Plana, que estaban fuera, ha llegado repentinamente y como habia ya fuerzas mayores se ha acometido á la faccion, que ha huido dispersándose por la parte de San Vicente. La columna la ha perseguido hasta entrada la noche y ahora que son las ocho acaba de regresar. Por nuestra parte hemos tenido tres heridos, uno muy leve y los demas no de gravedad: no sabemos la pérdida de la faccion aunque nos han dicho tiene dos heridos graves. La fuerza armada de todas clases se ha portado del mejor modo que podía desearse, y han cubierto la poblacion para que no pudiese ser invadida. En este particular debemos hacer mencion especial y honorifica del señor Escamilla, capitan de granaderos, á cuyo valor, tino y prudencia se debió que ni un solo trabucaire penetrase en esta leal poblacion".[323]

De bén segur que els seus homes llavors ho ignoraven; potser fins i tot el mateix Jaume Montserrat tampoc no ho sabia ben bé encara, però –com tot seguit veurem- per a molts d'aquells guerrillers l'enfrontament mantingut a Molins de Rei seria la darrera participació que tindrien en aquella guerra, almenys dins del bàndol rebel.

GREU CONFLICTE ENTRE POSAS I BALIARDA

Mentre Jaume Montserrat encara estava duent a terme el seu raid per les comarques del Baix Llobregat i Barcelonès, en el reducte de la serra de l'Obac van tenir lloc el 27 de novembre de 1848 uns fets altament violents, prou simptomàtics del nou posicionament que en Posas anava prenent, i de la manca de cohesió de fons que afectava el bàndol rebel:

"Sabido es que una vez establecido el consorcio nefando entre montemolinistas y republicanos, las gavillas de unos y otros iban constantemente juntos. Así recorrian la provincia de Barcelona los cabecillas Posas y Baliarda, montamolinista aquel y republicano este. Mas por fin ayer sucedió lo que ya se nos hacia estraño no hubiese acaecido anteriormente. Posas y Baliarda tuvieron en Mura unas fuertes riñas que pararon en un rompimiento y separacion.
Pero una vez comenzada la enemiga, las cosas hubieron de llegar un poco mas lejos. Asi fué que Posas y los suyos fueron en seguimiento de los pobres republicanos que iban ya asaz mohinos y cabizbajos, y habiéndoles alcanzado aquellos en Mata de Mura fueron destrozados, cayendo algunos muertos y heridos. Prisioneros no creemos que los de Posas hiciesen ninguno, pues irritados contra los ultra-revolucionarios no dieron cuartel.
Hé aquí el fruto y resultado de la odiosa amalgama de las dos banderias estremas. Nosotros augurábamos que en esto habian de parar, pero se han adelantado un poco á nuestros pronósticos. Quisiéramos saber cómo recibirán Escosura y Salamanca y Ametller etc. Esta prueba del cordial afecto que á los suyos profesan, y de la sinceridad con que han entrado en la santa alianza los montemolinistas".[324]

LA DEFECCIÓ[325]

[323] *El Popular*, del 5 de desembre de 1848. P. 3. També en parlen: *La España*, del 6 de desembre de 1848. P. 1, *La Esperanza*, del 6 de desembre de 1848. P. 4 i LAFUENTE Y ZAMALLOA, Modesto: *Fr. Gerundio...* Op. Cit. Tomo II, P. 154.

[324] *El Popular*, del 4 de desembre de 1848. P. 3 i *La España*, del 5 de desembre de 1848. P. 1.

[325] A més de les cites puntuals, el present capítol ha estat extret de: *Gaceta de Madrid*, del 8 de desembre de 1848. PP. 1-2, *La España*, del 9 de desembre de 1848. P. 2, *Diario Constitucional de Palma*, de l'11 de

Al mateix temps, els contactes entre Fernando Fernández de Córdoba (que, mentre no arribés el seu successor, continuava exercint les funcions de capità general de Catalunya) i Bartomeu Posas eren cada cop més estrets, i ja s'albirava la proximitat del moment en que aquest darrer podria dur a terme el canvi de bàndol que pretenia.

El 26 de novembre Fernández de Córdoba escrivia al ministre de la Guerra i l'informava que Posas, a través d'un emissari, li havia confirmat el seu desig de presentar-se amb tota la força que manava, i que per a això s'entendria amb el brigadier Pons.

Manuel Gutiérrez de la Concha y de Irigoyen, nou capità general de Catalunya. Biblioteca Nacional de España.

Mentrestant, el nou capità general de Catalunya, Manuel Gutiérrez de la Concha y de Irigoyen, marquès del Duero, havia emprès el camí cap al seu destí i el dia 28 de novembre ja es trobava a Fraga.

Jaume Montserrat, que tot just acabava de tornar al costat de Bartomeu Posas després de la seva expedició, seria llavors informat de l'avançat estat en que es trobaven les negociacions amb els governamentals. L'acceptació manifesta d'aquesta situació i la seva posterior participació activa en la defecció que es preparava, permet aventurar que Jaume Montserrat també estava al cas i participava dels plans d'en Posas.

Les forces conjuntes de Posas i Montserrat, totalitzant 600 homes i 50 cavalls, amb el pretext d'anar a atacar la casa forta d'Esparreguera, es van encaminar cap a Collbató, on van estar acampats els primers dies de desembre.

Al mateix temps, Concha arribava a Igualada, on Josep Pons el va anar a trobar per anunciar-li la imminent presentació de Posas i els seus homes. Tal com ens ho comenta Córdoba, la reacció del nou capità general no va ser exactament la que en Pons s'esperava:

"...Concha, no conociendo, sin duda, toda la importancia de la descomposición que se iniciaba rápidamente en el carlismo de Catalunya, prestaba escasa atención á las negociaciones entabladas, y fiaba, más que en ellas, en el esfuerzo de las armas para destruir las partidas; por esto recibió friamente al brigadier Pons en Igualada, donde fué á presentársele, no dando entera fe á sus promesas de que Pozas y otros se le presentarían".[326]

No obstant això, Concha no va rebutjar del tot el que li deia en Pons, sino que es va mantenir a l'expectativa, i tot prosseguint el seu viatge, va arribar el 3 de desembre a Esparreguera, on es va decidir a pernoctar.

---

desembre de 1848. PP. 2-3, *El Clamor Público*, del 12 de desembre de 1848. P. 2, ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit., PP. 190-192, ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon...* Op. Cit, P. 158 i PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales...* Op. Cit., Volum 2, PP. 81-82.

[326] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, P. 208.

A les onze d'aquella nit, en Bartomeu Posas, acompanyat del capità Francisco Mariné Blazquez[327], oficial governamental que havia actuat com a comissionat d'en Córdoba en aquelles negociacions, va sortir del seu campament de Collbató i s'encaminà cap a Esparreguera, on va arribar a l'una de la matinada. Allà, després d'haver conferenciat, de primer, amb el brigadier Pons, va mantenir una llarga entrevista amb Manuel de la Concha, en el decurs de la qual van acordar que la presentació tindria lloc l'endemà. La seva recompensa per donar aquest pas seria de 30.000 duros, i conservaria el grau de brigadier dins de les files governamentals. Els altres caps, com en Montserrat, que era el seu segon, també gaudirien de graus equivalents als que fins llavors havien estat ostentant.

Acabada l'entrevista i a punt de tornar a Collbató, en Posas va veure que alguns dels seus homes s'havien adonat de la seva sortida i l'havien seguit, i que creient que els seus moviments guardaven relació amb l'atac a Esparreguera que els havia anunciat, ja havien començat a calar foc a una de les portes d'aquella vila. Immediatament els va manar que ho deixéssin estar i que tornéssin amb ell cap al seu campament.

Un cop a Collbató va anunciar als seus homes que estaven rodejats per uns 15.000 soldats governamentals i que per tal d'evitar un inútil vessament de sang, el millor que podien fer era entregar-se, ja que acabava de parlamentar amb l'enemic i havia ajustat una capitulació honrosa si ells els lliuraven les armes. En sentir això, va haver exaltats que proposaren morir lluitant, i no van faltar els que amb els seus fusells van apuntar el pit d'en Posas i el van tractar de traidor, però finalment el conjunt dels guerrillers es decidí per la rendició.

De matinada, el mariscal de camp Francesc Mata i Alós, que acompanyava a Concha des de Fraga, va pujar al campanar d'Esparreguera per tal de veure des d'allà qualsevol possible moviment procedent de Collbató que suposés la pactada presentació de Posas i els seus.

A dos quarts de vuit van sortir cinc genets del campament rebel en direcció a Esparreguera. Eren Posas, Montserrat i altres dos oficials de menor rang. Poc després, darrera d'ells, la resta dels guerrillers els va seguir.

En veure'ls venir, Mata es va apressurar a sortir al seu pas acompanyat pel brigadier Josep Pons, el coronel Trinidad Álvarez Cruz, antic carlí procedent del Conveni de Bergara, i dos ajudants.

De la tensió del moment, així com del desenvolupament d'aquell encontre, ens parla detalladament la premsa de l'època:

"A poco de haber andado su camino recibieron un parte de Posas en que indicaba este sus apuros por la confusion que entre los suyos se había originado al tener noticia de lo que iba á verificarse. Entonces fué cuando el coronel Alvarez se adelantó hasta encontrarse frente de los de Posas, y ya se habia amartillado algunos fusiles y con algunas palabras enérgicas y convincentes, logró calmar la efervescencia.

[327] Acabada aquesta contesa, el capità Mariné va demanar una pensió pels seus serveis prestats i pel fet que un dels seus fills havia format part dels màrtires de Carral, afusellats l'any 1846. L'any 1860, essent encara capità, fou condecorat per la seva valerosa participació a la batalla de Wad-Ras. L'any 1867 signava un manifest contra Joan Prim i a favor d'Isabel II. Més tard va participar a la 3a Guerra Carlina i l'any següent fou ascendit a coronel per la seva participació a la batalla d'Orquieta, rebent l'any 1876 la Creu d'Isabel la Catòlica per mèrits de Guerra. L'any 1883, ja brigadier, va ser donat de baixa de l'exércit, per haver participat l'any 1878 en un moviment sediciós que fou desarticulat. Exiliat a Bessières, l'any 1886 demanà acollir-se a indult i aquest li fou concedit l'any següent, passant l'any 1888 a residir a València. L'any 1904 moria a la Vila Joiosa, en el sanatori mental del Dr. Josep Ma. Esquerdo.

El acto mas eficaz fué un rasgo verdaderamente español. Alvarez se quitó la espada que ceñía, y en prueba de buena fé se la tiró á los pies de los que creyéndole animado de miras hostiles, trataban de asesinarle. En tal coyuntura llegó el general Mata y Alós, quien tirando el gaban y manifestando sus insignias y su pecho, les aseguró en un lacónico razonamiento, en castellano al principio, y en catalán después, que serian todos respetados y considerados, y que los que quisiesen seguir sirviendo conservarian los mismos gefes, y los que prefiriesen volverse á sus casas tendrian sus pasaportes. A los gritos de viva la paz, viva la reina y viva Cataluña, se agruparon en torno suyo todos aquellos hombres poco antes tan fieros, y le estrechaban cordialmente aclamándole por su general.
En tal situacion se encaminaron hácia Esparraguera, y saliéndoles al encuentro el general Concha con sus ayudantes y escolta, que se quedó á alguna distancia, fué recibido por ellos con los debidos honores en cuanto lo supieron, habiendo recorrido dos veces sus filas. En seguida les dirigió una corta arenga, y les distribuyó buenos cigarros habanos, con mas cuatro duros por plaza.
La efusion y entusiasmo que entonces reinó, la fraternidad que se notó entre los presentados y las tropas de la Reina que se confundieron con ellos, es mas para imaginado que para descrito. Basta decir que como espresaba muy bien el general Mata en su parte, mas de cuatro valientes endurecidos en las fatigas militares derramaron lágrimas de contento al contemplar aquel cuadro todo español".[328]

Aquell mateix dia, a dos quarts de dotze del matí, Mata, plè d'entusiasme, enviava el següent missatge a Fernández de Córdoba per tal d'informar-lo sobre el que acabava de succeir:

"Excmo. Sr.: Con la más indecible satisfacción tengo la honra de participar á V.E. que Pozas con 600 hombres de su mando, incluso Monserrat, acaba de presentarse al Excmo. Sr. Capitán general D. Manuel de la Concha, sometiéndose á la reina y abrazándonos como hermanos. Este acto grandioso, que aun tiene conmovidos nuestros corazones, lo concibe y ejecuta la generosidad española; pero no puede describirse. Muchos valientes han derramado lágrimas de gozo, y los que hasta ahora nos buscábamos para batirnos, marchamos mezclados, unidos y dispuestos á sacrificarnos con una sola voluntad por la Reina, su Gobierno y la paz de España. Tengo el honor de decirlo á V.E. de orden del Excmo. Señor General en Jefe.- Dios guarde á V.E. muchos años.- Campo á la inmediación de Esparraguera, 4 de Diciembre de 1848.-El General en Jefe de Estado Mayor, Francisco de Mata".[329]

Concha, el marquès del Duero, estava realment satisfet per la manera com començava el seu mandat:

"La satisfacción del general Concha por este acontecimiento, que en cierto modo inauguraba tan felizmente su mando en Cataluña, fué tan real y sincera, que reconoció para Pozas, allí mismo, el empleo de brigadier, y dos empleos para cada uno de los oficiales á sus órdenes, con dos pagas además, que recibirían en el acto de la presentación. Todo le parecía poco para solemnizar la entrega de una partida que diez y nueve dias antes habia alcanzado tan

---

[328] *El Popular*, del 14 de desembre de 1848. P. 2, *La Esperanza*, del 16 de desembre de 1848. P. 2 i *Diario Constitucional de Palma*, del 20 de desembre de 1848. P. 3.

[329] *La España*, del 9 de desembre de 1848. P. 2 i *El Clamor Público*, del 9 de desembre de 1848. P. 2. També ho recull FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, P. 208, nota 1, qui indica que els presentats foren 700 en lloc de 600, i AYGUALS DE IZCO, Wenceslao: *El tigre del Maestrazgo ó sea de grumete a general*. 2ª edición. Imprenta de D. Wenceslao Ayguals de Izco. Madrid, 1849. PP 443-444.

notable celebridad y provocado mi dimisión. Con ella formó además un batallón franco denominado Cazadores de Esparraguera".[330]

Tots plegats van emprendre la Marxa fins a Molins de Rei, on el nou capità general es va aturar per tal de passar la nit. Els montemolinistes presentats encara van caminar una estona més, fins la població de Sants, on es va allotjar la tropa, mentre que Posas, Montserrat i els altres oficials ho feien en la fàbrica de blanqueig de teixits que dirigia Josep Poch i Badal, situada en el barri de la Bordeta.[331] L'entrada oficial a Barcelona tindria lloc l'endemà, dimarts 5 de desembre de 1848.

A LES PORTES DE BARCELONA. LES PRIMERES DESERCIONS

Aquella mateixa tarda del dia 4 molts dels guerrillers presentats van aprofitar per passejar desarmats per Sants, la Creu Coberta, el portal de Sant Antoni i fins i tot pels carrers de Barcelona.

"Un gentío inmenso se ha adelantado hasta Sans con el objeto de ver llegar á S. E., y al propio tiempo á los ex-facciosos de Posas y Monserrat; bien que los mas no pudieron satisfacer sus deseos, á causa de haber sido alojados aquellos en la Bordeta y barrio de Sans, segun indicamos en nuestro artículo anterior.
Esto no obstante, despues de medio dia el leal vecindario de Barcelona ha podido ver á muchísimos de ellos que con la competente licencia vinieron á proveerse de lo que necesitaban. Era curioso ver como los paisanos se apresuraban á rodear á los recien llegados, en cuyos curtidos rostros se descubrian los efectos de una vida penosísima que hasta aquí han llevado, y como les preguntaban las circunstancias, y ellos con toda llaneza contaban los lances y aventuras de sus correrías".[332]

També aquella nit es van produir les primeres desercions. Havent tingut coneixement de que per les immediacions de Barcelona estava operant la partida republicana de Francesc Baliarda, molts d'ells van començar a manifestar públicament el seu desig de tornar a la facció un cop gastats els 80 rals de gratificació que havien rebut, dient que tot plegat havia estat una trampa a la que els seus caps els havien dut enganyats.[333]

Aprofitant la foscor de la nit, molts d'ells es van fer fonedissos; i quan pel matí el mariscal Francesc de Mata i Alós els va passar revista i els dirigí una alocució en nom del nou capità general, es va poder constatar que hi mancava més de la meitat d'aquells homes:

"De los 600 individuos que conducian los referidos cabecillas, en la mañana de hoy formaban 260, habiéndose fugado los demas para ir á engrosar, segun se dice, las filas de Baliarda que se dejó ver por aquellas inmediaciones. Sin duda para evitar la desercion ó

---

[330] FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA Y VALCÁRCEL, Fernando: *Mis memorias íntimas*. Op. Cit, P. 208

[331] Aquesta fàbrica, que havia estat aixecada entre 1846 i 1849 per Joan Sellés i Arumí, es va vendre l'any 1853 a un grup d'indians enriquits a Cuba encapçalat per Miquel Roig i Rom, Rafael Masó i Pascual i Jaume Taulina i Villalonga, passant a ser un dels principals elements constitutius de "La Aprestadora Española", la major fàbrica d'estampats de Barcelona, impulsora del procés industrialitzador de Sants.

[332] *Diario Constitucional de Palma*, de l'11 de desembre de 1848. P. 3.

[333] Amb diferents redactats, aquest fet és recollit per: *La Esperanza*, del 12 de desembre de 1848. P. 3, *El Clamor Público*, del 12 de desembre de 1848. P. 2, *La Esperanza*, del 16 de desembre de 1848. P. 2 i *El Clamor Público*, del 17 de desembre de 1848. P. 2, entre d'altres.

precaver cualquier conflicto que pudiera ocurrir, pues aun hoy habia grupos de curiosos en Sans, ha ido un escuadron á apostarse en dicho punto".[334]

Certament, aquell esquadró enviat a Sants va tenir feina en subjectar els elements que volien tornar a les files del pretendent:

"Al dia siguiente se aumentó la desercion, no obstante que la caballería de la reina perseguia á rienda suelta á los montemolinistas que se desbandaban".[335]

L'ENTRADA A BARCELONA

El matí del dia 5, el nou capità general de Catalunya, Manuel de la Concha, sortia de Molins de Rei i s'encaminava cap a Barcelona, éssent aclamat pels curiosos que havien sortit a rebre'l, i que des d'Esplugues fins Barcelona es trobaven als costats de la carretera.

A Sants i la Bordeta va recollir el que quedava dels matiners presentats el dia anterior, i tots plegats es van dirigir per la Creu Coberta al Portal de Sant Antoni, per on, a les onze del matí, van efectuar la seva entrada triomfal a la ciutat.

L'entrada triomfal a Barcelona de Manuel Gutiérrez de la Concha, nou capità general de Catalunya, acompanyat de Bartomeu Posas i Jaume Montserrat seguits de les forces que tot just acaben de canviar de bàndol. Il·lustració del volum 3 de l'obra "Mis memorias íntimas" (1889) de Fernando Fernández de Córdoba.

El nucli principal de la comitiva, i que, segons la premsa, cridava més l'atenció dels espectadors, era:

"S. E., á cuya izquierda se veía al brigadier D. José Pons, conocido en las filas carlistas por Bep del Oli, iba acompañado de su Estado Mayor y escolta de caballeria, y detras de esta venia Monserrat, otro de los gefes presentados con unos veinte individuos á caballo, de los cuales algunos iban con chaquetas de uniforme y con lanzas".[336]

---

[334] *El Clamor Público*, del 12 de desembre de 1848. P. 2.

[335] ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit.,P. 192. També ho recull LLORD, Josep: *Campanya montemolinista...* Op. Cit., P. 135.

[336] *El Postillón*, del 8 de desembre de 1848. P. 2, i també, amb un redactat similar, *La España*, del 10 de desembre de 1848. P. 2. Pel que fa a la uniformitat dels genets, segons LLORD, Josep: *Campanya montemolinista...* Op. Cit., PP. 157-158: *"per aquest temps les tropes montemolinistes anaven ben armades i uniformades, La infanteria portava boina blava o vermella, i marinera blau fosc o bé roja, segons els cossos; el pantaló era de color blau turquí, i els caps i oficials usaven guerrera o levita. La cavalleria anava també ben vestida, usant boina blanca o roja, mitja bota de cuiro, llança amb banderola, sabre i elegant vestit"*.

Des de Barcelona, on va ser testimoni presencial, el corresponsal del diari d'orientació carlina "El Católico" ens descrivia l'endemà, dia 6 de desembre, tot aquell esdeveniment:

"IDEM 6.- Consumada la obra que tan mañosamente supieron urdir y preparar Posas y Monserrat, matinés y soldados de la reina pusiéronse en marcha con dirección á esta capital quedándose la infantería de dichos cabecillas en el inmediato pueblo de Sans, por los motivos que debieron ocurrir á S. E. el general Concha , quien verificó su entrada por la puerta de San Antonio á las once y cuarto de la mañana de ayer en medio de un concurso inmenso situado en las calles del tránsito, ávido de presenciar este espectáculo.— Apostado el que escribe estas líneas en la Rambla del Liceo, tuvo ocasión de observar bien de cerca el acompañamiento del marqués del Duero; contraste notable y singular, pues aun ahora nos parece una ilusión lo que han visto y examinado nuestros ojos. Detrás del caballo que montaba el general iba el brigadier Bep del Oli; el antiguo peón de albañil Monserrat, ahora comandante; Ortiz y Esteller, comandante de caballería, luego el E, M. de S. E., cerrando la marcha 21 matinés montados.— El ex-cabecilla Posas quedó alojado en una fábrica de blanqueo situada en la Bordeta , y su gente en el pueblo de Sans.
Algunos momentos después de haber verificado su entrada don Manuel de la Concha, lo hicieron sin armas algunos pelotones de matinés que con dificultad podian discurrir por la calle del Hospital, tanta era la afluencia de gente que se agolpaba á su paso. De 600 individuos que conducian los referidos cabecillas, en la mañana de hoy formaban 260, habiéndose fugado los demás para ir á engrosar, según se dice, las filas de Baliarda que se dejó ver por aquellas inmediaciones. Sin duda para evitar.la deserción ó precaver cualquier conflicto que pudiera ocurrir, pues aun hoy había grupos de curiosos en Sans, ha ido un escuadrón á apostarse en dicho punto. —Ayer Cabrera pernoctó en Tarrasa con una fuerza muy considerable".[337]

Ja dins de Barcelona, el marquès del Duero i el seu seguici es van dirigir pel carrer de l'Hospital i la Rambla fins la Capitania General, situada en el carrer de la Mercè, on els estava esperant Fernando Fernández de Córdoba, i allà, poc després es va procedir al relleu formal en el càrrec. Dos dies més tard, el capità general rellevat emprenia viatge de tornada cap a Madrid, no sense abans haber excarcerat Pau Montserrat Poll, pare de Jaume Montserrat, el qual encara estava complint condemna al presidi barceloní:

"El general Concha le acogió; sacó del presidio á su padre, y Monserrat se paseó algunos dias por Barcelona luciendo el uniforme".[338]

L'endemà d'aquella sonada entrada a Barcelona, encara van tenir lloc noves desercions entre els homes de Poses i Montserrat, que tornaven a incorporar-se a la facció. El cronista del diari "El Católico", així ho comentava, sense poder amagar la seva satisfacció per aquest fet:

"IDEM 7.- De cuanto les noticiaba ayer acerca de la presentación de los cabecillas Posas y Monserrat, debo hoy añadirles, en prueba de que la sumisión da su gentle no fué tan espontánea como la de aquellos, que esta noche han empezado á desfilar la mayor parte abandonando sus alojamientos y volviéndose otra vez á la montaña.— En tanto es asi, que al pasar lista esta mañana en el vecino pueblo de la Bordeta, las fuerzas de los ex-matinés constaban solo de 115 hombres.— No nos ha causado estrañeza tal deserción, pues á los que entraron ayer tarde en esta ciudad se los oía decir públicamente que habían sido engañados, y que gastados los 80 realas que dieron á cada uno, tornarían á las andadas.— Lo que si hemos estrañado en el general Concha, es el haber dejado ir á la desbandada una fuerza de

[337] *El Católico*, del 12 de desembre de 1848. P. 7

[338] *La Esperanza* del 17 de novembre de 1857. P. 3.

400 hombres, alojándolos con sus fusiles en un pueblo abierto sin la menor escolta, permitiendo á Baldrich que bajase á recoger en una sola noche más de las tres cuartas partes de los presentados el día antes.— Hemos oído á militares beneméritos y pundonorosos, abochornarse por el abrazo de este general con dos cabecillas cuyas tropelías en la pasada guerra no tienen cuento".[339]

REACCIONS

L'espectacular inici de Manuel de la Concha en el seu càrrec va entusiasmar amplis sectors de la burgesia barcelonina, que incondicionalment el van recolzar. Fins i tot es va arribar a organitzar una comissió formada per elements de la Diputació, l'Ajuntament i les juntes de Comerç, Fàbriques i Agricultura per tal de recaptar diners i donar així suport material a les accions militars que emprengués el nou capità general. Tal recaudació tindria lloc durant la primera quinzena de gener a la dipositaria de l'Ajuntament de Barcelona, i així la definien Joaquim Aparicio i Onofre Casanovas, que eren, respectivament, el secretari i el dipositari d'aquella comissió:

"Entre los indicados medios la comisión ha creído que el mas á propósito seria un donativo voluntario que sea de bastante importancia para cooperar al rápido impulso de las operaciones que ha emprendido el Excmo. Señor Capitan General, al efecto de pacificar el pais, y librarle de los enormes sacrificios, de la paralizacion de las empresas industriales y mercantiles, y del sin número de males que una guerra como esta le ocasiona, y puede todavia acarrearle".[340]

No totes les reaccions que va despertar la defecció de Posas i Montserrat van ser tan entusiàstiques com la del comunicat que havia escrit Mata i Alós o la que manifestava aquesta comissió.

En Ramon Cabrera, que es trobava a Talamanca, en tenir notícia d'aquella deserció, adreçà la següent proclama als seus homes:

"Comandancia general de Cataluña, Aragón, Valencia y Murcia.- Estado mayor general.- Orden general del ejército del 6 de diciembre de 1848, en el cuartel general de Talamanca.-

Voluntarios: El comandante D. Bartolomé Posas se ha pasado al enemigo, engañando á las fuerzas que mandaba, precisamente cuando yo volaba á castigar sus crímenes y rapiñas. Testigos oculares, y todos los voluntarios que han logrado fugarse, me han referido las lágrimas y desesperación de nuestros compañeros al verse tan alevosamente vendidos por su gefe.

Estas son las armas de que se valen nuestros enemigos! Persuadidos de que jamás podrán vencernos en el campo de batalla derraman el oro que roban a los pueblos para comprar las traiciones mas repugnantes, valiéndose del veneno y de los puñales para asesinar á vuestros gefes.

Horror a los traidores, voluntarios! Vosotros sois españoles dignos, y dignos catalanes. Si entre vosotros ha habido hombres hipócritas y espúreos, aun quedamos bastantes para hacerlos temblar hasta en sus mas recónditos conciliábulos á donde les seguirá la reprobación y el desprecio general. En cuanto a nuestros hermanos vendidos, pronto volverán á abrazarnos.

---

339 *El Católico*, del 12 de desembre de 1848. P. 7

340 Arxiu Nacional de Catalunya. Fons família Castañer. 2.4.36.66.33. 1848, A-V. *Circular de la comissió per l'auxili de les tropes del marquès del Duero.*

Voluntarios: nosotros somos del ejército del Rey y del pueblo. El Rey aprecia y recompensará vuestros servicios; el pueblo nos ama y nos proteje. Si un traidor nos abandona, cien leales le reemplazarán en vuestras filas.
Voluntarios: cuando contemplo vuestro entusiasmo, vuestra disciplina, vuestro valor y vuestros sufrimientos; cuando considero que tengo la honra de mandar un ejército de héroes; que los voluntarios alistados hoy, podrian servir de ejemplo á los mas veteranos soldados, mi corazon se llena de alegria y apenas puedo espresar mi reconocimiento.
La Europa admira la lucha tan desigual que sosteneis contra los opresores de vuestra patria; y ella y la posteridad sabrán hacernos justicia. Seguid modelos de valor, subordinación y lealtad, bravos ante el enemigo, ante los vencidos humanos, y no dudeis que el rey y la patria premiarán vuestro singular mérito.
Voluntarios, queridos compañeros, viva Carlos VI, viva la libertad é independencia de vuestra patria. Horror á los traidores; y contad siempre con el apoyo y el egercicio de vuestro general y paisano.
El Conde de Morella".[341]

A més d'aquesta proclama, Cabrera es va manifestar també en altres ocasions sobre aquest particular. Les seves declaracions sobre la deserció de Posas i Montserrat, recollides per la premsa, no per breus, van ser menys lapidàries:

"... al haber sabido Cabrera la presentación de Posas y Monserrat, esclamó: Nada he perdido; pero tampoco ha ganado el gobierno".[342]

Carles Maria Isidre de Borbó, comte de Molina, anterior pretendent al tron durant la primera Guerra Carlina, dita dels Set Anys (1833-1840) i pare de l'actual, tan aviat com va conèixer la traïció de Posas i Montserrat va escriure al seu general i amic Ramon Cabrera en aquests termes:

"He visto que el Pep d'Oli, Royo, Pozas se han pasado al enemigo. Siempre me es muy sensible que haya quienes han defendido nuestra causa hasta ahora, hayan tenido la cobardía y la vileza de desertar de nuestras filas, pero si no habían de ser fieles mejor es que se hayan ido".[343]

Tomàs Bertran i Soler, polític i escriptor català exiliat a Marsella que intentava unir progressistes i carlins al voltant d'un projecte d'estat que significava un règim d'autogovern per a Catalunya a través d'una Diputació General que ell va proclamar el 24 de novembre de 1848, escrivia tot just un mes després, el 24 de desembre de 1848, una carta a Manuel de Cubells, el seu enllaç amb la cúpula carlina, i, com un argument més per atreure'l al seu projecte, li feia veure que aquella deserció era el principi del final de les esperances montemolinistes:

"Ustedes han dado prueba del mayor sentimiento por la defección de Pons, Posas, Montserrat y otros, y esto les debe manifestar que no son tan fundadas sus esperanzas cuando estos hombres que estaban en la misma arena abandonan el campo y se pasan al enemigo; y si Cabrera muere de muerte natural o violenta o por fin transige viendo la aproximación de

---

[341] Aquesta proclama ha estat reproduïda, entre d'altres llocs, a: ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit., P. 193, PABLO DE CÓRDOBA, E.: *Historia de Don Carlos de Borbon...* Op. Cit., PP. 729-730 i CAMPS I GIRÓ, Joan: *La Guerra dels Matiners...* Op. Cit. P. 126.

[342] *El Clamor Público*, del 17 de desembre de 1848. P. 2.

[343] MORAL RONCAL, Antonio Manuel: *Las guerras carlistas*. Silex ediciones, S.L. Madrid, 2006. P. 173.

la primavera y el silencio de las otras provincias, ¿quién encontrará que sea capaz de sustituirlo? Los mejores jefes se retiran...”[344]

La notícia d’aquella defecció va arribar a tenir un abast internacional. Fins i tot la prestigiosa revista política d’opinió “The Blackwood’s Edinburgh Magazine”, usualment coneguda entre els seus lectors com a “Maga”, d’orientació Tory (conservadora) i que es va publicar des de 1817 a 1980, s’en feu ressò, tot ressaltant que, a més de la natural animadversió que aquest fet podia haver despertat en el bàndol carlo-republicà, també era causa de descontent en determinats sectors del bàndol governamental, especialment entre la oficialitat de l’exèrcit, que se sentia especialment agraviada:

“Les tropes que Pozas, Pons, Monserrat, i els altres caps renegats van induir a acompanyar-los, han retornat majoritàriament a les seves banderes, i la reina no ha guanyat res més que uns quants oficials mereixedors de molt poca confiança. Per causa d’una de les condicions de la seva deserció, els seus generals estan obligats a emprar-los, i això està creant un gran descontent entre aquells oficials de l'exèrcit cristí per damunt dels quals han estat col·locats els traïdors”.[345]

En el descontent manifest que existia entre la oficialitat de l’exèrcit governamental pel fet d’haver d’acceptar entre ells elements que fins feia ben poc havien estat l’enemic, també hi tenien un pes considerable les diferències entre uns i altres debudes a l’origen geogràfic dels nouvinguts, que sempre havien estat menystinguts i en gran manera marginats per la oficialitat espanyola:

“En la indicada guerra de los matinés, servían en una compañía de mi batallón un capitán y un teniente naturales del Principao. Nos reíamos de ellos si hablaban en catalán de asuntos del servicio, refiriéndoles que un paisano suyo mandaba á la patulea. «Tersien, si os plau». «Descansen, si voleu». Tercien, si os place; descansen, si quereis. Ambos valientes y buenos, al darles broma los oficiales castellanos, se volvían a mi, exclamando: -¡Que nos ayude Aragón! -Contra la unidad española, nunca- añadía yo”.[346]

VETLLADA AL LICEU

Amb la plaça, que tot just li havia estat concedida, de comandant de cavalleria i el grau de tinent coronel de l’exércit governamental[347], amb dues pagues a la butxaca i sabent que ara per ara tant ell com en Posas eren l’ullet dret de qui a la pràctica era la màxima autoritat a Catalunya, la vida semblava pintar per en Jaume Montserrat d’una manera radicalment diferent a com ho havia fet fins llavors.

Disposat a gaudir de la seva nova posició social, del tot impensable fins poc abans, aquella mateixa nit va anar al Liceu.

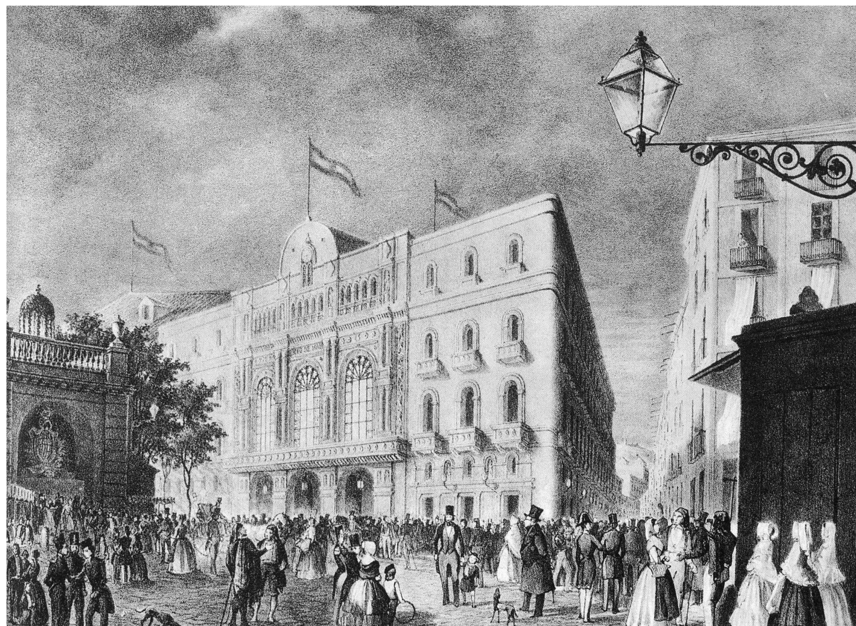
[344] Real Academia de la Historia, Madrid. Archivo Narváez. Carta del 24 de desembre de 1848. Recollida per CAMPS I GIRÓ, Joan: *La Guerra dels Matiners...* Op. Cit. PP. 265-269.

[345] *Blackwood’s Edinburg Magazine*. Vol. 65, Núm. 400. Febrer de 1849. P. 250 (Traducció de l’autor).

[346] NOGUÉS Y MILAGRO, Romualdo: *Aventuras y desventuras... Op. Cit.*, P. 45.

[347] Al llarg de tot el Segle XIX va ser molt comú entre la oficialitat de l’exércit el dualisme que sovint es donava entre la plaça efectiva assolida dins de l’escalafó i el grau que realment s’exercia. En el cas de Jaume Montserrat, com veiem, la plaça que li havia estat concedida era la de comandant, però, a tots els efectes, el grau que ell exercia era el de tinent coronel.

El Gran Teatre del Liceu, edificat en el solar que abans havia ocupat el convent dels trinitaris descalços[348], era llavors un dels més espaiosos d'Europa. Havia estat inaugurat tot just un any i mig abans, el 4 d'abril de 1847, i des d'aquell mateix moment va mantenir una gran rivalitat amb el Teatre Principal o de la Santa Creu, al que li discutia l'hegemonia en el camp musical. Tal enfrontament provocava un mutu afany de superació que tingué un efecte beneficiós en la vida lírica barcelonina, fins a posar-la al nivell de les principals capitals europees.

El Gran Teatre del Liceu. Dibuix de Francesc Xavier Parcerissa i Boada (1803-1879).

La sessió a la que Jaume Montserrat va assistir estava basada en la seva pràctica totalitat en òperes italianes (la primera ópera alemanya es va representar el 4 d'agost de 1849 i va ser *"Der Freischütz"*, de Carl Maria von Weber). El programa va ser el següent:

Com a plat fort, es va representar l'òpera "*Lucrezia Borgia*", de Gaetano Donizetti, l'autor que estava més de moda en aquell moment, obra que havia estat presentada al públic barceloní per primer cop el 17 d'octubre i que era interpretada per la soprano Giovanna Rossi-Caccia en el paper de Lucrezia i pel tenor Giacomo Roppa en el de Gennaro. Dirigia l'orquestra Marià Obiols i Tramullas, deixeble del compositor d'òperes Saverio Mercadante.

Després, i tal com era costum, va haver diversos números breus.

En el primer d'ells, els baixos Giovanni Mitrovich i Agostino Rovere i el tenor Alberto Bozzetti van interpretar el divertit tercet *"Pappataci! Che mai sento!"* del segon acte de *"L'Italiana in Algeri"*, de Gioachino Rossini, que va ser fortament aplaudit. Els calgué fer un bis i Giovanni Mitrovich fou obsequiat amb una corona de flors.

A continuació hi va haver un número de dansa, interpretat per la parella formada pel ballarí francès Mr. Denisse i la ballarina local Rosa Espert, membres de l'elenc del Liceu, famosos pel seu "Gran Paso a Dos" del tercer acte del ballet *"Azulma"* de Carlos Augusto Albert amb música de J. F. Ballon, estrenat al mateix Liceu la primavera de l'any 1847, els quals, en aquesta ocasió, van oferir al públic un nou pas de recent creació.

[348] Aquell convent, fundat l'any 1633, havia patit diverses vicissituds al llarg de la seva història. Havent quedat fortament malmès com a conseqüència de la crema de convents del 25 de juliol de l'any 1835, va acabar sent enderrocat l'any 1845. El seu retaule major, que no havia estat afectat per l'incendi, va ser portat a l'església parroquial de Sant Baldiri, de Sant Boi de Llobregat.

Va tancar l'espectacle la interpretació del duet *"Avrai tu l'universo, resta l'Italia a me"* corresponent a la cinquena escena del pròleg de l'òpera *"Attila"* de Giuseppe Verdi, en el que el baix Giovanni Mitrovich va interpretar el paper d'Attila i el baríton Gaetano Ferri el d'Aeci.

Satisfet per aquesta nova experiència, Jaume Montserrat va deixar el teatre, sense sospitar, però, que per a una gran part del públic que hi va assistir, l'autèntic espectacle no era a l'escenari, sino a l'amfiteatre, on ell estava:

"En la noche del martes 5 llamaba la atención de todos los concurrentes en el teatro del Liceo el ex-jefe carlista Monserrat, que se hallaba sentado en una de las lunetas del anfiteatro. Allí tuvo el público barcelonés ocasion de conocer uno de los personajes que habian formado el motivo de la crónica del día, manifestándose una viva curiosidad por parte del público, pues hubo veces en que los lentes se fijaban a centenares hacia la persona del espresado señor Monserrat".[349]

ANTICS ENEMICS

En el seu nou càrrec de comandament dins de l'exèrcit governamental, en Jaume Montserrat va haver de tractar amb militars contra els que hagués hagut de combatre ben poc abans, i que ara, de més o menys grat, eren companys, o fins i tot subordinats seus.

També va tenir ocasió d'establir contactes amb elements d'altres estaments amb els que també havia estat enfrontat. Tal és el cas del Jutge de Primera instància del districte de Sant Feliu de Llobregat, Juan Pío Torrecilla, qui, tal com hem vist, havia arribat a cursar una ordre de crida i cerca contra el mateix Montserrat, i amb qui, per necessitats del servei en la seva nova tasca de perseguir la guerrilla montemolinista, ara visitava sovint a la seva seu de Molins de Rei.

Parlant amb tots ells sobre alguns detalls del seu passat guerriller, va sortir el tema de l'enfrontament mantingut l'any 1847 a Sant Feliu amb els mossos d'esquadra que dirigia el llavors caporal Josep Antoni Vidal, en el qual la seva partida va resultar delmada. Com fos que en Montserrat va manifestar el seu interès en conèixer-lo personalment, en Torrecilla es va brindar a fer les oportunes presentacions.

La història de les esquadres de Catalunya recull aquella trobada:

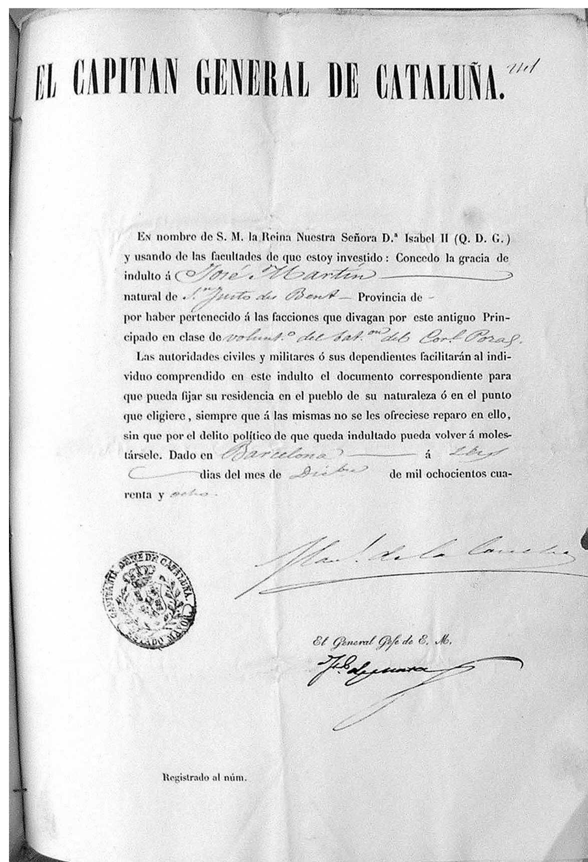
"El mismo Monserrat, más tarde, presentado ya, refirió este hecho á varios oficiales y comandantes, y manifestó sus deseos de conocer á un hombre tan valiente. Deseo que se cumplió, puesto que Vidal fué presentado á Monserrat por el Sr. D. Pío de Torrecilla, digno juez de 1ª instancia de San Feliu de Llobregat, que en aquel entonces se hallaba en Molins de Rey en donde tuvo lugar la entrevista.
- Es V. el hombre más valiente que he conocido. –dijo Monserrat al verle- Ahora mismo estaba contando a esos señores la increible hazaña que V. hizo en aquella memorable noche, en que, solo, me tuvo sitiado por muchas horas en una casa y me hirió la mitad de la gente de trece que éramos, todos valientes y decididos-".[350]

TORNAR A CASA O CONTINUAR LLUITANT

[349] *Gaceta de Madrid,* del 12 de desembre de 1848. P. 3, *El Heraldo*, del 14 de desembre de 1848. P. 4 i *La España,* del 15 de desembre de 1848. P. 2.

[350] ORTEGA Y ESPINÓS, José: *Historia de las Escuadras...* Op. Cit., P. 262.

Amb els seus caps tot just passats de bàndol, els guerrillers que els seguien es van trobar, de cop, amb el dilema d'haver de triar entre seguir-los i ingressar a l'exèrcit regular, jugar-se-la i tornar a la facció (cosa, que, com hem vist, ja havien fet bastants d'ells aquella primera nit) o deixar les armes i, tot acollint-se a l'indult promés pel general Concha, tornar a casa a reintegrar-se en el si de les seves respectives famílies.

EL CAPITAN GENERAL DE CATALUÑA.

En nombre de S. M. la Reina Nuestra Señora D.ª Isabel II (Q. D. G.) y usando de las facultades de que estoy investido: Concedo la gracia de indulto á José Martín natural de S.n Justo de Bert Provincia de — por haber pertenecido á las facciones que divagan por este antiguo Principado en clase de volunt.o del bat.on del Cor.l Posas.

Las autoridades civiles y militares ó sus dependientes facilitarán al individuo comprendido en este indulto el documento correspondiente para que pueda fijar su residencia en el pueblo de su naturaleza ó en el punto que eligiere, siempre que á las mismas no se les ofreciese reparo en ello, sin que por el delito político de que queda indultado pueda volver á molestársele. Dado en Barcelona á [illegible] dias del mes de Dic.bre de mil ochocientos cuarenta y ocho.

El General Gefe de E. M.

Registrado al núm.

Indult amb la signatura autògrafa del capità general de Catalunya, Manuel de la Concha, del guerriller santjustenc Josep Martí, que havia estat membre de la partida de Jaume Montserrat, integrada posteriorment en la de Bartomeu Posas. Arxiu Històric de Sant Just Desvern.

Els que van triar seguir els seus antics caps, ara dins l'exèrcit governamental, bén aviat van tenir ocasió d'entrar novament en combat, com més endavant veurem. Molts dels membres de les antigues partides de Poses i Montserrat, però, van optar per la tercera d'aquestes possibilitats. Portaven ja massa temps de lluita i penalitats, i la deserció a la que els havien empès els seus caps els havia acabat de desanimar.

"Se ha permitido el regreso á sus hogares á los individuos del referido batallon que lo han solicitado, despues de haber hecho entrega de su armamento. A pesar de lo que se ha dicho, se calcula que solo se han vuelto con los matinés unos treinta ó cuarenta a lo mas. Una buena parte lo único que ansiaban era volver al seno de sus familias, y por esto han aprovechado la concesion del Excmo. Sr. Capitan general. Los que han quedado, sobre 300, van decididos y resueltos".[351]

L'any 1849, quan va finalitzar el conflicte, foren publicades pels diversos ajuntaments les llistes amb els noms d'aquells que havien tornat de la facció. Pel que fa als pobles d'aquesta rodalia, molts dels individus relacionats, potser la majoria, havien estat membres de la partida d'en Montserrat.

Repassant aquelles llistes es poden trobar els noms, tant dels que van optar per tornar a casa, com dels que van triar el continuar lluitant:

Els santjustencs Josep Oliveras, Josep Martí, Gaietà Pei, Jaume Esplugues, Andreu Carbonell i Magí Pagès, membres de la partida de Jaume Montserrat, indultats el 6 de desembre, arran de la seva defecció.[352]

Antoni Amat i Valentí Panyella, també residents a Sant Just Desvern, i possiblement integrants d'altres partides rebels.[353]

---

[351] *El Popular,* del 12 de desembre de 1848. P. 4 i *El Heraldo,* del 12 de desembre de 1848. P. 3.

[352] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1849-1850. Any 1849. Document núm. 145.

[353] Id.

Joan Badia, Francesc Ferrer, Joan Camps i Jaume Brascó, del Prat de Llobregat, indultats també al mateix temps que els anteriors. Els dos darrers s'ho van repensar i més tard es van acabar incorporant a la partida republicana d'Escoda i Baliarda[354]

Jacint Rovira, de Sant Feliu, també indultat el 6 de desembre.[355]

També de Sant Feliu, apareixen indultats l'any 1849, sense indicació de la partida en la que havien estat enquadrats, però que pel fet de constar que foren indultats dues vegades s'infereix que podrien ser membres d'aquesta mateixa partida que van optar per tornar a la lluita: Joan Rosell, Jeroni Esteve, Manuel Aimeric, Nicolau Guiu i Joan Claramunt[356]

Altres santfeliuencs indultats el 1949 sense indicació de partida van ser: Llorenç Sisa, Pere Vidal, Josep Claramunt, Llorenç Barbeta, Jaume Fluvià, Francesc Simon, Miquel Torres, Miquel Quintana, Pere Almirall, Pere Mayol, Joan Sola i Francesc González.[357]

També, sense indicació de partida, foren indultats Pau i Pere Mayol, mentre que Josep Mayol restava pres a la Ciutadella de Barcelona. Tots tres eren habitants de la masia de Can Mallol, situada en el terme de Santa Creu d'Olorda, com també era indultat el veí d'aquell terme Josep (o Pau?) Cucurull, que constava com a reincident. [358]

MÉS REACCIONS

Els governamentals, disposats a capitalitzar al màxim la defecció de Posas i Montserrat, es van afanyar a esbombar la notícia, donant-li l'aire més festiu i engrescador que van poder. Valgui el següent exemple:

"*Olot 7 de Diciembre. = Ayer hubo música militar por las calles al publicarse la noticia de haberse presentado los cabecillas Posas y Monserrat con 600 de los suyos en Esparraguera".*[359]

No totes les reaccions manifestaven un sentiment tant favorable. L'endemà mateix, el propi Montserrat va tenir ocasió de comprovar-ho:

"Por los pasageros que llegaron ayer de Barcelona, hemos sabido que el viernes pasado [8 de desembre], *en ocasion que Monserrat se paseaba por la calle de la Bocaria, sucedió que*

---

[354] Arxiu Municipal del Prat VII.1.6.1. Recollit a BESORA, Cristina; CODINA, Jaume; FABRÓ, Irma; GÓMEZ, Margarida i RODÉS, Antoni: *Aproximació a les guerrilles del segle XIX a El Prat de Llobregat*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat....* Op. Cit, P. 259

[355] Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat. VII Defensa 3.1. Seguretat Pública 1849, ofici del 8 d'abril. Recollit a RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: *Matiners a Sant Feliu de Llobregat (1847 – 1849).* Dins *Guerrilles al Baix Llobregat....* Op. Cit, P. 705.

[356] Id.

[357] Ibid.

[358] Arxiu Municipal Administratiu de Barcelona. A102-Territori supramunicipal. Documentació de l'antic Arxiu Municipal de Santa Creu d'Olorda, full solt de 1849. Recollit a JORDÀ I CAPDEVILA, Josep Ma.: *Santa Creu d'Olorda...* Op. Cit. PP. 385-386.

[359] *El Clamor Público*, del 15 de desembre de 1848. P. 2.

desde luego se reunió tras él una nube de chiquillos que empezaron a darle vaya[360] *y á soltar contra él castañas y patatas, por lo cual se vió obligado á entrar en el cuerpo de guardia del ayuntamiento".*[361]

Pitjor ho va tenir en Posas, a qui no li van tirar precissament castanyes i patates, com ho havien fet amb el seu company Montserrat:

"Barcelona 12 = En la mañana de ayer fué conducido en una tartana á esta ciudad, escoltado por algunos caballos el ex-cabecilla Posas. Venia gravemente enfermo y continua asi hoy tambien en el meson llamado del Vallés. Dicese que tiene en la cabeza una fuerte herida que recibió de manos de los suyos, producida por un ladrillazo, segun unos, y segun otros por un tiro que le dispararon en el café de Martorell".[362]

INCORPORACIÓ A LA LLUITA

Passat un breu primer temps d'acomodació al bàndol dels que fins llavors havien estat l'enemic, tant Posas i Montserrat com aquells dels seus homes que no havien tornat a la facció es van incorporar a la lluita, de la mateixa manera com ho havien fet abans els seus predecessors Caletrus i Pep de l'Oli:

"El dia 6 habia salido de Barcelona el brigadier Pons con su columna, destinada a operar en la provincia de Lerida.
El 7 lo habia verificado el general Lersundi con otra brillante columna en direccion al Vallés. Iba con dicha fuerza el batallon de voluntarios al mando del coronel Posas".[363]

Tal batalló de voluntaris (de discutible voluntarietat) va rebre el pompós nom de "*Batallón de Tiradores de Esparraguera Nº 17".*[364]

Bartomeu Posas no va poder anar al costat dels seus companys en aquesta primera sortida, ja que encara es trobava a l'Hostal del Vallès, situat a la plaça de Sant Agustí Vell, refent-se del trau al cap que li havien fet a Martorell.

Tres dies més tard, ja gairebé recuperat, va poder participar en una altra operació de major envergadura contra la partida de republicans dirigida per Gabriel Baldrich Palau:

"Ayer [10 de desembre] *salieron de Barcelona el general Lersundi, y los ex-cabecillas Pozas y Monserrat, dirigiéndose con su fuerza hacia el campo de Tarragona, en persecución del centralista Baldrich, que empieza á inspirar serios temores, por haberse batido con el comandante general, siendo muy indeciso el resultado de la accion".*[365]

---

[360] Expressió castellana, ara en franc desús, equivalent a burlar-se o escarnir.

[361] *La Esperanza*, del 15 de desembre de 1848. P. 3.

[362] *La Esperanza*, del 18 de desembre de 1848. P. 3.

[363] *El Popular*, del 12 de desembre de 1848. P. 4 i *El Heraldo*, del 12 de desembre de 1848. P. 3.

[364] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm. 6.

[365] *La Esperanza*, del 15 de desembre de 1848. P. 3.

Gabriel Baldrich i els seus homes, davant l'amenaça d'atac per part de la columna del general Francisco Lersundi, amb qui anaven Posas i Montserrat, van abandonar aquell territori, i des de Valls, en una asombrosa marxa d'onze hores (la meitat del temps que normalment es trigava a fer aquell trajecte, tot un exemple de la tremenda mobilitat que caracteritzava les partides de matiners), es van plantar al Prat:

Comandant de caçadors entre dos oficials dels cossos de línia, segons una il·lustració de l'època. New York Public Library, Vinkhuijzen collection of military uniforms.

"Para que Vds. Puedan formarse una idea del modo de hacer la guerra que esta gente tiene, les diré que en la última semana la faccion de Baldrich, fuerte de 400 hombres, anduvo en solas once horas el camino que media entre Valls y el Prat, veintitres horas, ó lo que es lo mismo, dieziocho leguas aproximadamente".[366]

Mentre tenia lloc aquesta expedició, la reina confirmava a Posas, Montserrat i tots els seus oficials els càrrecs que el capità general Manuel de la Concha els havia reconegut i es deixava obert el termini per tramitar administrativament la formalització d'aquelles revalidacions:

"Barcelona 14 de Diciembre = Sabemos que S. M. Ha confirmado los empleos de los oficiales de la columna del coronel Posas, segun los ha reconocido el Excmo. Sr. Capitan general, debiéndose empero acompañar los documentos correspondientes ó en su defecto lo que acerca de cada uno haya tenido S. E. presente á fin de que individualmente puedan revalidarse. Estos militares estan resueltos á trabajar con todas sus fuerzas para conseguir la pacificacion del Principado".[367]

Des d'aquell moment Jaume Montserrat va passar a ostentar oficialment el càrrec de comandant de cavalleria de l'exèrcit, amb grau de tinent coronel, que interinament exercia des del canvi de bàndol. Durant un primer temps tant ell com els seus homes formaven part del batalló d'en Posas, però poc després en Montserrat i els seus genets serien incorporats al 1r. regiment de caçadors de cavalleria "Montesa", al que definitivament van quedar adscrits.[368]

---

[366] La Esperanza, del 29 de desembre de 1848. P. 2.

[367] *El Postillón*, del 17 de desembre de 1848. P. 2 i *El Heraldo*, del 19 de desembre de 1848. P. 3.

[368] Aquest regiment es va crear al Puerto de Santa María l'any 1706, en plena Guerra de Successió pel coronel borbònic Luis Galindo y Lasso de la Vega, de qui va dur el nom durant un primer temps. L'any 1734 el va canviar pel de Montesa, denominació que excepte en alguns intervals ha conservat fins a l'actualitat. Ha estat de guarnició en nombroses ciutats espanyoles i ha participat en la Guerra de Successió, Guerres d'Itàlia, Setge de Ceuta, Guerra de Successió Austríaca, Guerra dels Set Anys, Guerres Napoleòniques, Guerra de la Independència, Guerres Carlistes, Campanya de Cuba i Guerra Civil Espanyola, en la que fou una de les unitats que es van revoltar a Barcelona i foren derrotades per les forces populars el 19 de juliol. Des de la seva fundació ha passat per pràcticament tots els instituts de l'Arma de Cavalleria: Línia, Lleuger, Caçadors, Llancers, Dragons, Blindat, Cuirassat Lleuger i Cuirassat. Des de 1965 està de guarnició a la plaça africana de Ceuta.

Val a dir, però, que d'entre tots els cossos de l'exèrcit, les unitats de cavalleria eren les mereixedores del pitxor predicament possible per part del conjunt de la població:

"...«Era mes dulen que un soldat de acaball». Expresión que usan en Cataluña para encarecer la maldad de alguno".[369]

NOVES FUGIDES A LA FACCIÓ. LA REACCIÓ D'EN MONTSERRAT

Havent tot just tornat de la seva fugaç expedició a Tarragona, Montserrat i els seus homes van continuar a les comarques barcelonines la tasca de perseguir sense treva la guerrilla. Darrera d'aquest objectiu, les seves passes es van encaminar aquest cop cap a la veïna localitat de Sant Cugat del Vallès, en la que van pernoctar.

Però no tots els homes a les seves ordres estaven plenament d'acord amb el paper que ara els tocava jugar. Hi havia entre ells bastants que encara enyoraven la facció, especialment un dels oficials, de sobrenom Pardal[370], el qual havia estat fent darrerament una tasca sediciosa a favor de la deserció i de la tornada a la guerrilla. Aquella nit, mentre descansaven, i abans de desplegar-se contra l'enemic, ell i un cert nombre de seguidors es van revoltar:

"No quiero dejar de comunicar á vds. el resultado que á nuestros hombres dió el tan cacareado batallon de cazadores 1º de Cataluña, formado de los pasados de Posas.
Este batallon, que segun la voz pública, habia costado bastante caro, salió de ésta en persecucion de sus antiguos compañeros de armas; mas, á las pocas horas de marcha, y al ir á desplegar guerrillas, se insurreccionó, y después de maltratar y dejar sin gorro al poblre teniente don N. Salvatella, sastre antes de ser faccioso, y hoy oficial de nuestro ejército, y de haber hecho huir solo y atortolado al gefe Monserrat, enderezó sus pasos hácia las facciones, y con otro abrazo los angelitos ex-arrepentidos, deshicieron el abrazo del Bruc. ¡Cuántas cosas perdidas!".[371]

En tenir notícia d'aquella deserció comesa per una part dels seus homes, Jaume Montserrat va reunir immediatament els que encara li eren fidels i va sortir en la seva persecució:

"*Una parte de los individuos presentados con Monserrat, seducidos por algunos de sus oficiales villanos y perjuros, y aprovechando la ocasion de estar durmiendo, se escaparon anoche* [17 de desembre de 1848] *de S. Cugat, donde se encontraban alojados.*
Sabemos que Monserrat, justamente resentido por el indigno comportamiento de sus subordinados, salió inmediatamente con el resto de su gente que le permaneció fiel, en persecucion de los traidores de quienes ha jurado vengarse. Asi lo espresa el citado gefe en una comunicacion muy sentida que acerca de este suceso ha elevado á la autoridad superior".[372]

---

[369] NOGUÉS Y MILAGRO, Romualdo: *Aventuras y desventuras... Op. Cit.,* P. 45.

[370] Pardal va tornar a la facció i es recullen accions seves al Baix Llobregat durant els primers mesos de l'any 1949. A les acaballes d'aquesta guerra, el 8 de maig de 1849, i arran de la derrota al Vallès de la facció de Baliarda per les forces del coronel González, es va comunicar la captura i mort d'aquest guerriller. En parlen: *El Heraldo*, de l'11 de maig de 1849. P. 2, *La Época*, del 14 de maig de 1849. P. 2, o *La Esperanza*, del 14 de maig de 1849. P. 3, entre d'altres.

[371] *La Esperanza*, del 23 de desembre de 1848. P. 2.

[372] *El Postillón*, del 20 de desembre de 1848. P. 2, *El Clamor Público*, del 22 de desembre de 1848. P. 2 i *El Heraldo*, del 22 de desembre de 1848. P. 2.

Quan els va trobar, després d'una breu lluita va poder dominar-los i fer que uns quants dels fugitius, de grat o per força, tornéssin amb ell a les files governamentals. Alguns altres ho farien també poc temps després:

"Acabamos de saber que Monserrat, siguiendo á los que villanamente le habian abandonado, segun ayer decíamos, logró alcanzarles y batirles, uniéndose en el acto doce de los de á pié y rescatando otros tantos caballos, cinco de estos con ginete. Los fugados eran 18 de caballería y 20 de infantería, de lo cual resulta que quedaron ya poquísimos, y son menos todavía, si se atiende que cinco de los seducidos, se han presentado al comandante militar de Manresa, espresando que habiendo conocido que Pardal, uno de los oficiales, les habia traidoramente engañado, se presentaban deseosos de seguir prestando sus servicios á la Reina á las órdenes de Monserrat".[373]

No tot van ser desercions, però. També hi va haver guerrillers que, a l'inversa dels anteriors, van abandonar la facció per anar a incorporar-se a les files de la reina sota les ordres de Posas y Montserrat. Tal és el cas d'un petit grup de fugitius provinent de la partida de Josep Borges, l'arribada dels quals va suposar un lleuger pedaç al descrèdit creixent que anaven acumulant:

"A Posas y Monserrat se les han presentado y unídose á sus fuerzas nueve mozos procedentes de las gavillas de Borges. Estos aseguran que al saberse lo de Posas entre la gente que iba con Cabrera, hubo cierta revoltina, sobre todo en la espresada gavilla del Borges, compuesta en casi su totalidad de adictos á la persona de Posas, á quienes fué dificil contener".[374]

A poc a poc, els destins de Posas i Montserrat es van anar separant. El primer, destinat al Vallès, directament sota les ordres del dur brigadier barceloní Manuel Lassala Solera[375], i el segon a les immediacions de Barcelona, com a comandant de la guarnició destacada a la vila de Sarrià. Cadascun d'ells operaria de preferència a les comarques que, pel seu passat guerriller, millor coneixia, i semblava que tots dos estaven intentant fer mèrits per tal de consolidar les seves respectives posicions dins del bàndol en el que ara es trobaven lluitant. La premsa s'en feia ressò:

"El coronel Posas desplega tambien mucha actividad y va poniendo su batallon en buen estado; no siendo menos digna de elogio la fuerza de caballeria de Montesa, que siempre en los encuentros con el enemigo no queda la última para batirse".[376]

EL COMBAT DE SANT CUGAT[377]

---

[373] *El Popular*, del 23 de desembre de 1848. P. 4 i *Diario Constitucional de Palma*, del 25 de desembre de 1848. P. 3.

[374] *Diario Constitucional de Palma*, del 20 de desembre de 1848. P. 2.

[375] Aquest individu va tenir el trist honor de passar a la història per haver fet afusellar a Sevilla, 8 anys més tard, 82 joves d'aquella capital andalusa integrants d'una partida liberal que havia estat capturada per l'exèrcit a la localitat malaguenya de Benaojan.

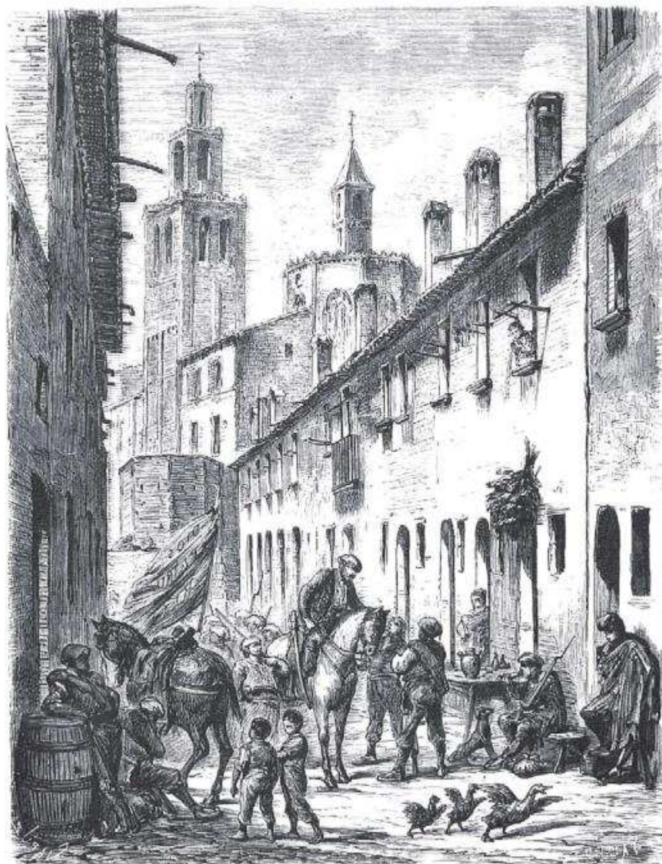
[376] *La España*, del 24 de gener de 1849. P. 2.

[377] El relat dels enfrontaments que es descriuen en aquest episodi ha estat extret de les següents publicacions: *El Heraldo*, del 14 de gener de 1849. P. 2, *La Esperanza*, del 15 de gener de 1849. P. 3, *El Popular*, del 15 de gener de 1849. P. 3 i *La España*, del 16 de gener de 1849. P. 2. També en parla: ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit., P. 210.

Mentrestant, les partides republicanes de Francesc Baliarda, Gabriel Baldrich i Antoni Escoda seguien movent-se per les comarques properes a Barcelona.

La tarda del dissabte 6 de gener de 1849, a la part alta del massís del Garraf, els guerrillers de la gavella d'Antoni Escoda havien tingut un encontre amb la columna governamental de Vilafranca que manava l'extremeny Ruperto de Gasset y Mesina, segon comandant del 3r batalló del Regiment d'infanteria Sòria número 9.

L'enfrontament fou desfavorable als homes d'Escoda, i es va saldar amb cinc ferits, dos d'ells de gravetat, i la captura de dos presoners. Després, els guerrillers van fugir d'aquell escenari sense que la tropa els perseguís.

Partida rebel al carrer de la Creu, de Sant Cugat, el primer d'aquella població que es trobava venint de Cerdanyola pel sector de llevant. Al fons es distingeix clarament la part posterior del monestir. Gravat de Tomás Carlos Capuz y Alonso (1834-1899) sobre dibuix de Tomas Padró i Pedret (1840-1877).

L'endemà, de matinada, van ser vistos per damunt de Martorell i, després, també els veieren quan creuaven el Llobregat a l'alçada del pas de la barca de Sant Boi.

Havent tingut el general Larrocha coneixement d'aquests moviments, va donar ordres urgents al coronel Ignacio Plana y Moncada, cap de la columna de Molins de Rei, de que marxés a trobar aquella partida rebel, per a la qual cosa podia comptar amb el reforç d'algunes de les forces que estaven a Barcelona, com podien ser tres companyies del regiment d'infanteria del Rei número 1 i algunes unitats de cavalleria dels regiments de Sagunto i Santiago així com del terç en el que es trobava Jaume Montserrat.

El coronel Plana va recollir aquelles tropes de reforç i a les dues de la tarda va sortir amb elles des de Barcelona cap a Molins de Rei, on es van reunir amb la seva columna, i allà va esperar fins les 9 del vespre per tal emprendre la marxa cap a Sant Cugat del Vallès, on sospitava que s'havia dirigit la gavella fugitiva.

Un cop ja iniciada la marxa, i acostant-se a aquella localitat vallesana, el coronel Plana va dividir en dos les seves forces. Ell, amb la meitat dels seus efectius es va encaminar a unes cases properes a Sant Cugat, el nom de les quals no ha trascendit, i on cabia la possibilitat de que els rebels s'haguéssin pogut adreçar amb la intenció de passar-hi la nit. L'altra meitat dels seus homes, dirigits pel capità graduat de comandant Santiago García, es va dirigir directament cap al centre de Sant Cugat, duent a l'avantguarda com a guia a Jaume Montserrat i els seus genets de la guarnició de Sarrià.

Va ser aquest darrer grup, el que guiava Montserrat, el que va sorprendre la partida rebel, formada per uns 150 homes, que es trobava en ple centre de la població de Sant Cugat.

El tiroteig fou fortíssim, i va acabar amb la fugida dels guerrillers, que es van dispersar per tota la serra després d'haver tingut 4 morts i 52 presoners en aquell combat. El propi Escoda es va poder salvar saltant des d'una finestra i fugint amb sis dels seus homes que el protegien. A més, van quedar en poder dels governamentals nombrosos pertrets dels guerrillers, com armes, equipatges i cavalleries.

Després d'aquell daltabaix, una part dels dispersos guerrillers, al seu pas per les immediacions de Molins de Rei, encara va ser perseguida per una companyia de soldats pertanyents a aquell destacament.

Aquella desfeta va influir en l'ànim de molts d'aquells guerrillers, produint diverses desercions. A Sant Boi, per exemple, es van presentar demanant ser indultats sis d'ells que eren veïns d'aquella localitat: Josep Balletbó, Feliu Farràs, Magí Valls, Dídac Petit, Josep Puig i Esteve Puigdengola.[378]

EL DESCONTENT DELS MILITARS

No obstant el manifest afany de cooperació que Pons, Posas, Montserrat i altres antics caps del matiners posaven en els seus nous càrrecs dins de l'exèrcit de la reina, es podia copsar que el grau d'acceptació d'aquesta nova situació per part d'aquells que ara eren els seus companys d'armes no es corresponia, ni de bon tros, amb l'esforç que, aparentment, ells estaven esmerçant. Hi havia entre els militars amplis sectors que rebutjaven aquesta situació per tot el que de greuge comparatiu els suposava, i les seves opinions no quedaven només a nivell de passadissos de caserna, sino que trascendien i s'escampaven entre el conjunt de la població. Valguin com exemple aquests dos retalls de sengles publicacions del moment:

"¿No es una irritante injusticia el entregar incondicionalmente brillantes columnas á los Pep del Oli, Caletrus, Posas y otros ex-cabecillas, á las pocas horas de su presentacion, mientras se desconfia un año y otro de hombres que todo lo han sacrificado al triunfo del trono y de la libertad? ¡Nada se duda de los acérrimos y eternos enemigos de estos respetables objetos, y se teme confiar el mando de una compañia ó de un batallon á un oficial de reemplazo que tal vez ha dado pruebas inequívocas de valor y de lealtad!
¡Y entretanto gimen en la inaccion y en la penuria mas desconsoladora, oficiales con cuya hoja de servicios se considerarian muy honrados tantos gefes superiores, tantos generales improvisados en campañas de plazas y calles!".[379]

"...Nunca, por ningun concepto hubiéramos llevado la condescendencia con los carlistas arrepentidos hasta el punto de darles mandos de importancia en perjuicio de militares fieles y pundonorosos. En vez de entrar con ellos en negociaciones cuando capitaneaban partidas de bandoleros, como llama el Heraldo á las facciones carlistas, los hubiéramos puesto en la alternativa de rendirse á discrecion ó sucumbir al filo de la espada. Sin que sea nuestro ánimo ofender á los Pep del Oli, á Posas y á otros que ahora mandan tropas de la Reina, no nos parece que acredita mucho la fuerza de un gobierno esa distincion concedida á enemigos

---

[378] CODINA I VILÀ, Jaume: *Guerrilles i guerrillers a Sant Boi.* Dins *Guerrilles al Baix Llobregat....* Op. Cit, PP 189 – 190.

[379] *El Genio de la Libertad*, del 18 de gener de 1849. P. 4.

poco temibles, mas bien como resultado de un convenio que como prueba de aprecio y confianza".[380]

EL COMBAT DEL PASTERAL: LA DARRERA GRAN BATALLA D'AQUELLA GUERRA[381]

El gros de les forces rebels d'orientació carlista, manades pel general Ramon Cabrera i el brigadier Marcel·lí Gonfaus (a) Marsal, estaven sent greument acossades per les forces governamentals. El 10 de gener van tenir a les Planes d'Hostoles un enfrontament amb la brigada comandada per Juan José de Hore[382], formada per un miler d'homes, a conseqüència del qual s'havien hagut de retirar cap Amer. L'endemà, un atac de les forces del general Ramon Nouvilas Ràfols[383], procedents del castell de Figueres, els van obligar a retirar-se en direcció a Susqueda.[384]

Situats a Susqueda, un contingent de montemolinistes sota les ordres de Marsal guardava el pont de fusta que feia poc havia estat construït a l'indret del Pasteral en substitució de la destruïda barca que permetia el pas del Ter, quan el 26 de gener va ser atacat per una força d'uns 1.300 homes i 50 cavalls, procedent de Girona, al front de la qual anava el coronel Felipe Ruiz Ruiz[385], comandant de la columna de Santa Coloma de Farners.

Malgrat la forta resistència que li van oposar els homes de Marsal, les forces del comandant Ruiz aconseguiren passar el pont i ocupar-lo, no sense haver tingut nombroses baixes, entre elles la pèrdua d'un escamot de 20 homes que va ser fet presoner.

---

380 *El Clamor Público*, del 10 de febrer de 1849. P. 1.

381 El relat d'aquest enfrontament ha estat extret de les següents publicacions: *El Heraldo*, del 3 de febrer de 1849. P. 2, *El Popular*, del 4 de febrer de 1849. P. 1, *El Genio de la Libertad*, del 4 de febrer de 1849. P. 4, *La Esperanza*, del 5 de febrer de 1849. P. 3, *El Católico*, del 5 de febrer de 1849. P. 6, *La Esperanza*, del 8 de febrer de 1849. P. 3. PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales...* Op. Cit., Volum 2, PP 101-106. ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon...* Op. Cit, P. 160-161. FLAVIO, E., Conde de X***: *Historia de Don Ramon Cabrera*. Tomo II. Est. Tipográfico-editorial de G. Estrada. Madrid, 1870. PP 463-467. i RAMS I RIERA, Emili i TARRÉS I TURON, Josep: *La batalla del Pasteral (1849)* A *Quaderns de la Selva, 11*. Centre d'Estudis Selvatans. Santa Coloma de Farners, 1999. PP 161-190.

382 Juan José de Hore, ascendit posteriorment a brigadier, moriria cinc anys més tard, el 20 de febrer de 1854, quan encapçalava a Saragossa la sublevació del regiment de Córdova, de caràcter demòcrata i progressista, que seria el preludi de la revolució de juliol d'aquell mateix any, la qual posaria fí definitivament al govern del partit moderat i catapultaria Espartero a la presidència del consell de ministres.

383 Anys després d'acabada aquesta guerra, va participar en la revolució de 1868 i va ser nomenat capità general de Catalunya, càrrec que exercí fins l'any 1872 i que va compartir amb el de senador per la província de Múrcia. Quan l'any 1872 va esclatar la tercera guerra carlina, passà a ser cap de l'exèrcit del Nord, i posteriorment, l'abril de 1873, va ser nomenat per Pi i Margall ministre de la Guerra. Destinat a Catalunya, va ser vençut i capturat pel carlista Savalls a Castellfollit. Durant la restauració va estar confinat a Mallorca i a les Canàries entre 1875 i 1879. Va morir a Madrid l'any 1880.

384 Gaceta de Madrid, del 18 de gener de 1849. P. 1.

385 Posseïdor de la Creu de Sant Hermenegild des de l'any 1847, el comandant Felipe Ruiz Ruiz ja era brigadier l'any 1852. El 1855 ascendí a mariscal de camp i passà a ocupar el càrrec de governador militar de Girona. L'any 1856, quan O'Donnell va disoldre les corts posant fi al bienni progressista, Felipe Ruiz es va sublevar a Girona, però, abandonat per les seves tropes, es va haver de refugiar a França, éssent desposseït del seu càrrec, honors i condecoracions. El 17 de febrer de 1857, com a conseqüència d'una amnistia general, va ser rehabilitat, retornant altre cop al servei de les armes.

En aquell moment, des del seu quarter general establert a la propera localitat d'Amer, va arribar Cabrera amb més forces montemolinistes i ràpidament va manar que els homes de Marsal creuéssin el riu per tal de sorprendre pel darrera els soldats governamentals, cosa que van fer, obligant així a les forces de Ruiz a dispersar-se, abandonant la seva conquesta. Quan s'estaven reagrupant foren atacats per la cavalleria carlista, però la providencial arribada de la nit els permeté, a l'empara de la foscor, eludir-la i retirar-se a l'agregat de Plademunt, terme de la Cellera, on es van fer forts i resistiren l'atac de les forces conjuntes de Cabrera i Marsal.

La matinada del 27 de febrer, quan els assetjats homes del comandant Ruiz estaven envoltats per les forces montemolinistes i aquestes començaven a calar foc a les cases que els protegien, es produí l'arribada de la columna del coronel Nouvilas, formada per 1.700 homes, 100 cavalls i equipada amb artilleria.

Mentre una part dels carlistes mantenia el setge a les cases de Plademunt, la resta, comptant amb el reforç del que quedava encara de les sever forces que estaven a Amer i d'un batalló de voluntaris d'Olot, es va afanyar a plantar cara als que acabaven d'arribar, entablant-se un combat aferrissat, que finalment va ser resolt pel foc dels canons governamentals, els quals van causar greus pèrdues al bàndol montemolinista i els va forçar a recular.

En el fragor del combat, i mentre Ramon Cabrera intentava reorganitzar els seus homes en retirada, rebé una greu ferida de bala a la cuixa dreta, la qual cosa va precipitar el final del combat, que va acabar amb la retirada de les forces rebels cap Amer i Mieres.

Després d'aquesta batalla, encara hi hauria a Catalunya una certa activitat montemolinista, com podrem veure, però aquesta anirà caient progressivament en un franc declivi fins arribar al final de les hostilitats.

LA FESTA DE SANTA EULÀLIA, A SARRIÀ

Després de la victòria obtinguda sobre la partida d'Escoda en el combat de Sant Cugat, Jaume Montserrat i aquells dels seus homes que hi havien participat s'havien tornat a reintegrar al destacament de Sarrià, del que en Montserrat n'era el comandant.

Aliè al descontent que, com hem vist, regnava entre amplis sectors de l'exèrcit per l'estatus que gaudien els antics capitostos rebels, en Jaume Montserrat, alhora que complia amb el seu comès de comandant militar d'aquella guarnició, disfrutava al mateix temps de la nova posició social que el seu càrrec li reportava.
Així, entre els cercles locals que ara podia freqüentar es trobaven influents sarrianencs com l'hisendat Josep Bosch i Canet, alcalde de la població, amo de can Canet de la Vila i propietari dels terrenys on la dècada anterior havia estat bastida la plaça de Sant Vicenç de Sarrià, o el també hisendat Joan Margenat i Salvany, la persona més influent de tot Sarrià, nebot de l'anterior, hereu de can Margenat i síndic d'aquell municipi.[386]

Així va arribar el dilluns dia 12 de febrer.

En tal data, i seguint una tradició pietosa iniciada vers l'any 635 per l'abat Quirze i represa l'any 877 pel bisbe Frodoí, cada any se celebra la festivitat de Santa Eulàlia, màrtir

[386] Sobre les estructures de poder al Sarrià d'aquella època, vegeu els diversos estudis al respecte de TOSCAS I SANTAMANS, Eliseu, i en especial: *Sobre la qüestió política local a mitjan segle XIX. Aproximació a l'estudi de les relacions entre els poders locals i l'ajuntament al municipi de Sarrià en 1840-1856*. Dins *Estudis d'Història Agrària* núm. 9. Barcelona, 1992. PP. 14-126.

barcelonina que a més de ser patrona de la capital del Principat, ho és també de Sarrià, vila on es trobava la capella construïda l'any 1463 en el lloc que se suposava que havia estat residència de la santa.

Temps després, l'any 1578, els caputxins alçaren al seu costat un monestir, el primer edificat per aquest orde a la Península, conegut pel nom del "Desert de Sarrià", Aquest convent fou la casa-noviciat dels caputxins catalans i comptà amb un bosc ajardinat amb fonts i escultures de terracuita endegades per fra Jaume dels Sants que suscitaren l'admiració del rei Carles IV i la família reial quan l'any 1802 visità els caputxins. Cada any, per celebrar la festivitat de Santa Eulàlia, es feia una processó des de la vila fins al Desert per tal de complir un antic vot del poble.

Aquest monestir havia estat destruït com a conseqüència de la bullanga de juliol de 1835,:

"... y lo dia 27 encara continuàban en portar frarots ganduls en las Dresanas y Siutedela, que los trobaben per las casas y altres en las casas de putas; y en estos dia[s] treyen las monjas dels combens y aparadaren la[s] yglésias y combens dels frerots y monjotas y anaba segín, però, la gent mol aritada; y est dia aribà al tirano jeneral Llauder y al poble cridan "mori Llauder" y marxà cap a Mataró y allí tembé lo bolían matar als gias, però los boluntaris de Mataró lo salbaren y marxà cap a Granollés y Bich".[387]

El solar i les ruïnes del que havia estat aquell convent van passar a ser patrimoni de l'estat, fins l'any 1842 en que foren venudes, o més aviat cedides, a l'italià Enrico Misley,[388] qui va restaurar aquella finca, convertint-la en la seva residència:

"Aquest senyor, ab un amor i perseverancia ecsemplars, va anar transformant aquellas ruhinas, convertintlas, á copia d'ecsagerats gastos, en una elegant torre d'istiu, i si bé va modernisar aquells jardins, va tenir lo bon gust de conservar tots los arbres seculars que s'havian salvat de las passadas vicisituts. Per fi, la finca va convertirse en una de las torres mes visitadas y mes hermosas de'ls encontorns de Barcelona".[389]

Tot i que amb la destrucció del monestir i la secularització d'aquella finca ja no tenia lloc la tradicional processó en la manera abans esmentada, el dia de Santa Eulàlia, com a patrona de Sarrià, seguia sent motiu d'una gran celebració, tant en el seu aspecte religiós i solemne com en el festiu.

A Barcelona, les festes s'iniciaven el dia de la vigília amb les Vespres i Matines a la catedral, convenientment guarnida, a les que assistia un nombrós grup de fidels. L'endemà, dia principal de la festa, hi havia ofici solemne a càrrec del bisbe, amb l'assistència de tots els membres de l'Ajuntament.. En acabar, sortia del portal major una processó en la que l'imatge de Santa Eulàlia era portada sota tàlem. Per la tarda, un cap acabades les Vespres, es cantava un oratori.

---

[387] ANÒNIM: *Diari personal*. Fragment recollit per CORTIJO ASTUDILLO, Daniel a *Altres Barcelones* (http://altresbarcelones.blogspot.com/2007/11/al-tirano-basa.html) lectura del 27 de febrer de 2011.

[388] Nascut a Mòdena a 1801 i mort a Sarrià a 1863, Enrico Misley va ser un advocat d'idees carbonàries i afiliat a la masoneria que estava molt relacionat amb els principals líders polítics europeus. Juntament amb el també carbonari Ciro Menotti i el príncep Francesco I, havia intentat una sublevació de caràcter liberal a Mòdena, la qual va ser descoberta i sufocada per l'exércit papal. El príncep es va tirar enrere i Menotti va acabar sent executat. Després d'això, Misley va venir a Barcelona, establint-se a Sarrià, on llevat d'alguna breu tornada a Itàlia, va residir la resta dels seus dies.

[389] La Vanguardia, de l'11 de juliol de 1894. P. 3.

Els oficis religiosos es prolongaven durant un periode de tretze dies, en commemoració del mateix nombre de martiris patits per la santa. Aquests es celebraven amb lluïment tant a cases particulars com a diferents temples barcelonins.[390]

Per la tarda, era costum arrelada entre els barcelonins anar a Sarrià a divertir-se, éssent un dels principals atractius el poder menjar botifarres fresques, ja que Sarrià, a l'igual que Sant Gervasi, gaudien del privilegi de poder matar porc per la seva festa major, és a dir, abans de quan era permès a tothom de matar-ne. Molts barcelonins anaven a la festa de què parlem atrets pel goig de poder menjar carn de porc fresc abans que matessin a la ciutat. Moltes cases de pagès, i d'altres, per la festa feien com d'hostal i venien, a preus molt exagerats, mongetes amb botifarra o amb llom de porc, a la gran gentada que hi acudia a berenar.[391]

El trànsit de viatgers cap a Sarrià estava assegurat. L'any 1849, segons Laureà Figuerola, els carruatges que cobrien el trajecte Sarrià-Barcelona, i a la inversa, feien, en conjunt, 56 viatges diaris i transportaven, també diàriament, 672 viatgers.[392]
"El dia de Sta. Eulalia es la fiesta mayor de Barcelona. Nunca mejor que en este dia puede notarse la diferencia y hacerse la debida comparación, yendo al vecino pueblo de Sarriá donde tambien es fiesta mayor y se celebra la del santo del dia. Aquellos vecinos dan treguas á sus tareas diarias y hay funcion en la parroquia, y procesion, y bailes en salones y entoldados, esméranse los socios en el adorno de ellos, y en una palabra, despues de la funcion religiosa bailan hasta que vuelve Dios á amanecer".[393]

Per tothom, l'esdeveniment rei de la festa de Sarrià era, sens cap dubte, el ball. Tot un ritus social institucionalitzat, els matissos del qual ens són finament definits pels aguts redactors del "Libro verde de Barcelona":

"El que crea que todos los que van á esos bailes se divierten no está en lo cierto, y si alguno se figura que todos van con el objeto y la esperanza de divertirse, tampoco entiende del negocio una palabra. Los maridos, por ejemplo, ni van para divertirse ni lo han soñado siquiera, pues aun cuando el baile de suyo fuese capaz de proporcionarles ese bien, se lo convierte anticipadamente en amargura y espinas el presupuesto que quince dias antes les presenta la señora esposa, del gasto que esa funcion hace necesario. Las madres no se divierten tampoco, por varias causas que ellas saben perfectamente. Suelen las tales ocupar la sala en el primer término, y aunque las mas preferirian indudablemente estar en la cama, han hecho el sacrificio de ir allà para que les diviertan la hijas, y con el objeto de ver si la tinta que las luces derraman en los rostros de las niñas, el calorcito de la sala, el olor de las esencias y los demás alicientes que por allí revolotean, emboban á este ó al otro hombre de bien que le vendrá á la rapaza como á nosotros cincuenta mil compradores del Añalejo. Esas madres son aquellas ya maduras y que estan fuera de combate, las cuales no abandonan la

---

[390] RIERA I MORA, Anna: *Les festes religioses en el regnat de Carles III: El cas particular de Barcelona (1770-1785)* A *Pedralbes: Revista d'història moderna*. Núm. 8 (2). Departament d'història moderna de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 1988. P. 609.

[391] AMADES I GELATS, Joan. *Costumari català. El curs de l'any*. Volum V. Salvat editores, SA i Edicions 62, SA. Barcelona, 1983. P. 139.

[392] FIGUEROLA I BALLESTER, Laureà: *Estadística de Barcelona en 1849*. Imprenta y librería politécnica de Tomás Gorchs. Barcelona, 1849. P. 201.

[393] CORTADA I SALA, Joan i DE MANJARRÉS I DE BOFARULL, Josep: *El libro verde de Barcelona. Añalejo de costumbres populares, fiestas religiosas y profanas, usos familiares, efemérides de los sucesos mas notables acaecidos en Barcelona, noticia de la instalacion de sus establecimientos y corporaciones de toda clase, con una proporcion de zarandajas mas, unas formales y otras alegres, y algunas que no son alegres ni formales*. Imprenta de Tomás Gorchs. Barcelona, 1848. PP 62-63.

silla en toda la noche, murmurando un rato, quejándose mutuamente de sus dolencias, contando partos y amamantamientos, y no perdiendo de ojo á la muchacha, porque todavía recuerdan las cosas que les dijeron en los bailes de su tiempo, y las travesuras de que fueron testigos si nó actrices. Esta respetable porción delos concurrentes la reputan por cosa que está de sobra todos los que bailan y muchos de los que miran".[394]

No cal dir que al ball de Sarrià acudia la crema de la societat sarrianenca, i que també hi estava representada una gran part de la barcelonina. Al ball d'aquell any no hi va faltar, fins i tot, el flamant capità general Manuel de la Concha, el qual, fins i tot es va permetre opinar sobre l'influència negativa de les noves dances en voga en detriment de les que fins llavors havien estat tradicionals:

"El marquès del Duero, invitat d'honor a la festa major de Sarrià del 1849, va lamentar públicament que es ballessin tantas polkas y rigodones en comptes de la característica y preciosa contradanza de los pueblos de la provincia de Barcelona, conocida por el ball rodó".[395]

EL GREU INCIDENT DEL DIA 13 DE FEBRER[396]

L'endemà de la festivitat de Santa Eulàlia també era dia de celebracions, i durant tot el dia tornaria a haver-hi ball, tan lluit, si cal, com ho havia estat el de la jornada anterior.

Aquell dia era dimarts i tretze, dia de malastrugança per a molts, però Jaume Montserrat, que no era persona a qui aquestes coses l'amoïnessin en absolut, ni tan sols s'havia parat a pensar-ho i, ufanós, es preparava per anar també al ball d'aquest dia, al que hi pensava acudir, a més, juntament amb certa acompanyant femenina d'extracció no gaire selecta, a la que darrerament havia començat a freqüentar.

Poc podia pensar en Jaume Montserrat que aquell funest dimarts i tretze marcaria el punt d'inflexió d'aquella prometedora carrera que tot just acabava de començar, i que a partir d'aquell moment tot passaria a ser per a ell un continuat declivi.

A mig matí, juntament amb la seva parella i altres acompanyants, en Jaume Montserrat es va presentar al saló on tenia lloc el ball per tal d'afegir-se a la festa, però l'acollida que els hi fou dispensada, especialment a les dones que anaven en el seu grup, no va ser tal com ell s'ho podia haver esperat, ja que tot just havien entrat a la sala on se celebrava el ball, quan determinats sectors del públic assistent van manifestar d'una manera força ostensible el seu rebuig envers aquelles dones que havien vingut en el grup d'en Montserrat i en especial a la seva acompanyant, treient a colació la seva, segons deien, poc clara procedència i condició, fins aconseguir que aquelles dones que havien acabat d'entrar fossin expulsades de la sala.

En Montserrat s'indignà tant per aquest fet que va marxar prometent-se que això no quedaria així, cosa que va complir tot seguit.

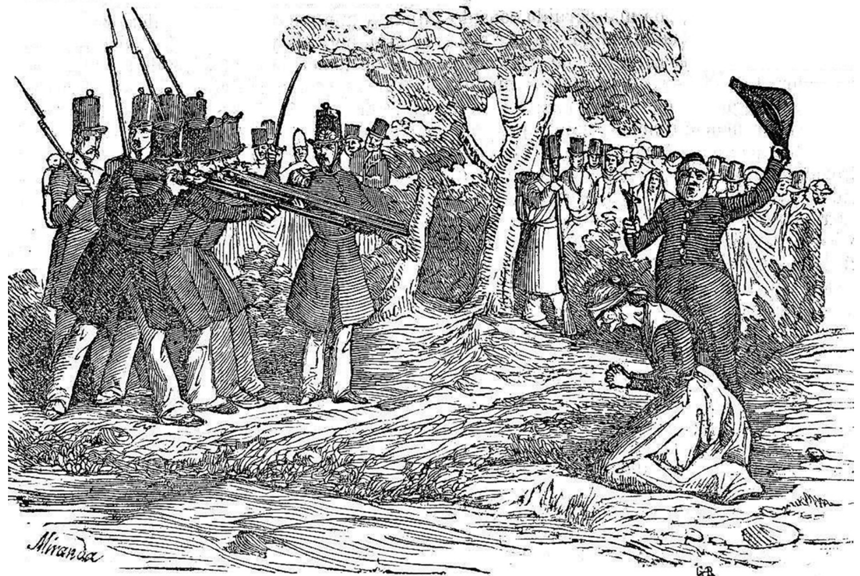
[394] Id., PP 49-50.

[395] CAPDEVILA I CAPDEVILA, Joaquim i GARCIA LARIOS, Agustí: *La festa com a vehicle de sociabilitat i d'expressió política.* Dins *La festa a Catalunya.* Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1997. P. 3.

[396] A més de les diverses cites puntuals, el present capítol ha estat extret de les següents publicacions: *La España*, del 20 de febrer de 1849. P. 1, *El Clamor Público*, del 22 de febrer de 1849. P. 1, *La España*, del 23 de febrer de 1849. P. 4 i *La Esperanza*, del 23 de febrer de 1849. P. 4, entre d'altres.

"...el 13 de febrero último se celebró en Sarriá la fiesta mayor á la que asistió un concurso inmenso, celebrándose con baile público, en el que con motivo de haberse creido sospechosas unas mugeres que se hallavan en la reunion, dispuso la autoridad local espulsarlas del salon de baile. Parece que estas mugeres tenian relaciones con Monserrat; y aun se dice que una de ellas devia ser su esposa, y resentido sin duda de dicha disposición se presentó á la una de la tarde con tropa de infant[a] *y caballeria en la calle donde esistia el salon del baile, e hizo presas á tres mugeres y al paisano José Ramon que se hallaban vendiendo dulces en mesas ambulantes, y las condujo á la carcel, sin contar para nada con las autoridades locales".*[397]

Deixant-se portar per la seva còlera, l'indignat Montserrat agafà una de les dones detingudes, de nom Mariana Cañaveral, també coneguda per La Mònica, que havia estat la principal instigadora d'aquell incident, i va començar a donar-li cops amb el seu sabre, fins deixar-la nafrada. Després d'això la va fer dur al mig de la plaça i allà va fer formar un quadre amb els seus soldats amb el previsible objecte d'afusellar-la, i va fer venir fins allà el vicari de la parròquia per tal que la confessés i li donés les absoltes

Escamot de soldats a punt d'afusellar una dona. Dibuix de Manuel Miranda Rendón (1800-1879).

Alguns testimonis presencials d'aquests fets van anar a corre-cuita a avisar les autoritats locals del que estava passant a la plaça, i immediatament hi va acudir el tinent d'alcalde primer Salvador Vinyals[398], seguit dels demés membres del consistori i d'altres personalitats de la vila. Després d'estar una bona estona intentant que en Montserrat reflexionés, en Vinyals va aconseguir que aquest cedís finalment i dessistís d'executar aquella pobre dona.

"Se dió curso al teniente Alcalde Dn Salvador Biñals, de que Monserrat queria fusilar una muger en la plaza á la que desde luego se dirijió y vió que la tropa de aquel formaba cuadro, y tenia dentro á una de las presas y una silla preparada, hallandose el vicario tambien en el mismo punto; y haviendose presentado allí los alcaldes é individuos del Ayuntamto., pudieron contener la barbarie intentada por Monserrat".[399]

---

[397] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Documents 9-14 *(Tribunal Supremo de Guerra y Marina Núm. 21. Informe...*). Fulls núm. 10 i 11.

[398] El fuster Salvador Vinyals Ximenes era membre d'una influent família sarrianenca. El seu germà Joan era el procurador de les monges clarisses del convent de Pedralbes. Salvador Vinyals va ser membre del consistori durant set anys, formant part de quatre governs municipals diferents. D'ell ens diu Josep Fiter i Inglès al volum 5 de l'*Enciclopèdia Moderna Catalana*, editada per Gallach l'any 1913: "Remarcable veï de Sarriá a mitjans del sigle XIX, que havia assolit renóm per les seues iniciatives, haventse mostrat als cárrechs que havia desempenyat, enlairadors propósits pera el deixondiment d'aquella població propera a Barcelona".

[399] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Documents 9-14 *(Tribunal Supremo de Guerra y Marina Núm. 21. Informe...*). Full núm. 11.

La premsa, escandalitzada per aquests fets, s'en feu ressò, i va publicar la següent crònica, en la que atribuïen els fets al dia següent al que en realitat van tenir lloc:

"BARCELONA 15 DE FEBRERO. = Ayer, mientras se estaba celebrando en el vecino pueblo de Sarriá la fiesta mayor, donde es costumbre reunirse un inmenso gentío tanto de esta capital como de las poblaciones mas inmediatas, un suceso desagradable y escandaloso por demas vino á turbar el júbilo y la satisfaccion de que se hallaban poseidos los ánimos de la multitud que por tan plausible motivo acudiera solícita á dicho pueblo.
Parece que el ex-cabecilla Monserrat, actual comandante de la fuerza destinada á guarnecer aquel punto, al entrar en el salon de baile acompañando á su esposa, hubo de sentir vivamente que algunas jóvenes hablasen en términos no muy comedidos de las cualidades y defectos de su cara mitad, por lo que, dejándose arrastrar por la impetuosidad de su carácter, hizo conducir á la plaza á una de las mugeres que á su juicio habia hablado mas alto y hecho público ciertas circunstancias de su vida pasada, y allí, puesta la infeliz enmedio de un cuadro hecho por su gente, sin forma alguna de proceso y á vista de un numeroso concurso que no podia dar crédito á tan bárbaro procedimiento, iba á ser pasada por las armas despues de recibidos los auxilios espirituales, cuando la municipalidad en cuerpo y varias personas notables de la poblacion, se presentaron en el lugar dispuesto al horrible sacrificio, llevándose la víctima salpicada con la sangre que arrojára por la nariz y la boca. La desventurada, conducida á su casa en brazos de sus deudos y amigos, se cree habrá dejado ya de existir, opresa del mas fiero y espantoso vértigo.
Es imposible describir la indignacion que ha producido en los ánimos el escandaloso atropellamiento que fiel y circunstancialmente acabo de denunciar á Vds. La opinion publica está clamando para que la autoridad castigue con mano fuerte al autor de tan arbitrario y despótico proceder, persuadiéndole que no es lo mismo estar sometido al trono constitucional de doña Isabel II, que asolar el pais acaudillando gente mal avenida con todo sistema de órden".[400]

Menystenint totes les reaccions que aquell fet havia despertat arreu, Jaume Montserrat es va reincorporatornar al seu lloc de comandament com si res no hagués passat. Bén poc podia imaginar llavors les dramàtiques conseqüències que es desprendrien d'aquest fet, ni suposar que aquella violenta reacció seva d'un instant arruinaria completament el prometedor futur que llavors encara tenia davant seu.

TEMPTATIVA SEDICIOSA A TORÀ[401]

La tasca dels agents governamentals i la pròpia desmoralització de molts sectors dels quadres montemolinistes propiciaven les cada cop més nombroses defeccions que es produïen en el sí del bàndol rebel. Un d'aquests moviments sediciosos tingué lloc en aquestes mateixes dates a la segarrenca vila de Torà de Riubregós, entre els mateixos membres de l'Estat Major del capitost carlí Josep Borges.

La partida de Borges, després d'haver estat esquivant les columnes del coronel La Rocha, de Bep de l'Oli i del brigadier Contreras, es trobava el dia 13 de febrer a Torà. Cap a les 8 del matí, un grup dels seus oficials, encapçalat per un dels subalterns del propi Borges, es va

[400] *El Clamor Público*, del 20 de febrer de 1849. P. 1, i *La Esperanza*, del 20 de febrer de 1849. P. 3.

[401] El present capítol ha estat extret de les següents publicacions: *El Clamor Público*, del 18 de febrer de 1849. P. 3, *El Católico*, del 19 de febrer de 1849. P. 8, *La Esperanza*, del 19 de febrer de 1849. P. 3, *El Observador*, del 23 de febrer de 1849. P. 1, ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra*... Op. Cit., PP. 223 – 224 i PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales*... Op. Cit., Volum 2, P. 110.

presentar a la casa on ell s'hostatjava i li van manifestar que, per ordre expressa de Ramon Cabrera, quedava destituït i que l'havien de dur, lligat, a la seva presència.

La notícia de la detenció es va estendre ràpidament entre la tropa que ocupava Torà, que, sorpresa per aquest fet, va envoltar l'edifici. Quan els oficials van sortir duent lligat en Borges, aquest, en mig d'una gran tensió, dirigí una encesa arenga als seus homes reafirmant la seva inquebrantable fidelitat a la causa montemolinista, al temps que denunciava la tèrbola intriga de la que estava sent víctima.

En arribar a aquest punt, els seus soldats, tot menyspreant el risc que suposava el contradir una pretesa ordre de Cabrera, el van interrompre i es van llançar sobre els que el duien près, alliberant-lo immediatament.

Un cop recuperat el comanament de les seves tropes, Josep Borges va fer detenir tots els oficials que havien estat involucrats en aquella temptativa sediciosa (entre 15 i 25, segons les fonts consultades) i els va fer afusellar a la Plaça de Torà.

JAUME MONTSERRAT, OBJECTIU DELS SEUS ANTICS CAMARADES?[402]

Encara que cada cop més esllanguida, la guerra continuava, i altres partides guerrilleres ocupaven amb les seves accions l'espai que havien deixat Jaume Montserrat i els seus homes. Fins i tot, en algunes d'aquestes accions, els escenaris i els objectius es repetien:

"Leemos en El Barcelonés del dia 18: Ayer en San Feliu una fuerza de sublevados se apoderó de algunos caballos de los carruages que pasaban.- Parece que Cabrera vuelve a estar entre la faccion". [403]

Al mateix temps que es produïa el cop de mà de Sant Feliu, i d'una manera totalment independent, una nombrosa força guerrillera de signe republicà, formada pels membres de les partides de Baliarda, Baldrich i Escoda, es va aproximar al Pla de Barcelona des de Collserola, entrant per la part on conflueixen els termes d'Horta i Sant Gervasi de Cassoles fins atansar-se al terme de Gràcia, llavors barriada barcelonina.

Tot seguint el curs de la Riera de Vallcarca, van arribar a les immediacions de l'església de la Mare de Déu de Gràcia o dels Josepets, evitant ser vistos des de la propera masia de ca n'Alegre de Dalt. Allà el curs de la riera tombava lleugerament cap a ponent i rebia a partir d'aquell punt el nom de Riera de Cassoles. Van continuar el seu cami per l'esmentada riera fins arribar a la confluència amb la de Sant Gervasi, junt al solitari indret dels afores de Gràcia on es trobava la Creu Trencada, situada on la partió amb el terme de Sant Gervasi abandonava aquella riera i anava a seguir la Travessera.[404]

---

[402] A més de les cites puntuals, aquest capítol ha estat extret de les següents publicacions: El Católico, del 23 de febrer de 1849. P. 8, *La España*, del 24 de febrer de 1849. P. 1, *La Esperanza*, del 24 de febrer de 1849. P. 3 i ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra*... Op. Cit., P. 226.

[403] *El Católico*, del 23 de febrer de 1849. P. 8. La segona part d'aquesta breu notícia fa referència al restabliment de Cabrera de la greu ferida soferta al combat del Pasteral.

[404] Acudint al nomenclator actual, l'itinerari seguit per aquella força guerrillera va ser: avinguda de Vallcarca (fins l'any 2006, avinguda de l'Hospital Militar), plaça de Lesseps, avinguda del Príncep d'Astúries, unió amb la Via Augusta i plaça de Gal·la Placídia.

Arribats a aquest punt a dos quarts de nou del vespre, la força guerrillera es va aturar, emboscant-se. Tot seguit, els caps de les partides van seleccionar un escamot d'uns quaranta homes, fortament armats, que s'internarien a la població amb l'intenció de provocar algun fort aldarull que atregués les forces de la veïna guarnició de Sarrià, sobre les que pensaven caure.
Els atacants disposaven d'informació sobre la distribució a Gràcia dels mossos d'esquadra i dels membres de la ronda de seguretat, i les seves primeres pases van anar destinades a neutralitzar-los.

Un cop dins de la vila els homes es van dispersar en grups més petits. Sis o set d'ells es van adreçar a la botiga de Miquel Pujadas, situada en el número 8 del Carrer Gran, amb l'objecte de capturar dos mossos d'esquadra que s'hi hostatjaven allà. Un d'ells, que estava jugant amb els fills de l'amo, va rebre dues ferides, i l'altre, que era sots-caporal, els va plantar cara i aconseguí arrebatar l'arma d'un dels agressors, éssent finalment capturat i evadint-se poc després. Un altre grup atacà una casa del carrer de la riera de Sant Miquel, on va sorprendre un altre mosso. En altres punts els guerrillers van capturar tres membres de la ronda municipal i van ferir greument un quart mosso.

Com a conseqüència d'aquests enfrontaments, la campana de la casa forta va començar a tocar a sometent, éssent secundada per les de les altres poblacions veïnes, mentre els veíns es tancaven dins de les cases.

Donada l'alarma, y no havent-se presentat la tropa de Sarrià com esperaven, davant la possibilitat de que vinguéssin forces considerablement superiors procedents de Barcelona, els guerrillers, que havien perdut un dels seus d'un tret al ventre i un altre, de nom Josep Fortuny, que va desertar, van optar der deixar Gràcia i retirar-se cap a Sant Gervasi per continuar en direcció al Llobregat.

La premsa dels dies següents apuntava la possibilitat de que l'objectiu principal d'aquell atac podia haver estat la captura d'en Montserrat:

"... Parece que dicha partida estaba protegida por unos 300 hombres que habia en las inmediaciones de la Creu trencada, donde se hallaban los cabecillas, y que su objeto era apoderarse del gefe Monserrat; pero su plan salio frustrado teniendo que emprender una precipitada fuga al toque de somaten que se dejó oir inmediatamente no solo en dicha poblacion, si que tambien en todos los pueblos inmediatos, tomando la faccion el camino de San Gervasio".[405]

ELS GUERRILLERS A LA COMARCA. COMBAT A GAVÀ

Ja hem vist com després de la incursió que van efectuar a Gràcia, els guerrillers republicans havien marxat cap al Llobregat.

Havent tingut coneixement d'això, el coronel Ignasi Plana, cap de la columna de Molins de Rei, la qual el 3 de gener havia vist incrementats els seus efectius amb la incorporació del primer batalló del regiment d'infanteria Jaén núm. 41[406], va sortir immediatament al seu encontre. La premsa del moment ens dóna detalls del pas d'aquesta partida per les poblacions de la comarca, amb la columna militar trepijant-los els talons:

---

[405] *La Esperanza*, del 23 de febrer de 1849. P. 3.

[406] MARTIN PRIETO, Luis: *Heráldica e historiales del ejército. Infantería.* Vol. II. Servicio Histórico Militar. Madrid, 1969. P. 239.

"MOLINS DE REY 19 de febrero.
A las ocho de la mañana de este dia hemos visto pasar cerca del puente de esta villa en direccion de San Vicente, las facciones de Baldrich, Escoda, Baliarda, Sala y Pardial, en número de 300 hombres. Llegado que hubieron al mencionado pueblo, celebraron una especie de consejo verbal para juzgar al cabecilla Salvat, que conducian preso, acusado de malversador de caudales, y de haberse apropiado el cargo de recaudador de contribuciones. Parece que fue sentenciado á ser pasado por las armas, y aun se trató de que fuese ejecutado en el acto; pero como temiesen la procsimidad de la columna del señor Planas, desistieron de su propósito por entonces para llevarlo á efecto, segun digeron en el pueblo de San Feliu de donde es natural el sentenciado. A las nueve evacuaron el pueblo llevándose atados á Salvat, á un indultado, y á uno de seguridad; y una hora despues vimos la vanguardia de la columna que casi á la carrera marchaba en su persecucion despues de una jornada de seis horas".[407]

Poc més tard, la columna de Molins de Rei els atrapava a Gavà, lliurant amb ells un combat en el que els rebels tingueren la pitjor part:

"La columna de Molins de Rey que manda el coronel don Ignacio Planas, ha dado alcance el 19 á la faccion de Baldrich, Escoda, Baliarda y otros cabecillas que con 300 republicanos se hallaban en Gabá, causándoles algunos muertos, ocho prisioneros, rescatando á tres individuos de la ronda municipal de Gracia que llevaban presos, y poniendo á la referida gavilla en completa dispersion en los ásperos montes de Begas y Garraf. La tropa salió de Martorell, y tuvo que ir cuasi al trote durante cinco horas".[408]

LA FALLIDA OFENSIVA REPUBLICANA DE NARCÍS D'AMETLLER[409]

A l'igual que el mes de juny anterior havia tingut lloc la gran entrada de carlins des d'Oceja, amb el propi Cabrera al seu front, per aquest temps, i atès que després del combat del Pasteral no havia hagut cap altra operació carlista d'envergadura i que entre les partides que quedaven en peu de guerra al Principat predominaven les de signe republicà, va tenir lloc la pretesa gran entrada de republicans procedents de l'exili, tant de temps esperada per molts dels lluitadors de tal signe que operaven a l'interior.

Al seu front, i amb el títol de "Capitán General del Ejército Libertador de Cataluña", anava el brigadier Narcís d'Ametller i Cabrera, que l'any 1843 havia estat el líder militar de la Jamància, secundat per un altre veterà lluitador progressista, l'intendent Miguel de Joarizti y Tubin, antic administrador de rendes de la província de Girona.

---

[407] *El Observador*, del 27 de febrer de 1849. P. 1.

[408] *El Popular*, del 25 de febrer de 1849. P. 1, i MARTÍNEZ I RIBA, Carles: *Accions guerrilleres a Castelldefels i Gavà durant el segle XIX* A *Guerrilles al Baix Llobregat*.... Op. Cit, P. 313, on aquest mateix fet és breument descrit dos cops consecutius com si es tractés de dos fets diferenciats. També s'en fa una breu menció a ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra*... Op. Cit., PP. 226-227 i a SÁNCHEZ I AGUSTÍ, Ferran: *Carlins i bandolers*...Op. Cit., P. 271

[409] A més de les cites puntuals, el present capítol ha estat extret de les següents publicacions: *La España*, del 14 de febrer de 1849. P. 1, *El Observador*, del 14 de febrer de 1849. P. 3, *El Popular*, del 23 de febrer de 1849. P. 4, *La Esperanza*, del 23 de febrer de 1849. P. 3, *El Clamor Público*, del 24 de febrer de 1849. P. 4, ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra*... Op. Cit., PP 222-223, PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales*... Op. Cit., Volum 2, PP 108-109 i PI I MARGALL, Francesc i PI I ARSUAGA, Francesc: *Historia de España en el Siglo XIX*. Tomo II. Miguel Seguí, editor. Barcelona, 1902. PP 817-818

L'objectiu d'aquesta incursió consistia en contactar amb les principals partides montemolinistes que ja estaven operant a l'interior i, tots plegats, endegar una ofensiva que hauria d'haver estat definitiva per tal que la guerra adquirís un caire favorable al seu bàndol.

Després d'haver entrat per la Vajol, les forces de Narcís d'Ametller, a les que s'havia acabat d'unir la partida que liderava Josep Molins, es van presentar a les 8 del matí del 6 de febrer a Banyoles, població de la que el propi Ametller era originari, i on 40 joves es van incorporar immediatament a les seves forces. Poc després s'hi va presentar un contingent de guerrillers carlins dirigit per Marcel·lí Gonfaus (a) Marsal, el qual, en veure Ametller, el va abraçar efusivament, confraternitzant tot seguit les seves respectives formacions.

Des d'allà van anar plegats en direcció a Amer, on es van separar els dos contingents, marxant els carlins cap a la comarca de la Selva i els republicans a muntanya, cap a la part de la Garrotxa i l'Empordà.

Mentrestant, coneixedors d'aquesta incursió, i havent tingut notícia dels moviments dels rebels, les forces governamentals van passar immediatament a l'acció. El capità general Manuel de la Concha, que es trobava a Vic dirigint els treballs de construcció d'una línia de torres de telegrafia óptica, ho va deixar tot i va reunir les forces de què disposava a la zona per sortir al seu encontre, enviant el coronel Echagüe a reforçar la divisió de la província de Girona. També, des d'aquella capital, va sortir el general Francisco de Lersundi a trobar els republicans.

Poc després es produïa un enfrontament entre els homes d'Ametller i les forces governamentals que dirigia el cap dels terços de Tortellà. De resultes d'aquest combat, que fou desfavorable als guerrillers, una part d'ells fou capturada, i la resta, dispersa, va tornar a internar-se en territori francès per la Muga.

Dos dies més tard, Ametller, amb el que quedava de les seves forces, reduïdes ara a prop d'un centenar de guerrillers, va intentar una segona entrada, aquest cop pel Coll dels Horts, des d'on es van dirigir cap a Requesens tot seguint la carena.

El marquès del Duero va encomandar aquest cop la persecució dels republicans al general Francesc Mata i Alós, que va sortir el dia 13 de Figueres amb quatre companyies de caçadors. Una d'aquestes companyies, la que dirigia el tinent coronel comandant del batalló de caçadors de las Navas núm. 14, Juan González Lafont, els va sorprendre creuant el pont dit d'Espanya en el punt fronterer dels Vinyars. Després d'haver entablat combat amb els rebels els va poder fer nou presoners, entre ells l'intendent Joarizti. Al dia següent, les forces dels generals Mata i Lersundi queien sobre la resta dels republicans i els derrotaven a l'alçada del Ras del Coll de Requesens, causant-los set morts i quaranta presoners, entre els que es comptava el cap de partida Josep Molins. Atès que aquest combat va tenir lloc a la mateixa línia fronterera, alguns d'aquests guerrillers van ser capturats pels governamentals dins de territori francès, en una flagrant violació de la sobirania de l'estat veí.

Els pocs guerrillers que quedaven van fugir internant-se en territori francès, però allà foren també capturats, aquest cop per les forces locals. Ametller, fet presoner a la rossellonesa localitat de Sureda juntament amb altres 33 guerrillers, fou dut a la ciutadella de Perpinyà .

L'endemà, des de Figueres, el capità general de Catalunya feia públic el següent comunicat:

"Excmo. Sr.- Acabo de recibir en este momento que son las ocho de la noche, parte del resultado de la batida que los generales don Francisco de Mata y Alós, mi gefe de E. M., que

hice salir de esta en el dia de ayer, y don Francisco Lersundi, han dirigido sobre los restos de las facciones de Ametller y Molins.
Alcanzadas estas en las alturas del Ras del Coll de Requesens por el general Lersundi, han dejado sobre el campo siete muertos y cuarenta prisioneros, contándose entre estos últimos el titulado brigadier Molins, segundo de Ametller, y cinco ó seis oficiales.
Ametller con el resto de la fuerza se ha refugiado á Francia.
Lo que manifiesto á V. E. para su conocimiento y demas efectos,- Dios guarde á V. E. muchos años. Cuartel general de Figueras 14 de febrero de 1849,- Manuel de la Concha".[410]

Aquella esperada gran incursió republicana que havia d'haver estat el detonant d'una sublevació general, va quedar, com hem pogut veure, desarticulada i desfeta en molt pocs dies, tot just una setmana. Encara hi hauria alguna activitat durant un cert temps, però la guerra, després del combat del Pasteral i de l'estrepitós fracàs d'aquesta ofensiva republicana, ja estava completament abocada a la seva fi.

LA DETENCIÓ

Aliè a les reaccions que havia despertat el violent comportament que tingué durant la festa major de Sarrià, Jaume Montserrat continuava en el seu lloc de comandant del destacament militar d'aquella vila, i aprofitava tot el seu temps lliure de servei per gaudir d'un lleure que pràcticament no havia pogut disfrutar gairebé mai.

El diumenge 25 de febrer de 1849, el nostre personatge, vestit amb el seu flamant uniforme de comandant del regiment de cavalleria de Montesa, va anar a Barcelona.

Després d'haver dinat va estar fent un agradable passeig per la Rambla fins poc després de les cinc, en que va pensar que ja era hora de tornar cap a Sarrià, i es va dirigir, Rambla amunt, cap a la llavors nova porta d'Isabel II, feta obrir pel marquès de Novaliches després d'haver autoritzat l'enderrocament de la caserna d'artilleria que hi havia en el lloc on temps abans estigueren els Estudis, l'antiga universitat que va donar nom a aquell sector de la Rambla.

Aquella porta, oberta a expenses de l'erari municipal i d'algunes aportacions de particulars, havia estat inaugurada el 15 d'agost de 1847, diada de la Mare de Déu d'Agost, patrona de Gràcia, pel mateix marquès de Novaliches, el qual va comptar en aquella ocasió amb la presència de quatre companyies del regiment de València amb la seva banda de música, una guàrdia d'honor de granaders del regiment del Rei, també amb banda de música, i un esquadró de cavalleria de Montesa[411], la mateixa unitat que ara estava sota les ordres de Jaume Montserrat. Era una portella peatonal que permetia descongestionar el trànsit que habitualment venia col·lapsant el veí portal de l'Àngel, a l'altra banda del qual, ja fora de la muralla de Barcelona, es podien prendre els carruatges que duien cap a Gràcia o Sarrià.

L'historiador i polític coetani Josep Coroleu i Inglada ens dóna així la seva visió d'aquell indret:

"El único progreso que hasta entonces se había conseguido era la apertura de una puerta que se denominó de Isabel II al extremo de la Rambla, en un punto donde había estado el

[410] *La España*, del 21 de febrer de 1849. P. 1

[411] PI I ARIMON, Andreu Avel·lí: *Barcelona antigua y moderna, ó Descripcion é historia de esta ciudad desde su fundacion hasta nuestros dias.* Vol. 1. Imprenta y librería politécnica de Tomás Gorchs. Barcelona, 1854. P. 337.

cuartel de artillería. Era una salida muy angosta y entre dos paredes aspilleradas por la cual entraba muy apretado el gentío al caer la tarde de los días festivos, deteniéndole en una estrecha plazuela donde terminaba aquel paso una nube de empleados del resguardo y de la policía que registraban los bultos, inspeccionaban los bastones para cerciorarse si eran de los prohibidos por contener estoque, etc.
Allende estas tapias empezaba el glacis y allí se estacionaba una multitud de tartanas y ómnibus cuyos conductores caían como una jauría de perros en caza sobre los cuitados que salían de la ciudad, ensordeciéndoles con sus gritos, asiéndoles del brazo y llevándoles poco menos que á viva fuerza á tomar asiento en sus poco limpios y desvencijados vehículos".[412]

Ignorant que el tinent general Ramon de la Rocha y Duji, segon caporal de la capitania General de Catalunya i futur capità general del Principat,[413] davant les contínues pressions que rebia per part d'amplis sectors de la seva pròpia gent, havia ordenat ja la seva detenció, en Jaume Montserrat s'encaminava cap aquella porta amb la intenció d'agafar algun vehicle que el tornés a Sarrià. Va arribar-hi a dos quarts de cinc de la tarda, i allà mateix el van aturar quatre mossos d'esquadra que, apostats, l'estaven esperant.

La premsa del moment ens dóna detalls de l'arrest:

BARCELONA 26 DE FEBRERO = A las cinco y media de la tarde de ayer fué preso por cuatro mozos de escuadra el ex-cabecilla Monserrat en el portillo de Isabel II, en el momento en que se dirigia al vecino pueblo de Sarriá, donde estaba la fuerza de su mando. Al apoderarse de su persona, uno de los mozos iba á quitarle el sable, cuando él mismo se despojó del cinturon y se lo entregó sin oponer resistencia á la orden que se le habia intimado.
La circunstancia de ser dia festivo, así como la de regresar mucha gente del campo mientras tenia lugar la captura, hicieron que llamase la atención de la multitud en términos que la reducida fuerza que custodiaba al ex-cabecilla, sin duda para evitar que el pueblo indignado contra su persona cometiese algun atropello, torció al embocar la Rambla por la calle de Roca, dirigiéndose precipitadamente al cuartel de los mozos de Escuadra, situado en los pisos bajos del palacio del capitan general, donde lo encerraron.
En el acto de ser preso, Monserrat iba vestido de uniforme de primer comandante de caballeria de Montesa. A lo que parece, en la mañana de hoy ha sido trasladado a la Ciudadela en cuya fortaleza estará aguardando las órdenes de la superioridad. La desgraciada mujer, conocida en esta capital por la Mónica, que fué víctima en el pueblo de Sarriá de su bárbaro procedimiento, no ha muerto todavía; hállase postrada en un estado el más triste y lastimoso".[414]

L'EMPRESONAMENT A LA CIUTADELLA

"¿Veis una torre gigantesca y ruda
que con el cielo á cuestas se levanta,

[412] COROLEU I INGLADA, Josep: Memorias de un menestral de Barcelona. 1792-1864. Tipografia de la Vanguardia. Barcelona, 1901. PP 311-312.

[413] Ramon de la Rocha ascendiria a capità general de Catalunya aquell mateix any de 1849, succeïnt en el càrrec a Manuel de la Concha e Irigoyen, marquès del Duero.

[414] *El Clamor Público*, del 6 de març de 1849. P. 3. Altres versions més reduïdes d'aquesta mateixa notícia es poden trobar a: *La Esperanza*, del 3 de març de 1849. P. 2, *El Clamor Público*, del 3 de març de 1849. P. 3, *La España*, del 3 de març de 1849. P. 2, *El Popular*, del 4 de març de 1849. P. 1 i *El Observador*, del 7 de març de 1849. P. 1, entre d'altres.

y una ciudad que la contempla muda
sin poder respirar bajo su planta?

Esta torre es la torre ignominiosa
que muestra al catalan la Ciudadela...
en vano lloras Barcelona hermosa,
si es de piedra tu adusta centinela". [415]

Després d'haver estat una estona a la caserna dels mossos, on es van instruïr les primeres diligències, Jaume Montserrat va ser conduït a la Ciutadella, on ingressà aquella mateixa tarda.

Fou tancat en una cel·la de la torre de Sant Joan, una resta del que havia estat el monestir de Santa Clara, i que, des de la construcció d'aquella fortalesa entre els anys 1716 i 1719 fins el seu enderrocament el 26 de novembre de 1868 després del triomf de la Revolució de Setembre, va exercir les funcions de presó militar de Barcelona. En aquesta torre patiren cautiveri, entre molts altres, els patriotes barcelonins de 1809 o les nombroses víctimes del vesànic comte d'Espanya.

Al mateix temps que ell, també hi van entrar els guerrillers republicans que havien estat capturats al Coll de Requesens per les forces del general Lersundi:

"Barcelona 26 de Febrero. = Ayer tarde entraron en la Ciudadela escoltados por una gruesa partida de mozos de la escuadra, y alguna fuerza de tropa, los Sres. Molins, Jóaristi y gefes é indivíduos de los que sirvieron á las órdenes de Ametller".[416]

Poc temps duraria l'empresonament d'aquells republicans. El fet que la seva captura hagués tingut lloc a l'altre cantó de la frontera pesava molt, i podia arribar a ser la causa d'un indesitjat conflicte amb el país veí:

"De Perpiñan me escriben que de resultas de haber penetrado las tropas del general Concha en territorio francés, cuando la derrota de don Narciso Ametller, hicieron prisioneros á don José Molins y á sus compañeros: previendo el general Concha las reclamaciones que haria aquel gobierno, mandó á un oficial de estado mayor llamado Buenagua, á dar esplicaciones a aquel señor prefecto. La carta á que aludo es de fecha del 18 del corriente; se ignora todavía el resultado".[417]

Les gestions diplomàtiques entre els francesos, especialment el cònsul francès a Barcelona, i els governamentals van tenir, pel que es veu, un ràpid efecte. Ens ho confirmen aquestes dues cròniques:

"...En este tiempo el cónsul francés hizo reclamación de Molins, en el concepto de haber sido cogido en territorio frances, y el señor marques del Duero, siempre generoso, á pesar de las dudas que ofrecia el espediente, lo resolvió favorablemente, y dispuso se pusiera en libertad á Molins, dándole como deseaba el pasaporte para Paris; en este estado llegó el real decreto

[415] RIBOT I FONTSERÉ, Antoni: *La Ciudadela* (fragment), dins de *Poesías escogidas*. Imprenta del Tiempo. Madrid, 1846. P. 95.

[416] *El Postillón*, del 28 de febrer de 1849. P. 2.

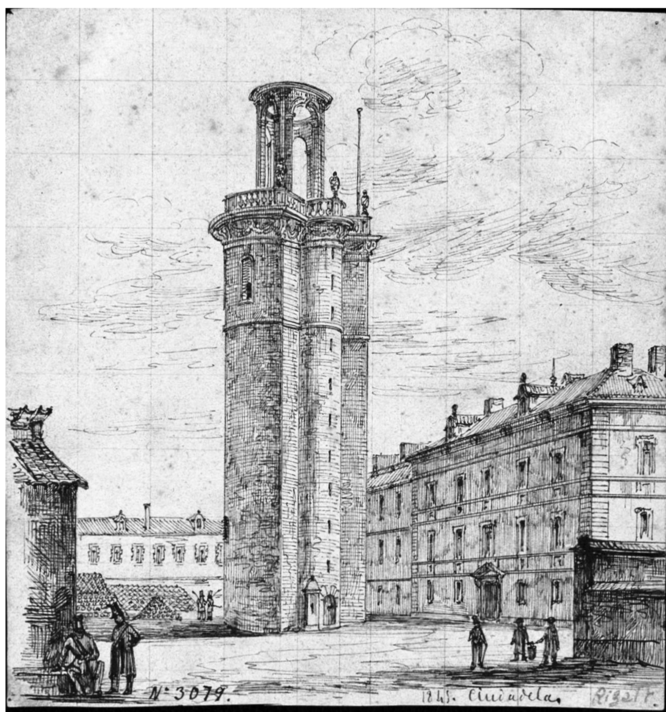
[417] *El Clamor Público*, del 6 de març de 1849. P. 3.

de amnistia, y acogido á ella, se encuentra hoy paseándose por la ciudad, asi como su compañero Joaristi y otros, sin que nadie les incomode".[418]

"Barcelona 27 de Febrero. = D. José Molins y sus compañeros se pasean por esta á causa de haber sido reclamados por el señor cónsul francés, y mañana salen embarcados para Francia. Así me lo acaba de asegurar un sugeto digno de todo crédito".[419]

Molins i els seus, tot i que havien estat capturats amb les armes a la mà, s'escapolien gràcies a un tecnicisme que els era favorable. Cal també afegir que el manteniment de les bones relacions amb França influïa molt més en els ànims dels governamentals que l'afany de prendre repressàlies sobre uns enemics que ja havien estat sobradament vençuts.

Diferent sort va tenir en Montserrat. Detingut inicialment pel ja conegut acte d'abús d'autoritat que havia comès a Sarrià, un nou i gravíssim càrrec, atiat majoritàriament per amplis sectors dels militars de carrera que malfiaven d'aquell intrús, es va venir a formular aquest cop en la seva contra:

La torre de Sant Joan, a la Ciutadella, presó militar en la que va ser tancat Jaume Montserrat. Dibuix de Lluís Rigalt i Farriols (1814-1894).

"Dícese en esta que el célebre Monserrat ha sido preso, no por la tropelia de Sarriá, sino por habérsele interceptado una carta escrita á Baliarda, en la cual le ofrecia pasarse con su partida, asesinando antes á Posas".[420]

Aquesta acusació, que d'entrada ens podria haver semblat només un rumor sensacionalista esbombat per la premsa, sembla ser que tenia algun fonament, i en tal sentit es tindria en consideració posteriorment, durant el judici.

Mentre els republicans deixaven la Ciutadella per anar a trobar un refugi segur a l'estranger, Jaume Montserrat quedava reclòs dins dels seus murs en espera d'un judici que no es preveia gens favorable:

"Monserrat està en un calabozo de la ciudadela, sin duda se le formará causa desde luego, pues le tienen incomunicado y vigilado con tal rigor, que esta noche la ha pasado sin tener cama en que poder acostarse".[421]

[418] *La Época*, del 30 de juny de 1849. P. 3.

[419] *El Clamor Público*, del 6 de març de 1849. P. 3 i El Católico, del 7 de març de 1849. P. 8.

[420] Id.

[421] Ibid.

El següent fragment ens dóna una vívida imatge de com eren i en quines condicions estaven en aquell temps els calabossos de la Ciutadella, tal com ho devia estar aquell que va hostatjar Jaume Montserrat després de la seva detenció:

"Por una abertura de dos pies de largo y ocho pulgadas de ancho, que respiraba en la camisa de la muralla y parte de su terraplén entraban desvirtuados algunos reflejos de la luz del día y alumbraban tristemente un reducido espacio abovedado, húmedo y hediondo, sin más mueble que un mal tonel medio podrido del puro recojer las inmundicias de los presos que sucesivamente se habian consumido allí para acabar al fin en el patíbulo en los tiempos en que el sanguinario conde de España perseguía á los patriotas. De los oscuros ángulos de su bóveda colgaban anchas y gruesas telarañas cediendo al peso de la arena que se desprendía de la argamasa del techo, descompuesta por la continua humedad, y con las manchas pardas trazadas á la manera de mapas por la infiltración de aguas pluviales, formaban en el toldo de este lúgubre local una especie de matiz sombrío y repugnante que acaba de absorber la poca luz recibida por la angosta abertura. Divisábanse en las paredes, negras y viscosas de un aire siempre el mismo que ya habian respirado cien inquilinos, aquí dibujados con carbón, allá con un color como sangre, caldo ó zumo de alguna fruta, mas allá con la punta de un vidrio, ó de una navaja, paisajes, figuras, cabezas de animales, bosquejos obscenos, versos, retazos de prosa, espresiones de ternura, de rabia, de desesperacion, de aturdimiento, de sensualidad; nombres queridos, nombres de los presos con sus oficios y fechas de su prision, maldiciones, apóstrofes a los acusadores, y todo esto trazado por manos diferentes, bosquejado con mas ó menos felicidad, sin orden ni concierto, y formando como un mosaico palpitante, como una rebosadura espantosa de las paredes, que ya no podian absorber mas suspiros, lamentos, imprecaciones y apóstrofes de los presos. Tal era el calabozo donde habian sepultado tan arbitrariamente al pobre poeta los hombres que se daban á sí mismos el título de moderados, y que hacían ascos y aspavientos al oir los nombres de Danton, Saint-Just y Robespierre.
Cuando hubo mirado [...] *en el fondo de una mansion que hasta para un criminal es infame, solo, en mangas de camisa, sin dinero, sin una mala tabla ó pedazo de estera, donde guarecerse de la venenosa humedad del suelo en sus momentos de reposo, necesitó toda la grandeza de su alma para no sucumbir al peso de su infortunio".*[422]

Tancat a la Ciutadella des del 26 de febrer, i en espera de judici, no tornarem a tenir cap altra notícia de Jaume Montserrat fins al mes de setembre, en que serà jutjat per un consell de guerra d'oficials.

INTENT D'ASSASSINAR POSAS

No anava desencaminada del tot la premsa quan, en parlar dels autèntics arguments de fons que motivaren la detenció de Jaume Montserrat, feia referència a una certa temptativa d'assassinar Posas. En Jaume Montserrat podia o no haver estat vinculat a aquella trama, no han trascendit proves definitives en un o altre sentit, però el que és cert, és que per aquelles dates va aflorar un tèrbol assumpte que venia a palesar quin era l'abast del braç rancuniós de Cabrera.

La nit del divendres 16 de març, un dels assistents de Bartomeu Posas, convenientment conxorxat amb els agents de Cabrera, va atentar contra la seva vida pel procediment d'emmetzinar amb arsènic els seus aliments, consistents en un sobri plat de sèmola.

---

[422] MATA I FONTANET, Pedro: *El poeta y el banquero. Escenas contemporáneas de la revolución española*. Volumen IV. Imprenta del Constitucional. Barcelona, 1842. PP 21-24.

"El siempre infame Cabrera acaba de dar una prueba mas de los bellos sentimientos de moralidad y caballerismo que le distinguen.
No podia perdonar al coronel Posas el haber reconocido su error y haberse sometido al lejítimo gobierno de S. M., cuya causa es al presente la causa de la verdadera monarquía, de la única posible.
Pero como no podia vengarse como caballero, ha apelado a los medios de que se valen los asesinos y cobardes. Ha seducido y comprado á uno de los asistentes de Posas, quien por un vil precio prometió envenenar a su amo, como lo verificó, aprovechando la buena coyuntura de quedarse este en Sabadell de resultas de una indisposición. El veneno fué echado en el puchero, y quedaron envenenados, no solo Posas, sino tambien otros dos asistentes, que probaron tambien la misma comida.
Afortunadamente, si el crimen se llevó a cabo, no produjo los resultados que los asesinos se proponian, pues, por comunicacion que acabamos de recibir sabemos que Posas está absolutamente fuera de peligro, lo mismo que sus fieles asistentes, gracias a la prontitud con que les fueron suministrados los remedios.
Vean en este hecho los periódicos estranjeros que todavia se atreven a defender á Cabrera de la nota de asesino con que le designa en España la opinión pública, si este hecho, aun cuando no mediara otro alguno, (y median por desgracia tantos y tantos) bastaba para que el tigre del Maestrazgo mereciese aquella calificación".[423]

Més endavant, els mateixos diaris que havien publicat l'anterior crònica, concretaven detalls del fet de l'emmetzinament:

"Ya dije a Vds. ayer que habia sido envenenado el brigadier Posas. El hecho fué, segun se dice, que uno de sus asistentes, aquel en quien tenia mas confianza, puso el veneno en la sémola que debia tomar el primero: en el acto no la encontró buena, pero comió un poco, y a las dos horas de haberla tomado, le empezaron fuertes vómitos a él y a dos asistentes suyos que comieron de ella. Inmediatamente fueron a buscar médicos, quienes acudieron con prontitud para darle un calmante, y en seguida se reunieron los boticarios para hacer un escrupuloso analisis, y encontraron que habia en la sémola una onza de arsénico; afortunadamente por ser tanta cantidad obró al momento, produciendo vómitos cuantiosos, á los cuales probablemente deberá su salvacion.
El infame asistente huyó al momento con una pistola de dos cañones cargada. Tal infamia i villania, en todos tiempos debe ser castigada."[424]

UNA FRUSTRADA TEMPTATIVA D'ACABAR AMB LA GUERRA: LA DISSORTADA MORT DEL BARÓ D'ABELLA[425]

[423] *Diario Constitucional de Palma*, del 21 de març de 1849. P. 3, *El Heraldo*, del 22 de març de 1849. P. 2 i *El Genio de la Libertad*, del 27 de març de 1849. P. 2. També en parlen, d'una manera més resumida, *El Clamor Público*, del 21 de març de 1849. P. 3 i *El Observador*, del 22 de març de 1849. P. 2.

[424] Id.

[425] El present capítol ha estat extret de les següents publicacions: *El Popular*, del 4 de març de 1849. P. 1, *El Heraldo*, del 6 de març de 1849. P. 2, *El Clamor Público*, del 6 de març de 1849. P. 3, *La España*, del 7 de març de 1849. P. 1, *Diario Constitucional de Palma*, del 8 de març de 1849. P. 4, MAÑÉ I FLAQUER, Joan i MOLA Y MARTÍNEZ, Joaquín: *Historia del bandolerismo y la camorra en la Italia meridional*. Imprenta y librería de Salvador Manero. Barcelona, 1864. PP 433 – 450. AYGUALS DE IZCO, Wenceslao: *El tigre del Maestrazgo*... Op. Cit. PP 451 – 453. PI I MARGALL, Francesc i PI I ARSUAGA, Francesc: *Historia de España*... Op. Cit. P. 820, ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra*... Op. Cit., PP 228 – 229, PABLO DE CÓRDOBA, E.: *Historia de Don Carlos de Borbon*... Op. Cit., PP 423 – 424.

Tot i que des del combat del Pasteral l'empenta dels montemolinistes ja no era el que havia estat anteriorment, la seva força i arrelament encara eren considerables, i això augurava que encara podria passar bastant temps abans no arribés el final de la contesa.

Desitjant precipitar aquell estat de coses, el terratinent cardoní Josep de Calassanç d'Abat, de Subirà i Casades, baró d'Abella, en nom d'una pretesa associació de propietaris rurals anomenada *Germandat de la Concepció, associació de pajesos y propietaris formada baix la invocació de la Inmaculada Verge Maria* de la que ell mateix era el promotor, es va posar en contacte amb el capitost carlí Rafael Tristany, amb qui va intercanviar una certa correspondència per tal de concertar amb ell una entrevista.

L'objecte d'aquella entrevista hauria estat proposar-li en primera instància que entrés a formar part de l'esmentada associació, i ja des d'ella, convocar altres caps montemolinistes com Marsal i Borges per tal de celebrar plegats una conferència en el monestir de Serrateix, en el decurs de la qual estava previst que es resolgués definitivament el tema de continuar aquella guerra o donar pas a la pacificació del territori.

La resposta de Tristany va ser aparentment favorable a la realització d'aquella primera entrevista, que hauria de tenir lloc a la masia de la Serra, de Su, situada a la partió entre el Solsonès i el Bages, i a ella va acudir el 22 de febrer el confiat baró, acompanyat pels també cardonins Josep Serra i Francesc Casades.

Arribats a Su, foren informats que en Tristany els esperava a la propera localitat de Sant Just d'Ardèvol, on s'hi van adreçar tot seguit, però allà, en comptes de trobar-se entre amics, tal com el baró d'Abella s'esperava, ell i els seus companys foren detinguts per la gent de Tristany i lliurats al Gravat del Mancebo, caporal dels mossos d'Esquadra dels carlins, que els va fer lligar i els va dur fins a Sant Llorenç de Morunys, on es trobava en Cabrera. Els van mantenir lligats fins que van arribar a la masia de les Veces, al terme de Navés, al peu del formidable bastió carlí de Busa, on els van deslligar, i des d'allà van continuar fins a Sant Llorenç de Morunys, localitat en la que els estava esperant en Cabrera, hostatjat a casa del notari Domènec Corominas.

Presentat el baró al cap dels carlins, aquest li va mostrar la correspondència que havia creuat amb en Tristany, tot preguntant-li si la reconeixia com a cosa seva. Davant la resposta afirmativa del d'Abella, Cabrera no va dubtar en ordenar que l'infortunat baró fos afusellat, sentència que es va complir tot just tres hores després. Serra i Casades, els seus companys, foren conduits a Busa, on l'endemà van ser també passats per les armes.

LA GUERRA A LA COMARCA

Mentrestant, amb major o menor intensitat, la guerra continuava arreu del territori català, i la nostra comarca també era escenari d'incursions de partides guerrilleres de caire anàleg a les que abans havien protagonitzat les gabelles de Montserrat o Molins.

El 10 de març, pel que es veu, va tenir lloc prop de Molins de Rei un enfrontament entre una d'aquestes partides i les forces governamentals:

"Barcelona 10. A las tres de esta tarde se oia desde las inmediaciones de esta capital un vivo fuego de fusileria, y si el fuerte viento de levante que soplaba no era causa de alguna

equivocacion en la direccion del sonido, este fuerte tiroteo debe haber tenido lugar hacia la parte de Molins de Rey".[426]

El 19, en un enfrontament a Viladecans, la columna de Molins de Rei capturava el tinent Vicenç Sala, recaptador de contribucions per a l'Exèrcit Reial de Catalunya des de finals de gener:

"...El coronel Ignacio Plana, comandante de la columna de Molins de Rey, aprehendió en el pueblo de Vila de Camps al recaudador de contribuciones llamado Sala, dos facciosos y seis armas de fuego; habiéndose presentado implorando la gracia de indulto dos facciosos".[427]

Aquestes incursions dels guerrillers, encara que no fossin operacions de gran envergadura, motivaven que les diverses guarnicions de forces governamentals estiguéssin en tot moment en guàrdia, decidides a mantenir sota control les seves demarcacions i a intervenir quan calgués, requerint , de grat o per força, el suport de les autoritats locals, en especial en el que pertocava als subministraments. El 27 de març, l'alcalde de Sant Just rebia el següent ofici que li enviava Josep Bosch i Canet, el seu homòleg sarrianenc, tot seguint les instruccions concretes que havia rebut del marquès del Duero sobre el subministrament d'aigua i queviures a la unitat governamental que estava destacada a a la torre del telègraf de Sant Pere Màrtir:

"Alcaldia constl. de Sarriá = Para tratar del servicio de proveer de agua y comestibles al destacamento de S. Pedro Martir, según está prevenido por S. E., se les invita á V.V. para qe. se reunan en esta Secretaría el viernes próximo a las nueve de la mañana sin falta con el objeto de quedar entendidos en dho. Asunto. Dios gûe. à V.V. ms. as. Sarriá 27 Marzo de 1849.- Jose Bosch y Canet".[428]

No obstant el permanent estat de guàrdia de les tropes, les agosarades incursions de les partides rebels seguien sovintejant. Aquell mes de març, per exemple, acabava amb el segrest de Vicenç Cuyàs, alcalde de Les Corts per part dels homes de la partida republicana de Francesc Baliarda:

"Anoche mismo [31 de març de 1849] *el cabecilla Baliarda se ha corrido á este llano con unos doscientos hombres, y situándolos desde Sans hasta las Corts de Sarriá, ha penetrado en este último pueblo con ocho ginetes, y se ha llevado preso al alcalde del mismo. Es de advertir que Sans, lo propio que las Corts, distan solo poco mas de un cuarto de legua de estas murallas, de manera que no deja de ser audaz la correria de Baliarda, mayormente si se atiende á que hay algunas fuerzas establecidas en estas inmediaciones para proteger los pueblos, y que muy cerca de ellas pasarian las del mencionado cabecilla".*[429]

Aquesta tardana revifalla de la guerrilla, especialment al Baix Llobregat i Pla de Barcelona, feia sospitar a les autoritats que molts dels guerrillers que temps abans havien abandonat la lluita acollint-se als avantatges de l'indult, ara tornaven a militar en els rengles de la facció.

Per tal de tenir un control estricte sobre aquesta possibilitat i poder actuar en conseqüència, el jutge Juan Pío Torrecilla va enviar urgentment el dia 3 d'abril una apremiant circular als

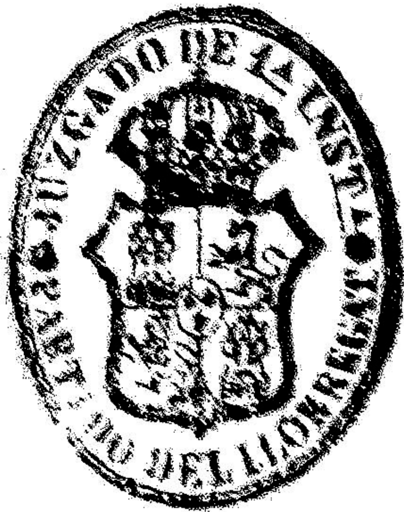
[426] *La Esperanza*, del 15 de març de 1849. P. 2 i *La España*, del 15 de març de 1849. P. 1.

[427] *La Esperanza*, del 24 de març de 1849. P. 3 i *El Clamor Público*, del 24 de març de 1849. P. 4.

[428] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1849-1850. Any 1849. Document núm. 41.

[429] *La Época*, del 7 d'abril de 1849. PP 2 – 3.

ajuntaments de tots els pobles que estaven sota la seva jurisdicció. Aquesta circular es va rebre a Sant Just Desvern l'endemà, a tres quarts de sis del matí, i deia així:
"D. Juan Pio Torrecilla Juez de 1ª instancia de S. Felio de Llobregat. Por el presente los Alcaldes Constitucionales delos pueblos al margen marcados, para dar cumplimto. á lo prevenido por el Excmo. Sor. Capitan Genl. de este Ejercito y Principado, en su Bando de 14 de Marzo ultimo, dentro el termino de tercero dia, remitiran á este Juzgado relacion nominal de los individuos de sus respectivas jurisdicciones que habiendo sido indultados se hayan vuelto á la facción: y otra relación por separado delos qe. se hallen en la poblacion habiendo sido indultados, y caso de no existir ninguno remitiran certificacion negativa continuando dando parte de los qe. fueren indultados en lo sucesivo y se vuelvan á la faccion: en la inteligencia que al que dejare de cumplimentarlo se le exigirá la multa de cincuenta ducados, francos para penas de cámara, sin perjuicio de ponerlo inmediatamente en conocimiento de dho. Excmo. Sr. Capn. Genl. advirtiendo que deberan recoger el oportuno resguardo del dia y hora en que reciban esta circular poniendo en conocimiento de este Juzgado cualquier estravio que sufra, tanto por haberse apoderado de ella los facciosos, como por cualquier otra causa.
Dado en Molins de Rey á 3 Abril de 1849. Juan Pio Torrecilla. Por su mandado Jose Ma. De Molina Esnô".[430]

Segell del jutjat de primera instància de Sant Feliu de Llobregat, al front del qual estava el jutge Juan Pío Torrecilla. Arxiu Històric de Sant Just Desvern.

També les tropes de la reina s'esforçaven en controlar aquest territori visitant regularment aquelles poblacions en les que no hi havia cap guarnició permanent. Els dies 2 i 3 d'abril va estar estacionada a Sant Just una unitat de cavalleria dels Tiradors d'Esparreguera comandada per Ramon Armengol, juntament amb una altra del batalló lleuger de Voluntaris d'Esparreguera sota les ordres de Tomàs Llauradó. Durant la seva estada, la palla i ordi consumits pels seus cavalls van anar per compte de l'erari municipal[431]. Cal recordar que aquestes unitats havien estat formades amb les forces guerrilleres que el passat desembre havien canviat de bàndol darrera dels seus caps Posas i Montserrat.

No eren els governamentals els únics que es movien lliurement i es permetien donar ordres als soferts consistoris comarcans. També els rebels ho feien, i les seves formes comminatòries i coercitives no tenien res que envejar de les que empraven els altres. El dia 12 d'abril, el santfeliuenc Ignasi Servat, capitost republicà amb grau de tinent coronel que ja portava un cert temps operant a la comarca, feia publicar a Sant Just el següent ban en el que ordenava prendre mesures per fer front a la decisió governamental d'allunyar de les places no fortificades els seus majors contribuents:

"D. Ignacio Servat Caballero de las Reales y Militares Ordenes de S. Fernando de 2ª clase, de la de Isabel la Catolica, de la de la Orden de Cristo, de la del toison de oro, y de la gran Cruz y placa de hierro de la Belgica, tente. Coronl. De Ynfa. y Comte. en Gefe de la Columna de operaciones de la prova. De Barcelona.
Bando

[430] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1849-1850. Any 1849. Document núm. 58.

[431] Id. Document núm. 122.

Conociendo los perjuicios que perjudicarian á los mayores contribuyentes de los pueblos abiertos el separarles con sus familias de sus casas y propiedades vengo en decretar lo siguiente.
Artº unico. Quedan en estado de bloqueo todos los pueblos fortificados hasta que vuelvan á su casa los mayores contribuyentes de los pueblos abiertos, sin responsabilidad ninguna. Los Alcaldes Regidores y Secretarios me seran responsables de hacer pasar este mi bando a los pueblos al margen anotados acusandose el recibo. Camp del honor á 12 de Abril de 1849. Ygnacio Serbat".[432]

INCURSIÓ DEL BRIGADIER DAMATO

El flamant brigadier Salvador José Damato i Mauri, ascendit a tal càrrec, tal com varem veure anteriorment, com a conseqüència d'haver desarticulat el juliol de 1848 l'intent de penetració montemolinista a Guipúscoa per part de José Julian de Alzáa, era en aquell moment el cap de la segona brigada de la segona divisió de l'exèrcit de Catalunya y comandant de la columna governamental amb base a Santa Coloma de Queralt. El teatre d'operacions d'aquella columna estava principalment centrat en les comarques tarragonines, i un dels principals capitostos rebels que també operava preferentment en aquell territori, i a qui en Damato se la tenia jurada, era el republicà Gabriel Baldrich Palau.

Fent gala un cop més de la seva prodigiosa mobilitat, ens trobem que a finals de març la partida de Baldrich havia deixat transitòriament la seva zona habitual i estava actuant a la nostra comarca al mateix temps que ho feien les partides dels també republicans Antoni Escoda i Francesc Baliarda:

"Los centralistas al mando de Baldrich, Escoda y otros en número de unos 400 estaban en la mañana del 23 en San Andrés de la Barca; detuvieron un Omnibus de la carrera de Martorell; preguntaron si iban militares y contestando que solo habia un asistente con su amo le dejaron pasar sin ulterior resultado".[433]

Pocs dies després, Damato, que encara s'estava movent per Tarragona, va començar a dirigir-se al seu encontre. Així, el dia 4 d'abril ja estava al Vendrell:

"Vendrell 4. Acabo de saber por personas recien llegadas de esa, que Baldrich con una fuerza de doscientos hombres estaba en Ordal, mientras la columna del señor Damato se encontraba en esta y la de Villafranca en Arbós".[434]

Mentrestant, les partides republicanes campaven per la comarca. El 13 d'abril la gavella de Baliarda donava un cop de mà al Prat:

"Ahora que son las seis y media de la mañana, se ha presentado en este pueblo el cabecilla Baliarda con una fuerza de 40 hombres sin contar las abanzadas que ha dejado desde la barca del pueblo, y habiendo hecho buscar a los tres regidores que habitan en la población, y no encontrándolos, se han llebado sus mugeres y marchan con dirección a Vila de Cans por el camino que llaman de los fajasos.
Segun se les ha hoydo decir han caminado toda la noche biniendo de San Andrés de Palomar y se dirigen por donde dejo insinuado.

[432] Id. Document núm. 59.

[433] *El Observador*, del 30 de març de 1849. P. 1.

[434] *El Observador*, de l'11 d'abril de 1849. P. 1.

En este pueblo sólo han permanecido como de 15 a 20 minutos".[435]

La columna de Damato va arribar finalment al Baix Llobregat i un cop situada, va dedicar els següents dies a batre-la a fons en persecució de les diverses partides republicanes, i en especial, de Baldrich, el seu principal antagonista.

"Molins de Rey 14 de abril. El señor brigadier Damato ha hecho una escursion hasta este país. Su brigada se ha dividido en tres columnas: una ha sido hacia Gelida, y ha dado una buena corrida á cierta gavilla de 12 hombres que manda el llamado Sastre de Igualada; otra que era la de Villafranca al mando del coronel Gasset, fué hacia Vegas, y después de haber visto la facción de Escoda y Baldrich á fuerza de correr pudo alcanzarla, y hacerla un prisionero, coger un caballo, tres armas de fuego y un saco de proclamas; finalmente la tercera columna que mandaba el mismo brigadier Damato se vino á Vellirana, y después de habérsele presentado por el camino y en el Lladoné un faccioso solicitando el indulto, en Corbera la vanguardia de la columna alcanzó á dos facciosos fugitivos, de los cuales uno quedó muerto en el acto y el otro fué hecho prisionero.
No dudo que los republicanos se habran largado de esta comarca; y si el brigadier Damato hace combinaciones y batidas como las de hoy, no creo que vuelvan".[436]

També la partida de Baliarda va acusar l'empenta de la gent d'en Damato:

"Según nos escriben de S. Feliu de Llobregat, se ha presentado en Molins de Rey, un capitan y un teniente de los que formaban la partida de Baliarda".[437]

Durant tres dies consecutius les forces de Damato van estar donant batudes constants per la comarca, aconseguint foragitar temporalment els rebels:

"De Molins de Rey avisan el 16, haber sido destruidos ya por el señor brigadier Damato los republicanos de Escoda y Maldrich, pues la dispersion, efecto de tres días de batidas contínuas, es tal, que apenas se ven cuatro reunidos, habiéndose presentado muchos á indulto en aquellos pueblos. Que en la marcha que dicho señor brigadier hizo dicho día cogió 8 prisioneros, sin que pueda decir los que habrán hecho las demás columnas que obraban en combinación. El cabecilla Escoda, añade la carta, se ha visto tan apurado esta tarde, huyendo de la columna del señor Damato, que se ha quedado solo, abandonado por todos los suyos. Baldrich con cuatro mas de los suyos se ha ido hacia la parte de Ribas".[438]

Baldrich, en prendre la direcció de Ribes, s'en tornava altre cop cap a les comarques tarragonines, en una de les seves ja proverbials llargues marxes. Damato, havent abandonat la comarca qui havia estat la causa principal de la seva vinguda, també va deixar el Baix Llobregat darrera del seu enemic, a qui per bén poc no va aconseguir capturar a Castellví de la Marca, i de qui finalment va perdre la pista prop del llogarret d'Esblada, entre La Llacuna i Querol.

"Pont d'Armentera 19.- Increible parece el camino que anda y las comarcas que casi puede decirse simultaneamente recorre el infatigable brigadier Damato. Despues de haber

---

[435] Arxiu Municipal del Prat VII.1.6.1. Recollit a BESORA, Cristina; CODINA, Jaume; FABRÓ, Irma; GÓMEZ, Margarida i RODÉS, Antoni: *Aproximació a les guerrilles...* Op. Cit, P. 265.

[436] *La España*, del 21 d'abril de 1849. P. 1.

[437] *El Genio de la Libertad*, del 18 d'abril de 1849. P. 4.

[438] *Diario Constitucional de Palma*, del 24 d'abril de 1849. P. 2.

practicado algunas batidas por tres dias consecutivos en los montes de Vegas y circunvecinos, ha venido hoy á pernoctar en esta poblacion con la brillante brigada de su mando. Y no está todo en la rapidez de sus movimientos, sino que ora sea por esto, ora porque la fortuna le favorezca, ora porque con la práctica que tiene de esta guerra, y por su conocimiento del país, tenga prevision y acierto en adivinar las marchas y contramarchas del enemigo, ello es que siempre encuentra, alcanza y derrota á las facciones.

Al venir hacia acá, hoy á eso de las nueve de la mañana se ha encontrado con el republicano Baldrich en las inmediaciones de Castellví de la Marca.
Este cabecilla de resultas de las grandes bajas que le ha causado el mismo señor brigadier Damato con sus últimas batidas, iba solo con dos hermanos suyos y un cuñado, y ademas con 7 hombres montados y 13 á pié, una carga decidida y pronta de una compañía de cazadores, les ha hecho emprender la fuga que ha sido de seis horas, durante las cuales corrieron á mas no poder Baldrich y compinches hasta Esblada, donde se les perdió de vista. En esta carrera perdieron dos que cayeron muertos y otros dos que fueron hechos prisioneros, de los cuales uno es asistente del cabecilla; ademas abandonaron un caballo, ocho fusiles y carabinas, un anteojo y varios efectos de guerra. Tuvo asimismo la columna la suerte de librar á un pasapliegos de Villafranca á quien habrian fusilado indudablemente los republicanos".[439]

LA FRACASSADA EXPEDICIÓ DEL COMTE DE MONTEMOLIN[440]

En aquelles mateixes dates va tenir lloc prop de la frontera la fallida entrada del pretendent.
Les forces montemolinistes estaven perdent la guerra. Malgrat la tenacitat d'uns quants, el desàmin s'anava estenent cada cop més entre les seves files. Cabrera, encara no recuperat del tot de la ferida rebuda al combat del Pasteral, juntament amb Marsal i els Tristanys constituïen ara per ara els únics pìlans al voltant del prestigi dels quals es mantenien unides les forces carlines que encara combatien.

Des de Londres, Don Carlos Luis, el comte de Montemolin se sentia cada cop més obligat moralment a correspondre als sacrificis que els seus partidaris estaven fent en els camps de batalla, i va decidir acudir a Catalunya i fer costat als seus homes.

"Estos esfuerzos, estos sacrificios heroicos, no pasaban desapercibidos para D. Carlos Luis, que quiso manifestarlo así á sus defensores presentándose en Cataluña. La bandera de los que en aquel país luchaban, tenía por lema el nombre de D. Carlos VI y la reconstitución de la monarquía. D. Carlos en el Principado, bastaria á reanimar la causa y hacer engrosar en poco tiempo las filas de sus soldados. El ilustre príncipe resolvió acudir al peligro, puesto que por él le concitaban aquellos pueblos. Inútiles fueron los consejos de algunos de los que le rodeaban intentando disuadirle de su pensamiento".[441]

El dia 27 de març va adoptar el pseudònim de "sotstinent Lirio" i va sortir de Londres acompanyat dels seus germans D. Juan i D. Fernando, els quals també ocultaven llurs identitats fent-se passar per dos suposats coronels anomenats González i Jiménez.

---

[439] *El Popular*, del 25 d'abril de 1849. P. 4.

[440] A més de les cites puntuals, el present capítol ha estat extret de les següents publicacions: *La Esperanza*, del 12 d'abril de 1849. P. 4, *La Época*, del 13 d'abril de 1849. P. 3, *La España*, del 14 d'abril de 1849. P. 3, *El Clamor Público*, del 14 d'abril de 1849. P. 3, *El Genio de la Libertad*, del 19 d'abril de 1849. P. 1, i ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra*... Op. Cit., PP. 246 – 247.

[441] PABLO DE CÓRDOBA, E.: *Historia de Don Carlos de Borbon*... Op. Cit., P. 463.

A Paris es van trobar amb el coronel Carlos de Algarra, enviat per Cabrera, i plegats es van dirigir cap a les immediacions de Sant Llorenç de Cerdans, on havien d'esperar una ja prevista aproximació de tropes carlines a aquell punt de la frontera per a passar i unir-se a elles tot desvetllant llavors les seves identitats.

Després d'esperar a Sant Llorenç durant dos dies sense que passés res i moguts per la impaciència, es van aventurar a creuar la frontera la nit del 4 d'abril, cosa que van fer amb tan mala sort, que el seu grup fou interceptat per sis duaners francesos encarregats de reprimir el contraban en aquella zona. De res els va servir resistir-se o intentar subornar-los: els agents francesos s'els van emportar detinguts.

La versió oficial dels fets és prou explícita:

"MINISTERIO DE ESTADO. El Consul de España en Perpiñan con fecha 6 del actual, confirmando su despacho telegráfico del día anterior, dice que el Conde de Montemolin, que en compañia de tres jefes se dirigia a España, fue preso con sus compañeros en las inmediaciones del pueblo de San Lorenzo de Cerdans en la noche del 4, y conducido con ellos á la cárcel pública de Perpiñan.
Segun el parte del Jefe de aduaneros que le detuvo, se encontró en poder del Pretendiente en el momento de su captura la suma de 5000 francos en oro, de cuya cantidad ofreció a los aduaneros 2000 francos por su libertad y la de sus compañeros, diciéndoles que eran simples Oficiales carlistas que iban en busca de Cabrera; pero aquellos fieles y pundonorosos empleados despreciaron semejante oferta y entregaron los cuatro fugitivos a la autoridad competente.
El Consul dice que el Conde de Montemolín fué conducido el dia 5 á uno de los pabellones de la ciudadela, en donde se le vigila de cerca; y que sus tres compañeros continuarán en la cárcel hasta que el gobierno francés conteste á la consulta que le ha dirigido el Prefecto.
Por último se muestra el Cónsul muy satisfecho de la conducta franca y leal de las Autoridades francesas, las que acogiendo las noticias que les comunicó, tomaron las acertadas disposiciones á que se debe la detención del Pretendiente.
Estado nominal de los individuos que han sido arrestados en la noche del 4 del presente mes en las inmediaciones de San Lorenzo de Cerdans, con la categoría que han declarado.
El Conde de Montemolín, con el nombre de Subteniente Lirio.
D. Carlos de Algarra, Coronel.
D. Antonio Gonzalez, idem.
D. Juan Jimenez, idem."[442]

CAIGUDA DE MARSAL[443]

Per tot el país, la causa del Pretendent feia aigües, i les forces que encara li eren fidels eren cada cop menys nombroses. A aquelles alçades els homes de Marcel·lí Gonfaus (a) Marsal constituïen la única força organitzada digna de consideració que es mantenia operativa a les comarques gironines, i el capità general Manuel de la Concha va decidir acabar amb ells mitjançant la combinació dels moviments de les columnes governamentals comandades pels

---

[442] *Gaceta de Madrid*, del 13 d'abril de 1849. P. 1.

[443] A més de la cita puntual que s'hi esmenta, el present capítol ha estat extret de les següents publicacions: *El Popular*, de l'11 d'abril de 1849, PP 1 i 2, *El Católico*, del 13 d'abril de 1849. P. 8, *El Observador*, del 14 d'abril de 1849. P. 1, *La Ilustración*, del 14 d'abril de 1849. P. 1, *El Católico*, del 16 d'abril de 1849 P. 8, *La Época*, del 17 d'abril de 1849. P. 3, *La Esperanza*, del 17 d'abril de 1849. P. 3, així com també d' ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra...* Op. Cit., P. 248 i PABLO DE CÓRDOBA, E.: *Historia de Don Carlos de Borbon...* Op. Cit., PP. 472 – 475.

coronels Diego de los Ríos, Juan José de Hore, Felipe Ruiz, el tinent coronel Juan González Lafont i la del propi quarter general.

El dia 3 d'abril aquesta darrera columna va atacar des de Rupit les forces de Marsal, obligant-lo, després d'haver-li fet 15 presoners, a fugir pel Collsacabra en direcció a Amer, on el va sorprendre aquella mateixa nit la columna de Ríos i li va fer 35 presoners més.

L'endemà, continuant la seva fugida, va topar amb la columna de Lafont, amb el resultat de 20 morts i 69 presoners.

Amb la major part dels seus homes dispersats, Marsal, acompanyat per un reduit grup de fidels entre els que estaven el seu ajudant Manuel Romero Abril i el veterà guerriller Rafael Salas (a) Planademunt, va intentar fugir cap a Banyoles, però el dia 6 fou sorprès per la columna del coronel Hore en les immediacions del poblet de Ginestar, prop de Sant Gregori, on finalment foren capturats i duts a la presó de Sant Martí, de Girona.

El dia 10 d'abril, a les set del matí foren afusellats Planademunt i Romero Abril. Marsal va poder salvar la vida perquè tot just ingressat a la presó, va adreçar a la reina una súplica en la que implorava el seu perdó i abjurava dels principis polítics que fins llavors havia sustentat:

"Señora: La suerte de las armas me ha puesto en poder de los mismos á quienes por espacio de muchos años he combatido. Hombre de principios, partidario de una idea que yo creía la única verdadera, mi carácter y la casualidad lleváronme en los primeros años de la pasada guerra civil á las filas de los que la representaban , y en ellas combatí lealmente y con constancia hasta el año de 1840 [...] *Obligado por compromisos anteriormente contraídos, entré en Cataluña á sostener con las armas en la mano los mismos principios que anteriormente había defendido, y que equivocadamente se me figuraban ser los de la mayoría de esta nación* [...] *Más de una vez, al contemplar la inutilidad de nuestros esfuerzos en pro de una causa que había creído justa, pensé desistir de mi empresa; mas la fatalidad por una parte, y por otra los consejos de personas que ejercían sobre mí un funesto ascendiente, venían siempre a destruir la fuerza de la convicción que empezaba á hacer brotar en mi alma la buena fé que me ha guiado en todas mis acciones* [...] *pronto á comparecer ante el tribunal de Aquel á quien nada se oculta, creo como un deber de conciencia ofrecer á vuestros reales piés mi sumisión y respeto, en desagravio de la injusta guerra á que he contribuido..."*. [444]

LA SORPRESA DE PINÓS

També en aquelles dates els germans Tristany van donar senyals de que volien reprendre el tema de la seva possible deserció de les files montemolinistes. Per indicació del marquès del Duero, l'encarregat d'aquella negociació va ser el coronel Leonardo de Santiago Rotalde, el qual, a través de l'hisendat de Copons Roc Ferrés, va establir contacte amb el calafí Vicenç Gibergas, antic oficial carlí durant la guerra dels set anys, qui seria el seu enllaç amb els Tristany.

Els pressumptes desertors oferien passar-se al bàndol de la reina juntament amb totes les seves tropes, a canvi d'una elevada gratificació, que en part els va ser adelantada, i de que els hi fós reconegut el grau de brigadier a les files governamentals, així com també els graus

---

[444] El text complet d'aquest suplicatori es troba recollit a: PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales...* Op. Cit., Volum 2, PP 586 – 587.

respectius als seus oficials. Després de diverses entrevistes al respecte, van convenir en que la defecció tindria lloc la nit del 13 al 14 d'abril al santuari de Pinós.

Arribat el dia 13, a les dues de la tarda en Gibergas va sortir de Calaf, i un parell d'hores més tard ho van fer dues columnes dirigides pels coronels Francisco de La Rocha Dugi i Manuel Cathalan Pazos, les quals es van encaminar al santuari de Pinós. En fer-se fosc, les tropes es van aturar a l'Hostal de Gromau, situat a mitja hora del santuari, i allà els va anar a trobar Vicenç Gibergas, qui els va dir que els Tristany els esperaven al peu del santuari, tal com havien quedat.

Ignorant que s'encaminaven a un parany, les tropes, l'avantguarda de les quals estava formada per caçadors dels regiments de Vergara, Princesa, Soria i Castilla, dirigits pel segon comandant Máximo Comes Milans del Bosch, es van posar novament en marxa, dirigint-se a l'encontre acordat, on els esperaven emboscats més de 1.000 homes fidels a Cabrera..

El que va passar a continuació ens ho descriu el propi coronel Leonardo de Santiago:

"...Segun lo acordado con Tristany en la noche de ayer trece , media hora antes de llegar al pueblo de Pinós, y despues de haber aguardado hora y media , se presentó mi confidente diciéndomc de parte de Tristany que todo estaba arreglado y que podia emprenderse la marcha: que aquel me esperaba á medio camino del santuario para unirseme conforme me habia prometido. Con todas estas garantias y las muy acertadas providencias tomadas por el coronel D. Francisco La-Rocha , emprendimos la marcha para el santuario de Pinós , en cuyo punto debiamos encontrar todas las fuerzas, sirviéndonos este punto de base de operaciones. La vanguardia al mando del 2.° comandante de infanteria D. Máximo Comes en union de mi confidente marchó para recibir al coronel carlista D. Francisco Tristany , pero llegado que fué á las inmediaciones del Santuario, fué detenido por el «quien vive» de uno al parecer gefe ú oficial , y al responder «Isabel segunda» dijo la misma voz «pues fuego» — Esto es Excmo. Sr. cuanto ha pasado con respecto al inaudito é inicuo proceder de los hermanos Tristanys..." [445]

Aquest va ser l'inici d'un aferrissat combat entre carlins i governamentals en mig del fragor d'una nit de tempesta, que finalment va acabar amb la retirada d'ambdós contrincants: mentre les tropes de La Rocha i Cathalan ho feien cap a Calaf, el seu punt d'origen, els carlins van marxar en direcció a Biosca, refugiant-se al mas de Padollers i la contigua ermita de Sant Pere Sasserra.

Aquest cop és el coronel Francisco de La Rocha qui ens informa sobre el desenvolupament que tingué el combat:

"En esta disposicion seguimos al santuario de Pinós, pero haciendo un rodeo de media hora por el camino que va por la casa hostal del Gromau, con el fin de evitar cualquiera emboscada que por el camino directo pudiera hacerme el enemigo , como efectivamente supe despues que me tenian preparadas cuatro. Mas todas estas precauciones no pudieron que el enemigo recibiese la vanguardia compuesta de cazadores de Vergara , y de las compañias del propio instituto de los batallones de la Princesa, Soria y Castilla, y cargándola con toda audacia y espantosa griteria por diferentes puntos; pero fué recibida por dichas fuerzas que tomaron inmediatamente posicion con el gefe que la mandaba, el segundo comandante de

---

[445] DE SANTIAGO, LEONARDO: *Memoria de los sucesos verificados durante las negociaciones entabladas con D. Francisco Tristany, (titulado coronel carlista) y proposiciones hechas por el mismo, para la presentación de sus tres hermanos y fuerza á sus órdenes, sometiéndose al gobierno de S.M.* Imprenta del Fomento. Barcelona, 1849. P. 25.

infanteria D. Máximo Comes, al mismo tiempo que por parte de la izquierda se le hacia al resto de la columna un fuego horroroso.

En su vista y mandando cerrar en masa las tres compañias de zapadores y batallones de Soria , poniéndome á la cabeza, subi á tomar la posicion que ellos ocupaban, con el bizarro gefe D. Manuel Cathalan, el cual como siempre se distinguió con una decision sin igual. £1 enemigo fué lanzado de dicha posicion, despues de una resistencia, en que se cruzaron las bayonetas, batiéndose cuerpo á cuerpo hasta el punto de quedar mezclados los muertos y heridos de una y otra parte.

E1 coronel D. Santiago Rotalde, á quien habia prevenido se quedase atrás y dispusiera con la segunda columna tomar desde luego posicion, habiéndolo esta verificado por órden de su gefe D. Luis Giron y deseoso do participar de los mayores riesgos subió inmediatamente á la misma posicion que yo ocupaba, atravesando la línea enemiga , acompañado del comandante D. José Márquez, y ambos gefes con la bizarria que acostumbran contribuyeron á la toma de dichas posiciones.

Dispuestas ya las fuerzas de este modo, el enemigo intentó atacarlas segunda vez, é igualmente fué rechazado; todo esto en medio de un desecho temporal de agua , que duró toda la noche y continuó hasta las nueve de la mañana del dia de hoy; que sabiendo que el enemigo se habia retirado á la parte de San Pedro de Padulles, regresé á este punto, conduciendo los heridos".[446]

Aquest enfrontament, un dels darrers combats d'envergadura que van tenir lloc en el decurs d'aquella guerra, no va acabar amb la victòria de cap bàndol, ja que les pèrdues de cada un d'ells foren similars: els carlins van tenir catorze morts i els isabelins en van tenir dotze, però entre aquests darrers va ser major el nombre de ferits, que va ascendir a trenta-sis i vint-i-tres extraviats.

Les represàlies del governamentals foren immediates, tal com ens ho fa saber la següent notícia:

"Calaf 14 de abril. Acaba de saberse que D. Roque Ferrés y D. Vicente Gibergas, aquel de Copons y el segundo de esta, quienes por encargo de los infames Tristanys tomaron la iniciativa en el negocio de la supuesta sumision de facciosos y entrega de Cabrera, han sufrido la misma suerte que el baron de la Abella, Casadas y Malagarriga, habiendo sido fusilados á las tres de esta tarde en el pueblo de Ardebol. ¡Maldicion á la vil y degradada raza de los Tristanys!".[447]

SANT FELIU, VILA FORTIFICADA. LES MESURES DEL CAPITÀ RAMON PUIG.

Motivat per l'agitació que es vivia a la comarca, va tornar a cobrar actualitat el tema de la fortificació de la vila de Sant Feliu, temptativa que, com hem vist, s'havia frustrat l'agost anterior. Aquest cop, però, es va poder tirar endavant, i la fortificació de la capital de la comarca esdevingué una realitat. A finals d'abril els treballs ja estaven finalitzats i el conjunt de les obres realitzades va suposar un cost d'11.154 rals amb 15 maravedisos.[448]

---

[446] Id., PP. 26-27.

[447] *Diario Constitucional de Palma*, del 24 d'abril de 1849. P. 2.

[448] Arxiu Històric Comarcal de Sant Feliu de Llobregat. I Administració Municipal, 3. Finances i Patrimoni. Comptes 1849; Expedient de Comptes de la Fortificació de 1849. Recollit a RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz:

A partir d'aquells moments Sant Feliu deixava de ser una vila oberta. Un cop finalitzats els treballs de fortificació es va procedir a destacar-hi una guarnició permanent, el cap de la comandància militar de la qual era el capità Ramon Puig.

Una de les primeres disposicions del capità Puig va ser estructurar un sistema d'informació segons el qual tots els alcaldes de la seva demarcació estaven obligats a informar-lo de qualsevol moviment de la guerrilla que es detectés:

"Alcaldia Constl. de S. Feliu de Llobregat y Comanda. Militar = Esta Poblacion queda ya fortificada y guarnecida por fuerza del Ejercito, por cuyo motivo es indispensable tener todas las noticias concernientes á las operaciones de la guerra referentes al Enemigo, y por esta causa los Alcaldes de los pueblos notados al margen como rodalia que forman con esta villa, con arreglo al Bando del Excmo. Sr. Capn. Genl. darán conocimiento al Gefe Militar de este punto de todas las noticias, ocurrencias y novedades que sepan de los Enemigos ya sean verbales ó por escrito segun merezca el caso bajo su mas estrecha responsabilidad. Dios gûe á V.V. ms. as. S. Feliu de Llobregat 16 Abril de 1849. El comandte. de la Fuerza. Ramon Puig".[449]

Can Panyella, a Sant Feliu de Llobregat. S'hi pot veure el tancament del carrer que es va fer durant el segle XIX com a mesura de defensa. Fotògraf desconegut (1918-1921). Arxiu Comarcal del Baix Llobregat. Col·lecció Ciutadana d'Imatges de Sant Feliu de Llobregat.

Una altra disposició del capità Puig va ser mobilitzar els veins per tal que féssin torns de vigilància nocturna, a l'estil dels que abans ja s'havien estat fent dalt dels campanars i que, en el cas de Sant Just, ja no es complien des del mes de gener. Aquests nous torns es van començar a fer el 28 d'abril. Aquell dia, els encarregats de la vigilància van ser Felip Cadena, Josep Cortès (a) Petit, Miquel Vivés, Josep Vilagut, Joan Pañella, Pau Puig i Francesc Vinader. Potser fóssin massa gent, ja que a partir del dia següent els torns van ser de dues persones, i, ja cap al final, de només una. La darrera d'aquestes guàrdies la realitzà Miquel Gelabert el dia 24 de maig.[450]

Per tal de fer arribar aquestes instruccions, així com d'altres que també pensava anar donant, el capità Puig necessitava d'un servei de missatgers adequat. Disposat a no distreure cap element de les seves tropes en aquestes missions, va establir uns torns obligatoris a ser coberts

Matiners a Sant Feliu de Llobregat (1847 – 1849). Dins *Guerrilles al Baix Llobregat*.... Op. Cit, PP 694 – 698. També en fa esment SÁNCHEZ I AGUSTÍ, Ferran: *Carlins i bandolers... Op. Cit.*, P. 258.

[449] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1849-1850. Any 1849. Document núm. 70.

[450] Id., Document núm. 51.

per veíns del pobles propers. En tal sentit, el 25 d'abril es rebia a l'Ajuntament de Sant Just la següent ordre:

"Para que el servicio de los continuados partes se cumpla con puntualidad, equidad y proporcion he dispuesto que los pueblos de esta rodalia contribuyan también a el con dos hombres diariamente, en la forma que va designado en la adjunta relacion, cuyos dos hombres se hallaran á las cinco en punto de la mañana en la casa fuerte de esta villa y a mi disposición bajo la responsabilidad de los respectivos Alcaldes.
Estos pondran á continuacion el recibo y hora en que entra y sale, pasandola sin detencion de unos á otros. Dios gûe á V.S. ms. as. S. Feliu de Llobregat 25 de Abril de 1849. El Comte. Mr. Ramon Puig.

Pueblos	*Dias de servicio*
S. Justo	*26 y 27 Abril*
Esplugas	*28 y 29 Id.*
Cornellá	*30 y 1º Mayo*
S. Juan	*2 y 3 Id.*
S. Feliu	*4 y 5 Id.*

Volviendo á empezar el 6 Mayo S. Justo y asi sucesivamente".[451]

Considerant que aquestes mesures no eren encara suficients per a poder tenir un control total del territori i dels possibles moviments dels rebels, en Ramon Puig encara va ordenar que els diversos ajuntaments muntéssin un servei de vigilància addicional. El dia 29 d'abril, el missatger de torn, que en aquest cas era un espluguí, lliurava a l'ajuntament de Sant Just la següent requisitòria:

"Hasta nueva orden, mantendra V. paisanos de toda confianza avanzados á las alturas de la demarcacion de ese pueblo con el obgeto de que avisen el movimto. direccion y fuerza de enemigos ó de qualqur. faccion que entre en ese radio; asi como de los fuegos que se oyesen á cualqr. distancia expresando la direccion de donde emanen. En el concepto que caso que los Enemigos rebasen el termino de su jurisdiccion sin tener yo aviso, sera aplicado á ese Ayto. de orden Supr. el Arto. 16 del Bando del E. S. Capn. de 14 del mes anterior. = Dios Gûe. À V. Ms. As. = S. Feliu de Llobt. 8 Abril 1849."[452]

PERSECUCIÓ DE LA GUERRILLA A COLLSEROLA. REPRESÀLIES A CAN CUIÀS

El combat del santuari de Pinós va suposar el darrer gran esforç militar dels montemolinistes, el seu cant del cigne. Però tot i que la contesa es podia considerar definitivament perduda pel seu bàndol, el territori no estava pacificat ni de bon tros i arreu del territori català encara es podien trobar efectius de l'exèrcit del pretendent que combatien sota les ordres de Cabrera, així com diverses partides rebels que encara es mantenien en peu de guerra.

Una d'aquestes partides encara beligerants era la de Josep Escoda, que encara que sensiblement delmada, continuava operant a la serra de Collserola, tot i que darrerament les seves activitats havien passat a consistir només en anar fugint de l'encalç del que era objecte per part de les forces governamentals. Afortunadament, però, amplis sectors de la població els recolzaven, o quan menys no els eren hostils, com fou el cas del llavors tercer regidor de

[451] Id., Document núm. 53.

[452] Id., Document núm. 60.

l'ajuntament de Sant Just, Josep Ferran Cuiàs, amo de la masia de Can Cuiàs, a la partió amb Vallvidrera, que, de grat o per força, els va acollir a casa seva.

Havent tingut notícia d'aquest fet el coronel Ignacio Plana, comandant de la columna de Molins de Rei, va ordenar al capità Ramon Puig, comandant del post de Sant Feliu, que procedís immediatament a aplicar les mesures estratègiques i repressives que el capità General Manuel de la Concha havia previst per a tals casos en el ban dictat a Girona el 14 de març d'aquell mateix any, el punt número 17 del qual deia clarament:

Can Cuyàs, masia santjustenca que va ser víctima de les represàlies governamentals per haver acollit els guerrillers. Fotografia de l'autor.

"Los propietarios ó masoberos que habitan en caserios aislados tienen la obligacion de dar parte inmediatamente de la salida de las facciones que estuvieren en ellos. De la entrada y estancia darán parte los de los caseríos inmediatos. Unos y otros lo verificarán del paso de los enemigos por sus inmediaciones; todos ellos bajo la pena de cambio de domicilio, deportación ó presidio, segun las circunstancias y gravedad de las consecuencias".[453]

En aplicació d'aquesta directiva, Ramon Puig va donar ordre a l'ajuntament santjustenc de que fos clausurada la casa, tapiant tots els seus accesos, i de que es procedís a continuació al trasllat forçós de tota la família a un altre punt de residència en el nucli urbà del poble, on poguéssin ser fàcilment controlats[454].

L'ordre del capità Puig deia:

"Comandancia Militar de S. Felio de Llobregat = El Sr. Coronel Gefe dela Columna de Molins de Rey me previene que sin perdida de momento se proceda á tapiar la casa de Cuyas de su termino, y que sus dueños y familia se trasladen á residir á este pueblo, en el concepto que dicha operacion debe costearse á cuenta del dueño, y quedar cumplida en el termino de 24 horas.= Me dará V. parte de haberse así realizado pa. luego ver yo su certeza. = Dios gde. Á V. ms. as. = S. Felio 4 Mayo de 1849. = El C. Mr. Ramon Puig = Sr Alcalde Constl. De S. Justo Desverns".[455]

---

[453] El text complet d'aquest ban es troba recollit a *La Revista Militar. Tomo IV (Primer semestre de 1849)* Establecimiento tipográfico militat. Madrid, 1849. PP 369 – 372 i també a AYGUALS DE IZCO, Wenceslao: *El tigre del Maestrazgo...* Op. Cit. PP 472 – 476.

[454] Recordem com en un capítol anterior haviem vist com en temps del Capità General Manuel Pavía ja s'havien aplicat aquestes mesures a la Torre Salbana de Santa Coloma de Cervelló.

[455] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1849-1850. Any 1849. Document núm. 101.

Acatant aquesta ordre, en Josep Ferran Cuiàs, de 54 anys, la seva muller, la terrassenca Rosa Coret Colomer, de 49, i els seus fills Maria Magdalena, de 22 anys, Fèlix, l'hereu, Pere, bessó seu, tots dos de 20, i Josep, el petit, de 18, van haver d'abandonar la casa on vivien i instal·lar-se com van poder en el poble.

No van ser els de Can Cuiàs els únics que van acollir la partida de Josep Escoda. La propera masia de Can Pasqual, situada en terme de Vallvidrera i que era propietat de la barcelonina Mariagna Codina, vídua de Francesc d'Assís Mas, va haver de patir idèntiques mesures repressives que les que havien sofert els seus veïns de Can Cuiàs, atès que el seu masover, Francesc Martí Coll, també havia fet el mateix.

Novament el capità Puig escrivia a l'ajuntament de Sant Just, així com també als de Santa Creu d'Olorde i Vallvidrera, aquest cop per insistir sobre el fet de que aquella dràstica mesura havia de ser aplicada a qualsevol altra casa susceptible de poder brindar protecció als fugitius:

"Comanda. Militar de S. Felio de Llobregat = Como no se aprenda al cabecilla Escoda y Martí que le acompaña, caso que pase por esas jurisdicciones, seran tapiadas las casas por cuyas inmediaciones pase, como se verifica ya con la de Pascol de Vallvidrera y la de Cuyas de S. Just. Me acusaran recibo de esta comunicacion. = Dios gûe. á V. ms. as. = S. Felio 5 Mayo de 1849. = El Comte. Mr. Ramon Puig = Sres. Alcaldes de Sn Just, Sta Creu y Vallvidrera".[456]

CABRERA ABANDONA LA LLUITA

Cabrera, que a sant Llorenç de Morunys havia pogut escapar miraculosament el 19 d'abril d'un atac que contra ell va emprendre Bep de l'Oli, tot considerant que la guerra ja estava definitivament perduda, va determinar deixar el país. Així, la tarda del 24 d'abril de 1849, acompanyat pel capitost Josep Puig (a) Boquica, pels generals Luís Antonio Garcías, Juan José González i Andrés Torres i pel tinent coronel José Corcero, tots ells membres del seu estat major, creuava la frontera pràcticament pel mateix punt per on havia entrat deu mesos abans. Aquella nit el grup la va passar ocult al sòtan d'una casa del poble d'Er, i allà foren sorpresos per les autoritats franceses.

Entre els dies 26 i 27 d'abril es rebia a Madrid aquest accidentat comunicat:

"Irun 26 de abril de 1849 á las seis de la mañana.- Bayona 25 á las once de la noche.- El Cónsul de S.M. al Excmo. Señor Ministro de Estado:
El Cónsul de España en Perpiñan dice, á las siete de la tarde de hoy, que el cabecilla Ramon Cabrera con el titulado coronel Gonzalez, su gefe de E.M., han sido presos ayer en la frontera, y tambien Boq...
(Interrumpido en la línea francesa por falta de luz.)
Retrasado por nieblas.
Irun 27 de abril de 1849 á las cinco y treinta minutos de la mañana.
Bayona 26 de idem.- El cónsul de S.M. al Excmo. Señor Ministro de Estado.
Continuacion del despacho interrumpido en la linea francesa.
Boquica y dos gefes mas.
Han sido conducidos á Perpiñan bien escoltados.
Cabrera será puesto en el castillo de La Lalgue".[457]

---

[456] Id., document núm. 103.

[457] Telegrama reproduit a: LAFUENTE Y ZAMALLOA, Modesto: *Fr. Gerundio. Revista europea*. Tomo IV. Madrid, 1849, P. 352.

Tal com indicava el telegrama anterior, els detinguts foren portats a Perpinyà, on Cabrera i Garcías van ser tancats a la Ciutadella i els altres a la presó pública. Aquella mateixa nit, Cabrera va deixar Perpinyà i fou dut a Marsella i d'allà al fort Lamalgue de Toló (on un any abans havia estat també empresonat el cabdill algerià Abd el-Kader), mentre els altres eren enviats als dipòsits de l'interior. Poc després Ramon Cabrera seria posat en llibertat i autoritzat a marxar a Londres, on establiria la seva residència.

LA DESBANDADA DELS MONTEMOLINISTES

La situació de les forces rebels era cada cop més desesperada, i, llevat de poques i honroses excepcions, la desmoralització s'havia apoderat d'aquells homes. Des que va començar l'any 1849, les desfetes, presentacions en demanda d'indult, fugides i desercions venien a constituïr la tònica general.

Els textos següents ens dónen una vívida imatge de com va acabar la contesa:

"Es cierto que segun los datos oficiales, desde el 1º de Enero de 1849 hasta el 17 de Abril, habían caído prisioneros 1400 montemolinistas, contándose entre ellos 40 gefes y oficiales, y se habian presentado á las autoridades de la reina un brigadier, seis coroneles, dos tenientes coroneles, 36 capitanes, 94 tenientes, 30 subtenientes, dos cadetes, tres físicos, 26 gefes de partida cuya graduación no estaba determinada, 16 sargentos y 3281 individuos de tropa".[458]

"Despues de la accion de Pinós, destruidas las partidas del Ampurdan, presentados á indulto muchísimos carlistas, soldados y gefes; dirigiéronse contra Cabrera, Tristany y los pocos más que quedaban todas las fuerzas disponibles que habia en el Principado, las que constaban de 69 batallones, 19 escuadrones, 190 gefes, 2.023 oficiales, 49.018 soldados, y 1877 entre caballos y mulas. No hubo acciones importantes; pero las fuerzas carlistas se fueron disolviendo, entrando en Francia los gefes, y presentándose á indulto los soldados".[459]

"El capitost Estartús, amb una força de 300 infants i 70 cavalls, gloriosos restes de la primera divisió anomenada de Barcelona, es veié obligat a traspassar la frontera pels colls de Canes i de Santigosa i la serra de Capsacosta.
A partir d'aquests esdeveniments les presentacions de montemolinistes foren nombroses. A fi de mes (abril) s'havien presentat a Vich, entre molts altres, 11 caps i oficials i 50 individus de tropa amb 14 cavalls. El 4 de maig s'entregaren al general Concha, en les immediacions de Vich, 17 oficials, 205 infants i alguns cavalls més procedents del dissolt exèrcit montemolinista".[460]

"MINISTERIO DE LA GUERRA = El Capitan general de Cataluña participa desde Vich en 10 del actual que el dia 8 entraron en Osseja (Francia), seguidos de cerca por las tropas, ciento cuarenta y cuatro hombres con el titulado Coronel Cendros y veinte y seis llamados Oficiales, y que pasan de mil los que han salvado la frontera con los cabecillas Forcadell, Baldrich, Boquica, Castells, Altimira (hermano del presentado), Garrofa, Estartús, Saragatal y otros varios, sin contarse en este número los que últimamente lo han verificado por la Vall de Bach con Saball, Jovany, el Calderero y el Borges.

---

[458] ANÒNIM (Eduardo Chao Fernández): *Teatro de la Guerra*... Op. Cit., P. 251.

[459] ANÒNIM (Ramon Vinader i Nubau): *Biografía del señor don Carlos Luis Maria de Borbon*... Op. Cit, PP. 164 – 165.

[460] LLORD, Josep: *Campanya montemolinista*... Op. Cit., PP 207 - 208.

De los que quedaban en Cataluña se habian presentado aquel dia en Gerona é inmediaciones de Vich cincuenta y siete, entre ellos cinco titulados Oficiales. Han sido hechos prisioneros por el somaten del decidido pueblo de Saldes veinte y cinco, y por el Comandante militar de Granollers Comandante D. Domingo Pavia los cabecillas Almenara é Isidro de Marrata.
En lo transcurrido del mes actual han implorado indulto sesenta y siete y cinco llamados Oficiales en Cardona, y noventa y seis y cuatro titulados Oficiales en Olot".[461]

DARRERES ACCIONS BÈLIQUES A LA COMARCA

Acabem de veure com arreu del Principat la guerra tocava a la fí i com per tot Catalunya les forces rebels es desmoronaven i es lliuraven en demanda d'indult o bé emprenien el camí de l'exili.

Les poques notícies que es tenen dels rebels durant aquests darrers moments de la guerra al Baix Llobregat fan referència tot just a detencions. Així, la nit del 28 al 29 d'abril les forces del capità Ramon Puig capturaven a Sant Feliu, a casa de Mariàngela Martí, l'oficial carlí Antoni Coll, a qui pressumiblement li seria imposada posteriorment la pena capital.[462]

També a Sant Feliu era detingut a l'hostal del poble, el dia 2 de maig, el sabadellenc Valentí Bosch i Bosch, de la facció republicana d'Ignasi Servat, que anava acompanyat d'un xicot de Molins de Rei al qual acabava de reclutar.[463]

Disposat a acabar amb els escasos enemics que encara quedaven a la comarca, el coronel Ignacio Plana va organitzar una batuda en gran escala en la que havien de participar totes les forces disponibles, tant militars com paisans que serien mobilitzats per a l'ocasió. Potser per tal de poder comptar amb el major nombre possible de paisans, aquella batuda es faria en diumenge, concretament el dia 6 de maig. Seguint les seves indicacions, el capità Puig va enviar la següent ordre als pobles de la seva demarcació:

"COMANDANCIA MILITAR DE SAN FELIU DE LLOBREGAT = Dn Ramon Puig Capitan Comandte. Militar de este Distrito = Llegado el momento de dar fin a las insignificantes gavillas que vagan por el Pais; el Sr. Corl. Gefe de la Columna de Molins de Rey, me dice que al amanecer de mañana se dará una batida general por las tropas en el Distrito de su mando, con concurrencia de un somaten general secundado por los Pueblos y caserios del mismo: previniendome que con las fuerzas que me ha confiado concurran los que comprende desde este punto la izquierda del Llobregat hasta Valvidriera, ausiliados con destacamentos de tropa, en su consecuencia = Ordeno y mando: que todos los vecinos de este pueblo y caserios desde la edad de 16 a 50 años concurran al somaten a las cuatro de la madrugada del dia de mañana, con escopetas, palos, ú otros utiles ofensibos que tengan y les parezca, y dando su organizacion y direccion á los comandtes. De la fuerza ausiliar del Egercito de acuerdo con los respectibos Alcaldes y Ayuntamientos. = Se prohive el disparar armas de fuego sin necesidad. = El que no obedezca este llamamto. se le aplicará las penas, marcadas en los bandos vigentes considerados como traidores al Govierno de S. M. la Reyna Da. Isabel

---

[461] *Gaceta de Madrid,* del 16 de maig de 1849. P. 1.

[462] RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: *Matiners a Sant Feliu de Llobregat...* Op. Cit. PP. 698 – 699. També en fa un breu esment SÁNCHEZ I AGUSTÍ, Ferran: *Carlins i bandolers...* Op. Cit, P. 271, qui ho atribueix a un afer amorós.

[463] RETUERTA JIMÉNEZ, Ma. Luz: *Matiners a Sant Feliu de Llobregat...* Op. Cit. P. 699.

2a. = San Feliu de Llobregat 5 de Mayo de 1849 = Ramon Puig = Sr. Alcalde Constitl. de Sn Justo de Esbern".[464]

La projectada batuda es va donar tal com havia estat planejada pel coronel Ignacio Plana, assolint-se tots els objectius previstos. La premsa del moment ens ho descrivia de la següent manera:

"Escriben de Molins de Rey que hace unos dias que aquella columna, dividida, y ocupando los puntos y términos de Corbera, San Boy, San Climent, Prat, San Feliu, San Just, Vallvidrera y Santa Creu, da continuas batidas de dia y de noche para cojer ó ahuyentar del distrito á los dispersos que vagan por él, habiendo conseguido hasta ahora la captura del asistente de Escoda y dos facciosos mas, y obligado a Escoda á andar errante en compañia de un tal Martí, á quienes no dá un cuarto de hora de descanso. El 4 sorprendió cerca de San Vicens á la partida entera del bandido llamado el Arengadé, que tenia atemorizado el país con sus esacciones y tropelías. Con esto, la captura verificada por el tercio de Martorell del Serbas y 14 compañeros de crímenes, y la presentacion de Mataroure con cinco mas que andaban recorriendo é incomodando los pueblos y casas de campo de la parte de San Climent, Gavá, Castelldefels, Prat, etc, puede darse ya el llano de Llobregat como limpio de malhechores".[465]

Acabada la batuda, i a l'hora de fer balanç dels seus resultats, el capità Ramon Puig, en nom del coronel Ignasi Plana, expressava d'aquesta manera el seu agraiment a tots aquells que hi havia participat mitjançant la següent missiva adreçada als ajuntaments de Sant Feliu, Santa Creu d'Olorde, Sant Just, Vallvidrera, Esplugues, l'Hospitalet, Cornellà i Sant Joan Despí:

"Comanda. Militar de S. Felio de Llobregat = Mi reconocimiento hacia las autoridades y vecinos de los pueblos que en el dia de ayer secundaron con el Somaten la Batida de las tropas de este distrito, no tiene limites, asi se lo he significado al gefe de la Columna Coronel D. Ignacio Planas, tanto mas cuanto que observaron el mayor orden é interes al llenar tan penoso cometido; en su consecuencia quise darles una prueva dee el. Siendo la de impetrar de dho. Gefe la tolerancia de que volviesen á sus hogares las familias que los abandonaron pa. dar cumplimto. Al arto. 2o. Del Bando del Excmo. Sr. Capitan Genl. de 14 Marzo ultimo, cuya demanda me fué acordada, en este concepto pueden aceptarla los que quieran desde el momento. = Pero deben tener presente que ahora mas que nunca conviene la vijilancia y franca cooperacion para el esterminio de cualquiera gavilla que acosada en otro distrito se interne en este, para cuyo efecto se me personarán los alcaldes y secretarios, á fin de adoptar lo util á evitar nuevos males. = Dios gûe á V.V. ms. as. S. Felio 7 Mayo de 1849. = El Comte. Mr. = Ramon Puig".[466]

El missatge del capità Puig, també deixava clar que quedava sense efecte l'ordre de trasllat forçós que havia estat dictada contra els habitants de Can Cuiàs. No obstant això, tal perdó fou parcial i només va tenir conseqüències sobre aquest punt. Mentrestant, la justícia militar continuava els seus procediments:

"Fiscalia Militar = Se hace indispensable que mañana se presente en mi casa alojamiento sita en la Calle de Armenteras no. 1, el dueño que abita la Casa llamada de Cuyás, con el objeto de prestar su declaracion en la sumaria que estoy formando de orden del Sr. Comandte. Militar de esta Villa. = Dios gûe. á V. ms. as. = Sant Feliu de Llobregat 10 de

464 AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1849-1850. Any 1849. Document núm. 104.

465 *El Heraldo*, de l'11 de maig de 1849. P. 2.

466 AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1849-1850. Any 1849. Document núm. 105.

Mayo de 1849. = Ramon Torres = Sr. Alcalde Constl. de la Jurisdon. de Cuyás del termino de san Justo”.[467]

EL FINAL DE LA GUERRA

Totalment delmades i desarticulades les forces montemolinistes, els germans Tristany van creuar la frontera el 18 de maig, éssent les seves unitats les darreres formacions rebels organitzades que van abandonar el territori català.

El dia 19 de maig ja es podia considerar que no quedava cap partida montemolinista en peu de guerra, i ufanós, el marquès del Duero, dirigia aquell mateix dia tres proclames consecutives als seus soldats, als catalans i als barcelonins, anunciant el final de les hostilitats i el triomf de l’ordre governamental que ell havia defensat durant tot aquell temps.

El caracter, però, radicalment centralista i ultraconservador del seu discurs, totalment contrari als principis que havien mogut amplis sectors del bàndol vençut, quedava prou palès en el següent fragment de l’al·locució que aquell dia va adreçar als catalans:

“...Los rebeldes fiaron en vuestra aparente neutralidad, la interpretaron por adesion, mas sus últimos restos acosados por vosotros mismos fraternizando con nuestras valientes tropas, son una prueba patente de aquel error y de que vuestra lealtad al trono de nuestra Reina es siempre decidida y firme. [...] *Seamos en adelante no más que españoles; desaparezca todo espíritu de banderías y aun los nombres con que son conocidas las antiguas provincias de España, consérvense en buena hora para indicar su respectiva situación, ó como un recuerdo histórico de sus glorias, pero nunca para significar diversidad de miras en concurrir al enaltecimiento de la madre patria. Los rugidos del monstruo de la revolución que conmueven algunos estados de Europa, piérdanse para siempre en las concavidades de nuestros montes. Sea la lucha que ha terminado útil lección para precaver luchas sucesivas...”*[468]

A finals del mes de juny es començaven a disoldre per innecessàries les milícies que havien col·laborat amb l’exércit regular en aquella lluita, mantenint-se només els parrots i els mossos d’Esquadra. Entre les primeres unitats que es van desmantellar figuraven les que havien estat formades pels homes de Bartomeu Posas i Jaume Montserrat:

“CATALUÑA: Disueltos los tercios fijos de Catalunya, el batallon de Posas y la compañia de caballeria de Monserrat á últimos de junio, y los tercios móviles de Gerona, Lérida y Tarragona á fines de setiembre, solo quedan los de Barcelona que dejarán de existir el 31 del actual. Desde ese día los cuerpos francos del Principado consistirán únicamente en las Rondas volantes, llamadas por el vulgo parrotes que constan de doscientos hombres y se aumentarán hasta quinientos, y las Escuadras de Catalunya compuestas de otras quinientas plazas”.[469]

Havent deixat d’existir el seu batalló, i incorporats ell i els seus oficials a una unitat regular, Bartomeu Posas fou destinat temporalment a Solsona, guarnició que poc després també es desmantellava, passant cadascun d’ells a diferents destins, molts d’ells a la reserva:

---

[467] Id., document núm. 109.

[468] *Diario Constitucional de Palma*, del 23 de maig de 1849. P. 4.

[469] *El Clamor Público*, del 26 d’octubre de 1849. P. 2 i *La Época*, del 26 d’octubre de 1849. P. 4.

"Solsona 11 de Agosto. Ayer, á poco rato de repartido el correo de esa, notóse mucho movimiento por parte del Sr. Posas y sus Oficiales, conduciendo al cuartel todos los pertrechos militares, asi de la infanteria como de la caballeria; notóse tambien que los dependientes de la municipalidad iban embargando bagajes, los que han servido para los Oficiales, quienes á las once de la noche salieron de esa á fin de recibir los pasaportes para los puntos donde les han concedido el reemplazo.
Ahora sí que el vecindario empezará á sentir los efectos de la paz que disfrutamos, porque recibira descanso en la carga de alojamientos; y lo mejor es que el Excelentísimo Sr. Capitan general, compadecido de nuestras desgracias, ha ordenado que por ahora el Ayuntamiento no construya las 500 camas que se le habian pedido. Con estas dos providencias la poblacion entera ha recibido otra prueba de los bellos sentimientos de S.E."[470]

L'any següent tindria lloc a Barcelona l'obertura de la tan esperada segona sortida al mar, que permetés un millor trànsit de les mercaderies i els passatgers que sortien o arribaven al port, i que alleugerés el dens trànsit de la fins llavors única sortida existent, la Porta del Mar, situada al Pla del Palau. Aquesta nova porta, oberta al final de la Rambla, va rebre el nom de Portal de la Pau, en commemoració de la recent finalització d'aquesta guerra, denominació que encara es manté a l'actualitat.

"PUERTA DE LA PAZ. Construyóse á expensas del Excmo. Ayuntamiento, y se denominó de la Paz en memoria de la que el Excmo. Sr. Marqués del Duero, Capitán General de los Ejércitos nacionales acababa de dar á Cataluña. La fábrica de dicha Puerta y el embarcadero de Atarazanas se principiaron en 9 de julio de 1849 y se concluyeron en 19 de noviembre de 1850. Verificóse esta obra para que los habitantes de la Barceloneta y los tripulantes de los buques surtos en el Puerto pudieran trasladarse al centro de la ciudad con mas prontitud".[471]

No va agradar a tots. L'escriptor Josep Coroleu opinava:

"Por la parte de mar no habia ganado la Rambla, sino la erección de la que llamaron Puerta de la Paz, en conmemoración de la que el general Concha proporcionó al Principado terminando la guerra dels matiners que lo asolaba. La tal puerta ó embarcadero era mezquina como todo lo que se hacía en aquellos tiempos en achaque de obras públicas".[472]

FESTES A L'ESTIU

Amb l'arribada del temps d'estiu, molts pobles reprenien les tradicionals celebracions de les seves festes majors, generalment pròpies d'aquesta època, les quals, tot i no haver-se deixat de celebrar durant la finalitzada conflagració, calia reconéixer que en el decurs de tal període no havien estat excessivament lluïdes.

Tot i que la seva festa major té lloc cada any a l'octubre, el 30 de juny es va fer a Sarrià una lluïdíssima festa del mateix caire, totalment dedicada al personatge del moment: el marquès del Duero. La premsa s'en feia ressò:

"Tuvieron ayer lugar en el pueblo de Sarrià los anunciados festejos con que sus leales habitantes quisieron pagar su tributo de admiración, acatamiento y gratitud al ínclito

---

[470] *Gaceta de Madrid,* del 17 d'agost de 1849. P. 3.

[471] J. A. S.: *El Consultor. Nueva guía de Barcelona...* Op. Cit., P. 540.

[472] COROLEU I INGLADA, Josep: *Memorias de un menestral...* Op. Cit. P. 312.

pacificador de Cataluña. El Ayuntamiento en cuerpo se adelantó á recibir, precedido de una música, al General Concha, cuya llegada á eso de las cinco y media anunciaron un repique general de campanas y el disparo de una série de petardos. Todo el pueblo y algunos comarcanos, principalmente los barceloneses, llenaban los balcones y ventanas y toda la parte libre de la calle Mayor. [...] Creemos que S.E. debió quedar sumamente complacido del obsequio sincero que le tributaron los leales y agradecidos sarrianeses. Estos por su parte recordarán con orgullo un dia en que con tan generosa amabilidad les favoreció el distinguido pacificador de Cataluña".[473]

També la Festa Major de Sant Just va tenir aquell any un esplendor notablement superior al dels anys anteriors, fins i tot es van arribar a programar dos balls diferents al mateix temps. Calia estar a tò amb les altres festes que s'estaven celebrant arreu:

"En los dias 6 y 7 se celebrarà la fiesta mayor en el vecino pueblo de San Justo Desvern, cerca de Esplugas. Sabemos que la funcion de la iglesia será muy lucida: habrá una grande orquesta y predicarà uno de nuestros mejores oradores. El dia 7 habrá dos magníficos bailes, el uno en el salon, y otro entoldado, los cuales serán lujosamente adornados, y los socios se han esmerado en repartir tarjetas de convite para que sean concurridos de nuestras bellas del llano de Barcelona como se acostumbra todos los años".[474]

Tots els pobles s'esmeraven en aconseguir que les seves festes fossin el més lluides possible. A títol anecdòtic, cal dir que és també aquest any quan en el programa de la festa major del Vendrell apareix la primera menció que es coneix dels castellers, ja totalment desvinculats del primitiu "Ball de Valencians" que els havia originat.[475]

RETORN DELS GUERRILLERS

Aquell estiu també va marcar el retorn d'aquells que havien integrat les partides rebels fins al darrer moment, i que, un cop indultats i aconseguits els seus respectius salconduits, tornaven a reintegrar-se a la seva vida d'abans.

El cas dels santjustencs que havien estat combatent a les files del pretendent queda reflectit en el següent document que, un cop acabat tot vestigi d'aquella passada contesa, l'Alcalde Pau Carbonell va enviar al cap superior polític de Barcelona:

"Pueblo de Sn Justo Desvern *Partido de Sn Felio de Llobregat*

Relacion delos individuos de este pueblo que han sido indultados por haber pertenecido á la facción carlista y republicana.

Nombre	*Naturaleza*	*Estado*	*Punto en qe. Se expedió el salvo condto.*	*Residencia*
José Oliveras	*Sn Justo Desvern*	*Soltero*	*Barcelona*	*S. Justo Desvern*
José Martí	*Id*	*Id*	*Id*	*Id*
Cayetano Pey	*Id*	*Id*	*Id*	*Id*
Jaime Esplugas	*Id*	*Id*	*Id*	*Id*

[473] *Gaceta de Madrid*, del 6 de juliol de 1849. P. XXXX

[474] Id., del 8 d'agost de 1849. P. 2.

[475] *El Barcelonés*, del 19 de juliol de 1849. P. 4 i *Diario de Barcelona*, del 20 de juliol de 1849. P. 3.

Andres Carbonell	*Id*	*Id*	*Id*	*Id*
Magin Pages	*Id*	*Id*	*Id*	*Id*
Antº Amat	*S. Feliu de Llobregat*	*Casado*	*S. Felio de Llobrt.*	*Id*
Valentin Pañella	*S. Justo Desvern*	*Soltero*	*Olot*	*Id*

Los seis primeros qe. contiene la pñte relacion se presentaron cuando se verificó la entrega del Batallón del coronel Pozas á que pertenecian.
Sn. Justo Desvern 7 Julio de 1849
El Alcalde".[476]

EL CONSELL DE GUERRA

Jaume Montserrat no va poder veure res de tot això. Tancat des del 26 de febrer, en les lamentables condicions abans descrites, romania près a la Ciutadella en espera de que es convoqués el consell de guerra que havia de jutjar-lo.

Finalment, designats ja els oficials que l'havien de jutjar, els quals estarien presidits pel tinent general Ramon de la Rocha Duji (el mateix que havia ordenat la seva detenció), el capità general Manuel de la Concha va determinar que tal judici hauria de tenir lloc el dimarts 4 de setembre de 1849, i així ho va anunciar al general Mariano Belestá González, governador militar de la plaça de Barcelona, per tal que aquest tingués cura de tots els preparatius. Oportunament, la premsa ho va anunciar tot transcrivint el text dels oficis que havien estat cursats entre els propis militars:

"En el Diario de Barcelona leemos lo siguiente:
El Excmo. Señor capitan general de este ejército y principado me dice con fecha de ayer lo que copio:
Excmo. Señor: El martes 4 del corriente á las nueve de su manyana tendrá lugar en el palacio que habito, el consejo de guerra de senyores oficiales, para ver y fallar la causa instruïda contra el teniente coronel graduado capitan don Jaime Monserrat, acusado de varios escesos y abusos de autoridad, hasta el punto de haber sacado á una mujer á fusilar en el pueblo de Sarrià el 13 de febrero último; siendo presidido este acto por el Excmo. Señor teniente general don Ramon de la Rocha.
Lo digo á V.E. para su conocimiento y á fin de que lo haga saber á los cuerpos de esta guarnicion por medio de la órden de la plaza á los efectos consiguientes, cuidando de que un capellán castrense se halle á las ocho y media de la manyana de dicho día en la iglesia de la Merced para celebrar la misa del Espiritu Santo.
Lo que se hace saber en la órden de este dia para los efectos consiguientes, quedando nombrado para celebrar la misa en la iglesia y hora prevenida un capellan del regimiento de la Princesa.- El general gobernador, Belestá.- Es copia.- El coronel sargento mayor interino, Blas Moran".[477]

El dia 4, Jaume Montserrat fou traslladat ben d'hora des de la Ciutadella fins l'edifici que des de feia tres anys albergava la capitania general de Catalunya, Aquest edifici, antic convent de mercedaris exclaustrats l'any 1835, es trobava situat en el mateix indret on actualment encara segueix estant el palau de la Capitania General de la IV Regió Militar[478], però presentava la

[476] AHSJD. Carpeta 230-7 (1847-1850). Lligall 1849-1850. Any 1849. Document núm. 145.

[477] *La España*, del 8 de setembre de 1849. P. 1 i *Diario Constitucional de Palma*, del 13 de setembre de 1849. P. 2.

[478] Reformada totalment l'any 1928 per l'arquitecte Adolf Florensa i Ferrer.

porta principal situada llavors en el seu emplaçament originari, que era la façana que dóna a la Plaça de la Mercè. En el primer pis hi havia les residències del capità general i les dels seus ajudants, en el segon, les oficines de la secretaria i l'estat major, en el pis baix l'arxiu, i a ran de carrer hi havia un destacament dels mossos d'Esquadra.[479]

La vista del cas va ser relativament ràpida, finalitzant aquell mateix dia. En acabar, Jaume Montserrat fou novament dut a la seva cel·la de la Ciutadella, mentre el consell d'oficials passava a deliberar sobre la sentència que haurien d'emetre.

LA SENTÈNCIA

Contrastant amb la rapidesa del judici, el termini de la notificació de tal sentència va ser relativament més llarg, ja que van trigar poc més de tres setmanes en notificar-li la terrible i inesperada condemna que li havia estat imposada. El text d'aquella sentència, segons la comunicació que el tribunal va enviar al general Concha, deia així:

"E.S. El Consejo de guerra de oficiales generales celebrado en esa plaza de Barcelona el dia 4 de setiembre último, para ver y fallar la causa instruïda contra el capitan de caballeria, Voluntarios de Esparraguera Dn. Jayme Monserrat, por abuso de autoridad y haber querido fusilar á una muger en el pueblo de Sarrià, pronunció la sentencia siguiente: Ha condenado y condena el Consejo á el Dn. Jayme Monserrat á que sufra veinte años de reclusion temporal, quedando privado de su empleo y condecoraciones recogiendosele los Reales Despachos y diplomas que tuviere, que deberán ser entregados al Exmo. Señor Capitan general, quedando además inhabilitado perpetuamente para todo cargo y destino público".[480]

L'edifici de la Capitania General de Catalunya, al passeig de Colon de Barcelona, amb l'aspecte que oferia en aquell temps

SOL·LICITUD DE CLEMÈNCIA

Encara no recuperat del tot de l'anorreament provocat per l'efecte d'haver conegut el terrible contingut d'aquella, als seus ulls, desmesurada condemna, Jaume Montserrat va provar d'acudir a les més altes esferes en demanda d'ajuda, i, en tal sentit, va escriure la següent instància suplicatòria que immediatament va adreçar pel conducte reglamentari a la pròpia reina Isabel II:

"Señora
Dn. Jayme Monserrat, Teniente Coronel graduado, preso en la Ciudadela de Barcelona, á V. M. respetuosamente expone: Que el Consejo de Guerra de Oficiales Generales celebrado á 4

---

[479] PI Y ARIMON, Andrés Avelino: *Barcelona antigua y moderna*... Op. Cit., PP. 390-391.

[480] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm. 8.

de Setiembre que rige, le ha condenado, segun tiene entendido, á la pena de veinte años de reclusion, privaciones de empleo y otras accesorias. El delito del que se le ha acusado, consiste en haber privado de su libertad con amenazas de muerte á varias personas en el pueblo de Sarriá. Es cierto el hecho de privaciones de libertad por pocas horas, pero las amenazas de muerte no han existido, ni constan probadas en el proceso. Los enemigos del esponente, han procurado su ruina para inutilizar los buenos servicios que comenzaba á prestar á su Reyna, y á su patria. No cree se haya olvidado tan pronto, el dia en que sometiendose con las fuerzas de su mando hizo un señalado servicio, que puede decirse el origen de la paz de que disfruta el Principado. Tampoco es preciso recordar los hechos de armas bien notorios emprendidos despues de su sumision, que ponen en evidencia, la decision y lealtad con que habia comenzado á dedicarse al servicio de V.M. Por todo lo que, confiado en el bondadoso corazon de V.M. y en la justicia que no permite por un hecho sin resultados, se pierda para siempre un infeliz, ni se imponga una gravísima pena sin la prueba del delito,
A V.M. rendidamente suplica, que previo informe del Tribunal Supremo de Guerra y Marina, se sirva indultarle de la terrible pena de veinte años de reclusion con las accesorias que se le han impuesto, y que está muy lejos de merecer, como se ha demostrado en el escrito de defensa: así se lo promete de la augusta clemencia de V.M., á cuyo servicio desea emplear su vida entera. Gracia que espera alcanzar el Suplicante del Generoso corazon de V.M. en celebridad de los dias de su Augusto esposo y cumpleaños de V.M. que el Cielo conserbe su importante vida por dilatados años para felicidad de la España.
Ciudadela de Barcelona 28. Setiembre de 1849.
Señora A.L.R.P. de V.M.
Jayme Monserrat".[481]

L'INFORME DEL TRIBUNAL SUPREM

Seguint el tràmit reglamentari, el dia 23 d'octubre es va enviar el text de la sentència al Tribunal Suprem de Guerra i Marina Número 21, per tal que aquest estudiés el cas i emetés l'oportú informe que hauria de servir de base per la sentència definitiva que havia de dictar la pròpia corona.

El contingut de l'al·legació d'en Montserrat, que havia estat adreçada a la reina, fou també enviat el 3 de novembre al mateix tribunal per tal que el consideréssin en les seves deliberacions.

Passats als fiscals, aquests, en les sessions del 17 de gener i 4 de febrer de 1850 van repassar tots els càrrecs i descàrrecs que pesaven en aquella causa. L'afer de Sarrià, tot i que va ser el detonant de tot, bén aviat va perdre importància als seus ulls, i no es va aprofondir més en aquell tema, que bén mirat, no podia haver suposat un motiu suficient com per a imposar a l'acusat aquella temenda sentència. Un nou càrrec, val a dir que no excessivament demostrat, fou determinant a l'hora de decantar els seus criteris. Aquest nou càrrec, segons l'informe del propi tribunal, era:

"...Sin embargo de que la adjunta causa tuvo principio sobre el hecho referido [la temptativa d'afusellament de la dona de Sarrià], *el oficio unido al folio 20 dió lugar á que las averiguaciones se estendieran á otro mas grave que fué el de tratar Monserrat salir de la plaza de Barcelona con el objeto de formar una nueva partida, á cuyo efecto habia enviado á*

[481] Id., document núm. 16.

San Andres de Palomar á Dn. Ignacio Sirvat[482]*, sugeto de toda confianza, con el fin de seducir la fuerza del Batallon que mandaba Posas. Con este motivo se entregó, puede decirse al olvido, el suceso de Sarria, puesto que no se examinaron los testigos que pudieran manifestar las circunstancias ocurridas ese dia como lo eran los soldados que formaron el cuadro por orden de Monserrat, y el Vicario que se dice fué llamado para confesar á la mujer que se trataba de fusilar".*[483]

Davant d'aquest nou argument presentat pels fiscals, la patètica instància d'en Montserrat no va tenir el més mínim efecte. A més, el tribunal va tenir en compte també els antecedents delictius del nostre protagonista i va arribar, tal com veiem, a considerar innecessari analitzar el grau de criminalitat de Jaume Montserrat en el fet de Sarrià, donant per bò el criteri dels fiscals de suscriure el que en el seu moment havia dictaminat el consell de guerra de Barcelona, cosa que va fer el 21 de febrer de 1850 en un extens informe que va fer arribar al marquès de la Constància, Francesc de Paula Figueras i Caminals, ministre de la Guerra.

L'OMBRA D'UN ALTRE POSSIBLE CÀRREC

Uns quants anys abans, la nit del 6 de febrer de 1841, Baldiri Freixer, domer major de l'església catedral de Vic havia estat assassinat a casa seva, materialment cosit a ganivetades per quatre assaltants desconeguts que ja portaven alguns dies rondant per la zona, i que fins i tot s'havien presentat el dia abans amb el pretexte d'encarregar-li una partida de casament. Aquella nit, després d'haver comès el seu crim, els assaltants van escorcollar tota la casa i van marxar d'ella amb un substanciós botí. Quatre dies després era detingut al Portal Nou de Barcelona un home d'uns 33 anys, natural de Parets i anomenat Esteve Castells, al qual li foren intervinguts en el moment de la seva detenció alguns dels objectes que havien estat robats al malaguanyat domer de Vic. Castells fou dut a Vic, on fou reconegut per la cuinera de la víctima. Malgrat els esforços de les autoritats per saber la identitat dels altres tres còmplices en aquell crim, Esteve Castells mai no els va delatar, i finalment fou executat, essent-li aplicat garrot vil a la ciutat de Vic el dia 20 d'agost de 1841.[484]

En una temptativa d'establir una possible implicació de Jaume Montserrat en aquest vell cas que només havia estat parcialment resolt, el nostre personatge va haver de deixar breument el seu calabós de la Ciutadella per a ser dut a Vic, ciutat en la va ser sotmès a un reconeixement:

"Vich 12 de Marzo.- (Del Barcelonés.) = Ayer por la tarde nos sorprendió ver llegar á esta cárcel al cabecilla Monserrat en una tartana, escoltado con algunos mozos de escuadra y ocho caballos, asegurado ademas por los brazos con una cuerda y su correspondiente barra de grillos, en disposicion que para sacarlo de la tartana tuvo un mozo de la escuadra que echárselo al hombro; por supuesto que al momento empezaron los comentarios; pero ya hoy se ha sabido que su venida ha sido por una ratificacion ó careo en la causa que se sigue en este juzgado á consecuencia del asesinato cometido en esta hace años en la persona del Domero de esta catedral, lo que parece que evacuado hoy, mañana temprano sale de esta con direccion á esa".[485]

---

[482] Cap de partida santfeliuenc, d'orientació republicana, ja esmentat anteriorment.

[483] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm . 11.

[484] Extret d'*El Católico*, del 18 de febrer de 1841. P. 7 i *El Popular*, de l'11 de setembre de 1841. PP 3 i 4.

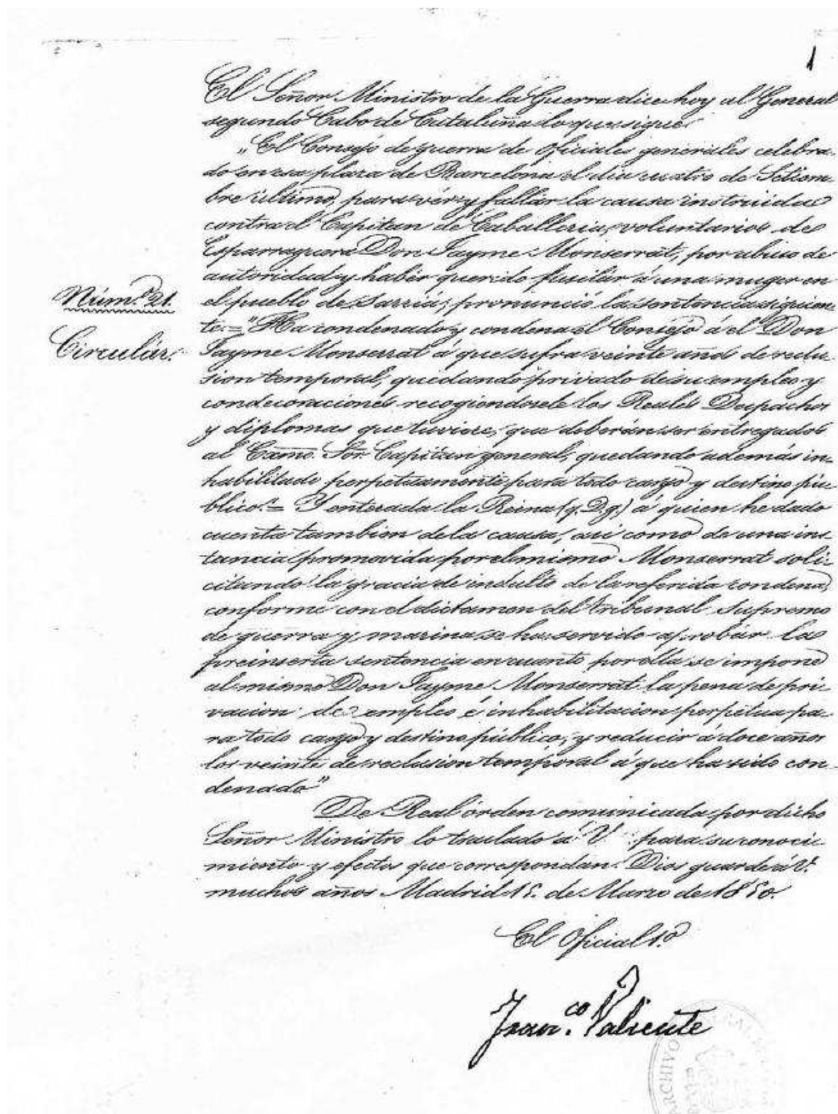
[485] *La España*, del 19 de març de 1850. P. 2.

Tot apunta a que la compareixença de Jaume Montserrat en la causa que es duia a Vic fou totalment infructuosa i no es va poder establir cap tipus de relació entre ell i els desconeguts bandits que anys abans havien assassinat el domer, ja que en cap document de l'expedient judicial i penal de Jaume Montserrat es torna a fer esment d'aquesta possibilitat.

LA SENTÈNCIA DEFINITIVA

En el ministeri de la Guerra van ser més clements que el consell de guerra d'oficials de Barcelona i el tribunal suprem número 21 de Madrid. Després d'haver estudiat a fons tots els elements d'aquell cas, es va decidir finalment que es podia proposar que es suavitzés una mica la severitat de la condemna, tot suggerint la següent modificació:

"... desaprovandose en cuanto á los veinte años de reclusion temporal, que podran reducirse á doce, y á la inhabilitacion perpetua para todo cargo y destino públicos".[486]

1

Núm.º 21.
Circular.

El Señor Ministro de la Guerra dice hoy al General segundo Cabo de Cataluña lo que sigue:
"El Consejo de guerra de oficiales generales celebrado en esa plaza de Barcelona el dia cuatro de Setiembre último, para ver y fallar la causa instruida contra el Capitan de Caballeria, voluntarios de Esparraguera Don Jayme Monserrat, por abuso de autoridad y haber querido fusilar á una muger en el pueblo de Sarriá, pronunció la sentencia siguiente = "Ha condenado y condena el Consejo á el Don Jayme Monserrat á que sufra veinte años de reclusion temporal, quedando privado de su empleo y condecoraciones, recogiendosele los Reales Despachos y diplomas que tuviese, que deberán ser entregados al Excmo. Sor. Capitan general, quedando además inhabilitado perpetuamente para todo cargo y destino público. = Y enterada la Reina (q. D. g.) á quien he dado cuenta tambien de la causa, asi como de una instancia promovida por el mismo Monserrat solicitando la gracia de indulto de la referida condena, conforme con el dictamen del Tribunal Supremo de guerra y marina se ha servido aprobar la preinserta sentencia en cuanto por ella se impone al mismo Don Jayme Monserrat la pena de privacion de empleo é inhabilitacion perpétua para todo cargo y destino público, y reducir á doce años los veinte de reclusion temporal á que ha sido condenado."
De Real órden comunicada por dicho Señor Ministro lo traslado á V. para su conocimiento y efectos que correspondan. Dios guarde á V. muchos años. Madrid 15. de Marzo de 1850.
El Oficial 1.º
Franc.co Valiente

La sentència per la qual es condemnava Jaume Montserrat a 12 anys de presidi. Archivo General Militar de Segovia.

El canvi proposat es va resoldre el 4 de març i es va passar l'expedient al negociat de justícia militar, el qual va fer pública la sentència definitiva el dia 15 de març de 1850.

El seu contingut, signat pel brigadier Francisco Valiente, oficial primer del negociat de justícia militar del Ministeri de la Guerra, deia així:

"El Señor Ministro de la Guerra dice hoy al General segundo Cabo de Cataluña lo que sigue.
El Consejo de Guerra de oficiales generales celebrado en esa plaza de Barcelona el dia cuatro de Setiembre último, para ver y fallar la causa instruïda contra el Capitan de Caballeria, voluntarios de Esparraguera Don Jayme Monserrat, por abuso de autoridad y haber querido fusilar á una muger en el pueblo de Sarrià, pronunció la sentencia siguiente = Ha condenado y condena el Consejo á el Don

[486] AGMS. Secció 1a, Lligall M-3730. Document núm. 7.

Jayme Monserrat á que sufra veinte años de reclusion temporal, quedando privado de su empleo y condecoraciones recogiendosele los Reales Despachos y diplomas que tuviere, que deberan ser entregados al Excmo. Sor. Capitan general, quedando además inhabilitado perpetuamente para todo cargo y destino público. = Y enterada la Reina (q. D. g.) á quien he dado cuenta tambien de la causa, así como de una instancia promovida por el mismo Monserrat solicitando la gracia de indulto de la referida condena, conforme con el dictament del Tribunal Supremo de guerra y marina ha servido aprobar la preinscrita sentencia en cuanto por ella se impone al mismo Don Jayme Monserrat la pena de privacion de empleo é inhabilitacion perpetua para todo cargo y destino público, y reducir á doce años los veinte de reclusion temporal á que ha sido condenado.
De Real orden comunicado por dicho Señor Ministro lo traslado á V. para su conocimiento y efectos que correspondan. Dios guarde á V. muchos años. Madrid 15 de Marzo de 1850".[487]

La premsa ho va fer públic de la següent manera:

"En los periódicos de Barcelona se lee que el consejo de guerra celebrado en aquella plaza para ver y fallar la causa instruida contra el capitan de caballeria voluntarios de Esparraguera don Jaime Monserrat, por abuso de autoridad y haber querido fusilar á una muger en el pueblo de Sarrià, ha condenado al mencionado Monserrat á veinte años de reclusion temporal, privacion de empleo y condecoraciones é inhabilitacion perpétua para obtener toda clase de cargo y destino público.
Dada cuenta á S.M. por el capitan general de aquel distrito, tanto de la causa y sentencia, cuanto de una instancia del Monserrat, solicitando la gracia de indulto, se ha servido aprobar S.M. , de acuerdo con el tribunal supremo de Guerra y Marina, la parte de la sentencia del consejo que se refiere á la privacion de empleo é inhabilitacion perpétua, reduciendo á doce años los veinte de reclusion temporal á que fué condenado".[488]

Aquesta sentència li fou comunicada a Jaume Montserrat el dia 26 de març de 1850. A partir d'aquell moment començava el compte enrera de la que havia de ser la seva llarga condemna.

L'expectació que el judici de Jaume Montserrat havia despertat en el públic general, va motivar que fins i tot s'arribés a publicar una petita semblança biogràfica del nostre personatge. Tal biografia fou publicada per un periòdic d'orientació significadament carlina en un intent de deixar bén clara la seva manca de vinculació amb en Montserrat:

"BARCELONA 28. (De nuestro corresponsal).
A un tal Monserrat que fué sentenciado por un tribunal militar de Barcelona le aplican los periódicos el dictado de carlista. Para que los méritos de este hombre se distribuyan entre los acreedores, pues no es justo que los carlistas se los apropien todos, doy á Vds. Los siguientes apuntes biográficos:
Don Jaime Monserrat, hijo de Pablo y María Pagés, natural de San Justo Desvern, cercano á Barcelona, soltero, de edad de veinte y siete años, de oficio trabajador de tierras; aunque tiene el grado de teniente coronel y es capitan de caballeria, no ha seguido otra carrera militar que levantar una partida republicana. No habiendo reunido sino poca fuerza por no ser afectos en el pais á república, fué muy perseguido por la tropa y los paisanos, obligándole á pasarse á la partida mas inmediata que era la de Posas, carlista entonces. Este se sometió al gobierno de la Reina, del modo que todos saben, con 600 hombres, ignorantes sin duda del proyecto de sus gefes, puesto que á poco se le desertaron y quedaron solos.

[487] Id., document núm. 1.

[488] *La España*, del 2 d'abril de 1850. P. 1, *El Heraldo*, del 3 d'abril de 1850. P. 2 i *La Época*, del 3 d'abril de 1850. P. 4.

Despues fué juzgado Jaime Monserrat por su conducta, despojándole de todos sus grados y condenado á doce años de presidio.
Esto es lo que hay sobre Jaime Monserrat, y que no he querido ocultar para no privar á los republicanos de la parte que les toca".[489]

NOVAMENT AL PRESIDI DE BARCELONA

La primera conseqüència del fet d'estar sentenciat en ferm i trobar-se ja complint una condemna és que finalment podia deixar aquella pútrida garjola de la Ciutadella i passar a una institució penitenciària reglada, les condicions de la qual, encara que molt dures, eren, a totes llums, notablement millors que les que fins llavors li havia tocat suportar.

En aquesta nova situació, el seu primer destí va ser el presidi de la ciutat de Barcelona, establiment que ja coneixia prou bé pel fet d'haver-hi estat tancat entre 1841 i 1845, i d'on s'havia pogut escapolir momentàniament l'any 1843 per causa de les excepcionals cinrcumstàncies del moment.

El dia 30 de març, quatre dies després d'haver conegut quina havia estat la seva condemna definitiva, Jaume Montserrat hi ingressava, éssent un més dels 637 reclusos que al llarg de l'any 1850 ho van fer en aquell centre penitenciari, la capacitat del qual ja haviem vist anteriorment que estava pensada per allotjar mig miler d'interns.

L'exercici de l'any anterior s'havia tancat a 31 de desembre amb 433 confinats, i l'ingrés d'aquells 637 nous inquilins entre els que estava Jaume Montserrat no va suposar momentàniament cap problema, en quedar aquest increment més o menys compensat amb 575 baixes causades per defuncions, trasllats i redempcions de condemna. A finals d'aquell any de 1850, el nombre d'interns en el centre passaria a ser de 495 individus[490], amb la qual cosa el nivell d'ocupació del presidi es podria considerar total, sense que l'establiment tingués infraestructura suficient per encabir-hi els possibles nous interns que anéssin arribant.

Al front de l'establiment ja no estava el vell director que en Montserrat havia conegut. El coronel Antoni Puig i Lucà havia mort el 15 d'abril de 1848, i el seu lloc havia estat ocupat per un altre militar de tarannà, si cal, lleugerament més rigid, el tinent coronel Joan Ràfols i Mir, qui ja havia exercit interinament tal càrrec durant els dos darrers anys de la malaltia que va acabar amb el seu predecessor[491]. Aquest nou comandant tenia com a ajudant primer el murcià José Pérez de los Cobos, membre d'una coneguda família jumillana.

El poc més de mig any que va seguir al moment de la seva entrada en el presidi de Barcelona, en Jaume Montserrat el va passar d'una manera relativament tranquil·la, dedicat a l'observança de les pràctiques quotidianes que marcaven el règim normal d'aquella institució:

"La fuerza total del presidio se ocupa diariamente en los talleres de tejedores, en los cuales se elavoran lienzos de hilo, crudos y blancos; parte estan empleados en administracion de la casa, otros tejiendo para particulares, mediante una retribución; alpargateros en administración; obras de palma, paralizadas en la actualidad por haber gran cantidad de sombreros y espuertas sin salida; carpinteros, ebanistas y torneros en administracion, y parados por igual motivo que las obras de palma; herreros trabajando en obras del

---

[489] *La Esperanxa*, del 4 de maig de 1850. P. 2 i *El Católico*, del 6 de maig de 1850. P. 7.

[490] PI Y ARIMON, Andrés Avelino: *Barcelona antigua y moderna*... Op. Cit., P. 639.

[491] *El Heraldo*, del 25 de juliol de 1848. P. 4.

establecimiento; ocupándose los demás confinados en deshacer cuerda y picar esparto para particulares, produciendo todo unos 2.000 rs. mensuales que ingresan en el fondo economico. El taller mas sobresaliente hoy día es el de tejedores, el cual consume las primeras materias del pais en cantidades de 6 á 7.000 rs. mensuales. La adm. y régimen interior de la casa es conforme al espresado reglamento de presidios circulado en 5 de setiembre de 1844, abonándose por el ministerio de Gobernación 60 ms. diarios por cada penado por su alimento, utensilio y enfermeria; la cual se halla montada con todo lo necesario para la mejor asistencia de los enfermos [...] *Como se halla prohibida la salida del establecimiento á los confinados, sirve de estímulo para el trabajo el permiso que se concede á los aplicados de tener los domingos, después de tener la plática religiosa, una corta entrevista con sus familias.*
Los castigos que se imponen en el interior de la casa son: el recargo ó alivio de hierros, calabozo á pan y agua, y solo en algunos casos graves se usa el solitario. Para aquellos individuos cuya conducta y pruebas de arrepentimiento les hacen acreedores á la consideracion de los gefes, hay propuestas periódicas de rebajas de condena, las cuales sólo puede concederlas S.M., sin que puedan esceder de una tercera parte del tiempo porque fueron sentenciados, y esto despues de haber cumplido la mitad del tiempo de su condena".[492]

"Los penados se dividen en brigadas de 100 hombres con un capataz y el competente número de cabos, estos de la clase de penados y nombrados por el Comandante.
A los penados que se dedican á algun trabajo se les retribuye con la mitad ó la cuarta parte del producto, segun la clase de aquel: pero de dicha retribucion solo se les entrega la mitad, depositándose la otra en el fondo de ahorros. La creacion de este fondo es una medida muy útil; pues así los penados pueden contar en el dia de su licenciamiento con algun recurso no solo para sus primeras necesidades, sino tambien para esperar colocacion ó establecer trabajo propio. Sin embargo, es lástima que á todos indistintamente se les entregue la parte que les corresponde de una sola vez, porque algunos la invierten de una manera que ningun beneficio les reporta, ó bien la malgastan en la satisfaccion de sus antiguos vicios".[493]

CAIGUDA DELS DARRERS REBELS

Tot i que des de juny de l'any anterior es podia considerar totalment acabada la guerra dels Matiners, l'esperit de la rebelió encara es mantenia viu en els ànims d'alguns dels antics rebels, i encara que d'una manera testimonial, quedaven en peu de guerra alguns grups que es negaven a renunciar a la lluita. La seva causa, però es podia considerar del tot perduda, i poc a poc, anaven caient en mans de les forces del govern.

La darrera setmana de març, mentre el nostre personatge estava a punt d'ingressar en el presidi, havia tingut lloc la caiguda d'alguns dels que havien estat camarades seus en els primers moments, i qui sap si no ho havien arribat a ser també més endavant, en els moments previs a la detenció d'en Montserrat:

"Captura de criminales.- Saben ya nuestros lectores, dice un periódico de Barcelona, que tres meses atrás fué descubierta una conspiración, cuyo objeto era apoderarse los conjurados por sorpresa de algunos puestos militares, desarmar á los soldados, y luego formar una gavilla bajo la bandera carlista, republicana, ó cualquiera otra, pues esto les era indiferente á los autores y cómplices de aquella trama, cuya mira esclusiva seria sin duda alguna la de entregarse con este ó aquel pretesto á la vida haragana y vandàlica, propia de las gavillas

---

[492] MADOZ, Pascual: *Diccionario Geográfico-estadístico de España y sus posesiones de ultramar.* Tomo III. Est. Literario de P. Madoz y L. Sagasti. Madrid, 1846. P. 537.

[493] J. A. S.: *El Consultor. Nueva guía de Barcelona...* Op. Cit., P. 447.

rebeldes que con diversas denominaciones han sido el azote de este país. El gefe de la conspiracion parece que era uno que habia sido abanderado en el batallon de Posas. [...] Fué el caso que el subcabo de la espresada subdivision [es refereix a la subdivisió del mossos d'Esquadra de Sabadell] *tuvo noticia de que en una casa de campo del término de San Pedro de Tarrasa se hallaba oculto un sugeto que infundia sospechas á los habitantes de aquellos contornos, y á consecuencia de esto se trasladó á casa Carbonell, que así se llamaba dicha casa, y allí encontró y prendió al tal sugeto que dijo llamarse Pedro Martí (a) Lladre de Palla, natural de San Feliu de Llobregat, el cual tenia por todo resguardo de su persona una carta de radio librada á Salvador Martí, que parece ser hermano del preso, quien confesó que usaba aquel documento para evitar la persecución de la ronda de don Ramon Serra, que habia ido distintas veces á su casa para cogerlo, por creerle cómplice en la conspiración de que al principio hemos hablado.*
Esta confesion fué motivo bastante para que el subcabo lo condujese á estas cárceles á disposicion de la comision militar, y á su llegada fué puesto incomunicado".[494]

A l'estiu queia una altra partida, de signe republicà, que fins llavors s'havia mantingut fidel a la lluita, era la de l'andreuenc Francesc Baliarda i Ribó, també conegut com El Noi Baliarda.

A finals de juliol, després d'haver tingut un enfrontament amb les tropes del govern a la serra de l'Obac, havien estat capturats tres membres d'aquesta garba, en Ramon Bosch, fill de Girona, Jaume Foix, de Barcelona i Miquel Jové, de Reus, els quals foren afusellats tot seguit als Hostalets del Daví, i enterrats al cementiri de Rellinars el dia 29 de juliol de 1850.[495] La resta dels guerrillers, perseguits, van anar a refugiar-se a San Andreu del Palomar, on foren delatats. Quan en Francesc Baliarda es trobava a casa seva, situada al carrer del Carme[496] juntament amb el seu germà Pau i el seu cunyat Josep Puig, van caure per l'acció conjunta del regiment d'infanteria número 51, dit de *Castilla*, i algunes unitats dels mossos d'Esquadra.

La fí d'aquella partida ens és breument descrita pel comte de Clonard:

"1850. Aparece una partida de malhechores al mando de un tal Baliarda, y para destruirla sale el primer batallon para Badalona el tres de julio con su coronel brigadier, nombrado comandante general del Vallés, costa de Levante y llano de Barcelona. Este jefe, despues de cubrir con destacamentos San Andrés de Palomar, Caldas de Mombuy y los telégrafos militares de Puig-graciós, Sofia y Bassarenys[497]*, marcha sobre el Baliarda con la compañia de cazadores y una mitad de caballeria.*
El diez y siete dos compañias del segundo batallon pasan de Barcelona á situarse en Badalona, en reemplazo del primero que se traslada á Granollers.
El diez y siete de agosto marcha de la citada plaza para Badalona y Sarriá el resto del segundo batallon, y durante los dias veinte y uno, veinte y dos y veinte y tres se dispone una batida general, y en la noche del veinte y ocho los mozos de la escuadra y los cazadores del segundo batallon, sorprenden al citado cabecilla en su casa paterna; defiéndese Baliarda trabuco en mano, pero caen muertos él y un compañero suyo á los primeros disparos de la tropa de Castilla.

---

[494] *La España*, del 26 de març de 1850. P. 2 i *El Católico*, del 26 de març de 1850. P. 8..

[495] ELIAS I ESCAYOL, Jacint: *Colección de artículos*...Op. Cit. Recollit per FERRANDO I ROIG, Antoni: *Les sendes dels bandolers..* .Op. Cit. P. 155.

[496] En honor del guerriller caigut, aquest carrer andreuenc porta actualment el seu nom.

[497] Es tracta de tres torres consecutives de l'antiga línia de telègraf òptic de Barcelona a Vic, que actualment encara es conserven. La de Puiggraciós està situada en el cim del Puiggraciós, terme del Figueró; la de Sofia es troba a Can Massana, Granollers; i la de Bosquerons (aquí escrita "Bassarenys"), en el turó del Telègraf, terme de Montornès.

Pacificada de este modo la provincia de Barcelona, la fuerza del regimiento en cuestion queda situada por el mes de setiembre en esta forma: el segundo batallon en Granollers, Codinas, Badalona y San Andrés de Palomar, y el primero en Gracia".[498]

També a finals de juliol queien dos dels darrers guerrillers a la comarca del Baix Llobregat, un prop de Martorell i l'altre a Molins de Rei. Aquest darrer, encara intentava atraure nous elements a la lluita:

"Barcelona 25 de Julio,- (Del Sol) Ayer fue sorprendido y preso en una casa de campo no distante de Martorell un individuo de la gavilla de latrofacciosos que invadieron hace poco el principado, el cual estaba herido de una mano. El dueño de la casa se escapó, y hasta ahora no ha podido ser habido.
El Excmo. Sr. Capitan general interino ha dispuesto que, así este individuo como el que anteayer fue preso en Molins de Rey porque trataba de seducir á los soldados, sean juzgados por un consejo de guerra á tenor del bando últimamente publicado por S.E.
El preso en Molins de Rey habia servido ya en clase de Oficial en las facciones anteriores. Lo que es esta vez ha comenzado bajo fatales auspicios la campaña".[499]

El nou capità general interí, Ramon de la Rocha y Duji, que havia succeït en el càrrec al marquès del Duero, va voler que el càstic a aplicar a aquests dos rebels capturats fos exemplaritzant, potser per tal d'aixafar definitivament en els ànims de tothom qualsevol possible esprit de rebel·lia. Una setmana després d'haver estat capturat l'oficial de Molins de Rei, era afusellat en aquella mateixa localitat:

"Molins de Rey 30 de Julio.= A las cuatro de la tarde del dia de hoy ha tenido lugar en esta villa un acto bien triste y que ha afectado en gran manera á sus vecinos, no acostumbrados á presenciar escenas de esta clase. El sugeto que salió de esa para ser ejecutado, ha sido pasado por las armas en la riera junto al cementerio.
Mientras ha estado en capilla y durante la ejecucion los señores cura párroco y vicario le han facilitado los auxilios espirituales, y el Sr. Alcalde ha hecho que durante su estancia en la capilla se le proporcionase cuanto pidiese y todas las comodidades que eran compatibles con su estado.
Murió muy resignado. ¡Ojalá no tengamos que presenciar otra vez actos semejantes, y la sangre derramada sea un escarmiento para aquellos que tal vez intenten reducirnos á presenciar los horrores de una nueva guerra civil!
Aquí por supuesto no se habla de facciosos, y ni siquiera se piensa en ellos. El espiritu de este pais no puede ser mejor. En el somaten general acudió todo el mundo; tanto en el de la mañana como en el de la noche, de modo que puede decirse, sin temor de padecer equivocacion, que en tal dia y tal noche solo quedaron los viejos y achacosos".[500]

ORDRE DE TRASLLAT

Mentrestant, a Madrid, el govern presidit per Ramón María Narváez, després d'haver superat una forta crisi que havia arribat a propiciar l'aparició d'un efímer govern de caire absolutista liderat pel comte de Clonard, tornava altre cop a detentar el poder. El nou govern dels moderats que es va formar fou conegut pel nom de "Congreso de familia", a l'estar format en

[498] CLONARD, comte de (Serafin Maria de Sutton-Dudley y Abbach): *Historia orgánica de las armas...* Op. Cit. Vol. XII. Imprenta de D. Francisco del Castillo. Madrid, 1858. PP 184 – 185.

[499] *Gaceta de Madrid*, del 29 de juliol de 1850. P. 3.

[500] Id., del 6 d'agost de 1850. P. 3.

la seva pràctica totalitat pels amics de Narváez i del seu fidel Luis José Sartorius y Tapia, comte de San Luís i vescomte de Priego, qui des del mateix govern havia combatut els candidats de la oposició.Violentament atacat des d'un primer moment en el congrés dels diputats, Sartorius acabaria veient-se obligat a dimitir el 14 de gener de 1851.

Quan aquest nou govern va arribar al poder, renovà diverses direccions generals, entre elles la de Beneficència, Correcció i Sanitat, que va passar a ocupar Carlos de Espínola y Gil de la Cuadra Jiménez y Rubio, cavaller de l'Orde de Carles III i anterior director de comptabilitat general.

Ramon de la Rocha Duji, el nou capità general de Catalunya. Una de les primeres coses que va fer en ocupar el càrrec va ser ordenar l'execució de l'oficial rebel capturat a Molins de Rei. Gravat de Domingo Valdivieso y Henarejos (1830-1872).

Una de les primeres coses que Espínola va fer al poc d'haver près possessió del seu nou càrrec fou estudiar el grau d'ocupació dels diversos establiments penitenciaris sota la seva administració i procurar solventar les desigualtats que hi trobava, fent una distribució equitativa de tots els interns mitjançant els trasllats que fossin convenients.
Catalunya, com a conseqüència de la guerra que tot just havia acabat, era una de les zones on el grau de densitat de la població reclusa superava amb escreix les altres regions, i és així com quan tot just acabava de passar mig any de l'entrada d'en Jaume Montserrat en el presidi de Barcelona, el governador civil de la província, Fermín de Arteta y Sesma, rebia una resolució signada per Espínola en el sentit d'aplicar les necessàries mesures d'esponjament. En aplicació de les instruccions rebudes, Arteta, mitjançant un ofici de data 12 d'octubre, ordenava al tinent coronel Joan Ràfols que procedís a efectuar el trasllat d'un cert nombre dels seus interns per tal de reallotjar-los en altres presidis d'arreu l'estat.[501]
Contràriament al que succeïa en el presidi de Barcelona, en el de València, que havia arribat a finalitzar l'any 1845 acollint una població reclusa de 1446 individus, aquell passat any de 1849 ho havia fet amb 981, es a dir, encara li quedava per utilitzar sense problemes un terç de la seva capacitat màxima demostrada. El dia 15 d'octubre de 1850, i convenientment escoltada, una corrua de presidiaris, entre els que estava Jaume Montserrat, causava baixa en el presidi de Barcelona i emprenia el camí de València, ciutat situada a una seixantena de llegües, la qual cosa els suposaria altres tantes hores de camí efectiu a realitzar en un total de 26 dies, essent les parades d'aquell itinerari: Barcelona, Sant Feliu, Martorell, Sant Sadurní, Vilafranca, el Vendrell, Torredembarra, Tarragona, Cambrils, el Coll de Balaguer, el Perelló, Tortosa, Ulldecona, Vinaròs, Torreblanca, Castelló, Morvedre i, finalment, València.[502]

---

[501] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm . 5.

[502] Els detalls de l'itinerari han estat extrets de: LABORDE, Alexandre: *Atlas del itinerario descriptivo de España. Segunda edición*. Imprenta de José Ferrer de Orga. València, 1826. P. 50.

VALÈNCIA. EL PRESIDI DE SANT AGUSTÍ

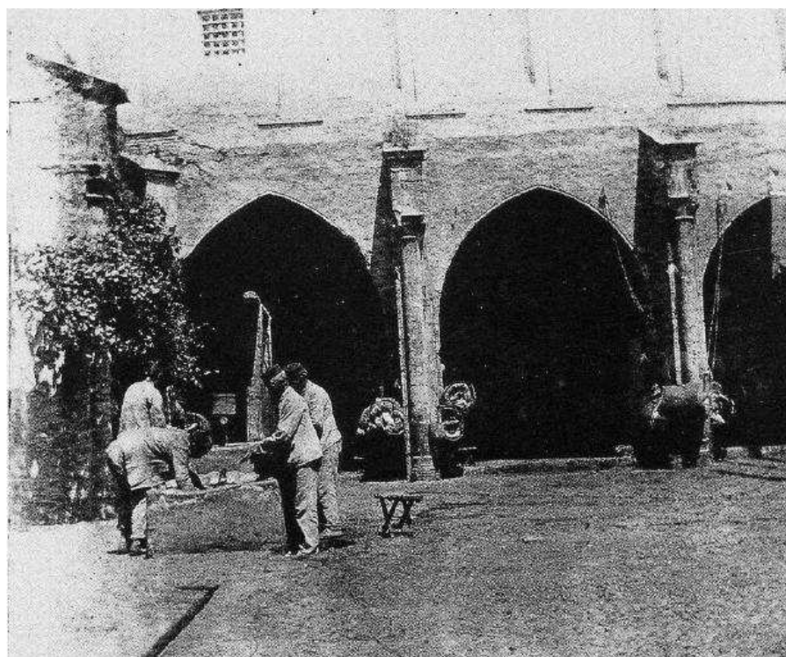
El 10 d'octubre, Jaume Montserrat i els seus companys d'expedició arribaven a València i aquell mateix dia ingressaven en el presidi de Sant Agustí.

Aquest establiment era considerat modèlic pels plantejaments avantguardistes del seu responsable, el coronel Manuel Montesinos y Molina, comandant d'aquell presidi, el qual, en un temps en que tals establiments eren considerats només com a dipòsits de condemnats, i sense cap llei que ho autoritzés, però emparant-se en les Ordenances Generals de Presidis de 14 d'abril de 1834, havia posat en pràctica mesures tan revolucionàries com la Redempció de Penes pel Treball i la Llibertat Condicional, entre d'altres.

El propi Montesinos deia:

"Sin modelo alguno en España que imitar, y sin antecedentes tampoco donde instruirme en un ramo de administracion desconocido entre nosotros, cualquiera comprenderá los obstáculos que iban a rodear mi empeño en aprender la teoría por la práctica y de inventar –por decirlo así- un sistema que sino el más acertado, fuera al menos bastante conveniente para que lo aceptase el Gobierno como tolerable".[503]

L'equip de col·laboradors amb que comptava el coronel Montesinos estava format pel major Tomás Cano, l'ajudant primer Miguel Torralba, l'ajudant segon Vicente Gaspar, el metge cirurgià José Gatius, el capellà José Izquierdo, el sergent furrier Juan Gil i 8 sobrestants de la classe de sergents, retirats de l'exèrcit.[504]

Grup de reclusos a l'interior del presidi de Sant Agustí, a València. Fotografia feta l'any 1898 per l'historiador i polític valencià Josep Martínez Aloy (1855-1924).

Els interns, com en tots els altres presidis de l'estat, estaven agrupats en brigades de 100 homes, i cadascuna d'aquestes brigades estava dividida en 4 esquadres de 25 homes sota les ordres de dos caporals de vara, també reclusos.

En el moment de l'arribada de Jaume Montserrat, el nivell d'ocupació que presentava aquella presó estava molt per sota de la seva capacitat, havent arribat a disminuir en un terç la capacitat màxima assolida en altres moments. L'any 1850 havia començat amb una

[503] MONTESINOS Y MOLINA, Manuel: *Reflexiones sobre la organización del presidio de Valencia, reforma de la Dirección General del ramo, y sistema económico del mismo: por el coronel Montesinos, Visitador General de los Presidios del Reino*. Imprenta del presidio. Valencia, 1846. P. 250.

[504] BOIX, Vicente: *Manual del viagero y guía de los forasteros en Valencia*. Imprenta de José Rius. València, 1849. PP 314 – 315.

població reclusa formada per 981 penats, la qual cosa, si es compara, per exemple, amb els 1446 interns que aquell mateix establiment havia arribat a albergar al començament de l'any 1846, suposava en certa manera un major grau de comoditat pels seus estadants.

El presidi de Sant Agustí va estar en funcionament fins al mes de febrer de 1904, en que es va iniciar el trasllat dels seus penats al de Sant Miquel dels Reis i el dels presos a la nova presó model que s'havia inaugurat el juny de 1903. L'edifici fou posteriorment enderrocat i en el seu solar es va bastir el mercat central d'aquella capital. Un text sensiblement coetani a l'estada de Jaume Montserrat ens descriu de la següent manera com eren les instal·lacions d'aquell establiment:

"Suprimido el convento de religiosos de San Agustín en 6 de Agosto de 1835, y convidando su situacion y capacidad para un establecimiento de correccion, lo solicitó y obtuvo para este efecto D. Manuel Montesinos, comandante entonces del de esta plaza, quien con su celo y economía supo ponerlo en un estado brillante. La parte esterior del edificio en nada anuncia su destino; para saber que allí existen una infinidad de criminales que estan sintiendo el castigo de sus delitos, es preciso leer la inscripcion que hay sobre su puerta principal, que dice asi: ODIA EL DELITO Y COMPADECE AL DELINCUENTE. Tiene dos entradas independientes, la una conduce al presidio y la otra á las oficinas y habitaciones de los empleados. La parte baja del edificio está ocupada por talleres, en los que trabajan los penados de aquellos oficios que antes de su desgracia egercian, y á los que no lo tienen se les enseña, quedando para los trabajos públicos los que no saben y no estan en estado de aprender. Hay tambien una escuela de primera educacion. En el mismo piso está la cocina económica y de nueva construccion, sobresaliendo en ella la limpieza y aseo. En el centro del edificio hay un espacioso patio con un gran pilón y bomba para estraer el agua. La capilla para suministrar el pasto espiritual á los confinados tiene un hermoso altar de mármol y está dotada de todo lo necesario para el culto divino. Los dormitorios se hallan situados en el piso principal y parte interior del edificio con inscripciones, morales en sus frontis, alumbrados de noche por faroles de reverbero. La enfermería está en el mismo piso, es muy clara, ventilada y tiene hermosas vistas á la huerta, y lo que mas llama la atencion es la curiosidad, buen orden y asistencia de los enfermos: se divide esta localidad en salas de medicina, cirugía y enfermedades cutáneas en que los dolientes estan colocados en cómodas y limpias camas. Contiguas á ésta hay dos cocinas, destinada la una para condimentar los alimentos y la otra para el laboratorio de medicinas. Finalmente la tranquilidad y trato afable de que gozan los confinados, juntamente con la voz de la religion y de la moral, que con frecuencia se les dirige, les hace odiar el crimen y amar á sus semejantes".[505]

El presidi de Sant Agustí fou la primera institució penitenciària espanyola on els tradicionals medis físics de retenció i coacció es van substituir per criteris de responsabilitat i confiança. A grans trets, el procediment emprat pel coronel Montesinos consistia en l'establiment de tres períodes:

En el primer, dit dels ferros, a tots els nous interns, després d'haver estat entrevistats personalment per ell, els eren aplicats grillons i se'ls destinava a la brigada de dipòsit, en la que es dedicaven a realitzar feines de neteja i manteniment. Transcorregut un temps, i quan l'intern escollia un treball, passava al segon període.

El segon període, dit del treball en comú, tenia com a objectiu el formar els reclusos en determinats oficis per tal d'aconseguir per ells una certa capacitació professional que els fos de profit a la sortida. Aquesta activitat es feia en tallers de formació que alhora els transmetien

[505] D. J. G (José Garulo): *Manual de forasteros en Valencia, ó sea guia segura*. Imprenta de D. Julian Mariana. València, 1859. PP. 145 – 147.

pautes socials tals com afició al treball, ritme de vida ordenat, etc. així com també com estímul per a obtenir determinats beneficis.

Ja en el tercer i darrer periode, dit de la llibertat intermèdia, el reclús podia sortir fora del presidi a realitzar activitats diverses, de caire institucional o laboral, pernoctant, però, en el centre penitenciari. Tot això pensat com a medi progressiu d'adaptació a la llibertat.[506]

Malgrat la gran disciplina existent (cal tenir present que era un presidi militar amb toc de diana i moviment ordenat per toc de caixa) molts càstigs corporals foren bandejats, i per primera vegada es va considerar que el pres podia ser un individu recuperable per a la societat. Tot es basava en la persuasió, i fins i tot les mesures de seguretat eren sovint simbòliques. Montesinos estava molt orgullós del seu sistema, i per aplicar-lo comptava amb una competent administració que en gran part es finançava amb el treball dels reclusos.

La indústria es va queixar de competència il·lícita, ja que els productes obtinguts pels presos resultaven millors i més barats, al no haver de pagar impostos. Finalment, per la Reial Ordre de 7 de setembre de 1847, només els condemnats a menys de dos anys van poder ser destinats als tallers després d'haver exercit labors de policia urbana. La resta va ser obligada a treballar en obres públiques i en els presidis africans. Així mateix la promulgació d'un nou Codi Penal de 1848 va ser un altre factor que va influir en la caiguda d'aquest sistema.

LA FAMÍLIA DE JAUME MONTSERRAT S'INSTAL·LA A VALLVIDRERA

Mentre Jaume Montserrat estava internat al presidi de Sant Agustí, el seu pare, Pau Montserrat, que des del seu alliberament de la presó pel general Concha havia continuat vivint a Sant Just, es va traslladar amb tota la família a la veïna població de Vallvidrera, en la que tant ell com els seus dos fills, Francesc i Vicenç, havien trobat feina com a jornalers.

El dia 23 de novembre de 1850, Ventura Díaz Astillero de los Ríos, governador civil de Barcelona, signava l'oportú passaport per l'interior en el que autoritzava el trasllat:

"CONCEDO libre y seguro pasaporte á Pablo Monserrat natural de S. Justo desbern vecino de esta, casado, jornalero para que vía recta pase á Vallvidrera á residir con su esposa Maria de 44 as. Y sus hijos Franco. De 22 as., Vicente de 14 y Maria Angela de 10."[507]

Un cop a Vallvidrera, els cinc integrants de la familia s'havien pogut instal·lar en un dels dos habitatges de que constava la casa coneguda pel nom de "La Obra", per ser propietat dels obrers de l'església parroquial.

"Pêls datos que constan en el present Arxiu en els llibres de l'Obra, se pot asegurar que al menys, del any 1700, tenia l'Obra una casa amb terres dalt la serra, al extrem de la propietat d'en Pujades […] *It. Dita Obra te una casa ques feu de diners de la obra y esta cuyda de llogarla. Está dita Casa dalt de la Montaña á la vista de Barcelona"*[508]

---

[506] Els detalls sobre aquests tres periodes han estat extrets de: GARCIA MATEOS, Maria Purificación: *La ejecución de la pena privativa de la libertad en el medio social abierto*. Tesi doctoral. Universidad Complutense de Madrid. Facultad de Derecho. Madrid, 2004. PP. 107 – 110.

[507] Arxiu Municipal del districte de Sarrià-Sant Gervasi. Padró general d'habitants de Vallvidrera. Vol. 19. Document núm. 45.

[508] SALLENT I GOTÉS, Mn. Llorenç: *Història documentada del poble i parròquia de Santa Maria de Vallvidrera*. Impremta Altés, Barcelona, 1916. P. 292.

L'altre habitatge de la casa de l'Obra estava ocupat pel matrimoni format per Joseph Rodó, jornaler, de 29 anys, i la seva esposa Josepa Coscó, de 26.

Temps abans, la vivenda on ara estaven els Montserrat havia estat ocupada per un altre santjustenc, Pere Cortès Revella, el qual va ser assassinat el 26 de juny de 1808 pels soldats napoleònics que llavors estaven de guarnició a Sant Pere Màrtir:

"…Pero no succehi aixis ab son germa Pere Cortés que vivia en la Casa de la Obra ahont tenia Carniceria que á est despues de haberlo robat y fins calat foch en la casa (la qual es de la Iglesia) sel ne portaren, y per lo cami de Sant Pere Martjr lo pasaren per las armas, y habentli pres algunas Doblas de quatre que portaba, lo soterraren en lo mateix cami segons despres al cap de un mes ho referiren dos soldats italians que se hi trobaban en sa mort, y ells mateixos lo anaren a desenterrar, y mel entregaren per enterrarlo al Cementiri com ho vaig fer, en tant que encara vaig ben coneixer la roba que portaba"[509].

Temps abans, la vivenda on ara estaven els Montserrat havia estat ocupada per un altre santjustenc, Pere Cortès Revella, el qual va ser assassinat el 26 de juny de 1808 pels soldats napoleònics que llavors estaven de guarnició a Sant Pere Màrtir:

"…Pero no succehi aixis ab son germa Pere Cortés que vivia en la Casa de la Obra ahont tenia Carniceria que á est despues de haberlo robat y fins calat foch en la casa (la qual es de la Iglesia) sel ne portaren, y per lo cami de Sant Pere Martjr lo pasaren per las armas, y habentli pres algunas Doblas de quatre que portaba, lo soterraren en lo mateix cami segons despres al cap de un mes ho referiren dos soldats italians que se hi trobaban en sa mort, y ells mateixos lo anaren a desenterrar, y mel entregaren per enterrarlo al Cementiri com ho vaig fer, en tant que encara vaig ben coneixer la roba que portaba"[510].

UNA NOVA DESTINACIÓ

Jaume Montserrat no va tenir ocasió d'experimentar personalment els avantatges que li hagués pogut suposar l'accés als nivells segon i tercer del mètode que emprava el coronel Montesinos, ja que la seva estada en el presidi de Sant Agustí només va ser de tres mesos.

A Jaume Montserrat, com a tants d'altres presidiaris del moment, li fou aplicat el que estava establert als articles 95 i 96 del codi penal vigent en aquell temps:

"Art. 95. La pena de cadena temporal se sufrirá en uno de los arsenales de marina, ó en obras de fortificacion, caminos y canales dentro de la Península é islas Adyacentes.
Art. 96. Los sentenciados á cadena temporal ó perpetua trabajarán en beneficio del Estado; llevarán siempre una cadena al pie, pendiente de la cintura ó asida á la de otro penado; se emplearán en los trabajos duros y penosos, y no recibirán ausilio alguno de fuera del estab lecimiento. Sin embargo, cuando el tribunal, consultando la edad, salud, estado ó cualesquiera otras circunstancias personales del delincuente, creyera que este debe sufrir la pena en trabajos interiores del establecimiento, lo espresará asi en la sentencia".[511]

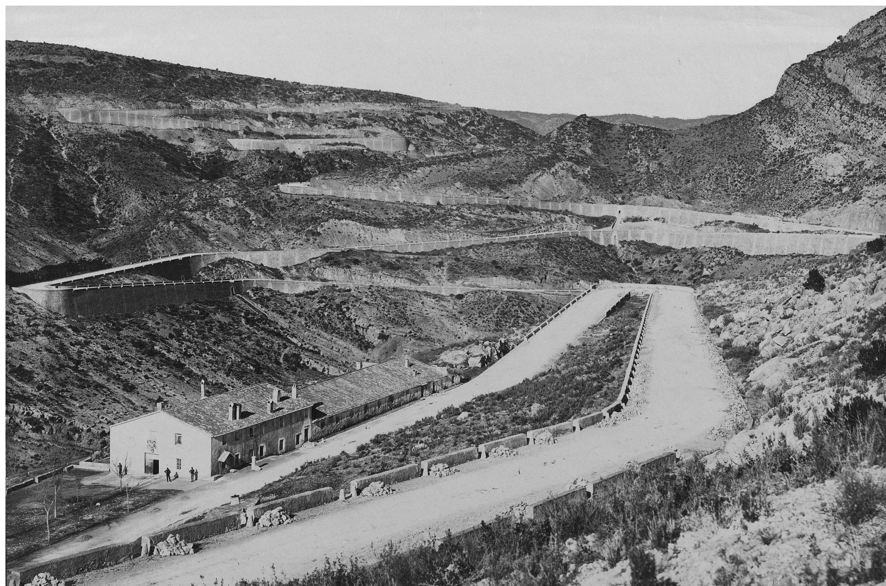
[509] Id., Pàgs. 191-192.

[510] Id., Pàgs. 191-192.

[511] J. S. y A. De B.: *Código Penal de España. Sancionado por S.M. en 19 de Marzo de 1848. Arreglado á los Reales Decretos de 21 y 22 de Setiembre de 1848, 30 de Mayo y 20 de Junio de 1850 y comentado por...* Tercera Edición. Imprenta y libreria politécnica de Tomás Gorchs. Barcelona, 1850. PP 87 i 88.

És a dir, a no ser que hagués estat explícitament establert el contrari a la sentència, necessàriament l’havien de dedicar a la realització de treballs forçats.

Era temps, arreu de l’Estat, de grans realitzacions en matèria d’obres públiques, i moltes d’aquestes realitzacions s’estaven duent a terme emprant els presidiaris com a ma d’obra. Hi havia destacaments penals treballant al port de Pajares, la carretera de Las Cabrillas, el Canal de Castilla, el Canal d’Urgell, el Canal d’Isabel II, el port de Tarragona, les carreteres d’Àvila a Salamanca, de Palència a Magaz, de Granada a Motril, de Córdoba a Antequera, de Bonanza al Puerto de Santa María, de Logronyo a Calahorra, de Sòria a Logronyo, etc., així com a les obres de fortificació de Jaca, Santoña o Càdis, o fins i tot a la neteja dels carrers a Madrid, Barcelona, o Màlaga.[512]

Les obres del pas del riu Cabriel, a la carretera de Las Cabrillas, nova destinació de Jaume Montserrat. Fotografia de José Martínez Sánchez (1807-1874).

I així, el 27 de febrer de 1851, Jaume Montserrat va haver de deixar el, diguem-ne, idíl·lic presidi de Sant Agustí per anar a incorporar-se a un nou destí que, de bén segur, seria molt més dur i desagradable. La seva nova destinació era el destacament penal de Las Cabrillas, en el que des de l’any 1848 ja hi estava treballant un contingent de penats que es nodria, principalment, amb elements procedents dels presidis de València i Cartagena.

Regularment apareixien notícies com la que segueix, informant sobre les diverses aportacions de mà d’obra reclusa a aquelles obres:

“Hace algunos días que salieron del presidio de Valencia ciento cincuenta penados con destino á las obras del Cabriel para reforzar el cupo destinado á la carretera de las Cabrillas, y se espera que lleguen en breve de Cartagena otros pocos que completarán la dotación de mil doscientas plazas”.[513]

LA CONSTRUCCIÓ DE LA CARRETERA GENERAL DE MADRID A VALÈNCIA PER LAS CABRILLAS

L’any 1825, el llavors capità General de València, Luis Alejandro de Bassecourt y Dupire de Hinges, que havia aconseguit reunir els fons necessaris per habilitar la part del camí de Madrid a València que transcorria dins dels límits de la seva jurisdicció, i en especial el difícil

[512] ZAPATERO SAGRADO, Ricardo; *Los presidios, las cárceles y las prisiones.* Dins *Anuario de Derecho Penal y Ciencias Penales.* Tomo 39, fascicle 2. Ministerio de Justicia. Secretaria General Técnica. Madrid, 1985. P. 511.

[513] *Boletín Oficial del Ministerio de Comercio, Instrucción y Obras Públicas*, del 18 de maig de 1848. P. 332.

tram entre Bunyol i la venta del Rebollar, va cursar al rei Ferran VII la corresponent petició, comptant amb el suport de l'Arquebisbe i d'entitats com la Societat d'Amics del País de València. Aprovat el projecte, les obres de la carretera de Las Cabrillas van començar el dia 23 de març d'aquell mateix any i es van prolongar fins el 1852, amb algunes interrupcions, de les quals la de major durada va tenir lloc entre els anys 1836 i 1840, per causa de la Primera Guerra Carlina.

Les obres van ser dirigides inicialment per l'enginyer militar Juan Sociats y Grauño, al que van seguir diversos enginyers també militars durant els sis anys següents, moment en què les obres realitzades només abastaven 4,5 km, però ja permetien alleujar la pujada del Portillo de Bunyol. L'any 1830, al final d'aquesta primera etapa, es va aprovar una reial ordre per unir la carretera de Las Cabrillas amb la de Tarancón. Quan l'any 1840, després del parèntesi causat per la guerra carlina, es van reprendre les obres, es va treballar en tots dos sentits: mentre l'enginyer de camins Enrique Aguirre y Zubillaga dirigia les obres de les 18 llegües que van des de Madrid a Saelices, el seu homòleg Ramon del Pino Huet ho feia en el tram oposat de 12 llegües que es construïa des de València fins a Requena.

L'enginier de camins Lucio del Valle y Arana. Targeta de visita fotogràfica d'autor desconegut. Arxiu Lucio del Valle, Madrid.

El 14 de gener de 1841 es va incorporar a les obres l'enginyer Lucio del Valle y Arana, qui, des d'aquella data i durant els 11 anys següents, s'encarregaria de la direcció dels treballs de tota la línia compresa entre Saelices i València. En aquell sector es trobava el punt més dur i de més complexa sol·lució de tot el traçat de la carretera: el pas del riu Cabriel en un punt on el seu curs forma un vertiginós congost de marges molt abruptes, que fins llavors havien arribat a constituïr una autèntica barrera natural, el franqueig de la qual, extremadament penós, comportava haver de fer front a tremendes dificultats.[514]

Treballant en unes condicions d'extrema duresa, les obres van progressar ràpidament, i el 5 d'octubre de 1850 tenia lloc el descimbrat del pont que salvava el Cabriel en un solemne acte inauguratiu presidit pel ministre de Governació Luis José Sartorius y Tapia, comte de San Luis, un dels principals elements amb què comptava el govern de Narváez.

L'acte havia estat rematat amb la col·locació d'una placa commemorativa a l'ampit esquerre del pont. Poc temps després aquesta mateixa placa seria trencada per un carreter resentit per haver estat treballant uns anys com a presidiari en aquelles obres. Denunciat per un peó caminer que ho va veure, la seva acció li va suposar l'haver de tornar a presidi durant tres anys més.[515]

---

[514] Des de juny de 1851, en que la comarca de la Plana d'Utiel va ser segregada de la província de Cuenca, el curs del Cabriel marca en aquest punt la partió entre la meseta castellana i València.

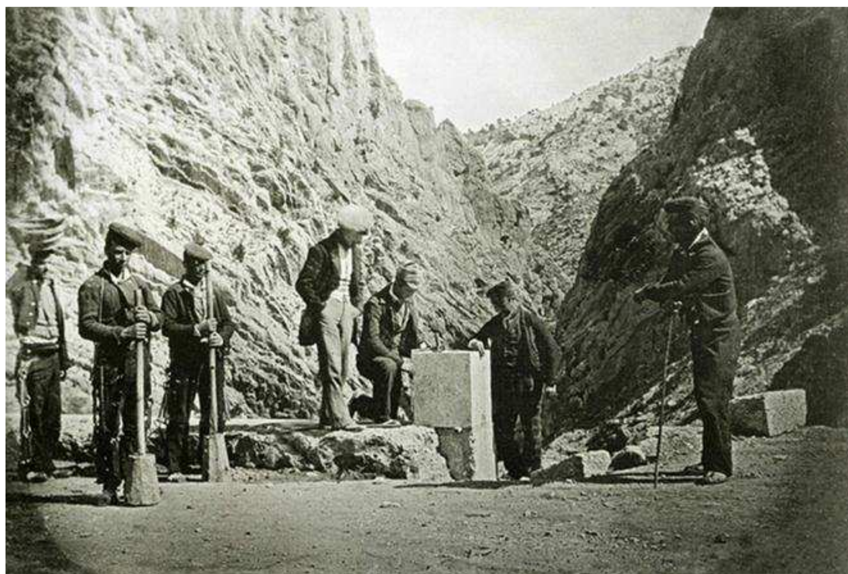
[515] ALBEROLA BENAVENT, Jesús: *Primer centenario de las Cuestas de Contreras* Dins *Revista de Obras Públicas* Núm. 2837. Escuela de Ingenieros de Caminos. Madrid, 1951. P. 437.

UTILITZACIÓ DELS PRESIDIARIS A LES OBRES[516]

Des dels primers moments, aquestes obres havien estat realitzades majoritàriament per presidiaris en règim de treballs forçats.

No va ser aquest un cas aillat. També a les obres del canal d'Urgell, fetes en aquell mateix temps, els van fer servir com a mà d'obra, tal com ens confirma Josep Coroleu:

"El proyecto ya contaba siglos de fecha; pero la falta de brazos y las calenturas producidas por las miasmas de aquellos terrenos, dificultaban la cooperación de operarios forasteros y los hijos del país exigían jornales exorbitantes. Don Manuel Girona resolvió la dificultad logrando que el Gobierno facilitase para realizar la empresa mil presidiarios, á los cuales sirvió de tratamiento higiénico moral aquel asiduo trabajo".[517]

Presidiaris encadenats treballant a la carretera de las Cabrillas; davant d'ells hi ha un caporal de vara. Fotografia de José Martínez Sánchez (1807-1874).

Quan Lucio del Valle es va incorporar a la seva direcció, va fer un detallat estudi preliminar dels avantatges i inconvenients que li podia suposar el continuar utilitzant aquest tipus de mà d'obra en comparació amb la opció de contractar treballadors lliures. Tots dos sistemes tenien, com hem vist, els seus defensors i detractors, i fins llavors els motius esgrimits per uns i altres havien estat generalment d'ordre ètic-moral.

L'estudi que en aquell moment va fer Lucio del Valle es fonamentaria especialment en dos nous criteris totalment diferents als anteriors: el cost econòmic i el rendiment.

Hi havia detractors del seu ús a les obres públiques doncs no solament pensaven que la construcció de presidis per allotjar-los durant els treballs encarien el pressupost, sinó que creien fermament que els presos eren menys útils perquè havien de treballar encadenats, era obligatori que tornessin al presidi abans de la caiguda del sol i perquè no tots els presidiaris tenien igual robustesa i força física. Encara que aquestes afirmacions podien tenir el seu fonament per a treballs poc complexos que requerien escassos homes, els confinats es van fer imprescindibles a les obres que exigien molts braços i molt temps, perquè amb ells es mantenia un necessari ordre, es tenia mà d'obra constant durant totes les èpoques de l'any i sobretot perquè com els confinats complien més de dos anys de condemna i arribaven a

[516] Aquest capítol és un estracte del que l'esmentat enginyer argumentava a favor de la utilització del presidiaris com a mà d'obra. El text complet es pot consultar a: DEL VALLE, Lucio: *Aplicación de los presidarios a las obras públicas*. Dins *Revista de Obras Públicas*. Núm. 1. Tomo 1. Madrid, 1853. PP. 2 – 7.

[517] COROLEU I INGLADA, Josep: *Memorias de un menestral*... Op. Cit. P. 320.

adquirir tal mestria en els seus treballs que era impossible que fossin igualats pels obrers que solien romandre a les obres només uns quants mesos de mitjana.

Aquest estudi fou publicat un parell d'anys més tard en el primer exemplar de la que seria la principal revista oficial d'enginyeria espanyola. La fredor, de vegades gairebé inhumana, d'alguns dels seus arguments ens pot sorprendre. Cal tenir en compte que eren altres temps i que llavors aquella pràctica d'explotar físicament la capacitat de treball dels presidiaris entrava de plè dins del camp de la legalitat.

"APLICACION DE LOS PRESIDIARIOS A LAS OBRAS PUBLICAS. Tiempo hace que se han destinado algunos presidios en mayor ó menor escala á las obras de policia urbana y de pública utilidad; pero fuerza es confesar que se hallan aun desconocidas generalmente las ventajas é inconvenientes que pueden seguirse de este sistema de ejecucion, censurado por muchos y encomiado por otros, sin haberse presentado por ninguno las razones claras y determinantes con que fundan sus distintos pareceres [...]*La cantidad de trabajo hecho por peonada de confinado es menor que la del paisano; 1º porque á este puede obligársele á trabajar de sol á sol, mientras que aquel tiene que salir y retirarse precisamente de dia á su alojamiento, perdiendo una hora ó mas segun la distancia á que se halle la obra; 2º porque la cadena con que va amarrado, aunque solo consista en un simple ramal, le impide trabajar con la desenvoltura que lo hace el paisano; 3º porque siendo trabajo forzado el de los presidiarios, se hace menos cantidad, y 4º porque no todos tienen igual robustez y fuerza física, como puede conseguirse en los libres, desechando á los que se presenten sin reunir aquellas buenas cualidades"*

Després d'analitzar detalladament el cost dels trasllats, alimentació, sous dels vigilants i demés despeses que incideixen sobre la utilització dels presidiaris, arriba a la conclusió de que cada peonada útil d'aquests suposa un cost diari d'1,51 rals, mentre que aplicant càlculs anàlegs als peons lliures, obté un cost diari mig de 5,32 rals.

Com que segons el primer punt de l'exposició anterior, els presidiaris treballen cada dia durant menys temps absolut que els obrers lliures, estableix el següent argument de ponderació:

"Segun repetidas observaciones, una tercera parte de aumento al trabajo diario del confinado, iguala ya su peonada á la del operario libre, de manera que su valor comparativo no será el de 1,51 rs. que anteriormente hemos determinado, sino el de 2,01 rs., precio, que aun en el exagerado é inconcebible caso que algunos indican de que el presidiario trabaja la mitad que el paisano, solo ascendería á 2,26 rs."

Més endavant ja es manifesta decididament partidari de la utilització dels penats, especialment en les obres de gran envergadura, desaconsellant-ho en els treballs de petit volum, ja que els confinats requereixen una determinada infraestructura mínima el cost de la qual que no incideix en el total d'una manera percentual sino absoluta.

L'estudi finalitza amb un alegat a favor de que és preferible fer servir el treball dels presidiaris, sempre i quan se segueixi escrupulosament el que diu la llei sobre la no utilització d'aquesta ma d'obra en benefici de particulars:

"Tan satisfactorios resultados son dignos de llamar la atención del gobierno; y pues que no se irrogan perjuicios á la parte moral y disciplinaria de los presidios por su aplicacion á las obras públicas, creemos altamente conveniente que sigan empleándose en las que sea oportuno ejecutar por este sistema; pero siempre bajo dependencia esclusiva de la administracion, con arreglo á lo prescrito en el artículo 97 del Códogo Penal".

A PICAR PEDRA

Tot i l'espectacularitat de les obres del pont que salvava el riu Cabriel, el punt fort dels treballs en aquell sector el constituïen els importants rebaixos de roca que calia fer per a conformar el traçat de la carretera i la reducció a grava de la pedra extreta, la qual serviria tant per a fer talussos com per a aplanar i uniformitzar la calçada.

Així com els treballs de construcció del pont havien ocupat, a més dels consabuts presidiaris, la pràctica totalitat dels treballadors lliures, aquesta altra feina, la de picar pedra, molt més feixuga i per a la qual no calia tenir inicialment cap tipus d'especialització, es pot dir que era executada exclusivament pels confinats.

El mateix enginyer Ramón del Pino, qui, com hem vist, havia estat dirigint anteriorment un dels sectors de les obres de la carretera de Las Cabrillas, ens ha deixat clarament descrita la manera en què s'efectuava allà la feina de picar pedra:

"En España se parten sobre el camino, y en el punto que han de ocupar [...] *El martillo inglés es otra maza de una boca acerada de 5 á 6 lib. de peso, unida á un mango corto de 14 pulgadas. El operario trabaja sentado; tiene á sus dos lados el material sin partir; coloca entre sus piernas una piedra que le sirve de yunque y que tiene en el centro de la cara superior un hoyo para sujetar en él las piedras que ha de partir; descarga el golpe cojiendo el mango del martillo con ambas manos, y vuelve á colocar los fragmentos en el mismo hoyo para reducirlos á un tamaño, que puede ser tan uniforme, que se le exije la prueba de pasar todos por un aro circular de 1 y media pulgadas de diámetro. Cuando concluye de machacar una piedra, la empuja á su frente con la cabeza del martillo, y al mismo tiempo coje con la otra mano la que la reemplaza.*[...] *En la carretera de las Cabrillas se hizo uso del sistema inglés con presidiarios para toda la capa superior de la cordillera, y por una observación fija y constante de cinco años resultó, que por término medio y á destajo partia cada uno ¾ de vara cúbica con suma perfección; los más adelantados llegaban á una vara cúbica, y aun la escedian, pero durante los primeros días no pasaban de ½ vara cúbica, ni en general de los ¾."*[518]

ELS CONFINATS A LAS CABRILLAS. LA SEVA SITUACIÓ.

Des de la seva arribada, Jaume Montserrat va passar a incrementar el contingent de poc més de 400 penats que estava destacat a les obres del Cabriel, el detall de la dotació completa del qual era el següent:

"La colonia penitenciaria estava formada por: Un Comandante, D. Reyes Cantornes, que cobraba una gratificación de 12 reales diarios; un Ayudante primero, D. José Grande, que tenía una gratificación de 9 reales; un Ayudante segundo, D. Pedro Juan de Salcedo, que cobraba 6 reales; un médico, D. Vicente Gaspar, con una gratificación anual de 3.840 reales; un Capellán, D. Ramón Sáez, con gratificación anual de 1.840 reales; 5 Capataces, a los que se les asignaban 2 reales diarios; 31 Cabos de vara, con 26 maravedises diarios; 31 confinados de oficio, con 24 maravedises; 31 confinados braceros, con 8 maravedises, y 400 confinados ordinarios, a los que se les suministraba una sopa matinal valorada en 7 maravedises por ración y dos ranchos diarios, por los que se abonaban al Comandante 8 maravedises por concepto de ahorro y otros 8 para vestuario, por confinado y día. Toda la colonia penal se alojaba distribuïda entre la Caserna del Cabriel (hoy derrumbada), y una

---

[518] DEL PINO, Ramón: *De la conservación de las carreteras*. Imprenta de D. Antonio Bergues y Cª. Barcelona, 1841. PP. 71 – 73.

posada en Villargordo del Cabriel, que era propiedad de la viuda de Joaquín Alegre, María Antonia Giménez, a la que se le abonaba un alquiler diario de 9 reales de vellón, y una cuadra en Contreras, de Julián Martínez, por la que se pagaban 45 reales al mes".[519]

No obstant la utilització de treballadors forçats, tots els quadres dirigents, així com determinats operaris especialitzats, estaven formats per funcionaris o per personal lliurement contractat:

"La organización para el trabajo estaba formada por: el Ingeniero Jefe del Distrito, D. Lucio del Valle; el Sobrestante facultativo, D. Francisco Miguel, y los Sobrestantes D. José Segura, D. Andrés Domíngues y D. Manuel López; un guarda-Almacén, Gaspar Torres; yb Capataz libre, Vicente Clavería; 23 Albañiles, 2 Carpinterios, 13 peones libres, 7 carros de bueyes y un contratista de la sopa matinal que se servía a los confinados; esto en cuanto al personal libre se refiere, que gozaba de los siguientes emolumentos y jornales:

Ingeniero, por concepto de indemnización	*55 reales de vellón diarios*			
Sobrestante facultativo	*16*	"	"	"
Sobrestantes	*12*	"	"	"
Guarda-almacén y Capataz	*10*	"	"	"
Albañiles (término medio)	*11*	"	"	"
Carpinteros	*10*	"	"	"
Peones de 1ª	*5*	"	"	"
Peones de 3ª	*2*	"	"	"
Carros de bueyes	*20*	"	"	" [520]

A primera vista, la tremenda desproporció entre les quantitats emprades en satisfer els emoluments del personal lliure i les destinades a cobrir les despeses dels reclusos ja ens pot donar una certa noció de les condicions en que realment es trobaven aquells confinats. Altres detalls ens poden ajudar a formar-nos una idea més exacta de quina era realment la seva lamentable situació:

Subalimentació: Els dies 25, 26 i 27 de març de 1851 van sortir a licitació les contrates per tal d'adjudicar el subministrament alimentari per un periode de 3 anys als presidis de Badajoz, Barcelona, Burgos, Cartagena, Ceuta, La Corunya, Granada, Madrid, Sevilla, Toledo, València, Valladolid, Saragossa, Palma de Mallorca i els presidis de les carreteres de Motril, Las Cabrillas i Vigo.

El detall d'allò que calia ser subministrat, quedava clarament definit en el punt tercer del plec de condicions:

"La ración se compondrá de las especies y cantidades siguientes:

Lunes..............	*Una y media libra de pan de municion.*	
Martes.............	*Cuatro onzas de garbanzos.*	
Jueves.............	*Seis ídem de judias ó habas.*	*Por plaza.*
Sábado............	*Ocho ídem de patatas.*	
	Doce adarmes de aceite.	
	Una libra de leña................................	

[519] Id.

[520] ALBEROLA BENAVENT, Jesús: *Primer centenario de las Cuestas de Contreras.* Dins *Revista de Obras Públicas*. Núm. 2837. Madrid, 1951. P. 441.

	Dos y media idem de sal.....................	*Por cada 100 plazas.*
	Una idem de pimenton.	
	Doce cabezas de ajo............................	
	....	
	Cuatro onzas de garbanzos.	
Miércoles.........	*Cuatro íd. de judias ó habas.*	
Viernes...........	*Cuatro íd. de arroz ó fideos.*	
	Pan, aceite, leña, sal, pimenton y ajos como en los demás días.	
	....	
	Seis onzas de garbanzos ó judias.	
	Cuatro ídem. de arroz ó fideos.	
Domingo..........	*Doce adarmes de manteca ó tocino.*	
	Pan, aceite, leña, sal, pimenton y ajos como en los demás días.	
	Sopa matutina	
	Cinco libras de pan.............................	
	Ocho onzas de aceite.	
	Tres ídem. de pimentón.	*Por cada 20 plazas*
	Cuatro ídem. de sal.	
	Dos cabezas de ajos............................	

En los meses en que no haya patatas, se sustituiran las ocho onzas con dos de garbanzos, judias ó habas.
Se considera como parte de estas raciones una luz para cada 20 plazas de la fuerza existente, mantenida con cuatro onzas diarias de aceite; la sopa matutina que se suministra á los confinados en las carreteras de Motril, Las Cabrillas y Vigo y el pan y leña que concede el artículo 101 de la ordenanza á los capataces de dichas carreteras".[521]

L'anunci acabava aclarint que la famosa sopa matutina (aigua calenta amb pa sec, sal, all, pebre vermell i un raig d'oli), que era considerada com un suplement alimentari, només s'havia de subministrar els dies de treball efectiu i en aquelles destinacions on la feina es feia a pic i pala:

"Nota. Se previene para conocimiento de los licitadores, que la sopa matutina de que trata la tercera condición, ha de suministrarse solamente á los confinados de los presidios de las carreteras de Motril, Las Cabrillas y Vigo, en los días de trabajo, quedando todos los demás presidios escluidos de aquella.- El director, Carlos de Espinola".[522]

Vestimenta inadequada: Atès que en totes les obres públiques que es duien a terme en aquell temps les partides pressupostàries generals eren comuns o equivalents, l'equipament dels penats empleats en totes elles era pràcticament el mateix. L'experiència dels treballs a les "*portillas*" (colls) del Padornelo i La Canda, entre Castella i Galícia, era la mateixa que la de la carretera de Las Cabrillas o les de la presa del Pontón de la Oliva, que aviat s'iniciarien. En tots aquests casos, la insuficient indumentària amb la que anaven equipats els penats queda prou descrita en el testimoni que Antonio Guerola, governador de Zamora, va donar de la visita que va efectuar l'any 1853 a les obres que es duien a terme en el territori que estava sota la seva jurisdicció:

---

[521] *Diario Oficial de Avisos de Madrid*, dels dies 25, 26 i 27 de març de 1851. P. 1

[522] Id.

"Había más de mil confinados divididos en los destacamentos de Puebla, Requejo y la Caserna [...] *donde llegamos el 7 de noviembre en medio de una tempestad de lluvia y nieve que no nos dejaba ver el camino y confiados al instinto de nuestros caballos* [...] *La mayor parte de los presos estaban sin camisa o con un pingajo de ella. Muchos con pantalones de verano y calzado deteriorado. Algunos lo tenían tan nuevo que lo acabaron de recibir para mi visita* [...] *aquellos infelices con nieve y frío trabajaban sin camisa, el que la tenía, como era una sola y no se la quitaba nunca, estaba casi negra y sobre su cuerpo se iba haciendo jirones, y reducida a un ridículo pingajo, perdía hasta la forma de camisa; el resto del traje estaba también casi en igual estado* [...] *No sé como la desesperación no arrojó a aquellos desgraciados a actos violentos de sedición o de fuga".*[523]

Malalties endèmiques: Una de les dolències que d'una manera constant causava estralls entre la població reclusa de Las Cabrillas era el pal·ludisme, que fins i tot ja oferia una certa resistència al tractament amb sulfat de quinina i havia obligat als metges destacats en el presidi a cercar sol·lucions de fortuna emprant també herbes de la zona i fins i tot càmfora:

"El gran desarrollo de calenturas intermitentes que en todo el pasado 1844 se padecieron en el presidio penal destinado á la carretera de las Cabrillas, de cuyo establecimiento soy facultativo, me proporcionó observar con bastante estension las pertenecientes á los diferentes tipos descritos por todos los Nosologistas. Desde luego no vacilé un instante en tratarlas, despues de combatir convenientemente las diferentes complicaciones de que suelen venir ataviadas, con el antiperiódico: pero habiendo observado en multitud de casos que se resistian al sulfato de quinina, y teniendo presente con la frecuencia que suele adulterarle el comercio, me decidí á emplear en su vez un eluctuario compuesto de una onza de quina calisaya, una dracma de raiz de valeriana silvestre pulverizada y jarabe de agenjos en cantidad suficiente para formarle. [...] *La casualidad hizo que un confinado cuyo padecimiento databa de tres meses se negase absolutamente á tomar el eluctuario indicado por los vómitos que le producía, consecuencia de la repugnancia con que lo tomaba; entonces me ocurrió la idea de prescribirle el sulfato de quinina con el alcanfor en forma de píldoras* [...] *mis deseos fueron completamente satisfechos: la intermitente desapareció".*[524]

Ínfimes condicions sanitàries: Al poc temps d'haver arribat Jaume Montserrat a les obres del Cabriel es publicava un informe sobre la situació mèdica de determinades unitats militars. Una d'elles era el primer batalló del regiment d'Infanteria de línia "América" Núm. 14, el qual acabava de ser rellevat després d'haver estat 8 mesos en aquell indret custodiant els presidiaris confinats a Las Cabrillas:

"El número de los enfermos asistidos de sarna el año próximo pasado en los hospitales del distrito, ha escedido tambien en mucho del duplo del que suele haber otros años; cuyo aumento le han producido los regimientos de infanteria de Granaderos, América, Iberia y batallon de Cazadores de Baza. Las causas á que se atribuyó el desarrollo y propagacion de la enfermedad en dichos cuerpos fueron: en el regimiento de América, el haber estado destacado su primer batallon por espacio de ocho meses en las Cabrillas custodiando el presidio que trabaja en la carretera general, y el estado de deterioro, de suciedad y de

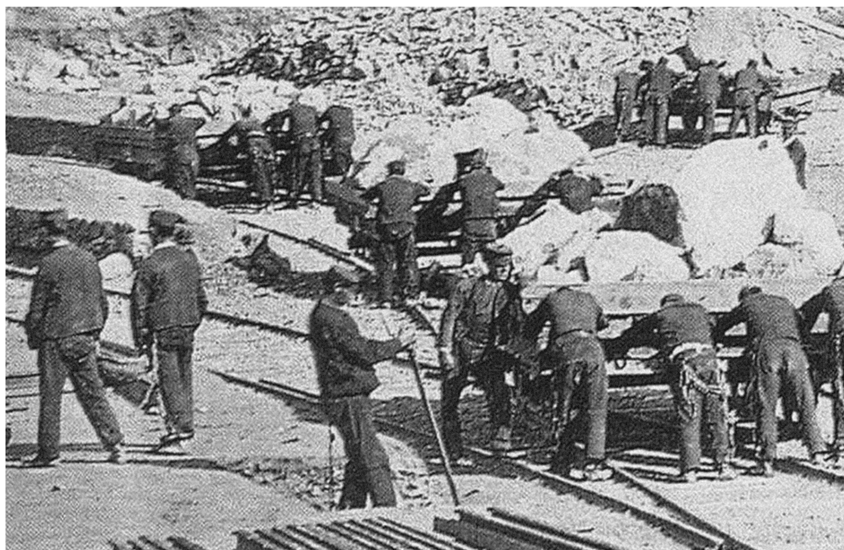
---

[523] GUEROLA Y PEYROLÓN, Antonio: *Memorias de mi administración en la provincia de Zamora como Gobernador de ella desde el 12 de agosto de 1853 hasta el 17 de julio de 1854*. Instituto de Estudios Zamoranos Florián de Ocampo – Diputación Provincial de Zamora – Consejo Superior de Investigaciones Científicas – Ediciones Universidad de Navarra, S.A. Zamora, 1985. P. 213.

[524] ZANON, Enrique: *Medicina práctica. Curación de las intermitentes rebeldes con el alcanfor adicionado á la quinina*. Dins *Boletin de Medicina, Cirujia y Farmacia. Periódico oficial de la Sociedad Médica General de Socorros Mutuos y de la Academia Quirurjica Matritense*. Núm. 249. Madrid, 14 de setembre de 1845. P. 291.

infeccion en que se encontraba el utensilio de la caserna del rio Cabriel, donde se alojó la tropa de servicio...”[525]

Si les deficients condicions sanitàries dels allotjaments dedicats a hostatjar la tropa havien propiciat la proliferació d’aquesta enfermetat, no ens és difícil suposar en quin lamentable estat s’haurien de trobar aquells altres que estaven destinats als convictes.

Presidiaris treballant forçats a les obres públiques dirigides per Lucio del Valle. Fotografia de Charles Clifford (1819-1863).

Sobre el desesperat estat d’ànim que sovint s’apoderava dels confinats i que fins i tot els duia a pensar en realitzar temptatives d’evasió gairebé suïcides, és prou representatiu el contingut de la següent carta, suposadament escrita per un presidiari de l’època:

“Presidio de las Cabrillas.
Querido hijo:
Aunque no puedo ya con los calzones, esta noche doy un buen salto, que me cuesta la vida ó me da la libertad. Hemos limado la reja que mira hacia el rio... está muy alta, y aunque tengo siempre puestos los grillos, desde ella me arrojaré á eso de las dos de la noche, cuando todos duerman. Probablemente caeré encima del centinela colocado en la esquina debajo de la ventana, y si no me clavo en su bayoneta, me prometo que se clave él... Me acompañan dos hermanos de glorias y fatigas... Por si salgo bien, envíame dinero á Cuenca, al dueño de la posada del Cuervo, donde iré á parar.
Hasta la vista: tu viejo.- Alfonso”.[526]

Aquesta carta, tot i haver estat reproduïda en una novela i estar, potser, més o menys arreglada literàriament, l’autor ens dona fè de la seva autenticitat en la següent nota que insereix a peu de pàgina:

“Este hecho es histórico como la mayor parte de los que referimos en el curso de esta novela: por la audiencia de Albacete se ha seguido causa á un famoso ladron, que no queremos nombrar, y que de las muchas veces que habia escapado de las cárceles, fué una de este modo, y en el mismo presidio de las Cabrillas, corriendo con tal ligereza á pesar de los grillos, que no pudieron alcanzarle los soldados”.

Una nova fuga, la d’un grup de reclusos que encapçalava un tal Miguel Castillo, va tenir lloc poc després també a Las Cabrillas. Aquest cop ens ho recorda la premsa oficial del moment:

---

[525] *Gaceta médica*, del 30 de març de 1851. P. 3.

[526] RIVERA, Luís: *Los hijos de la Fortuna*. Imprenta de J. De M. González, editor. Madrid, 1855. PP. 98 – 99.

"Ignorándose la habitacion en esta corte de don Pedro Juan Salcedo, comandante que ha sido del presidio de Requena se le cita, llama y emplaza, para que en el término de seis dias y de diez á dos de la tarde, se presente en el juzgado de primera instancia del distrito del Centro, que despacha el señor don Francisco Sanchez Ocaña, y escribanía de número de don Mariano Fernandez del Canto, á prestar una declaracion á consecuencia de exorto librado por el señor juez de la referida ciudad de Requena, en causa que instruye contra Miguel Castillo y otros confinados, sobre fuga del presidio de las Cabrillas, con apercibimiento".[527]

La trista situació en que es trobaven els confinats a Las Cabrillas no tan sols no era en absolut reconeguda oficialment, sino que fins i tot les principals autoritats en la matèria i les més altes esferes del poder intentaven falsejar aquella realitat, tranctant-la de modèlica. Valgui com a exemple el següent fragment d'un discurs pronunciat pocs anys més tard pel doctor en dret Manuel de la Puente y González-Nandín, germà del que posteriorment seria secretari particular i amant de la reina Isabel II, José Ramiro de la Puente, marquès d'Alta Villa:

"He querido historiar hasta aquí como las naciones, viendo el estado lastimoso en que estaban sus cárceles, trataron de reformarlas. La civilización rompió el velo que encubria tantas miserias en tiempos no muy lejanos...

Més endavant, en fer esment dels establiments del moment que ell considerava modèlics, passava a fer una especial referència a:

... el que con aplicación a las obras públicas organizó y adoctrinó con superior inteligencia para el camino de las Cabrillas, y después para el Canal de Isabel II, el Excmo. Sr. D. Lucio del Valle. Tratándose de trabajo colectivo, es imposible casi mejorar las condiciones de este presidio; y del modelo, sólo podemos decir que tambien se ha dado caso de delinquir algunos para ser mantenidos y aprender á trabajar en él. Doloroso extremo ciertamente; pero que ántes acusa á la sociedad que á la penitencia".[528]

EL CANAL D'ISABEL II

Per tal d'afrontar el problema de l'abastament d'aigua potable a Madrid, el ministre Juan Bravo Murillo, com a president del Consell de Ministres, el 9 d'agost de 1851 va donar ordre al Ministre de Comerç, Instrucció i Obres Públiques perquè s'establís un presidi en el paratge conegut com a "Pontón de la Oliva", situat al riu Lozoya, uns centenars de metres aigües amunt del seu aiguabarreig amb el riu Jarama. En aquell punt es construïria una presa destinada a captar les aigües del Lozoya i dur-les a Madrid mitjançant un canal de 77 kilòmetres de llarg, que havia de dur el nom de "Canal d'Isabel II".

A mitjan any 1851 l'enginyer Lucio del Valle va haver de deixar les obres de la carretera de Las Cabrillas per anar a incorporar-se a aquesta nova obra, de la que havia estat nomenat sotsdirector. Un cop finalitzat el pas del riu Cabriel, que constituïa la part més forta de les obres de Las Cabrillas, juntament amb el trasllat de l'enginyer Lucio del Valle es va procedir al mateix temps a enviar al canal madrileny d'una manera progressiva la major part dels reclusos que havien estat treballant amb ell.

[527] *Diario Oficial de avisos de Madrid*, del 19 d'octubre de 1852. P. 1.

[528] PUENTE Y GONZALEZ NANDIN, Manuel de la: *Discurso leído por Don ... en el acto de ser presentado al claustro de la Universidad Central por el Señor Don Vicente Lafuente, catedrático de la misma, para recibir la investidura de doctor en la Facultad de Derecho.* Imprenta de Manuel Tello. Madrid, 1867. P. 67.

El primer grup va partir, escortat per una força militar, a les quatre de la matinada del 29 de setembre. Van haver de fer els 285 quilòmetres i mig que hi havia fins a Madrid a peu i carregats amb grillons, com llavors s'estilava, en dotze jornades de vint-i-quatre quilòmetres diaris. Altres confinats van seguir aquesta primera expedició, i a començament de 1851 ja no quedava a Las Cabrillas pràcticament ningú, tant sols un petit remanent destinat a realizar tasques de manteniment.

"Á principios del año que acabamos de citar, fue retirado el presidio de la carretera y trasladado en masa á las obras del canal de Isabel II. No era ya ciertamente necesario su empleo en la línea de las Cabrillas, una vez terminados los trabajos del Cabriel y el Júcar, y sobrevino muy oportunamente la construcción del canal, pues hubiese sido sensible por demas, el que se hubiese disuelto la fuerza que tantos y tan buenos servicios habia hecho en una carretera, que entre otros títulos presenta sin duda desde su origen, el de ser la creadora de la buena aplicacion de los presidios á las obras públicas".[529]

Els confinats procedents de Las Cabrillas van constituïr, doncs, el nucli inicial dels dos milers de presidiaris que van estar treballant entre 1851 i 1858 en aquella nova obra de característiques també faraòniques que s'estava fent prop de Madrid.

Jaume Montserrat no hi va ser destinat, i li va tocar formar part del reduit grup de confinats que es van quedar a tenir cura del manteniment del que quedava a les momentàneament paralitzades obres de Las Cabrillas.

UNA GRÀCIA INESPERADA

A la monarquia li calia perpetuar-se, i aquest tema era a totes llums força delicat, atesa la notòria manca de capacitat en tals funcions que evidenciava el consort reial. No obstant això, i amb l'ajut, segons els constants rumors, de forces externes tolerades però mai reconegudes oficialment, la reina Isabel aconseguí ser mare en onze ocasions, encara que no totes elles van arribar a prosperar.

La primera esperança es va truncar l'any 1849, en néixer mort el que hauria d'haver estat el príncep d'Astúries Lluís de Borbó i Borbó. Un nou desencant va tenir lloc l'any 1850, quan va morir poc després d'haver nascut Ferran de Borbó i Borbó, el segon dels fills que va tenir.

El següent embaràs de la reina, però, va ser més prometedor:

"La reina va a dar a luz
y no es de ningun desliz
que si hubo, ahora las cosas
dicen que no son assís."[530]

Finalment, el 20 de desembre de 1851, va néixer Isabel de Borbó i Borbó, primogènita de la reina Isabel II, reconeguda com a pròpia pel seu espós, encara que, segons la veu popular, l'autèntic pare va ser José Ruiz de Arana y Saavedra, duc de Baena, comte de Sevilla la Nueva i vescomte de Mamblas, que va ser amant de la reina entre els anys 1850 i 1856. Per

---

[529] *Carretera general de Madrid a Valencia por las Cabrillas*. A *Revista de Obras Públicas*. Núm. 2. Tomo 1. Madrid, 1853. P. 13.

[530] Cançó popular de l'època recollida per GARGANTILLA MADERA, Pedro: *Las enfermedades de los Borbones. De la depresión de Felipe V a la cardiopatia de Alfonso XII*. La Esfera de los libros, S.L. Madrid, 2007. P. 227.

tal motiu, a la petita li van posar fins i tot el malnom de “La Araneja”, mot que va compartir amb el més conegut de “La Xata”, el qual feia al·lusió a les dimensions del seu apèndix nasal, notòriament inferiors a les que eren habituals entre la resta dels Borbons.

La recent nascuda va ser la primera infanta que ostentà el títol de Princesa d’Astúries des del seu naixement, ja que Isabel II havia aprovat l’any anterior un decret segons el qual el successor immediat a la corona, fós home o dona, rebria aquest títol. Isabel de Borbó va ser l’heredera del tron d’Espanya fins al dia 28 de novembre de 1857, en que va néixer el que seria Alfons XII, de demostrat origen extraconjugal, essent la seva paternitat atribuïda al capità d’enginyers Enrique Puigmoltó y Mayans, tercer comte de Torrefiel, el qual, curiosament, tot just un mes després del naixement del nou hereu a la corona, seria recompensat per la reina Isabel II amb el títol de vescomte de Miranda, i l’any següent ascendiria de capità a general de brigada.[531]

A la cort tot era alegria, i la Gaceta de Madrid publicava a la seva primera pàgina el comunicat següent:

“Excmo. Sr.: Tengo el honor de remitir á V.E. el adjunto parte que acabo de recibir de los facultativos encargados de la asistencia de S.M. en su alumbramiento, y me es sumamente satisfactorio su contenido.
Dios guarde á V.E. muchos años. Palacio 20 de Diciembre de 1851 á las once y cuarto de la mañana.=Excmo. Sr.=Juan Francisco Sanchez.=Excmo. Sr. Sumiller de Corps de S.M.
Excmo. Sr.: En este momento, las once y diez minutos de la mañana, acaba S.M. la Reina de dar á luz con felicidad una robusta Princesa.
Lo que llenos de satisfaccion nos apresuramos á noticiarlo á V.E. para los efectos consiguientes. Dios guarde á V.E. muchos años. Palacio 20 de Diciembre de 1851 á las once y diez minutos de la mañana.=Dionisio Solís.=Juan Drument.=Excmo. Sr. Primer médico de cámara de S.M.”[532]

És de suposar que aquesta notícia no tan sols no entusiasmaria en absolut Jaume Montserrat, sino que més aviat el deixaria totalment fred, o fins i tot rancuniós, especialment en recordar la nul·la atenció per part de la reina que havia merescut la patètica instància que ell li havia adreçat dos anys abans.

El següent decret, publicat també a la “Gaceta” dos dies més tard, i del qual acabaria tenint notícia després de dues setmanes, anunciava la següent mesura de gràcia:

“MINISTERIO DE GRACIA Y JUSTICIA. REAL DECRETO.
Deseosa de que todos los españoles participen del júbilo de que se halla poseído Mi corazón maternal por haberse servido la divina Providencia darme una Hija y una sucesora directa á la Corona, y creyendo que ninguna ocasion es mas á propósito que la presente para usar de la facultad que Me concede el artículo 45 de la Constitucion, porque á la par que enjugo las lágrimas de muchas familias, tributo á Dios una señal de reconocimiento por sus singulares favores, conformándome con lo que Me ha propuesto el Ministro de Gracia y Justicia, de acuerdo con el parecer del Consejo de Ministros, Vengo en decretar lo siguiente:

---

[531] Poc abans del naixement del futur Alfons XII, el 15 de setembre de 1857, Monsenyor Simeoni, encarregat de Negocis del Vaticà, havia enviat a la Secretaria d'Estat un estremidor informe, en què retreia la conducta d'Isabel II: "Vulgui Déu que, donant a llum un baró, no s'obrin camp els dubtes sobre la legitimitat i conseqüentment el dret de suplantar la germana a la successió a la Corona ". I seguia més endavant: "La Reina ha assegurat que el pare de la prole que espera és el seu august marit, però en una carta amatòria a l'oficial de referència ha escrit de pròpia mà que aquesta prole s'ha d'atribuir a l’oficial en les mans del qual es troba aquesta carta ".

[532] *Gaceta de Madrid,* del 21 de desembre de 1851. P. 1.

Artículo 1º Concedo rebaja de la quinta parte de su condena, con tal que la estén cumpliendo, á los reos sentenciados á cadena, reclusion, relegacion y extrañamiento temporales”.[533]

A aquest primer article el seguien altres quinze que no afectaven directament el cas del nostre protagonista, però aquest sol, per ell mateix, li suposava una inesperada reducció d’una cinquena part de la seva condemna.

En virtud d’aquest decret, es va rebre un ofici enviat pel capità general i governador de la província de Barcelona, Ramon de la Rocha Duji, de qui, com a presidiari, Jaume Montserrat depenia originàriament, en el que entre d’altres coses s’indicava que calia aplicar tal rebaixa.

El dia 3 de gener de 1852 s’aplicaven al confinat Jaume Montserrat els beneficis d’aquell decret, i el seu històric penal ho recollia de la següent manera:[534]

Fechas			*VICISITUDES*	*Tiempo que debe extinguir en presidio*		
Dias.	*Meses.*	*Años.*		*Años.*	*Meses.*	*Días.*
			Suma anterior	*12*	“	“
3	*Enº.*	*852*	*Segun oficio del Señor Gobernador de la Provincia de Barcelona se le rebaja la quinta parte del tiempo de su condena con arreglo al Real Decreto de 21 Diciembre.*	*2*	*4*	*24*
			Deve estinguir	*9*	*7*	*6*

INTENT DE FUGA I TRASLLAT

Tot i que la rebaixa en la seva condemna havia estat molt ben rebuda pel nostre protagonista, en el fons no deixava de ser un tràmit merament administratiu les possible conseqüències del qual encara quedaven molt llunyanes. Mentrestant, la realitat quotidiana era la mateixa: l’angoixosa i agobiant monotonia d’un presidi situat en un indret aillat i solitari, especialment després de l’aturada de les obres i la marxa de la major part de la colònia penitenciària. La notòria disminució de la càrrega de treball propiciava la reflexió i la presa de consciència de com se li podia fer de llarg el temps de condemna que encara li quedava. Aquell any, tant a Jaume Montserrat com als demés interns de Las Cabrillas se’ls va fer inacabable. Talment semblava que els dies, les setmanes i els mesos no acabéssin mai de passar.

Altres confinats a Las Cabrillas havien aconseguit desertar amb major o menor fortuna d’aquell destacament presidial. El 21 d’abril de 1852, Bautista Llorens, caporal primer del post de la guàrdia civil del Perelló donava part de la captura de dos importants lladres i assassins dels quals no facilitava els noms, però dels quals deia que un d’ells havia desertat del presidi de Las Cabrillas, i que tots dos havien estat capturats pels guàrdies Miguel Casanova i Andrés Arribas en una posada d’aquell poble, on havien arribat fent servir passaports falsos i noms fingits.[535]

[533] Id. Del 22 de desembre de 1851. P. 3.

[534] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm. 5. Aquesta anotació és també recollida pel periodista Daniel de Moraza y Muguerza a *La España*, del 26 de novembre de 1857. P. 3.

[535] http://usuarios.multimania.es/historiaymilicia/html/gdcatalu%Fla.htm. Consulta del 12 d’abril de 2011.

La solitària, i encara no acabada de fer del tot, carretera que creuava aquells feréstecs paratges, havia atret a aquell sector determinats individus de no gaire recomanable extracció, les intencions dels quals bén aviat es farien paleses:

"El lunes á las dos de la madrugada, fué sorprendida en la cuesta de la carretera de las Cabrillas la diligencia que venia de Madrid, por siete hombres armados de carabinas y escopetas, los cuales detuvieron el carruaje y mandaron apearse al mayoral y al delantero, maltratando á este último. Acto continuo hicieron apear á los pasajeros, y después de despojarles del dinero que llevaban abrieron la baca apoderandose de una parte del equipaje. Estando en esta operacion llegó al paraje en que tenia lugar esta escena la silla-correo de Madrid, y los ladrones, sin dar la menor señal de miedo ó alarma, hicieron con ella la misma operacion, robando á los pasajeros.
Parece que uno de los viajeros que venian en la diligencia tuvo el valor para hacer frente a los ladrones, debiendo á esta circunstancia el salvar el dinero que llevaba. Segun nos han referido la operacion duró largo rato".[536]
D'alguna manera, Jaume Montserrat i possiblement alguns altres reclusos van poder establir contacte amb personal de l'exterior disposat en ajudar-los a preparar la fuga d'aquell establiment. No queda clar si ho van fer amb els protagonistes de l'assalt que es descriu o amb algun altre grup diferent, però de tarannà similar. El cas és que, plegats, van planejar produir un aldarull a l'interior del presidi que havia de coïncidir amb un assalt a la caserna per part dels elements de l'exterior.

La temptativa va tenir lloc un dia indeterminat cap a mitjan juliol, però no va arribar a prosperar, possiblement per la manca de l'esperat suport exterior en el darrer moment.

Després que l'aldarull fos sufocat per les forces que els custodiaven, es decidí, sorprenentment, no sancionar els revoltosos, sino que es va considerar que n'hi hauria prou amb traslladar els que hi havien intervingut a un altre establiment penitenciari que no estigués tan aillat com aquell. Va coincidir que en aquells moments el presidi de Cartagena estava necessitat de reclusos per tal d'afrontar els treballs que s'hi estaven duent a terme, i allà foren enviats.

"A Cartagena me llevan,
no me llevan por ladrón;
me llevan porque he robado
a una niña el corazón".[537]

El dijous 21 de juliol de 1853, una corda de presos, entre els que es trobava Jaume Montserrat, va sortir de la caserna de Las Cabrillas en direcció a Cartagena, localitat a la que van arribar el dilluns, quatre dies després, ingressant tot seguit en el seu presidi.

"*En 19 de Julio de 1853, por perturbador del órden interior del establecimiento y complicacion en un proyecto de sorpresa al mismo con personas del esterior, se acordó su traslacion al de Cartagena, por la casualidad de estarse disponiendo una remesa para dicho punto y no ser fácil enviarle á trabajos públicos por ahora.*
En 21 de julio de 1853, pasó al de Cartagena.
En 25 de idem idem, ingresó en este penal de Cartagena".[538]

---

[536] *El Heraldo*, del 29 d'abril de 1853. P. 2 i *El Áncora*, del 29 d'abril de 1853. P. 4.

[537] PUIG CAMPILLO, Antonio: *Cancionero popular de Cartagena. Recogido, glosado y precedido de un estudio preliminar*. Imprenta Gómez. Cartagena, 1953. P. 173.

[538] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm. 5. i *La España*, del 26 de novembre de 1857. P. 3.

FAM A SANT JUST

Si aquells temps que corrien eren dolents per al nostre personatge, també ho eren, a un altre nivell, és clar, per la seva gent, tant la família que s'havia traslladat a Vallvidrera com els que encara vivien a Sant Just.

Aquell any va ser catastròfic pels pobles de la rodalia. Els dies 24, 25 i 26 de maig el Llobregat es va desbordar, inundant els camps dels pobles riberencs, com Cornellà i Sant Joan. La collita de gra va ser extremadament migrada per causa d'una mala anyada generalitzada, i les vinyes es van veure atacades per la cendrosa (*Oïdium Tuckeri*), que en anys successius va fer que Sant Just arribés a perdre més d'una tercera part d'aquell cultiu.

Tot això va comportar una greu crisi de subsistències que va influir profundament en l'ànim dels santjustencs, tal com es pot veure en aquest retall de l'època:

"Alcaldia constitucional de S. Justo Desvern
Atendida la penuria y aflic cion en que se encuentran la mayor parte de los vecinos de este pueblo, por razon de la mala cosecha de granos, y el temos de la pérdida de la del vino por la enfermedad que se presenta y se propaga en las cepas, el alcalde y ayuntamiento, junto con dichos vecinos, han acordado suspender por el presente año los bailes públicos que se acostumbran en los dias 6 y 7 de agosto, fiesta mayor del pueblo.
San Justo Desvern 22 de julio de 1853.- El alcalde, Francisco Obiols.- D. A. D. A., Pablo Canals, secretario".[539]

EL PENAL DE CARTAGENA

Des de l'aprovació l'any 1726 per part de Felip V del pla del seu secretari d'Estat i intendent general de la Marina José Patiño Rosales d'estructurar la Península en tres grans departaments marítims, es va decidir que Cartagena havia de ser la capital del departament de Llevant i albergar el principal arsenal espanyol a la Mediterrània.

Les obres de construcció de l'arsenal de Cartagena es van emmarcar dins del projecte més ampli de la creació de la projectada base naval del Llevant segons idea de Patiño.[540]

Aquella fins llavors modesta població costanera havia experimentat un espectacular canvi. Grans realitzadors de la talla d'Alejandro de Rez, Esteban Panón, Sebastián Feringán, Juan Martín Zermeño, Francisco Llobet o Mateo Vodopich hi van escometre al llarg de tot el segle XVIII obres de gran envergadura, tals com el Reial Arsenal, les muralles, l'Hospital Militar de la Marina, el parc d'Artilleria, i les casernes d'Antigones i dels cavallers guardiamarines, així com la de presidiaris i esclaus, entre moltes d'altres construccions de similar envergadura.

Aquesta darrera edificació, la caserna de presidiaris i esclaus, estava situada a l'extrem sudoriental del recinte militar de l'Arsenal de Cartagena, pràcticament a tocar de la bocana de la dàrsena, i havia estat bastida entre els anys 1773 i 1785, essent comandant general del departament marítim i governador militar i polític de la plaça el tinent general Carlos Reggio

---

[539] *El Áncora*, del 30 de juliol de 1853. P. 13.

[540] Vegeu RODA ALCANTUD, Cristina: *La Base Naval de Levante: significado histórico del arsenal para la ciudad de Cartagena*. Dins *Actas de las II Jornadas sobre fortificaciones modernas y contemporáneas (1500 – 1936)*. Aglaya. Cartagena, 2001. PP. 309 – 315. i també, de la mateixa autora, *Historia y obras hidráulicas en Cartagena en los siglos XVIII y XIX: Ingenieria naval en el Arsenal Militar*. Dins *Revista Murciana de Antropologia*, núm. 14. Múrcia, 2007. PP. 425 – 440.

y Gravina, a qui les instruccions directes del rei Carles III li havien encomandat afrontar el problema de l'allotjament dels dropos, condemnats i delinqüents que constantment arribaven a la ciutat.

La contínua afluència de presidiaris i esclaus a Cartagena havia portat com a mesures immediates per tal de pal·liar el problema del seu allotjament el fer-ho en barracons, coberts, o fins i tot dins del casc d'alguna galera vella situada en el mateix Arsenal. Finalment es va decidir emprendre la construcció d'un edifici adeqüat, al costat de l'Arsenal i depenent d'ell, on allotjar aquests presidiaris i esclaus, i en la construcció del qual molts d'ells hi treballarien. Després d'haver rebut les instruccions del rei, les obres es van iniciar l'any 1773 segons els plànols fets pel propi Carlos Reggio i sota la direcció de l'arquitecte Mateo Vodopich.[541]

La caserna de presidiaris es va inaugurar, com acabem de veure, l'any 1778 i la seva titularitat correspongué inicialment a la Marina fins l'any 1824 en que va passar a dependre del Ministeri de la Governació, quedant el presidi separat per un mur de la resta de l'Arsenal, que seguia sent de la Marina.

Una idealitzada visió del seu estat en aquell temps ens la dóna l'escriptor i polític Pascual Madoz:

Vista de Cartagena. Al centre, i en primer terme, el penal. Detall d'una fotografia feta l'any 1900 per Pastor Valdez.

"PRESIDIO: Este establecimiento es uno de los edificios mas notables de esta c[iudad], *así por su grandiosidad, como por los departamentos que en él se contienen, estension de sus cuadras, órden y método que en él se observa.*
No hace mucho tiempo que su administracion interior estaba abandonada, sin que los penados aprovecharan el tiempo que en él pasaban, sino en desmoralizarse mucho más de lo que estaban á su ingreso; en el dia se les da alguna educacion y se les enseña algun oficio en los talleres del mismo establecimiento; dentro de él se ha instalado tambien una escuela de primeras letras, á la que concurren para su instruccion cierto número de presos, cuya enseñanza está perfectamente ordenada; la enfermería es otro de los objetos que llaman la atención de este edificio, por el aseo de sus camas, exactitud en todos

[541] CHACÓN BULNES, José Manuel: *Rehabilitación y adaptación del antiguo cuartel de instrucción de marineria (C.I.M.) de Cartagena para la Universidad Politécnica de Cartagena*. Dins *Actas de las XVII Jornadas de Patrimonio Histórico. Intervenciones en el patrimonio arquitectónico, arqueológico y etnográfico de la Región de Murcia*. Consejería de Educación y Cultura. Murcia, 2006. PP. 341 – 342.

los artículos necesarios, y atención esmerada que se tiene con los enfermos. Este presidio sirve de depósito de rematados á Africa”.[542]

La realitat, però, era que en tot moment la seva possible flamant presència exterior no es corresponia ni de bon tros amb les sòrdides i deficients instal·lacions que en veritat s’albergaven al seu interior:

“Durante todo el XIX funcionó como Penal el antiguo edificio construído a finales del XVIII contiguo al Arsenal. El interés o curiosidad de la antigua fachada neoclásica del penal no puede ocultar todas las miserias o calamidades de su interior. El Penal era un edificio enormemente antipático en Cartagena donde reiteradas veces se solicitó su traslado o clausura. En el informe del médico L. Cándido y el arquitecto T. Rico sobre las condiciones higiénicas de la ciudad, el estado del penal es desolador: ... los talleres son lóbregos, húmedos, sin sol, con escasa ventilación y sin pavimento artificial... Entre los dormitorios o cuartos y los retretes no hay separación alguna, y por consiguiente, cuando el recluso se dedica al descanso continua experimentando además de los peligros atmosféricos... El aprovisionamiento de agua se hace de una fuente que mana en el arsenal, la cual no tiene ninguna condición de potabilidad...”.[543]

L’any 1909 el catedràtic Tomás Maestre y Pérez, director de l’institut de medicina legal de Madrid, va arribar a exposar al Senat que el presidi de Cartagena era una ignomínia per la justícia espanyola i un baldó per aquella ciutat per les condicions d’habitabilitat que presentava, similars a les de les masmorres de l’Edat Mitjana.

Aquest lamentable estat del penal de Cartagena es va mantenir fins l’any 1911 en que de la mà de l’arquitecte Celestino Aranguren Alonso es va procedir a la seva reforma, modernitzant-lo i transformant-lo en un centre molt millor dotat.[544]

Però el presidi de Cartagena no va arribar a ser tan sols proverbial per la ínfima qualitat de les seves instal·lacions. També contribuïen a donar-li mala fama determinats aspectes del tracte, especialment vexatori, que rebien els seus interns:

“El sistema penitenciario que se seguia en esta fecha con los esclavos[545] *y forzados en el Arsenal de Cartagena consistía: En estar amarrados de dos en dos, y por un pie, a los extremos de una cadena, lo que se llamaba poner en calzeta; en esta forma se les enviaba a los trabajos del Arsenal. Los que no podían trabajar permanecían amarrados por el pie a una cadena sujeta a una argolla empotrada a la pared, llamada blanca*”.[546]

---

[542] MADOZ, Pascual: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Tomo V. Imprenta del diccionario geográfico-estadístico-histórico de D. Pascual Madoz. Madrid, 1849. P. 589.

[543] PÉREZ ROJAS, Francisco Javier: *Cartagena, 1874 – 1936 (transformación urbana y arquitectura)*. Editora Regional de Murcia. Múrcia, 1986. P. 295.

[544] La caserna de presidiaris va continuar funcionant com a tal fins l’acabament de la Guerra Civil Espanyola, en que va tornar a ser propietat de la Marina, la qual va dedicar aquelles instal·lacions a caserna d’instrucció de marineria (C.I.M.) fins al seu tancament l’any 1999. Actualment alberga la Facultat de Ciències de l’Empresa de l’Universitat Politècnica de Cartagena.

[545] L’esclavitut a la Península havia estat abolida l’any 1837. A Cuba, llavors també territori espanyol, es va mantenir vigent fins l’any 1880.

[546] MARTINEZ RIZO, Isidoro: *Fechas y fechos de Cartagena*. Imprenta de Hipólito García e Hijos. Cartagena, 1894. P. 281.

“Amarrar en blanca consiste en poner al recluso un grillete en la parte inferior de la pierna, lo bastante ajustado á la garganta del pie para que no pueda sacar éste, y con la holgura suficiente para que no le dañe y lastime. Al círculo o grillete se une el extremo de una cadena, de longitud variada, pero menor de un metro y mayor de medio, por regla general, la cual por el otro extremo se prende de un eslabón embutido en la pared á discrecional altura. Al lado de la blanca se coloca el petate del emblancado, el zambullo[547] *y el recipiente del agua, y allí en tales condiciones pasa los días señalados de castigo. A la blanca sigue en orden de gravedad la collera. Así se llama á una cadena de seis, ocho, diez ó doce eslabones, que une á dos confinados por su respectivo grillete, de tal modo que no pueden separarse más de lo que la longitud de la cadena consiente. Comen juntos, duermen próximos, pasean juntos y á todas partes acompaña necesariamente el uno al otro, con lo cual los encollerados, enemigos y rivales cuando sueltos, concluyen por fraternizar”.*[548]

PRESIDIO DE CARTAGENA.
Y
Depósito general de rematados á Africa.
HOJA HISTORICO-PENAL DEL CONFINADO

Primera pàgina de l’historial penitenciari de Jaume Montserrat amb la relació de tots els destins anteriors al seu ingrés en el presidi de Cartagena. Archivo General Militar de Segovia.

Una publicació de l’època ens informa de que aquell presidi hostatjava 1.170 interns, per la qual cosa era el cinquè en volum dels establiments penals existents, al mateix temps que deia:

“Ahora falta saber la higiene de estos establecimientos, su estado sanitario, el número de defunciones, las causas de muerte, el régimen moral y correccional, el número de reincidentes, la clasificación de los penados por su edad, naturaleza, profesión, grado de instrucción, género de delitos, etc. Con estos datos se tendria un cabal conocimiento de lo que son y dan de si estos hospitales morales. Confiamos en que poco á poco se pensará en formar su verdadera estadística, y en tal confianza nos contentamos por hoy con saber pura y simplemente el número de penados. Por algo se ha de empezar”.[549]

---

[547] Recipient de terrissa vidriada, alt i cilíndric, destinat a recollir les evaquacions corporals.

[548] PEDRET Y TORRES, Víctor; OLIVER RODRÍGUEZ, Enrique; TORRES BALLESTÉ, Juan; ALIER Y CASSI, Lorenzo María; MOUTÓN Y OCAMPO, Luis: *Enciclopedia Jurídica Española*. Vol. 17. Editorial Francisco Seix. Barcelona, 1910 – 1933. P. 270.

[549] MONLAU Y ROCA, Pedro Felipe: *El monitor de la salud de las familias y de la salubridad de los pueblos*. Ed. Carlos Bailly-Bailliere. Madrid, 1858. P. 162.

Aquesta higiene que preocupava l'humanista Monlau es trobava, pel que es veu, molt lluny dels mínims desitjables. La premsa del moment ens ho confirma:

"En el presidio de Cartagena se ha desarrollado el escorbuto de un modo alarmante".[550]

"El presidio de Cartagena tenemos entendido que se halla en muy mal estado. Reune bien pocas de las condiciones que requieren los establecimientos de su clase, y respecto de las higiénicas, carece hasta de las mas esenciales".[551]

Així era el lloc on Jaume Montserrat estava condemnat a passar els següents nou anys de la seva existència.

"Tenia mi calaboso
una ventanita al má
donde yo m'entretenia
en vé los barcos pasá.

Cuando yo estaba en prisiones
solito m'entretenía
en contar los eslabones
que mi cadena tenía:
Siempre me salían nones".[552]

FUGAÇ ALÇAMENT CARLÍ

El progressiu desprestigi dels governs moderats va ser la causa de que a finals de juny de 1854 esclatés la Vicalvarada, una revolta de tropes que va tenir lloc a Vicálvaro, una població dels afores de Madrid, dirigida pels generals O'Donnell i Dulce. Al llarg de tot aquell mes de juliol, els aldarulls al carrer, els assalts als habitatges de ministres i nobles, les juntes revolucionàries i la publicació de manifestos com el de Manzanares, van acabar obligant la reina Isabel II a acceptar un govern progressista encapçalat pel general Espartero.
Una de les conseqüències de la Vicalvarada de 1854 va ser l'aparició, entre tots aquells altres manifestos, d'un que estava signat pel comte de Montemolin, i que es va divulgar durant l'estiu d'aquell mateix any.

Aquell manifest seria la causa de l'insurrecció carlina de l'any següent. L'alçament va tenir lloc simultàniament a Àlaba, Burgos, Navarra, el Baix Aragó i Catalunya, i es perllongaria fins ja ben entrat l'any 1856.

A Catalunya, els seus principals caps foren alguns dels que havien estat els antics capitostos matiners al costat dels quals havia combatut en el seu moment Jaume Montserrat: Josep Borges, Josep Estartús, Rafael Tristany i Marcel·lí Gonfaus (a) Marçal, que va ser el seu comandant general en aquella ocasió.

---

[550] *El Balear*, del 18 de juny de 1854. P. 2.

[551] *La España*, del 9 de juny de 1855. P. 1.

[552] RODRÍGUEZ MARÍN, Francisco: *Cantos populares españoles recogidos, ordenados é ilustrados por...* Tomo IV. Francisco Álvarez y Cª, Editores. Sevilla, 1883. Pàg. 433. Ref. 7726 i 7727 (Fandango).

Malgrat alguns triomfs inicials, com l'obtingut per Borges al coll de Comiols, on derrotà una columna procedent de Tremp que dirigia el tinent coronel Ramon López Clarós, l'acció del mariscal de camp governamental Joaquim Bassols Marañosa aconseguí la dispersió total dels carlins, que es van veure obligats a refugiar-se a França després d'haver estat derrotats en diverses ocasions. Fins i tot Marçal, el cap principal d'aquest alçament, va ser fet presoner a Orriols, i afusellat a Girona el 8 de novembre de 1855.

A finals de juny, les tropes del regiment de Sòria, de guarnició a Sabadell, capturaven una partida sollevada que estava dirigida per Joan Serrano, mestre de Matadepera, i Pere Vila, caputxí de Sarrià. Els set components d'aquella partida, entre els quals es trobava el santfeliuenc Llorenç Corbella, van ser passats per les armes els dies 2 i 3 de juliol en un descampat sabadellenc que des de llavors va dur el nom de "Camp de la Sang".[553]

Un veterà combatent de la comarca, el santfeliuenc Josep Martí (a) El Lladre de Palla, antic company d'armes de Jaume Montserrat en els primers temps i més tard oficial sota les ordres de Bartomeu Posas, també s'havia sumat a aquell alçament i en aquells moments ostentava el càrrec de comandant del Segon Batalló de la Divisió Reial de la província de Barcelona sota les ordres directes de Cristòfol Comas i Pau, àlies Tòfol de Vallirana. El 29 de setembre, mentre es trobava a les cases d'en Xells, a cosa d'un quart d'hora del poble de l'Ordal, fou sorprès per forces de la guàrdia civil dirigides pel capità Calisto González que li eren superiors en nombre, resultant mort en l'enfrontament.[554]

Un altre vell combatent, el propi Tòfol de Vallirana, va ser mort el 5 d'octubre en un enfrontament que va tenir lloc a Masquefa amb una columna dirigida pel comandant Josep Casalís:[555]

"A la una y media de la tarde del dia 5, la columna de Villafranca, al mando del segundo comandante del batallon cazadores de Talavera, don José Casales, ha destruido completamente en Masquefa la gavilla de Toful, quedando muerto en la refriega este cabecilla y otro faccioso más, uno gravemente herido y 25 prisioneros que sufriran la pena marcada por la ley".[556]

Jaume Duran, segon comandant del batalló de la Milícia Nacional d'Esparreguera i testimoni presencial d'aquells fets, pels quals li fou concedida poc temps més tard la creu de Sant Ferran de primera classe, ens narra el moment exacte de la mort de Cristòfol Comas:

"... me resolví, sin aguardar mas fuerzas, á atacar la indicada casa, operacion que iba á ejecutar, cuando se presentó al frente de una partida de caballería el señor comandante D. José Casalis, y entonces, á escape, nos colocamos al rededor de la indicada casa; en cuyo acto el cabecilla con algunos otros trataron de salir por la puerta posterior; pero la firmeza

---

[553] Aquest topònim es va mantenir ben viu fins l'any 1927 en que la construcció del mercat municipal en aquell mateix indret va fer que anés caient progressivament en desús.

[554] *El Postillón*, del 2 d'octubre de 1855. P. 3, *El Clamor Público*, del 5 d'octubre de 1855. P. 2, *La España*, del 7 d'octubre de 1855. P. 2 i *El Clamor Público*, del 7 d'octubre de 1855. P. 2.

[555] Josep Casalís i Casulà havia nascut a Jaca el 6 de gener de 1818. Poc després d'aquests fets, l'any 1858, ja ascendit a tinent coronel graduat, era el comandant del primer batalló del regiment Girona 1922. L'any 1869 va dirigir una nova acció luctuosa, fent afusellar a la Cartoixa de Montalegre vuit presoners carlins i el guardabosc de la Conreria. Va morir el 3 d'agost de 1889 amb el grau de general de brigada.

[556] *El Clamor Público*, del 12 d'octubre de 1855. P. 3.

de los nacionales fué tal que quedó muerto en el acto el cabecilla Toful y un sargento primero, y herido un tal Estrada, titulado oficial".[557]

Tot i haver promès perdonar la vida als guerrillers que es van rendir, Casalís va rebre instruccions del capità general de Catalunya Juan Zapatero Navas[558] d'afusellar-los sense contemplacions.

Els presoners van ser conduits a Martorell on no foren executats perquè l'alcalde, Llorenç Oller adduí una transitòria manca de capacitat del cementiri. Van continuar el seu viatge fins a Sant Andreu de la Barca, i allà va tenir lloc l'execució de la sentència.

Les diferents versions que hi ha sobre aquest fet divergeixen pel que fa al nombre de presoners que van ser afusellats en aquella ocasió. Es parla de 24, i fins i tot de 32, però si ens hem d'atenir a les dades de la parròquia local, el nombre de presoners carlins que foren passats per les armes aquell dia per una comissió militar va ser de dotze.[559]

L'ESTAFA DEL SUPOSAT TRESOR CARLÍ I EL PLÀNOL PER TROBAR-LO.

Per aquelles dates es va començar a escampar per Barcelona la notícia d'una temptativa d'estafa que havia estat engegada des de Ceuta per Magí Roca, un antic membre de la partida de Jaume Montserrat que es trobava confinat en aquell presidi des que va ser capturat a Sant Andreu de la Barca el 4 de juliol de 1848.[560]

La premsa del moment advertia d'aquesta manera els seus lectors contra aquella temptativa d'estafa:

"ALERTA.- Dice La Corona de Aragón: Tenemos á la vista una de las cartas que desde Ceuta ha dirigido á infinidad de personas de esta capital un tal Magin Roca, confinado en aquellos presidios, con el fin de engañar con torpes y viles amaños su credulidad y honradez. En ella, despues de esplicar la serie de penalidades de que se vió rodeado durante el curso de su vida, y hecha confesion de varios de sus crímenes, con intento de mover á mayor compasión, manifiesta que el dia 4 de julio de 1848, sirviendo á las órdenes del cabecilla Monserrat, fué sorprendido en San Andrés de la Barca con otros dos compañeros por las tropas del ejército. En su fuga, dice, se escondió en un punto, del cual levantó un croquis, una maleta que contenía 300 onzas de oro, habiendo sido más tarde hecho prisionero y deportado á aquellos presidios. La falta de recursos es la que ahora le obliga á descubrir su secreto, con el bien entendido que se le remitan 800 rs. para poder desempeñar un baul, en el que tiene guardado el plano y esplicaciones para conocer el secreto.
Este ardid, aunque ya no sea nuevo, no deja de revelar una gran picardía y malicia en aquel penado, y posible fuera que alguna de las personas á quien el tal Roca se ha dirigido,

---

[557] *Diario de Barcelona*, del 8 d'octubre de 1855. P. 1.

[558] Els diferents malnoms que li van ser donats per la població durant la seva estada com a capità general a Catalunya ens poden donar una idea prou aproximada sobre el tarannà d'aquest personatge: "*el general Cuatro Tiros*", "*el Verdugo de los Catalanes*", "*El Bajá de Cataluña*" i "*el Tigre de Cataluña*".

[559] Arxiu Parroquial de Sant Andreu de la Barca. 7è Llibre de Defuncions (1842-1895). Recollit per RENOM PULIT, Mercè: *El Tòfol de Vallirana*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat...*. Op. Cit., P. 756 i per GORT I JUANPERE, Ezequiel: *Història de Sant Andreu de la Barca*. Edicions Rondes. Barcelona, 1989. PP. 258-259. També se'n parla abastament a: LLURBA I RIGOL, Josep: *El Tòfol de Vallirana (1802-1855). Guerriller carlí*. Nèctar editorial. Vallirana, 2012. 88 PP.

[560] Vegeu nota núm. 151.

movidas de sus buenos sentimientos, cayeran en el engaño, si es que á estas horas alguna ya no lo ha sido; y hé ahí la razón que nos alentó á esplicarlo, seguros de que servirà este aviso á los individuos sugetos y al gefe del presidio donde aquel se halla, el cual podrá privar la continuación de tales raterías y estafas".[561]

Val a dir que aquesta enginyosa estafa no era, ni de bon tros, cap creació d'en Magí Roca, sinó que constituïa una pràctica relativament habitual entre la població reclusa de la fortalesa de l'Hacho, a Ceuta. Sense anar més lluny, en medis filatèlics s'esmenta l'existència d'almenys una altra carta anàloga, enviada cosa d'un any i mig abans a diversos destinataris de les comarques gironines per un altre reclús anomenat Pere Espelta, exposant més o menys el mateix, coincidint fins i tot en l'import del botí, i diferint tan sols en el lloc i data de la seva captura, que aquest altre estafador situava a Darnius i a finals de maig de 1849[562].

Efectivament, aquest irregular mètode d'obtenir diners, que rebia el nom de "Timo del Entierro", va arribar a ser una pràctica més que corrent entre la població reclusa de Ceuta. El periodista i polític malagueny Juan José Relosillas Mellado, que entre 1873 i 1874 va exercir d'ajudant primer en aquell centre penitenciari, ens ho descriu així, al mateix temps que advoca per la seva impunitat:

"El entierro consiste en suponer que hay un tesoro escondido en cualquier parte, y que buena porción de ese tesoro se entregarà al que facilite determinada suma que se necesita para desenterrarlo. Si la codicia vé un negocio lícito en apoderarse de una crecidísima suma por cien duros; si la estupidez no sospecha del estilo carcelario especial, sui generis, en que las cartas de entierro están redactadas; si maliciosamente guarda silencio el requerido, claro es que acepta como buena la maniobra, claro es que se asocia voluntariamente al estafador emprendiendo un negocio á riesgo y ventura, y claro es que si le sale mal, el estafado no tiene derecho, moral ni legalmente considerado el caso, á quejarse de un socio que desde el primer momento le parecia tan digno de que en él se depositara ilimitada confianza. El dolo en una operación honrada, debe castigarse, como si se empleara la fuerza; pero el dolo en un disparate, y el dolo en un negocio entablado con fines indignos, por toda pena debería merecer la cita por los tribunales, de aquel añejo proverbio que dice: ladrón que roba á otro ladrón, tiene cien años de perdón".[563]

Tan lucratiu va arribar a ser aquest procediment, que fins i tot les autoritats locals van arribar a intervenir-hi, obtenint d'això el corresponent profit. El mateix Relosillas ens ho confirma:

"El Casino Africano de Ceuta, que es una casa grande, sólida, y bien construida, se edificó con el producto de las estafas descubiertas. Un gobernador de la plaza, usando de procedimientos mas espeditivos que ajustados á la ley, dio en abrir todos los pliegos sospechosos que llegaban á Ceuta y los billetes de Banco que conducían, se transformaron en ladrillos, maderas, herrajes, etc., y durante una larga temporada trabajó de balde la colonia enterradora del presidio".[564]

---

[561] *El Clamor Público*, del 29 de desembre de 1855. P. 4.

[562] MARTÍN PÉREZ, Eduardo: *El Presidio de Ceuta: El Correo de los Confinados.* Dins *El Correo del Estrecho* Núm. 12. Agrupación Filatélica de Ceuta. Ceuta, 1997.

[563] RELOSILLAS MELLADO, Juan José: *Catorce meses en Ceuta. Narraciones que interesan á todo el mundo.* Imprenta del Correo de Andalucía. Màlaga, 1886. P. 173.

[564] Id., PP. 175-176.

EL VARADOR DE SANTA ROSALIA

Durant la primera meitat del segle XIX, el panorama econòmic de Cartagena havia estat desolador. Amb l'arribada del marquès de Molins al Ministeri de Marina, i mentre va durar un cert període de bonança pressupostària, l'Arsenal va recuperar en part la seva activitat.

Aquest període de recuperació es va traduir en la dècada de 1850 en el nou impuls donat a la construcció naval, que es va reflectir en la necessitat de remodelació del que en altre temps havia estat l'imponent Arsenal d'aquella ciutat, i que ara havia arribat a quedar petit i pràcticament obsolet. Les noves fragates d'hèlix i fins i tot alguns dels majors vapors de rodes -no cal parlar ja del bucs blindats- no podien entrar en els antics dics secs i les instal·lacions fins llavors existents ja no eren aptes per a afrontar aquests nous tipus d'embarcacions.

Entre la possibilitat d'intentar fer una reforma de les velles estructures o la d'aportar-hi una nova i definitiva solució, es va optar per la construcció d'un nou varador que s'adeqüés a les noves necessitats de l'Armada

En concret es va decidir construir un varador de pla inclinat del tipus anomenat "varador de ferrocarril" que juntament amb els dics flotants constituïa un mitjà de varada destinat a substituir els vells dics secs que hi havia i que havien resultat altament costosos, tant en la seva construcció, com en el seu manteniment.[565]

El nou varador, que es construiria en un dels angles de la dàrsena del port i que havia de constar de tres careners de pla horitzontal d'uns 230 metres de llarg que convergien en un dic sec receptor de 127 metres i un altre flotant que s'havia de construir en una segona fase, duria el nom de Santa Rosalia, en honor de la santa palermitana la devoció de la qual havia arribat el segle anterior a aquelles terres.

Les grades serien horitzontals, per la qual cosa, un cop finalitzats els treballs en els vaixells, aquests no podrien anar cap al dic receptor per la seva pròpia inèrcia, sinó que haurien de ser arrossegats per la força de màquines de vapor i es desplaçarien per damunt d'uns rodets. Les grades serien, en definitiva, un varador que tant es podria utilitzar per a la construcció, com per a la realització d'obres de carena, reparacions o altres tasques de manteniment en qualsevol tipus de vaixell.

Ateses les dimensions que es pretenia donar a aquella magna obra, cada una de les grades podria albergar dues naus de primera categoria (les fragates, per exemple, venien a fer, pel cap baix, uns 80 metres). Així doncs, un cop estigués acabat, aquell varador podria perfectament donar servei a sis vaixells al mateix temps.

ELS TREBALLS AL VARADOR

Aquell projecte es va començar a finals de 1852, i la seva realització va correspondre al cos d'Enginyers de Camins, la competència tècnica dels quals havia arribat a assolir en aquell temps un nivell molt superior a la dels Enginyers de Marina:

"Lo que sí parece fuera de toda duda, es que muy en breve se dará principio á las obras del varadero del ferro-carril de Santa Rosalía, bajo la direccion del instruido ingeniero de

---

[565] Vegeu RODA ALCANTUD, Cristina: *Historia y Obras Hidráulicas...* Op. Cit. PP. 430 – 431.

caminos, canales y puertos, D. Cárlos María de Castro, gefe de su ramo en la provincia, el cual con tal motivo ha fijado su residencia en aquella plaza.”.[566]

La construcció d'aquell varador comportava l'excavació del terreny en una zona immediata a la línia de costa que es trobava al mateix nivell del mar, en la que l'aigua s'acumulava per causa de la pluja i de les filtracions, fent necessari desguassar-la constantment mitjançant bombes manuals de buidatge

Els homes destinats a realitzar aquest penós treball, que per la seva duresa, agreujada a Cartagena per la manca de marees, no era comparable de cap manera a les altres feines ordinàries de l'Arsenal, eren els presidiaris amb les condemnes de major durada. El seu lloc de treball era l'anomenada *“Poza de las bombas”*, situada entre els dos dics, on realitzaven els seus torns, menjaven, dormien i morien molts d'ells.

Tan terrible era aquest destí, que entrava dins del mateix rang que la pena de mort o la cadena perpètua, i des del segle anterior es venia aplicant als desertors dels presidis africans, que estaven en constant estat de guerra:

“1765, Noviembre 5: R.O. para que se imponga pena de horca á los presidiarios que escalando la muralla deserten á los moros, á no ser que prueben hallarse embriagados en el momento de la deserción; y que en caso de restituirse nuevamente á los Presidios bajo seguro de la vida, se les destine por cinco años á las bombas de Cartagena”.[567]

Després de la supressió definitiva, l'any 1803, de la pena de galeres, les bombes de buidatge van constituir l'únic treball específicament reservat als reus condemnats per delictes de sang, i el personal destinat a realitzar tal tasca era el procedent del presidi de Cartagena. El duríssim treball d'evacuar l'aigua comportava la utilització de nombrosa mà d'obra, de la qual, com hem vist, el presidi n'estava sobrat. Fins i tot s'hi arribava a destinar més gent de la que realment hagués calgut:

“No se olvida tampoco la obra del varadero de Santa Rosalia: trabajan en ella aun cuando con la calma que requieren esas obras hidráulicas, en las que, como es sabido, la precipitación y cúmulo de brazos, perjudican por lo que entorpecen y aun se oponen a la solidez que requieren las construcciones de su clase”.[568]

Un intent de racionalitzar aquella empresa el va constituïr la utilització d'una màquina de vapor, la força de la qual seria aplicada a les bombes, alleugerint d'aquesta manera la duríssima tasca dels penats, els quals, no obstant la precarietat de medis amb els que treballaven, van arribar a fer una obra titànica. Valgui com a exemple l'estat i magnitud dels treballs durant l'abril de 1854:

“VARADERO DE SANTA ROSALIA; se está habilitando la máquina para clavar estacas en reemplazo de los antiguos martinetes: tiene concluidos sus desmontes: se está labrando la madera y cantería para seguir los trabajos en grande escala así que llegue la máquina de desagüe, que debe estar aqui de un momento á otro: tiene construidos hornos de cal y yeso y parece que ahora se está habilitando otro para ladrillos: tiene igualmente grandes trabajos ausiliares construidos como son un camino de hierro con distintos ramales para facilitar el

[566] *Diario de Palma*, del 6 d'octubre de 1852. P. 3.

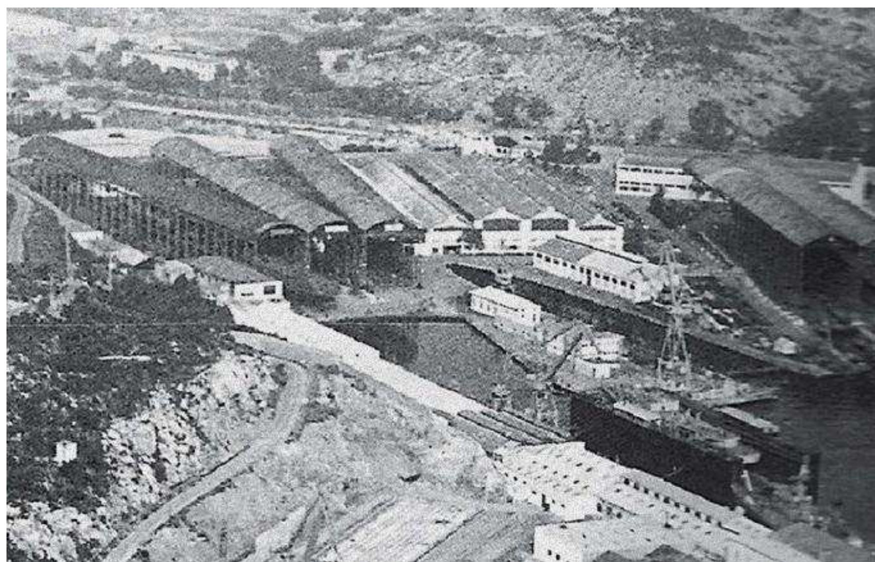
[567] DE LA ESCOSURA, Patricio: *Diccionario Universal del Derecho Español Constituído*. Imprenta del Diccionario Universal del Derecho Español Constituído. Madrid, 1853. P. 120.

[568] *El Balear*, del 18 de juny de 1854. P. 2 i també *Diario de Palma*, del 20 de juny de 1854. P. 2.

trasporte de materiales, una balza de no pequeñas dimensiones para agua potable, y varias obras de fábrica para guardar herramientas, levantar planos y oficinas de administracion".[569]

Però per causes de diferent índole, des de la mala gestió econòmica fins les purament físiques com les filtracions, els resultats obtinguts, tot i la seva magnitud, no es corresponGueren amb els que es podien haver esperat:

"El varadero de santa Rosalia de este arsenal tiene trazas de no hacerse nunca. Aun no han desaguado el emplazamiento ni lo desaguarán. La direccion general de marina contrató en Londres para estas obras una máquina de vapor, pero le faltó al pago de uno de los plazos estipulados, se perdió el depósito en garantia hecho por el Gobierno, y este se quedó sin él y sin la máquina. Deseariamos saber á qué seccion y artículo del presupuesto de marina se cargan estas útiles partidas".[570]

El varador de Santa Rosalia un cop acabat: Es poden apreciar les grades horitzontals, el dic receptor, el dic flotant a la dàrsena i el gran dic sec de carenes. Il·lustració de l'article "Historia y obras hidráulicas en Cartagena en los siglos XVIII i XIX" Dins Revista Murciana de Antropología (2007) de Cristina Roda Alcantud.

"Asiduo es el trabajo en el varadero de Santa Rosalia; incomodan bastante las aguas, pues á pesar de que la máquina de vapor montada recientemente no cesa de trabajar noche y dia, son copiosas las filtraciones".[571]

A tot això, caldria afegir la corrupció dels propis funcionaris, i en especial la de Carlos Peman Wander, comandant del presidi, a qui finalment calgué destituir de manera fulminant per tal de donar exemple:

"El gobierno se ha propuesto castigar con mano firme á aquellos empleados que cometan abusos en el cumplimiento de su deber. Así se acaba de declarar y poner por obra en una real órden, separando de su cargo y entregando á los tribunales al comandante del presidio de Cartagena por los escandalosos actos (dice la real órden citada) cometidos durante su

[569] *El Faro Cartaginés*, del 20 d'abril de 1854. P. 1

[570] *El Clamor Público*, del 6 de desembre de 1855. P. 3.

[571] *El Genio de la Libertad*, del 5 de desembre de 1856. P. 3.

administración. Aplaudimos la medida, por mas que nos parezca que viene demasiado tarde".[572]

Convençut d'haver anat a parar al pitjor de tots els destins possibles, tant Jaume Montserrat com els restants interns del presidi de Cartagena esperaven ansiosament qualsevol oportunitat de canvi que es presentés, per intentar acollir-s'hi immediatament.

MILLORES I DESENGANYS

No obstant això, i mentre tal oportunitat no es presentava, Jaume Montserrat es va aplicar a consciència en merèixer la consideració dels seus carcellers, aconseguint, pel seu bon comportament i manifesta trajectòria positiva, ser recompensat el 19 d'octubre de 1854 amb el nomenament de caporal segon, la qual cosa li va comportar un canvi d'estatus i una substancial millora pel que fa a les prestacions mecàniques a les que estava obligat.

Un cop en el seu nou càrrec, l'acurat comportament que havia demostrat el nostre personatge es va anar relaxant cada cop més, cosa que bén aviat tindria unes conseqüències totalment negatives.

El dia 5 de gener de 1854, la reina Isabel II va tenir el seu tercer fill, una nena a la que va posar el nom de Maria Cristina en honor a la seva àvia materna, vídua de Ferran VIIè. Aquella infortunada criatura nasqué extremadament feble i malaltissa, fins al punt de morir el 7 de gener de 1854, amb només dos dies de vida, éssent enterrada al monestir de Sant Llorenç de l'Escorial.

Tradicionalment, cada naixement hagut en el si de la casa reial havia suposat la promulgació d'un indult, i en aquest cas, tot i no haver prosperat la vida de la criatura, la reina el va decretar igualment, tot dient en el seu preàmbul:

"Lisonjeras fueron las esperanzas de que se perpetuara el júbilo que dominó á todos los corazones en los primeros momentos de aquel acontecimiento; pero la Providencia ha dispuesto otra cosa y debemos sometemos á sus inescrutables designios. Sin embargo, algunas de dichas gracias son de tal especie que se prestan todavía á su concesión; en cuya virtud y para no defraudar las esperanzas de las clases que aun pueden ser favorecidas, he querido que no deje de llevarse á efecto un acto de clemencia antes acordado".[573]

Un nou decret, dictat el 17 de febrer, establia les regles d'aplicació d'aquest indult a les jurisdiccions de Guerra, Marina i Estrangeria.

Animat, Jaume Montserrat va sol·licitar acollir-se a aquest indult, i a tal efecte va adreçar la corresponent instància en la que ho demanava. La resposta a la seva sol·licitud no li fou en absolut favorable, tal com queda recollit al seu historial de vicissituts en el presidi de Cartagena:

"1 Febº 855 – Según Comunicación de esta fecha que se une del E. S. Gobernador de la Provincia trasladando otra del Supremo Tribunal de Guerra le ha sido denegada á este

---

[572] *La Discusión*, del 27 d'octubre de 1857. P. 2; *La España*, del 27 d'octubre de 1857. P. 3 i *La Iberia*, del 28 d'octubre de 1857. P. 3.

[573] *Gaceta de Madrid*, del 23 de gener de 1854. P. 1.

penado la Real Gracia de Indulto de 17 de Febº de 1854 por dicho Superior Tribunal, mediante su mal proceder en el Establecimiento Presidial".[574]

Tot i aquesta sanció per mal comportament, incomprensiblement, el 28 de juny següent era ascendit a caporal primer de vara, càrrec que li suposava una situació més que còmoda i relativament privilegiada en el presidi.[575]

LES *"COMPAÑÍAS DISCIPLINARIAS DE GRANADA"*

En aquelles dates ja es començava a covar la que ben poc després seria la Guerra d'Àfrica o Primera Guerra del Marroc, conflicte bèl·lic que entre els anys de 1859 i 1860 va enfrontar Espanya amb aquell soldanat.

Des de 1840, les places africanes de Ceuta i Melilla suportaven constants incursions per part de grups marroquins. A això calia afegir els freqüents atacs dels que eren víctimes els destacaments perifèrics de tropes espanyoles, sobretot els haguts els anys 1844, 1845, 1848 i 1854. En un continu estira i arronsa, aquestes accions eren immediatament contestades per l'exèrcit, però en internar-se aquest dins el territori del Marroc perseguint els agressors, els fugitius desapareixien, i la situació es tornava a repetir una vegada i altra, de forma habitual.

Per tal de reforçar les tropes destacades a l'Àfrica, especialment les de Melilla, on el 15 de novembre de 1854 acabava de ser nomenat governador el coronel liberal Manuel Buceta del Villar[576], i atès que la delicada situació que es vivia a la Península desaconsellava distreure tropes per a enviar-les a aquells territoris, el govern progressista que acabava de sorgir de la Revolució de 1854, coneguda com "La Vicalvarada", va pensar en organitzar unes unitats noves destinades a tal finalitat.

L'encarregat d'organitzar-les fou el mariscal de camp Isidoro de Hoyos Rubin de Celis, heroi de la Guerra del Francès, veterà de la lluita contra el cos expedicionari del duc d'Angulema i de la primera guerra carlina, el qual havia estat nomenat capità general de Granada el 12 de setembre de 1854, rellevant de tal càrrec al tinent general Ricardo Shelly O'Ryan, que havia causat baixa per enfermetat greu tan sols un mes després del seu nomenament per part del nou govern.

Així, el 20 de gener de 1855 es va començar a formar en el districte de Granada la primera d'aquelles companyies i es va preveure que s'en formarien fins a quatre, la dotació de les quals s'obtindria íntegrament a partir de presidiaris de condemna neta.

Les companyies depenien del Capità General de Granada, que era el seu inspector. Cada una d'elles estava formada per un capità comandant, un segon capità, dos tinents, un sotstinent, un sergent primer, quatre segons, cinc caporals primers, cinc segons, dos cornetes i cent deu soldats, totalitzant cinc oficials i cent vint individus de tropa.

---

[574] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm. 14 v.

[575] Id.

[576] Aquest personatge, ascendit posteriorment a brigadier, va ser governador militar de Melilla fins l'any 1857 i va combatre amb tenacitat els rifenys, guanyant-se el sobrenom de "*farruco*"(pinxo, fatxenda, i també obstinat). Posteriorment passà a l'illa de Santo Domingo, on va reprimir durament tota temptativa de rebelió, sent l'origen de l'expressió local *"es más malo que Buceta"*.

Els oficials s'escollien entre els que estaven en situació de reemplaçament, amb la particularitat que gaudien de sou sencer, figurant en el seu escalafó com en situaci6n activa i amb dret a ascensos i «a qualsevol altra gràcia general que SM es digni atorgar». Era aquesta la primera vegada que una destinació militar en servei penitenciari, permetia ascensos en la vida activa professional.

Els sergents es triaven dels cossos d'Infanteria de guarnició a la plaça de Granada, «procurant que fossin d'acurada honradesa i caràcter ferm», Tampoc eren baixa en el servei actiu, sinó que quedaven adscrits als regiments de procedència en qualitat de supernumeraris.

Els caps, cornetes i soldats eren extrets dels interns dels presidis de la Península i menors d'Àfrica que ho haguessin sol·licitat voluntàriament. Per a la formació d'aquestes companyies es preferien els confinats que havien pertangut anteriorment a l'exèrcit, així com aquells que en el presidi haguessin estat caporals de vara o capatassos, que haguessin observat una bona conducta penitenciària, i tots els altres trets positius que en aquell temps s'englobaven sota el denominador comú de «condemnes netes ».

En tot cas, només serien admesos els presidiaris als quals els manquessin, almenys, dos anys de condemna per complir, el temps de permanença en aquestes unitats seria el de la condemna que cadascun tingués pendent, i el règim ja no seria el penal, sino que, com a soldats, estarien subjectes a la legislació militar.[577]

Tropes de xoc espanyoles durant els primers temps de la guerra del Marroc: A l'esquerra, soldat dels regiments de guarnició a les places africanes. A la dreta, presidiari integrat en els cossos disciplinaris. Il·lustració de l'obra "Historia de la Guerra de África" (1860) d'Evaristo Ventosa.

A mesura que s'anaven formant aquelles companyies eren enviades al port de Màlaga per tal de ser embarcades cap a Melilla, mentre la premsa reclamava encara una major intervenció i uns resultats contundents:

"Muchos y grandes escarmientos necesitan los rifeños para evitar esos insultos que continuamente nos dirigen, prevalidos de las pocas fuerzas con que cuenta el gobernador de la plaza. Las compañias disciplinarias que se embarcan en Màlaga conforme lo permite su organizacion, aumentarán el número de defensores, aunque no tanto como se desea. La corta columna que se puede formar no es bastante para internarse por el país y castigar severamente esas tribus salvajes que tan impunemente se presentan llenas de orgullo delante

[577] *Colección legislativa de España. Primer cuatrimestre de 1855*. Tomo LXIV. Imprenta Nacional. Madrid, 1855. PP. 466-470.

de la plaza. Se necesita por lo menos una brigada compuesta de tropas de las tres armas, si quiere el Gobierno conservar la dignidad del pabellón espanyol. Nunca se habian presentado los rifeños con tanto atrevimiento, indicando por sus movimientos y manera de situarse al frente de Melilla, que están dispuestos á continuar sus ataques.
Llamamos la atencion del Gobierno á fin de que mande á Melilla el número de tropas indispensable para imponer silencio á los rifeños".[578]

El 23 d'agost es va decidir que amb aquelles quatre companyíes, que duien el nom de *"Compañías Disciplinarias de Granada"*, s'organitzaria un batalló sota les ordres d'un tinent coronel, el qual estaria auxiliat per una plana major formada per un comandant, un capità o tinent i un sotstinent.[579]

SOL·LICITUD D'INCORPORACIÓ

Encara no s'havien acabat de decidir els detalls de l'organització d'aquell batalló, quan la convocatòria va arribar als diferents presidis i es va difondre entre els seus interns.

El tràmit per tal de poder optar a aquesta destinació era molt simple, només calia que els interessats, a través del comandant del presidi, enviessin a la Reina una petició acompanyada d'un informe detallat fet pels responsables de l'establiment penitenciari, al qual s'afegia la còpia de l'historial de l'individu en el presidi. Totes aquestes instàncies eren valorades primerament en el ministeri de la Governació i tot seguit en el de la Guerra.

Les sol·licituds que després del seu estudi resultaven admeses eren comunicades pel departament de Governació als respectius directors penitenciaris els quals, posant-se d'acord amb l'autoritat competent, haurien d'arranjar la marxa d'aquells voluntaris acompanyats per parelles de la Guàrdia Civil fins a quedar a disposició del Capità General de Granada.

Jaume Montserrat, en tenir coneixement d'aquesta convocatòria, va contemplar il·lusionat la possibilitat de lliurar-se de la seva llastimosa situació actual a canvi d'oferir una cosa que realment posseïa: la seva demostrada capacitat de lideratge en el combat en tot tipus de terreny i sota qualsevol circumstància possible.

Immediatament va redactar la seva pertinent sol·licitud. Va ser el tercer en fer-ho dels 74 voluntaris que es van presentar en el presidi de Cartagena. L'escrit, adreçat a la reina, deia el següent:

"Señora
Jayme Monserrat Pajes Teniente Coronel Comandte. de Caballería Tiradores de esparraguera numº 17, con el debido respeto, P. A L. R. P. de V. M.
Espone: Que sentenciado en consejo de guerra de oficiales Generales y por el Supremo Tribunal de guerra y marina por una falta, mas bien que por un delito, le queda para estinguir su sentencia cuatro años los mismos que se compromete gustoso á servir en las compañías disciplinarias si de grado fuese de V. M. La conducta observada en este penal es sin tacha, y tanto que se ha merecido el aprecio de sus Gefes quienes le han honrado con su confianza haciéndole Cabo 1º ascenso último á que puede llegar un confinado en estos establecimientos y en su birtud

[578] *El Clamor Público*, del 3 d'agost de 1855. P. 2.

[579] *Colección legislativa de presidios y casas de corrección de mujeres.* Tomo II. Imprenta Nacional. Madrid, 1861.PP. 278-279.

A V. M. rendidamente suplica se digne admitirle en las compañias disciplinarias como mas sea de su regio agrado. Gracia que espera alcanzar de la bondad de V. M. augusta.
Cartagena 20 de Agosto de 1855
Señora
A L. R. P. de V. M.
Jayme Monserrat Pajes"[580]

El dia 31 d'agost, José Pérez de los Cobos, major del presidi, amb el vistiplau de comandant Carlos Pemán Wander[581] donava curs a totes aquelles sol·licituds, que poc temps més tard arribaven al ministeri de la Governació on el seu subsecretari, l'advocat riojà Manuel Gómez, les va trametre al seu torn al ministeri de la Guerra el 27 de setembre d'aquell any.

I altre cop va ser l'estament militar qui va avortar aquesta nova possibilitat de redempció. Tot i que el cas de Jaume Montserrat s'ajustava plenament al perfil que es requeria a la convocatòria, la seva sol·licitud no va poder superar els estrets filtratges als que va ser sotmesa en aquell darrer ministeri. Els militars de carrera encara es mostraven reacis a admetre, fins i tot en una unitat de les característiques de les companyies disciplinàries, un individu que en el camp militar presentava una trajectòria com la que havia tingut Jaume Montserrat.

Al mateix temps que era desestimada la petició del nostre personatge, les quatre companyies, ja formades i perfectament equipades, es trobaven a Melilla disposades a plantar cara als africans:

"Las compañias disciplinarias se hallan ya en Melilla, y los ataques de los rifeños son mas vigorosos y constantemente rechazados. Como dichas compañías están armadas con carabinas miniés, su gran alcance escarmienta y aleja á los moros cada vez más. El día en que los soldados de aquella guarnición manejen con inteligencia el nuevo armamento, se obtendrán mayores resultados".[582]

El general Joan Prim i Prats, que acabava d'arribar a Melilla, va manar organitzar una columna per a la primera de les incursions que es farien en territori enemic, la qual va tenir lloc el 25 de novembre de 1855.

L'avantguarda de les forces atacants estava formada per tres de les quatre companyies disciplinàries i una secció de confinats armats, tots ells sota les ordres del coronel Manuel Buceta del Villar, assistit pel tinent coronel Isidoro Varela Seijas, mentre que a la rereguarda quedaven la quarta companyia disciplinària i dues companyies del regiment d'infanteria de Burgos, sota les ordres del comandant Miguel Guzmán Cumplido.

L'endemà, 26 de novembre, els disciplinaris tornaven a la càrrega, aquest cop juntament amb les dues companyies del regiment de Burgos.

A partir d'aquell moment es continuarien produint constants enfrontaments entre les tropes colonials i els natius com el que ens descriu Pirala:

"La ruda independencia de que suelen hacer alarde los moros del Riff fronterizos á nuestras prosesiones en África, ha sido constante objeto de agresiones más ó menos salvajes ó

---

[580] AGMS. Secció 1ª, Lligall M-3730. Document núm. 6.

[581] El mateix que, com hem vist fa poc, seria destituït l'any 1877 per corrupció.

[582] *La España*, de l'11 de setembre de 1855. P. 4.

justificadas, y hasta producido luchas como la que se trabó en Setiembre de 1856, verificándose una deplorable salida desde Melilla, en la que experimentó nuestro ejército cerca de 100 bajas, contándose entre los heridos el brigadier Buceta, gobernador de aquella plaza, cuya guarnición compuesta de los regimientos Fijo de Ceuta y provincial de Granada, fué derrotada por la kabila de Benisidel y moros de aquellas inmediaciones que provocaron el combate. Sometido el gobernador á un consejo de guerra, le condenó á dos años de prisión en un castillo".[583]

Aquest continu estira i arronsa s'allargaria encara quatre anys més, fins l'any 1859, en que començà la Guerra d'Àfrica o Primera Guerra del Marroc, que havia de culminar l'any següent amb la batalla dels Castillejos, la presa de Tetuan i el tractat de Wad-Ras, signat a Tetuan el 26 d'abril de 1860, en virtut del qual el sultà del Marroc reconeixia els límits exteriors de Ceuta i la possessió per part dels espanyols de "Santa Cruz de la Mar Pequeña" (el futur territori d'Ifni), juntament amb una indemnització de quatre-cents milions de rals, fins al pagament de la qual Espanya retindria Tetuan, ciutat que va ser finalment evacuada el dia 2 de maig 1862.

EL DESTACAMENT PRESIDIAL DE MÚRCIA

Després d'haver fracassat en la temptativa d'incorporació a les companyies disciplinàries de Granada, la qual cosa li hagués permès alliberar-se d'aquell infern de Cartagena, Jaume Montserrat veia com davant seu s'obria un negre avenir. Ben bé semblava que tot apuntés a que el futur no li reservava cap altra cosa més que podrir-se en aquell lloc durant tot el temps que li quedava fins al final de la seva condemna, si és que les circumstàncies i la seva capacitat de resistència el permetien aconseguir-ho sense quedar-se pel camí.

Dos companys seus, també caporals de vara al penal de Cartagena, Joaquim Sendra Català, de 30 anys i José Paredes Ferrándiz, de 38, detectant un petita fesa en els rígids sistemes de vigilància, aconseguiren fer-se escàpols a finals de febrer[584], tot aprofitant les mínimes prerrogatives que tenien en virtut del càrrec que ostentaven. Jaume Montserrat no hi va participar d'aquella fuita, resignant-se a continuar en el presidi.

Un cop de sort, però, va venir a allunyar la fosca perspectiva que tenia al seu davant: Una petita reestructuració de les respectives dotacions va fer que el 30 de maig de 1856 deixés el presidi de Cartagena per anar destinat al destacament penitenciari de Múrcia.[585]

El destacament presidial de Múrcia, sense ser, ni de bon tros, com aquella modèlica i ja llunyana presó valenciana, era, sens dubte, molt millor que el terrible penal cartagener en el que llavors estava. Una ressenya periodística feta amb motiu de la visita que el 4 de novembre de 1855 li va dispensar Pedro Rosique Hernández, segon marquès de Camachos i governador civil de Múrcia, ens el descriu de la següent manera:

"El Excmo. Sr. Gobernador civil visitó ayer el destacamento presidial que hay en esta poblacion, cuyo número de individuos asciende á 175 segun la última revista; inspeccionó detenidamente los ranchos; se enteró de la disposicion de los dormitorios, haciéndoles varias preguntas, encaminadas á saber si estaban bien asistidos y si se les daba cuanto por las ordenanzas tienen derecho á percibir, y quedó S.E. muy complacido al ver que todos los

[583] PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales...* Op. Cit., Volum 2, PP 801 – 802.

[584] *Boletín Oficial de la Provincia de Murcia* del 7 de març de 1856. P. 1.

[585] *La España* del 26 de novembre de 1857. P. 3.

tenian conforme á lo mandado, y que estaban contentos los confinados en esta ciudad, tanto por lo bien que se les trataba, cuanto por la comodidad con que se ejecutaban los trabajos á que estaban obligados”.[586]

A més, aquell era un lloc del qual no era gaire difícil fugir, si és que hom s’ho proposava. Tot just en aquells moments el jutge de primera instància del districte de San Juan de Múrcia estava treballant en la causa que acabava d’obrir contra el reclús Martín Palazón Sánchez, fugat d’aquell destacament en connivència amb Bernardino Ponte, ajudant encarregat d’aquell establiment, el qual havia estat cessat fulminantment per tal motiu.[587] També, la vigília de Nadal de 1856, s’havien escapat dos interns, Juan Herrera Pérez, àlies “Regina”, de 29 anys i Manuel Herrero Martín, de 42.[588]

Però aquell petit i en certa manera desitjable destacament de Múrcia, dissortadament, no va estar en funcionament durant gaire temps més.

La Vicalvarada havia provocat nombroses revoltes arreu de l’estat, les quals van tenir com a conseqüència l’adveniment d’Espartero al poder i l’inici del bienni progressista.

A Múrcia, el cabdill d’extracció popular Antonete Gálvez, juntament amb el marquès de Camachos i diversos grups de veïns armats, s’havien pronunciat el matí del 18 de juliol de 1854 a la capital de la província. El moviment triomfà sense haver de fer cap tret i ràpidament fou nomenada una Junta Revolucionària que presidia el general Francisco de Paula Ruiz, la qual s'encarregà de conservar l'ordre públic. Tot seguit, i en vista de que els partidaris d'Espartero dominaven la situació tant a Múrcia com a Madrid, es va aixecar l'estat de setge. Constituït el govern liberal, va ser nomenat governador de Múrcia el marquès de Camachos, com hem pogut veure abans, i alcalde constitucional José Monassot Torres.

Pedro de Rosique y Hernández, II marquès de Camachos i IV marquès de Casa-Tilly, governador civil de Múrcia durant el Bienni Progressista. La seva destitució durant la Contrarevolució de 1856 va propiciar el tancament del destacament presidial on estava Jaume Montserrat. Pintura de Manuel Ussel de Guimbarda (1833-1907).

Encara no havien passat dos anys quan la conflictivitat social que es vivia arreu de l’estat durant els primers mesos de 1856 va ser aprofitada per O’Donnell per a desplaçar Espartero del poder i precipitar la seva caiguda, en el que s’ha conegut com la Contrarevolució de 1856, que va donar fi al bienni progressista.

Tots els que estaven ocupant algun càrrec de poder des de l’any 1854 van ser immediatament desposseïts, i així, a Múrcia, el 25 de juliol de 1856, el marquès de Camachos era declarat cessant en el càrrec de Governador Civil pel nou president del Consell de Ministres Leopoldo O’Donnell, i José Monassot era substituït a l’alcaldia pel magistrat Dionisio Miguel Alcázar,

---

[586] *Gaceta de Madrid,* del 8 de novembre de 1855. P. 6.

[587] *Boletín Oficial de la Provincia de Murcia* del 21 de novembre de 1856. P. 6.

[588] *Boletín Oficial de la Provincia de Murcia* del 5 de gener de 1857. P. 1.

que havia estat degà del col·legi d'advocats murcià. Tots aquests canvis es van produir a Múrcia dins d'un clima de forta tensió, en els que els esclats de violència, si és que es van arribar a produir, van ser immediatament silenciats.

"La Milicia Nacional fué desarmada con todo orden y prontitud: las guardias que esta daba en la plaza, fueron relevadas sin la menor oposición; el Ayuntamiento se reorganizó pacíficamente; pacíficamente se reorganizó la Diputación Provincial y el Excmo. Sr. Marques de Camachos, Governador Civil de la provincia que tantos servicios ha prestado á la causa del órden en todo tiempo, los prestó tambien no pequeños en aquellas circunstancias hasta que resignó rl mando en el Excmo. Sr. General Gil de Avalle.
La capital sigue tranquila, lo mismo que el resto de la provincia, y en las críticas y dificiles circunstancias por que hemos atravesado, no ha habido crimen alguno que lamentar, de forma que cuanto se ha dicho de Murcia ha sido por exageracion".[589]

Un dels molts canvis que van tenir lloc aquell estiu de 1856, i que va afectar molt directament Jaume Montserrat, va ser el desmantellament del tranquil destacament penitenciari de Múrcia, en el que el nostre personatge semblava haver trobat un refugi on passar el temps de condemna que encara li faltava per complir.

Albert Columbrí, un altre presidiari que en aquells moments aspirava a ser-hi destinat, i a qui Jaume Montserrat tindrà aviat ocasió de conèixer, ens confirma el tancament d'aquell destacament:

"... Procuré tomar informes respecto al destacamento de presidarios y á la posibilidad de quedar destinado á él, si como me habian dicho, podia en tal caso pasar el presidio, no teniendo otro deber que el de presentarme cada mes á la revista de comisario.
Por de pronto quedó defraudada toda esperanza bajo este punto de vista, porque desde los acontecimientos de 1856 habia sido retirado y no se hablaba aun de su restablecimiento".[590]

Clausurat aquell destacament de manera indefinida, Jaume Montserrat va haver de tornar altre cop al seu destí anterior en el penal de Cartagena.

ZAPATERO. ELS AFUSELLATS DE GRÀCIA. EL NOI DE LA BARRAQUETA[591]

El juliol de l'any 1854 havia esclatat a Barcelona el conflicte de les selfactines, en el que els treballadors es van declarar majoritàriament en vaga i van procedir a la destrucció de moltes d'aquelles noves màquines automàtiques de filar angleses que estalviaven mà d'obra i provocaven l'atur forçós dels obrers que substituïen.

Un dels capdavanters d'aquest moviment, el mataroní Josep Barceló Cassadó, va ser executat el 6 de juny de l'any 1855 per ordre del capità general de Catalunya Juan Zapatero Navas[592] després de ser acusat sense fonament de haver estat l'instigador d'un crim que havia tingut

---

[589] *Gaceta de Madrid*, del 8 d'agost de 1856. P. 4.

[590] COLUMBRÍ, Alberto: *Una víctima. Memorias de un presidario político (1857).* Libreria española de I. López, editor. Barcelona, 1864. P. 222.

[591] Podeu trobar una acurada semblança biogràfica d'aquest lluitador baixllobregatí, així com també del seu germà Joan (a) "El Xic de la Barraqueta" a CLOPAS BATLLE, Isidre: *Els germans Martí "el Noi" i "el Xic" de la Barraqueta, guerrillers del Baix Llobregat,* dins *Guerrilles al Baix Llobregat....* Op. Cit, PP. 709-751.

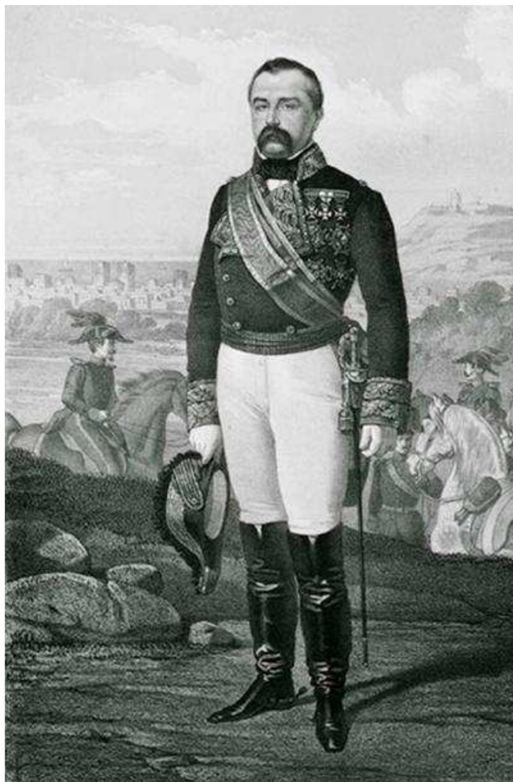
[592] Ja hem vist anteriorment com aquest personatge havia fet afusellar sense contemplacions els integrants de la partida del Tòfol de Vallirana.

lloc en un mas d'Olesa de Montserrat[593]. Barceló fou sotmès a un judici ple d'irregularitats en el que va tenir una part destacada el coronel d'infanteria Magí Ravell Mateu.

El 21 juny, Zapatero va prohibir les associacions obreres, va anul·lar els convenis col·lectius entre patrons i treballadors, i va fer empresonar i deportar a molts dirigents obrers i republicans en un intent d'acabar amb les vagues i amb el problema obrer.

Poc després, el 2 de juliol, començava la vaga general del 1855, la primera del seu gènere en la història d'Espanya. Va durar nou dies, Barcelona fou ocupada militarment, i la vaga va acabar entre repressió i negociacions.

Un any després, el juliol del 1856, esclatava a Barcelona, i especialment a la Vila de Gràcia una nova revolta obrera contra O'Donnell i els conservadors que havien fet caure el govern progressista de Madrid.

Juan Zapatero Navas, el general "Cuatro Tiros", capità general de Catalunya i autor de la ferotge repressió que s'esmenta. Gravat sobre dibuix de Bernardo Blanco Pérez (1828-1876).

Per reprimir la revolta, el capità general Zapatero comptava amb tropes més que suficients:

"La guarnición de Barcelona, sin entrar en cuenta un batallon del regimiento de Galicia y otro de Sevilla, que guarnecian respectivamente el castillo de Monjuich y la Ciudadela, se componia de cuatro compañias de Africa, un batallon de Galicia, dos de Gerona, cuatro compañias de Guadalajara, dos de la Constitucion, uno de Granada, cuatro compañias de Iberia, los batallones de cazadores de Cataluña y Figueras, dos compañias de Tarifa (las cuatro restantes en Gracia) y una de Arapiles; de una brigada del primer regimiento de artillería, una batería montada del segundo departamento, tres de montaña del primero, cuatro escuadrones de lanceros de Calatrava, dos de Numancia, y alguna fuerza de la guardia civil y mozos de escuadra, formando un total de 6.025 hombres, 498 caballos y 22 piezas de artillería".[594]

Per tal de reprimir el sollevats de Gràcia, hi va enviar tropes dirigides pel coronel Magí Ravell Mateu, el qual, en una topada amb els obrers a l'alçada dels anomenats Jardinets de Gràcia, fou capturat i mort juntament amb sis militars més.

---

[593] Barceló va ser denunciat per Pau Melis, un filador de Molins de Rei que es deia amic seu i que havia estat detingut amb motiu d'aquest crim. Tot i que Melis va presentar avals signats per l'alcalde i el rector de Molins, va acabar sent executat.

[594] AGUIRRE, Ramón: *Relación de los sucesos de Barcelona, en julio de 1856*. M. Rivadeneyra. Madrid, 1856. P.6.

Decidit a venjar la mort d'aquells militars, Zapatero emprengué una forta campanya repressiva a tot el territori de la seva jurisdicció.

Durant quatre dies, des del 18 al 21 de juliol, es va combatre aferrissadament als carrers fins que finalment es va imposar l'exèrcit gràcies a l'artilleria. El darrer nucli de resistència fou el nucli de Gràcia, on nombrosos republicans, entre ells Vicenç Martí, conegut com "El Noi de la Barraqueta" i Antoni Escoda i Canela van saber mantenir una eficaç resistència contra les tropes del Govern. En finalitzar la lluita, el total de víctimes superava de lluny el mig miler, entre morts i ferits.

Diversos diaris d'aquells dies, especialment els estrangers, van donar el detall de les víctimes hagudes en aquells successos:

"La guarnició de Barcelona ha sofert les següents pèrdues:
Morts: 3 oficials superiors, 8 oficials subalterns i 32 soldats. Ferits: Un general, 4 oficials superiors, 18 oficials subalterns i 177 soldats. Contusionats: 3 oficials superiors, 5 oficials subalterns i 81 soldats.Total, 332.
En els cementiris de Barcelona i Gràcia s'ha donat sepultura a 244 cadàvers dels rebels. Cal afegir a aquest nombre el dels que han estar enterrats als voltants de les barricades i en els terrenys de les antigues fortificacions.
La major part dels ferits encara està amagada. D'ells, només 135 han ingressat a l'hospital".[595]

Fruit de la campanya repressiva duta a terme per Zapatero, el 28 de juliol era detingut pels voltants de Sallent un grup format per 17 treballadors de Gràcia que havien fugit de la repressió a la Vila i continuaven la revolta política en aquella zona.

Traslladats a Barcelona, al cap de dues hores d'haver arribat els van portar a Gràcia, just al mateix lloc on havien estat morts el coronel Ravell i els seus oficials. L'autoritat comunicà llavors als presos que havien estat sentenciats a mort, i que aquella sentència havia de ser executada immediatament, sens tràmits, judici, ni possibilitat d'apel·lacions. En mig d'una gran tensió, aquells homes van ser executats.

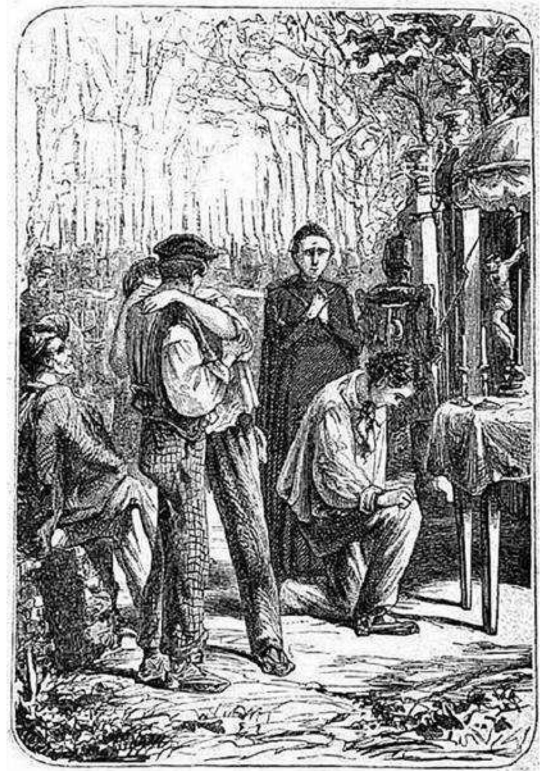
La premsa del moment va donar notícia d'aquell luctuós fet, fent esment dels noms de tots els que havien estat afusellats:

"Barcelona 29 de julio.
Capitanía general de Cataluña. E.M.—Adición á la orden general del 28 de julio de 1856 en Barcelona.—Habiendo sido juzgados con arreglo á mis bandos de 1 " de julio de 1855 y 4 de julio del corriente año los individuos de la Milicia nacional de Gracia, Jaime Casanellas, Ramón Pujadas, Jacinto Cortes, Juan Zaragoza, Ignacio Anglés, Juan Valles, José Soler, Ramón Esteban, Jaime Urpí, Facundo Calaf, Antonio Coll, Galo Burrel, Juan Sue, Vicente Marti, Juan Blasco y Julián Payesa, y sentenciados á la última pena por haber sido aprehendidos por la Milicia nacional de Sellent el 25 del actual, con las armas en la mano, he dispuesto que la sufran en el mismo sitio donde tan inhumana y bárbaramente fueron asesinados por individuos de la espresada Milicia, después de rendidos, el señor coronel don Magín Ravell y otros seis jefes y oficiales del ejército. ¡Triste pero saludable escarmiento para los que hollan las leyes y atacan las prerogativas de la Corona con objeto de llevarnos á una disolución social! Zapatero.

[595] *Journal de Toulouse*, del 2 d'agost de 1856. P. 3 (traducció de l'autor).

Lo que de orden de S. E, se hace saber en la general de este día para conocimiento de los cuerpos que guarnecen este distrito. - El brigadier, jefe de E.M., Joaquín Halleg"[596]

Uns dies després, el 3 d'agost de 1856, també sense cap procediment legal i per ordre sumaríssima d'en Zapatero, era executat en el mateix lloc i pel mateix motiu Jaume Puig, un noi geperut molt conegut a Gràcia, el qual va negar en tot moment la seva participació en els fets, cosa que va commocionar aquella vila.[597]

Els afusellaments de Gràcia. Il·lustració de l'obra "Una víctima. Memorias de un presidario político" (1864) d'Albert Columbrí.

Sufocada la rebel·lió, molts dels revoltats de Gràcia van fugir i es van enquadrar en una columna organitzada pel Noi de la Barraqueta que s'encaminà cap a Saragossa, ciutat que encara es mantenia sollevada. Aquella columna era perseguida per tropes provinents de Barcelona, a les quals Zapatero havia donat l'ordre de afusellar-los immediatament que fossin fets presoners.

Quan els catalans van arribar a l'alçada de Mequinensa, Saragossa ja havia capitulat, i davant aquesta situació, Vicenç Martí va demanar un indult al Govern per a ell i la seva partida. Concedida aquesta gràcia, el Noi es va traslladar a Madrid mentre que la major part dels seus companys d'armes van tornar a Catalunya, on Zapatero, malgrat l'indult, no va trigar a arrestar-los i enviar-los a servir a l'Exèrcit d'Ultramar, on molts d'ells trobarien la mort.

La repressió va durar encara uns mesos més, a la fi dels quals el general Zapatero, per la seva actuació, va ser premiat per la monarquia amb l'ascens al grau de tinent general.

L'ARRIBADA D'ALBERT COLUMBRÍ [598]

596 *El Balear*, del 3 d'agost de 1856. PP 1-2.

597 *La España*, del 9 d'agost de 1856. P. 1 i *La Esperanza*, del 9 d'agost de 1856. P. 3.

598 Albert Columbrí i Saderra va ser un obrer barceloní, relligador de professió, socialista cabetià i dirigent de l'Associació Mútua d'Obrers Impressors de Barcelona. Va participar en la vaga de març de 1854 i va ser candidat pel Partit Demòcrata a les eleccions d'aquell any. Participà en la revolta barcelonina de 1856, per la qual cosa va ser detingut i desterrat a Almeria durant 9 mesos. Altre cop a Barcelona després d'haver complert la condemna, fou novament detingut i condemnat en Consell de Guerra celebrat l'11 de febrer de 1857 acusat de pertànyer a una mena de societat secreta anomenada "club republicà". El 23 de febrer de 1857 va ser enviat al penal de Cartagena (on va conèixer Jaume Montserrat) a complir una condemna de sis anys. A primers de febrer de 1858 fou alliberat en virtut d'una amnistia promulgada mesos abans amb motiu del naixement del príncep d'Astúries, el futur Alfons XII. L'any 1863 residia a Valls, i el 10 de juny de l'any següent, altre cop a Barcelona, va figurar entre els signants d'un manifest en pro del socialisme dins del partit democràtic. L'any 1865 era vocal secretari del comitè local de Barcelona d'aquest partit. Implicat en el fracassat pronunciament d'agost de 1867, prolegomen de la revolució de setembre de 1868, va ser novament desterrat a Sevilla, on va morir. Va deixar escrites almenys dues obres: *Bosquejo histórico de las causa que produjeron la caída de Espartero, la pérdida*

Un dels principals objectius de la política repressiva endegada pel general Zapatero des que fou nomenat governador militar de Catalunya va ser, sens dubte, el desmantellament del jove Partit Demòcrata Català, partit iniciat cap a l'any 1841 per Abdó Terrades i que s'havia constituït oficialment el 8 d'octubre de 1854. Els seus principals membres (alguns d'ells estretament vinculats al socialisme utòpic cabetià) eren Ceferí Tresserra, Albert Columbrí, Joan Abella, Josep Anselm Clavé, Narcís Monturiol, Jaume Farrés, Pere Pous, Pere Màrtir Cardeñas, Joan Baptista Guardiola o els germans Ignasi i Pere Montaldo, entre d'altres.

Els membres d'aquell partit i la seva ideologia eren l'antítesi de tot allò què el general Zapatero defensava des del Govern Militar. Molts d'ells havien intervingut de manera destacada en més d'un dels diversos moviments que havien estat sufocats, provocant el creixent acarnissament de la persecució que duia a terme el general Zapatero, qui procurava per tots els mitjans possibles erradicar-los de l'àmbit de la seva jurisdicció. Josep Anselm Clavé, per exemple, va ser confinat a Mallorca el març de 1856. Narcís Monturiol es trobava refugiat a Cadaqués des de l'any anterior. Ceferí Tresserra i Albert Columbrí van ser empresonats a la Ciutadella l'abril de 1856 i poc mes tard foren deportats respectivament a Granada i Almeria.

Acollit a indult i altre cop de retorn a Barcelona, Albert Columbrí havia estat novament detingut el 23 de de gener de 1857 i jutjat tot seguit, resultant condemnat a sis anys de presidi:

"D. Alberto Columbri, á quien á fines de enero se capturó en Barcelona como principal agente de un club republicano, aprehendiéndosele un puñal, una túnica y papeles importantes, ha sido condenado á seis años de presidio que sufrirá en Cartagena".[599]

Després d'un penós viatge de quaranta-cinc dies a peu, Albert Columbrí arribava a Cartagena i ingressava en el presidi. Ell mateix ens descriu el lamentable estat en què es trobava, un autèntic marasme, tant físic com anímic:

"Cuarenta y cinco dias, durante los cuales habia sufrido horriblemente. Llegué á Cartagena, desconocido hasta para los amigos que hacia cuatro meses me habian visto en muy distinto estado.
En aquella época rebosaba salud.
Cuando llegué al presidio estaba demacrado.
Se veian impresas en mi rostro las huellas de los horribles padecimientos físicos y morales por los cuales habia pasado, en aquellos eternos dias que me parecieron siglos.
Durante aquel terrible calvario, no habia podido obtener noticias de mi familia, sino en Valencia.
Yo habia escrito diariamente.
Tampoco habia podido obtenerlas de los amigos que habian quedado en la cárcel".[600]

Columbrí, però, va tenir la sort de trobar-se, quan tot just acabava d'arribar a Cartagena, amb Jaume Montserrat, ja veterà i fins i tot amb un cert grau dins d'aquell presidi. Tots dos, més per referències que no pas personalment, tenien un cert coneixement previ l'un de l'altre.

Tot i que d'antuvi en Columbrí desaprovava algunes de les accions que Montserrat havia comès en el passat, especialment tot allò que envoltava la defecció i el canvi de bàndol de

de libertad, y el advenimiento al poder de los moderados, con algunas observaciones sobre la situación actual. Propaganda democrática (1856) i *Una víctima memorias de un presidario* [sic] *político* (1864).

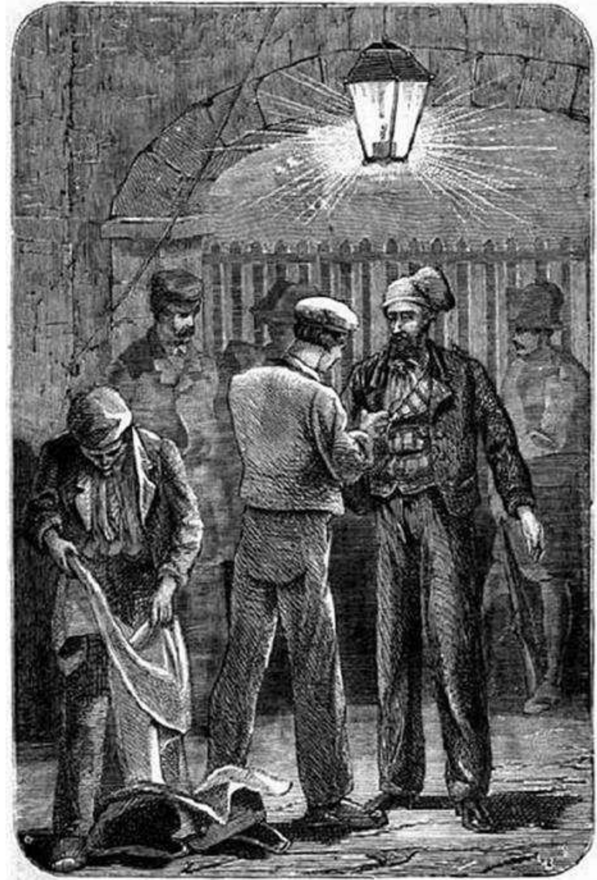
[599] *La Esperanza* del 21 de febrer de 1857. P. 3.

[600] COLUMBRÍ, Alberto: *Una víctima*... Op. Cit., P. 230.

l'any 1849, el fet de trobar-se ara tots dos immersos en aquella conjuntura extrema, va propiciar el ràpid establiment d'un fort i mutu corrent de simpatia.

L'encontre entre tots dos, seguint les paraules del propi Albert Columbrí, va ser així:

"Aquella voz hablaba el armonioso idioma de mi pais, inconsideradamente tachado de jerga por los que no lo conocen [...] *Aquella voz desconocida, pero cuyo tono me indico en aquellos momentos que venia á redimirme de los dolores que sufria, no habia pronunciado sin embargo, sino estas dos palabras.*
—¿Sois catalan?
—Si: le contesté, fijando los ojos en mi interlocutor, cuyas facciones me parecieron no serme desconocidas.
—¿Os llamais Alberto Columbri? preguntóme de nuevo, sin que yo pudiera atinar en quien era aquel hombre que, apenas entrado yo en el presidio, conocia ya mi nombre y apellido.
—Si señor: le dije, esforzando mi memoria, para recordar quien era aquel sugeto que no vestia el traje de presidario, lo cual no habia podido menos de dejarme agradablemente sorprendido.
[...]
—¿Os llamais Monserrat? le pregunté, revelándole con mis palabras y el tono con que las prenunciaba, el porque de la duda que me habia impedido reconocerle.
— Soy el mismo que pensais. No obstante, os reitero que conteis con un amigo, y por de pronto debo advertiros que no fieis de nadie en el presidio, porque es necesario haber pasado mucho tiempo en ellos, para no tropezar todos los dias. Ya tendremos ocasion de hablar y yo os enteraré de todo lo que pueda seros útil, ínterin permanezcais aquí, si bien espero que será corta vuestra estancia.
Quedé sorprendido al saber á ciencia cierta quien era la persona que me había hablado de aquella manera, y estoy seguro participarán mis lectores de la misma sorpresa, si recuerdan sus antecedentes politicos, que dejo apuntados en uno de los capitulos anteriores.
Este Monserrat habia sido cabecilla carlista, y en 1848 se paso al gobierno, formando parte de un batallon organizado en su mayoria, con los que lo componian cuando rebeldes, y con el cual persiguió á los que habian sido fieles á su bandera, y á las partidas de republicanos, hasta la total estincion de todas las que bajo el titulo comun de matinés pululaban en Cataluña".[601]

Arribada d'Albert Columbrí al penal de Cartagena, on faria amistat amb Jaume Montserrat. Il·lustració de l'obra "Una víctima. Memorias de un presidario político" (1864) d'Albert Columbrí.

Ja feia bé Jaume Montserrat de recomanar a l'Albert Columbrí que no confiés en ningú d'aquell presidi. Allà s'hi trobava de tot, i, com no, hi havia elements especialment poc recomanables, encara que alguns d'ells fossin vells coneguts o que fins i tot haguessin estat

[601] Id., PP. 236-238.

antics camarades d'armes. N'era un bon exemple un tal Damià, antic oficial de matiners que havia estat a les seves ordres i que ara també era caporal de vara, contra el qual Montserrat va posar immediatament en guàrdia el nouvingut:

"Hé aqui los antecedentes de aquel hombre que justificaban por completo el juicio de Monserrat, lo que no obstaba para que ambos aparentasen ser amigos.
Era natural de Orihuela, en donde habia ejercido el oficio de confitero: llamábase Damian.
Ignoro por qué causa fué sentenciado á diez años y retención, cuando antes del establecimiento del código penal vigente era la inmediata á la de muerte.
Fugóse del presidio y en 184... pasó á Cataluña con nombre supuesto, alcanzando una plaza de oficial en las filas carlistas, perteneciendo con este carácter á la partida del mismo Monserrat, siendo otro de los que con éste y el cabecilla Posas se sometieron al gobierno. Esta sumision es conocida en Cataluña por los hombres de todos los matices políticos, con el nombre de venta. Tal es la calificacion que mereciera el acto de sumision verificado en 1848, por aquellos y otros cabecillas, con motivo de haber contribuido con las armas en la mano á la persecucion de los mas tenaces de sus correligionarios, que no habian querido imitar su conducta.
Interin duró aquella lucha, Damian continuó sirviendo el mismo destino en el batallon que se formó al mando de Posas y cuando su disolucion, vivió algun tiempo en Barcelona, donde se le atribuyó haber ejercido el de polizonte.
Unos le suponian miembro de una policia secreta á servicio de la capitania general; otros le creian supernumerario ó agregado a la del celebérrimo Tarrés[602]*, con cuyos individuos se le creia en íntima amistad, á juzgar por lo mucho que en todas partes se le veia con ellos.*
No sé si por efecto de algun nuevo delito, ó por descubrirse su paradero, Monserrat lo encontró por segunda vez en el presidio de Valencia, trasladado que habia sido del de Barcelona á Tarragona y de éste á aquél.
Despues lo fueron ambos á Cartagena, donde en aquella sazon era escribiente de la mayoría, y temido por todos los presidarios, por haber dado muestras de que no habia olvidado las trazas del oficio á que en 1849 se habia dedicado en Barcelona".[603]

Sota l'empara d'en Jaume Montserrat, i gràcies als seus consells, l'Albert Columbrí va acabar exercint el càrrec d'escrivent, podent així gaudir d'un estatus relativament acceptable i notablement superior al dels restants presidiaris.

Durant el temps en que tots dos personatges van coincidir en aquell presidi, moltes van ser les estones de conversa que Jaume Montserrat va poder mantenir amb Albert Columbrí i altres interns d'idees afins, converses que a poc a poc el van anar posant al corrent de la situació a Barcelona i de la creixent deriva cap al republicanisme de l'ara novament clandestí Partit Demòcrata Català,[604] del que alguns d'ells havien estat actius militants.

---

[602] Jeroni Tarrés era un assassí reincident, lladre habitual, proxeneta, usurer i confident de la policia, a qui es va encarregar que reclutés criminals disposats a tot per diners. Va formar un grup autònom que patrullava de nit els carrers de Barcelona i actuava amb total impunitat i carta blanca per part de les autoritats, eliminant adversaris polítics i sent nombrosos els casos de tortures i pallisses infringides als detinguts. La seva quadrilla no va trigar molt a ser batejada com la "Ronda de Tarrés", amb una plantilla de 30 homes que depenien directament del govern militar. Tenien una assignació de 126.000 rals (una autèntica fortuna), i entre 1848 i 1850 van arribar a realitzar unes 1.500 detencions. Finalment, Jeroni Tarrés va ser condemnat a 14 anys de presó pels seus nombrosos delictes i empresonat a la Torre de Sant Joan de la Ciutadella, de la que va intentar fugir sense èxit. Per lliurar-se del captiveri es va oferir voluntari per anar a lluitar a la guerra d'Àfrica sota les ordres directes del general Joan Prim, on va acabar morint en combat.

[603] COLUMBRÍ, Alberto: *Una Víctima*... Op. Cit., P. 267.

[604] Aquest partit, que es va moure en la clandestinitat durant la major part de la seva existència, havia participat activament en la Revolució de 1854 i va viure un breu període de legalitat durant el Bienni Progressista (1854-1856), tornant després altre cop a la clandestinitat. Va mantenir posicions cada cop més properes al

Aquelles converses, possiblement el van influir, fent reviure en Jaume Montserrat els temps de la seva antiga militància republicana.

Poc havia de durar, però, el breu període de tranquil·litat que gaudia en aquell moment. El lent avenç de les obres de l'arsenal requeria cada cop més i més mà d'obra, la qual calia obtenir d'allà on fos, delmant, si calia, les restants estructures d'aquell presidi.

D'aquesta manera, el nostre protagonista va tornar a ser destinat als extremadament penosos treballs que s'estaven duent a terme a les obres del varador de Santa Rosalia, sense que aparentment el grau de caporal de vara que havia arribat a assolir li pogués suposar cap mena d'alleujament del negre avenir que ara s'estava obrint davant seu.

"Ya me sacan de la cársel
a cajitas estemplâs.
Me ponen á sacá piedras
de las oriyas der má".[605]

Jaume Montserrat i Albert Columbrí ja no es tornarien a veure més. Pocs mesos més tard, el natalici, esdevingut el 28 de novembre de 1857, del príncep d'Astúries, futur rei Alfons XII d'Espanya, suposaria la promulgació d'una nova amnistia, en la qual l'Albert seria inclòs, podent recuperar finalment la llibertat a primers de febrer de l'any 1858.

LA FUGA

Els treballs al varador, com hem pogut veure anteriorment, constituïen un autèntic malson per tots aquells que hi estaven destinats. No és gratuït afirmar que tal lloc era en aquells moments un dels ptijors als quals un penat podia haver anat a parar. La duresa dels treballs i les ínfimes condicions de salubritat regnants no permetien albergar als que allà hi eren gaires esperances pel que fa a la pròpia capacitat de resistència tant física com anímica a llarg o fins i tot a mig termini.

No era, però, impossible el lliurar-se d'aquell infern. Prou que ho havia pogut demostrar l'any anterior un altre reclús, el valencià Vicenç Vidal Sales, un xicot de només 19 anys que el 24 de maig de 1856 s'havia pogut evadir dels treballs del varador en els que estava destinat, tot i que a la cama duia una cadena doble, un grilló i un pern.[606]

Davant de la negra perspectiva que l'esperava en cas de continuar més temps en aquell lloc, i animat, possiblement, per l'exemple de la fuga d'en Vidal, Jaume Montserrat va acabar considerant molt seriosament que la seva supervivència havia de passar necessàriament per la fugida com més aviat millor d'aquell lloc. En endavant li caldria anar amb molt de compte per tal de no desaprofitar cap ocasió que li fos propícia.

Finalment, la tarda del dimarts 7 de juliol de 1857 va aconseguir el seu propòsit. L'article d'ofici que tres dies més tard va fer publicar Mario de la Escosura y Morrogh, governador civil de la província de Múrcia des de l'agost anterior, ens ho referia de la següent manera:

---

republicanisme i amb el triomf de la Revolució de 1868 es va acabar constituint com a Partit Republicà Democràtic Federal.

[605] RODRÍGUEZ MARÍN, Francisco: *Cantos populares* ... Op. Cit., P. 441. Ref. 7786.

[606] *Boletín Oficial de la Provincia de Murcia* del 30 de maig de 1856. P. 1.

“Número 401.
Direccion general de Establecimientos penales.- Negociado 2º
El Sr. Comandante del presidio de Cartagena, me dió conocimiento en el dia de hayer, de haber desertado en la tarde del mismo, el confinado Jaime Monserrate, que se hallaba de servicio en la seccion destinada á los trabajos del Arsenal.
Los Señores Alcaldes de los pueblos de esta provincia, los empleados de vigilancia de la misma y la Guardia Civil, practicarán cuantas diligencias crean convenientes para su captura, y verificada lo pondrán á mi disposicion, encargándoles la mayor actividad y eficacia en este servicio.
Murcia 8 de Julio de 1857.- Mário de la Escosura.
Media filiacion del espresado reo.
Natural del pueblo de S. Just de Isberne, provincia de Barcelona, estado soltero, edad 35 años, pelo castaño, cejas id., ojos pardos, nariz regular, barba cerrada, cara redonda, color moreno, estatura 5 pies 1 pulgada”.[607]

Llevat dels butlletins oficials, la fugida de Jaume Montserrat no va tenir aquells dies pràcticament cap tipus de ressò mediàtic. Només el periodista conservador Daniel de Moraza y Muguerza va fer esment de la seva fuga poc temps després d’haver-se produït, quan va publicar aquest brevíssim comentari:

“...En 7 de julio de 1857, desertó hallándose en los trabajos del baradero de esta ciudad”.[608]

ALTRE COP A BARCELONA

Després d’haver hagut de suportar aquells inacabables vuit anys i mig de captiveri des de la seva detenció, Jaume Montserrat tornava a ser un home lliure.

Però com que aquella preuada llibertat que tot just acabava de conquerir amb la seva fuga no era en absolut “de iure”, li calia moure’s en la més absoluta clandestinitat. La seva seguretat estava en tot moment pendent d’un fil, era una cosa tan feble i insegura que podia desaparèixer en un instant al menor descuit. Havia de tenir molt present que l’ordre de crida i cerca que acabava de dictar el governador civil de Múrcia era capaç de mobilitzar molts homes i recursos en contra seva, i per tal motiu havia de canviar d’escenari com abans millor i allunyar-se tant com li fos possible del radi d’influència dels seus possibles perseguidors.

Barcelona es va constituir des del primer moment en la seva meta. A més de ser una gran ciutat[609] en la que li seria fàcil passar desapercebut, era la seva terra i estava segur de que allà encara li havien de quedar antics amics i contactes. També, les coneixences fetes a Cartagena li permetien confiar en l’accés a nous cercles en els que podria trobar, de ben segur, empara i caliu en cas de necessitat.

Davant seu tenia 104 llegües de camí, un trajecte que es podia cobrir tranquil·lament en només quatre jornades en cas d’atrevir-se a prendre les diligències que transportaven el correu, o potser en setmana i mitja, si s’animava a fer-lo acompanyant les colles de traginers que es desplaçaven a un promig de 8 llegües cada dia.

---

[607] *Boletín Oficial de la Provincia de Murcia* del 10 de juliol de 1857. P. 1.

[608] *La España*, del 26 de novembre de 1857, P. 3.

[609] Segons les xifres oficials del cens practicat el 21 de maig de 1857, la província de Barcelona tenia llavors un total de 715.750 habitants, dels quals 183.787 vivien a la capital.

Però tant un com altre mètode eren massa arriscats. Les diligències feien aturades regulars a les postes, i els traginers s’havien de sotmetre als burots i a altres formes de control de les seves mercaderies. Faria el camí tot sol, evitant pernoctar en qualsevol punt on la seva presència fos fàcilment detectable i controlable, fins arribar al destí que s’havia proposat: Barcelona, una ciutat suficientment gran com perquè en ella es pogués esvair el seu rastre.

En aquella Barcelona de 1857 cap a la que s’encaminava el nostre personatge ja es començaven a despuntar totes aquelles grans transformacions que acabarien donant lloc a l’empori que ara coneixem. El periodista Bernabé Espeso y Madriguera, responsable de la crònica local del Diari de Barcelona, ens descriu com estava en aquells moments la situació de tots els projectes en curs, alguns dels quals no es realitzarien mai:

“La importantísima cuestión del ensanche de Barcelona, no obstante de existir una junta y una sociedad, poco ha podido adelantarse, siendo varios los proyectos sometidos á la consideración del Gobierno y que cuentan cada uno con poderosas influencias en pro y en contra; lo propio puede decirse de la tan debatida cuestion del puerto.- Cítanse entre las empresas en proyecto ó de que se ha hablado y tratado en el presente año, contrayéndose compromisos para algunas de ellas, los siguientes: ferro-carril de Sarriá, pasando por Gracia y S. Gervasio; ferro-carril de circunvalacion; monumento de Castaños; puente de la Riera de Malla, terminación de la carretera de la falda de Monjuí; restauracion del Salon de Ciento; relojes eléctricos; establecimiento de baños flotantes; construccion de otro cementerio; terminacion del mercado de Isabel II; estàtua ecuestre de Fernando el Católico.- Se deben al Corregidor secundado por el actual Ayuntamiento, los cuartelillos de municipales, los carros cubiertos para el transporte de basuras y escombros, los del matadero y las tarifas para los carruajes de alquiler. Háse ordenado el traje que deberán usar los cocheros.- Se han colocado toldos en el mercado del Borne; ha sido convertido en plaza el patio de S. Agustin; se ha levantado el enverjado y formado el jardin de la Plaza Real, empezando la construccion de las casas que han de formar la entrada de la misma y uno de los ángulos de la calle del Vidrio, siendo muy sensible que el pórtico no quede habilitado cuanto antes. Se va a proceder á la expropiacion de las pocas casas que deben aun derribarse para la definitiva apertura de la calle de la Princesa, se espera el aumento de buzones para el depósito de la correspondencia esterior é interior”.[610]

Tot apunta a que aquella mateixa tardor, Jaume Montserrat ja estava a Barcelona.

Albert Columbrí, coneixedor dels moviments i contactes que Montserrat havia establert en aquelles dates, el suposava erròniament fugat durant el mes d’octubre, confirmant-nos la seva presència en aquesta ciutat poc temps més tard. A més, i possiblement influït pels esdeveniments que poc més endavant havien de tenir lloc, en el seu testimoni afirma clarament que darrera d’aquella fuga hi havia una determinada intencionalitat, que anava molt més enllà del mer afany per recobrar la llibertat:

“En octubre de 1857, se fugó del presidio de Cartagena donde me habia prestado inolvidables servicios, Jaime Monserrat, cabecilla que habia sido en la época de los matinés.
Su objeto era alzarse en armas contra el gobierno, creyendo que el país estaba dispuesto á ello, y que no le faltarian medios para llevar á cabo su propósito.
Poco tardó en llegar á Barcelona, donde halló obstáculos que no habia previsto”.[611]

---

[610] *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1858*. Imprenta del Diario de Barcelona. Barcelona, 1857. PP 120 – 121.

[611] COLUMBRÍ, Alberto: *Una Víctima*... Op. Cit., P. 178.

Alguns autors posteriors que també han tractat aquest episodi, tals com Josep Maria Ollé Romeu[612] o Isidre Clopas Batlle[613] mantenen el mateix que Columbrí havia afirmat en el seu moment sobre la fuga de Jaume Montserrat, tant pel que fa a la data com a la seva possible intencionalitat política.

Des del mateix moment de la seva arribada, Jaume Montserrat va residir al bell mig del Raval, un dels barris més densament poblats de la ciutat en el que, per tal motiu, li era més senzill el poder passar desapercebut.

El carrer d'en Roig, al Raval barceloní, ofereix actualment un aspecte molt similar al que tenia l'any 1866, quan Jaume Montserrat, després d'haver fugit del penal de Cartagena, s'hostatjà en una casa de dispesa d'aquest carrer. Fotoarafia de l'autor.

No es va hostatjar, per descomptat, en les fondes d'una certa categoria que hi havia al carrer de l'Hospital, com l'anomenada "Cap de Creus", que Esteve Pagès tenia al número 7, o la de "La Parra", d'Esteve Torres, al número 25, ni tampoc la de L'Estrella", propietat de Gaspar Ribas, al número 44. Tampoc va anar a raure a la casa de dispesa que regentava la senyora Margarida Estruch, situada en el número 15 d'aquell mateix carrer... Totes elles, per legals, eren fàcilment controlables, cosa que no li convenia en absolut.

Finalment va trobar una casa de dispesa no matriculada[614] que estava situada en un quart pis del carrer d'en Roig, una travessia que uneix els carrers de l'Hospital i del Carme, a pocs metres de l'Hospital de la Santa Creu. L'escriptor realista-naturalista Narcis Oller, a "La Papallona", una de les seves novel·les més conegudes, escrita l'any 1882 i en la que s'hi plasmen els anys previs a la Revolució de 1868 a Barcelona, ens descriu vívidament com eren aquelles pensions barcelonines de baixa estofa de la segona meitat del segle XIX, i ens posa com a exemple una que, coincidentment, ell situa al carrer d'en Roig, en aquest cas, no ocupada per un fugitiu de la justícia com en Montserrat, sinó per un estudiant tarambana:

"...Gaudia allunyant-se dels barris de vernís ciutadà, i, així que va raure a la dispesa del carrer d'En Roig, s'hi trobà com el peix a l'aigua. Veié ben aviat que havia caigut de bon ull a la patrona, que aquells voltants eren plens de menestraletes eixerides; i quan eixí al balcó

---

[612] OLLÉ ROMEU, Josep Maria: *Vicente Martí. El Noi de la Barraqueta*, dins Destino núm. 1558. Barcelona, 17 de juny de 1967. P. 38.

[613] CLOPAS BATLLE, Isidre: *El "Noi" y el "Xic" de la Barraqueta. Guerrilleros de romance*, dins *Historia y Vida* núm. 35. Madrid, febrer de 1971. P. 34. I també *Els germans Martí "el Noi" i "el Xic" de la Barraqueta, guerrillers del Baix Llobregat*, dins *Guerrilles al Baix Llobregat*.... Op. Cit, P. 714.

[614] En aquell temps, de les moltes cases de dispesa que funcionaven a Barcelona, només trenta-sis estaven matriculades formalment com a tals. (Vegeu J. A. S.: *El Consultor. Nueva guía*... Op. Cit. P. 300).

de son estatge va sentir grinyolar les llimes, dringar els martells a les encluses i escapar-se de totes les portes d'aquell carrer d'oficis i botiguetes els sorolls discordants del treball".[615]

Més endavant, en descriure l'interior i les habitacions d'aquella pensió ens diu:

"...Mitja dotzena justa de cadires esbarriades; una taula que era un desconcert de papers; unes cortines matxucades, despreses, de qui sap quan, de llurs poms escantellats; un sofà plè de geps i descolorit; un mirall entelat, on les mosques havien esmaltat un firmament; una calaixera deslloригada, amb coberta de gutaperxa, sembrada de pintes, raspalls, papers suats i corbates velles; i allà, en un recó, ofegat per un munt de llibres, que semblaven detinguts en llur fugida per la paret, el bagul, dalt de dues banquetes baixes com el baiard dels morts. [...] *I en arribar aquí, sos ulls escorcolladors es giraren a l'alcova, topant, de pas, amb un rentamans de ferro damunt d'un mullader, plena la gobrella d'aigua lletosa, i la humida tovallola penjant de vincladís ganxo. El llit estava encara per desfer, oberts, arrugats, els llençols, i mostrant amb el coixí l'empremta fragmentària de l'estudiant, com aquelles peces dels motllos de guix que es veuen per terra en els tallers d'escultors. Una olor tèbia omplia encara tot l'ambient de la cambra".*[616]

EL PANORAMA POLÍTIC DEL MOMENT

La sentència definitiva que va donar fí al Bienni Progressista havia estat el Reial Decret de 2 de setembre de 1856, en el qual la reina, a proposta d'O'Donnell, va declarar oficialment tancades les Corts constituents. Començava la Contrarrevolució de 1856.

Eren temps en els que es podia copsar a nivell estatal que en el panorama polític s'estava covant quelcom que hauria d'esclatar tard o d'hora per tal de posar fi a la contínua deriva que des de la caiguda del Bienni Progressista va seguir el govern de Narváez cap a posicions cada cop més reaccionàries i opressives.

L'any 1857 havia començat amb un decret datat el 16 de gener en el que es convocaven les corts pel primer de maig. En elles, les respectives representacions dels progressistes i dels liberals d'O'Donnell eren pràcticament testimonials, i el partit democràtic, dirigit pels carbonaris Ceferí Tresserra i Antoni Ignasi Cervera s'havia vist totalment exclòs.

Una altra absència, per motius totalments diferents, va ser la de la pròpia reina, que no va poder assistir a la cerimònia d'apertura perquè estava embarassada.

Ja des de la primera sessió es va fer palesa la impossibilitat de cap mena de conciliació entre els moderats en el poder i el conjunt de tots els seus possibles opositors, tal com proposava la Corona. El general Calonge[617], com a representant de l'ala més reaccionària del senat, es va encarregar de deixar-ho prou clar des d'un primer moment, lamentant-se fins i tot de que no s'hagués castigat els integrants del caigut govern progressista d'una manera exemplar:

---

615 OLLER I MORAGAS, Narcís: *La Papallona*. Editorial Selecta, S.A. Barcelona, 1947. P.17.

616 Id. PP 105 – 107.

617 Eusebi Calonge i Fenollet (Vitòria, 1814 – Madrid, 1874) va ser un militar i polític d'origen català. El 1827 va ingressar com a cadet a l'Acadèmia Militar de Sevilla. Participà en la Primera Guerra Carlina i després en la Guerra dels Matiners. Per mèrits de guerra va ascendir a coronel en 1843, a brigadier en 1846 i a tinent general en 1848. Va ser senador en 1857, ministre d' Estat en 1866 i vicepresident del senat en 1867. Fou un dels pocs generals que es mantingueren fidels a Isabel II després del seu destronament i va ser separat de l'exèrcit per la seva oposició a la revolució del 1868 i al nomenament d' Amadeu I.

"Evitemos, señores, por cuantos medios estén á nuestro alcance, los graves males que todos lamentamos; y ya no se pueden castigar, porque la inagotable piedad Real ha venido á interponerse entre la espada de la justicia y los que hasta ahora aparecen como culpables, hagamos al menos que los que hicieron mal tengan en vuestra justa censura una, aunque blanda, merecida expiación." [618]

Una de les primeres coses que es van aprovar va ser un decret del ministeri de la governació pel qual es cridaven 50.000 homes al servei de les armes.

També es va aprovar que quedés sense efecte la llei promulgada pel govern anterior, en virtut de la qual s'havia reconegut als funcionaris progressistes destituïts quan va caure Espartero els havers que havien deixat de percebre durant els onze anys que va durar la Dècada Moderada.

Poc temps després, el govern aprovava, tot i la gran polseguera que va aixecar, un projecte de reforma constitucional que entre moltes altres coses, substituïa el senat per una altra cambra en la que a més d'aquells senadors escollits per la Corona, també ho serien de ple dret els arquebisbes, els capitans generals de l'exèrcit i l'armada i els grans d'Espanya amb rendes superiors a dos-cents mil rals, els quals podrien perpetuar tal càrrec en la seva família.

Apovada aquesta reforma, les corts es van tancar el 16 de juliol, deixant per la propera legislatura l'aprovació de la restrictiva i repressiva llei d'impremta proposada pel ministre de Governació Cándido Nocedal.

El creixent descontent de les classes populars, privades a la pràctica dels més elementals vehicles reivindicatius legals per la nefasta política governamental, es va començar a deixar sentir.

El 26 de juny de 1857 s'havia aixecat una partida formada per una quarantena d'homes a Despeñaperros, la qual va ser reduïda pocs dies més tard per la guàrdia civil, que va poder fer més de vint presoners i dispersar els restants.

Un nou motí, aquest cop a les poblacions d'Utrera i El Arahal, va tenir lloc el dia 30 d'aquell mateix mes. Un fort grup de paisans armats va atacar la caserna de la guàrdia civil, sent finalment dominats per l'arribada d'una columna del regiment de l'Albuera procedent de Sevilla. Aquest episodi es va saldar amb un bany de sang. Sotmesos a un consell de guerra, els rebels van ser condemnats a l'última pena, i la terrible sentència es va executar, sent afusellats a Sevilla el principal cap dels revoltats i vint individus més, i a Utrera, aquell mateix dia, el segon cap amb vuit dels seus companys.

Sembla ser que aquests alçaments populars de caire republicà que es van donar a Andalusia no van ser fets esporàdics, sinó que van tenir alguna mena de coordinació a nivell nacional, ja que hi ha constància de que en ambdós casos els detinguts preguntaven als seus captors si havien esclatat altres revoltes semblants a Madrid, Barcelona i Saragossa, i es mostraven incrèduls quan se'ls assegurava que a tot el regne imperava la major tranquil·litat.

Encara que puntualment dominades, totes aquestes coses van acabar minant el govern del partit moderat de Narváez, que va entrar en una forta crisi i es va veure obligat a presentar la seva dimissió.

---

[618] *Diario de las Sesiones de Cortes*. Sessió del 16 de maig de 1857. P. 35.

“Su agonía fué lenta, trabajosa é incomprensible, y duró todo el mes de Setiembre en que no hubo un solo dia en que no se hablára de crísis y se afirmára que el Ministerio se disolvia. La única determinacion que el Gobierno tomó en aquel mes de agonía, fué el decreto convocando de nuevo á las Córtes para el 30 de Octubre, lo cual prueba que aun abrigaba algunas esperanzas de prolongar su existencia.

Todo el mundo, sin embargo, espiaba con ansioso anhelo su larga agonía, aguardando con júbilo el momento de verlo desaparecer de la escena política.

Por último, el 5 de Octubre presentaron los ministros su dimision, que fué admitida por la Reina. No obstante, dijeron los periódicos que le sostenian, que la Reina nunca habia disentido de sus consejeros en cuestiones de principios de gobierno y que en todo caminaba de acuerdo con ellos”.[619]

Durant els deu dies següents no hi va haver cap govern al front de l’estat, fins que el 15 d’octubre es va formar un efímer nou govern presidit pel capità general de l’Armada Francisco Armero y Fernández de Peñaranda, que només duraria tres mesos.

EL CRIM DEL GUINARDÓ

Com acabem de veure, la situació político-social arreu de l’estat era un autèntic barril de pólvora que tard o d’hora havia d’esclatar. Les autoritats, davant de tal perspectiva, es mostraven cada cop més preparades a intervenir per tal de sufocar qualsevol possible conat d’insurrecció, fos el què fos el seu caire. En el cas de Barcelona, el fort desplegament policial dut a terme pel seu governador civil Juan Zapatero y Navas obeïa també a que en aquelles dates, i dins del seu propi territori, uns bandits havien comès un crim espantós que havia causat l’horror general.

Les cròniques de l’època, amb una certa truculència, ens donen tota mena de detalls:

“El dia 1º de setiembre y hora de las doce, se presentó un hombre en la casa de campo titulada Guinardó, propia de Agustin Cabané, término de San Martin de Provensals, y pretestando que no tenia trabajo, pidió le diesen de comer y beber; compadecidos los de la casa y llenos de buena fé, se disponian á partir con el supuesto pobre lo que tenian preparado en la mesa para su comida, cuando este, sacando un puñal, les intimó á que se echasen á tierra boca abajo sin respirar, porque de lo contrario moririan. En el mismo instante entraron en la casa otros cuatro ó cinco hombres mas, y atando de piés y manos a las siete personas que habia en ella, las metieron en la bodega, cerraron puertas y ventanas y se entregaron al mas completo saqueo de cuanto pudieron haber á las manos. Despues de saquearlo todo, sacaron de la bodega á una anciana de la casa, llamada Teresa Cabané, y le pidieron cien onzas de oro que los ladrones decian guardaba escondidas.
La Teresa les dijo que el único dinero que tenia estaba en una cómoda; que no la maltratasen y que se lo entregaria al moment; á lo que contestaron los ladrones, que el dinero de la cómoda que ella decía ya lo tenían, y que lo que querían eran las cien onzas de oro. La Teresa les repitió que no tenia mas dinero, y entonces, sin hacer caso de sus súplicas y lamentos, la tiraron al suelo sin piedad; y mientras un ladron la aseguraba por los piés y otro por la cabeza, un tercero la aplicaba el martirio del fuego para obligarla á que les entregase lo que ellos se habian propuesto exigirle. Aquella infeliz víctima no tenia bastante dinero para satisfacer la sed de oro de los ladrones, y entonces se aumentó su crueldad, quemándola de un modo tan horroroso, que el dia 24 á las seis y media de la mañana espiró en medio de los mas crueles tormentos.

[619] DOMINGO MONTES, Pedro: *Historia de la gloriosa Revolución Española.* Elizalde y Compañía, editores. Madrid, 1868. P. 197.

Los acusados como autores de tan atroz delito, son Pedro Cammayor, que fué el que entró bajo pretesto de la mentida limosna, Jaime Espinás (a) Barbasa, Juan Ribatallada (a) Farigola, Ramon Lluch (a) Ringo, José Taché y Codina, Casimiro Pascual, Juan Oliva, Francisco Bochs, Pedro José Culuminas, Isidro Ribas Plá, Ramon Fargas y Ramon Vendrell.- Estando tambien incluidos en la misma causa Mercedes Fabregas de Ros, por haber jurado con falsedad y sobornar testigos para que dijesen que á la hora del robo jugaba con ellos el ladron Ramon Lluch (a) Ringo; Teresa Grau de Oliva, en cuya casa parece que merendaron los ladrones despues del robo, y Antonio Oliva (a) Ligero, por haber tratado de encubrir al ladron Jaime Espinás (a) Barbasa, diciendo que el dia del robo estuvo trabajando con él en una fabrica".[620]

Tots els implicats foren ràpidament detinguts i la tarda del dia 9 de setembre començava la causa, que el 5 d'octubre va quedar llesta per a sentència.

Jaime Espinás (a) *Barbasa*, ejecutado en San Martin de Provensals.

Execució a Sant Martí de Provençals de Jaume Espinàs, un dels implicats en el crim del Guinardó. Il·lustració d'un full volant de l'època.

Pere Cammajor (a) Quimet, Ramon Lluch (a) Ringo i Jaume Espinàs (a) Barbasa van ser condemnats a mort per garrot vil. Els dos primers serien ajusticiats l'endemà de bon matí a Barcelona i el tercer, a la mateixa hora, a Sant Martí de Provençals. Sobre els restants inculpats van caure diferents condemnes que anaven des de la cadena perpètua fins l'absolució.[621]

Sigui o no una coincidència, un detall molt a tenir en compte és el testimoni que ens dóna Albert Columbrí sobre un dels tres condemnats a mort, el nom del qual no menciona, però de qui ens diu que havia arribat poc abans a Barcelona després de complir condemna en el presidi de Cartagena, d'on havia sortit prop d'un mes abans de que tingués lloc la fuga de Jaume Montserrat:

"Era encargado del taller de tejidos, un cabo, catalan, cruel hasta lo sumo, y que cobijaba en su alma toda la perversidad de que es susceptible la relajación de la naturaleza humana.
Ladron de oficio y asesino incorregible, dominábale hasta un punto que causa horror meditarlo, el mas asqueroso y feo de los vicios con que pueda degradarse el hombre.
Valíase de su posicion como cabo y encargado del taller, para hacer forzadas víctimas de su fiera voracidad, á los jóvenes que tenian la desgracia de entrar á trabajar en el taller que estaba á cargo de aquel monstruoso aborto.
[...]
Horrible es la imposicion de la pena de muerte; soy partidario de su abolicion para toda clase de delitos; pero apesar de mis creencias, la creí casi justificable, cuando

620 *La Discusión*, del 9 d'octubre de 1857. P. 2.

621 *La Iberia*, de l'11 d'octubre de 1857. P. 3.

posteriormente y poco despues de su licenciamiento del presidio de Cartagena, fué aplicada en Barcelona, por un nuevo delito de robo y asesinato, al que habia sido encargado del taller de tejidos de aquel establecimiento.
Pocos dejarán de recordar en Barcelona la causa llamada del manso Guinardó; en ella fué sentenciado á pena de muerte, el perpetrador del, á mis ojos, aun mas horrible delito, que quedarà impune en Cartagena.
Cuando subió al patíbulo aquel desgraciado, ¡aun no hacia tres meses que habia salido del presidio!".[622]

NOVA DETENCIÓ

Sigui o no una mera coincidència aquesta remotíssima vinculació entre el nostre personatge i els autors del crim de Guinardó; estigués involucrat o no en algun intent d'iniciar un moviment insurreccional, tal com també apuntava Columbrí, el cas és que tot i la cura que Jaume Montserrat havia posat en passar totalment desapercebut als ulls de la justícia, la seva prudència de poc li va servir, ja que les forces de l'ordre desplegades per Zapatero li anaven seguint la pista, en especial els mossos d'esquadra, que depenien directament del capità general, el comandant en cap dels quals era ara el seu antic adversari Josep Antoni Vidal, el de l'enfrontament a Sant Feliu de l'any 1847.

Es temia l'esclat d'una insurrecció, molt probablement de signe montemolinista, el focus de la qual es podria localitzar, segons creien, a Barcelona. Tot i que fins llavors tot eren suposicions i sospites, les autoritats governatives estaven a l'aguait.

"Correspondencias que hoy recibimos de Cataluña vienen á ratificar las noticias dadas á La Discusion sobre los manejos de ciertas gentes para turbar el órden público en el Principado. Parece positivo que elementos carlistas, y otros que se dicen republicanos, siéndolo ó sin serlo, se agitan en algunos puntos, teniendo ramificaciones en el estranjero.
Se nos añade desde Barcelona, que las autoridades superiores están ya al corriente de todas estas tramas y que, contando con la lealtad del ejército, con la inmensa mayoría del pueblo catalan, y con el espíritu público, levantado hoy en vista de la marcha constitucional del gobierno de la reina, tenian la seguridad completa de reprimir todo movimiento y de ahogar en su cuna toda conspiracion".[623]

L'acció policial es va veure afavorida en gran manera per l'estat d'excepció decretat pel govern anterior i que encara estava vigent en tot el territori català. D'aquest fet es feia ressò, fins i tot la premsa madrilenya:

"Como la fatalidad preside desde inmemorial la política que nuestros gobernantes, tirios y troyanos siguen con Cataluña, nada me sorprenderá que esta importante porcion de nuestra patria continue sometida al férreo yugo de los estados de sitio y á los vejámenes y abusos que á su sombra se cometen.[...] El ministro Armero daria al par que una muestra de constitucionalismo, una prueba de fuerza y de confianza en el mismo si hiciera cesar en Cataluña el estado escepcional. Por su propio interés debe hacerlo; y lo que es mas, puede hacerlo sin temor de ninguna clase".[624]

---

[622] COLUMBRÍ, Alberto: *Una Víctima*... Op. Cit., PP. 251 – 252.

[623] *La Época*, del 12 de novembre de 1857. P. 2.

[624] *La Discusión*, del 8 de novembre de 1857, P. 3.

Vidal, que reglamentàriament tenia sota les seves ordres un segon, catorze caporals i dos cents cinquanta-dos mossos distribuïts en catorze posts per tot Catalunya[625], havia encomandat la cerca que va acabar amb la captura de Jaume Montserrat a l'esquadra de Barcelona, que estava constituïda per quaranta-dos mossos i dos sots caps, tots ells sota les ordres del caporal d'aquell post, el sotstinent Pau Miquel i Mestra.[626]

El cercle s'anava tancant cada cop més al seu voltant i és així com Jaume Montserrat va acabar sent finalment capturat la nit del 4 al 5 de novembre de 1857 per un escamot de mossos de l'esquadra de Barcelona.

"Lo que resulta cierto es que el dia 4 ó 5 de este mes fué preso en esta ciudad, por los mozos de la escuadra, el cabecilla Monserrat, que se encontraba hospedado en un cuarto piso de la calle de Roig, con otros seis ó siete individuos á quienes se les ocuparon algunas armas y municiones".[627]

Havien passat vuit anys i vuit mesos des de l'altra detenció, també duta a terme pels mossos d'esquadra, que havia marcat aquell dràstic canvi en la seva trajectòria vital!

Havent-lo detingut, els mossos d'esquadra van procedir, com hem vist, a registrar l'habitació que Montserrat ocupava a la pensió del carrer de'n Roig, on li van trobar una carrabina, una pistola i un punyal.[628]

Tot apunta a que aquella detenció formava part d'una agafada de caràcter més ampli en la que el nostre personatge havia estat l'objectiu principal de la policia:

"CATALUÑA. Barcelona 9 de noviembre.- Hace algunas noches prendieron en esta capital á un ex-cabecilla carlista llamado Monserrat, en cuya casa parece que se encontraron una ó dos armas: el mismo dia prendieron tambien á tres buenos liberales y todavía se ignora el motivo. Si los informes que nos dan personas que merecen fé son exactos, podemos asegurar que la prision de los últimos es infundada y que solo procede de un lamentable error. Conocemos á uno de los presos, jóven apreciabilísimo y de opiniones democràticas, y por la conducta que hemos visto ha observado, respondemos de su inocencia. Seria de desear que estos patriotas fuesen cuanto antes puestos en libertad y restituidos al seno de sus desconsoladas familias".[629]

Algunes veus van intentar relacionar aquella pretesa conspiració amb els carlins, recordant la destacada participació que Jaume Montserrat havia tingut durant la guerra dels Matiners, però

---

[625] *Instruccion en que, demarcándose la dependencia, fuerza, goces, prerogativas, uniforme y armamento de las Escuadras de Valls en Cataluña, se establecen las facultades y obligaciones afectas al comandante, cabos y mozos, y en general las reglas para el útil servicio de este cuerpo, aprobadas por S.M. en real órden de 6 de Abril de 1817.* Antonio Brusi. Barcelona, 1817. 19 PP. Art. 1163.

[626] Pau Miquel i Mestra havia ingressat de jove en els mossos d'esquadra, cos en el que va ascendir fins assolir el grau de sotstinent –documentat l'any 1855– i ostentar el càrrec de caporal del post de Barcelona fins l'any 1868 en que, com a conseqüència de la Revolució de Setembre, aquell cos fou dissolt. Quan l'any 1875 la Diputació el va restaurar, Pau Miquel, amb el grau de tinent coronel, va ser nomenat comandant en cap de les Esquadres de Catalunya, càrrec que va exercir fins la seva mort, esdevinguda l'any 1889.

[627] *La España*, del 24 de novembre de 1857. P. 3.

[628] *La Discusión*, del 22 de novembre de 1857, P. 2, *La Esperanza*, del 23 de novembre de 1857, P. 2 i *La Época*, del 24 de novembre de 1857, P. 2.

[629] *La Discusión*, del 15 de novembre de 1857. P. 3.

el propi comte de Montemolin va sortir al pas d'aquests comentaris rebutjant qualsevol vinculació amb aquest afer.

"La Regeneracion atribuye al jefe de la conspiracion carlista descubierta en Barcelona, antecedentes revolucionarios; pero todos nuestros datos estan contestes en que Monserrat figuró siempre en las filas carlistas, y fué indultado con el brigadier Pozas en 1849.
Tambien dice La Regeneracion que ha oido que el conde de Montemolin desaprueba toda intentona en su favor. Si esto es cierto, solo probará la poca fuerza que tiene la voz de este proscrito para contener á sus parciales en sus descabellados planes".[630]

LES DELACIONS

Sembla ser, almenys així ho indica la premsa, que tot just detingut i portat davant de l'autoritat, Jaume Montserrat va ser sotmès a un consell de guerra sumari fet a l'empara de l'estat d'excepció vigent, la sentència del qual havia estat la pena de mort, però que aquesta condemna podria ser suspesa en cas que ell col·laborés amb les autoritats i els ajudés a desmantellar aquella possible trama.

"Anteanoche se recibió un parte telegráfico con la noticia de haberse descubierto en Barcelona una conspiracion carlista con ramificaciones en Cataluña y en el estranjero. Parece que al frente de ella figuraba un tal Monserrat, cuyo nombre ha dado lugar á muchas interpretaciones y comentarios, el cual ofreció hacer graves revelaciones al capitan general, motivo por el que este mandó suspender la sentencia de muerte que por lo visto habia dictado ya el consejo de guerra.
Cuando los periódicos ministeriales confirmen la noticia y nos den sobre ella detalles, nos prometemos dedicarla las serias reflexiones que merece este suceso en las actuales circunstancias".[631]

Consell de guerra. Capçalera d'un full volant de l'època.

"Nosotros hemos oído ademas que habia un reo en capilla, y que el capitan general habia creido conveniente suspender la ejecucion, por haber prometido hacer revelaciones importantes".[632]

La situació en què es trobava Jaume Montserrat era extremadament delicada. Tot apuntava a que la sentència de mort que contra ell havia dictat el jutge auditor de guerra de Barcelona

[630] *La Iberia*, del 17 de novembre de 1857. P. 2.

[631] *El Clamor Público*, del 13 de novembre de 1857. P. 1.

[632] *La Esperanza*, del 13 de novembre de 1857. P. 3.

Joaquin Salafranca y Vivar a instàncies del fiscal Agustín Pagés y Monlet es duria a terme. La seva única possibilitat de salvació estava en acollir-se a la garantía que li estava oferint el general Zapatero de salvar-se a canvi de delatar tots els implicats en aquella trama, tant si era real com si no ho era.

A més, una altra cosa que podia jugar, i molt, al seu favor era l'avançat estat de gestació de la reina, ja que li constava que era un costum suficientment arrelat el fet de proclamar una amnistia per celebrar tots i cada un dels natalicis reials.

Tots aquells individus que ell denunciés haurien de ser detinguts i processats, i això requeriria emprar un cert temps en cada un d'ells. Així, a base de denunciar i involucrar com més gent millor en aquell pretès complot, especialment si es tractava d'elements d'una certa rellevància, podria aconseguir que la cosa s'allargués el suficient com per a mantenir ajornada la sentència a mort que pesava damunt seu i poder enllaçar amb l'esperat proper infantament de la reina i la seva previsible i subsegüent amnistia. Era la seva darrera carta, i, encara que fos a la desesperada, li calia jugar-la!

Albert Columbrí, que, com hem pogut veure anteriorment, coneixia prou bé, tant a Jaume Montserrat com, segurament, també als altres detinguts, ens ho confirma en el seu llibre:

"Peligrosa era para Monserrat una causa de aquella naturaleza, atendidos sus antecedentes; sin embargo, tuvo habilidad para librarse del riesgo, si bien para ello no reparó en perjudicar á otras personas.

Monserrat sabia por esperiencia que, cada vez que se aumenta con un miembro la famitia real, acostumbra publicarse un indulto parcial para ciertos detitos comunes, y una amnistia generat para los politicos.

Como se habia anunciado oficialmente, la reina habia entrado en el octavo mes de su embarazo.

Monserrat comprendió, pues, que solo podia salvarse, logrando aplazar el fallo de un consejo de guerra que le hubiera condenado irremisiblemente.

Para alcanzarlo tenia un medio y lo adoptó. Este consistia en nombrar muchas personas, para que tuviesen que evacuarse muchas citas. Asi daba largas á la causa".[633]

D'acord amb el pla que s'havia traçat, Jaume Montserrat va començar, de mica en mica, a donar detalls d'aquella pretesa conspiració i a denunciar com a còmplices de la conjura quants opositors al govern va poder recordar.
Sobre la conspiració, va confirmar el seu caràcter montemolinista, tal com la premsa es va encarregar de recollir:

"Se me ha contado que el dia 8 de los corrientes debia darse el grito á favor de don Cárlos en el vecino pueblo de Sans, empezando por asesinar la fuerza de la guardia civil que cubre aquel punto; pero que el proyecto fracasó por los avisos que préviamente tuvo el capitan general, y por las medidas que en su consecuencia dictó. Lo cierto es que hace pocos dias fué capturado Monserrat, desertor del presidio de Cartagena, y gefe que ha sido de las filas carlistas y tambien de las huestes republicanas, quien suponen debia ponerse al frente del movimiento".[634]

---

[633] COLUMBRÍ, Alberto: *Una Víctima*... Op. Cit., PP. 178 – 179.

[634] *La Esperanza*, del 18 de novembre de 1857. P. 2 i *La España*, del 19 de novembre de 1857, P. 3.

Pel que fa als possibles implicats, Montserrat no se'n va estar d'esmentar tots aquells que va poder. Alguns d'ells, vells coneguts seus:

"Al hacerle cargos, parece que denunció á algunos como conspirando con él, y entre otros á algunos sugetos á quienes conoció en el presidio de Cartagena, á donde fueron conducidos despues de los acontecimientos de julio del 56 en esta ciudad, y que habian sido indultados".[635]

"Despues parece que se han verificado otras prisiones, á consecuencia tal vez de revelaciones ciertas o falsas de Monserrat; ignoramos á que color político pertenecen los nuevos presos".[636]

INCULPACIÓ DEL NOI DE LA BARRAQUETA

Un d'aquells personatges als que Jaume Montserrat va denunciar, potser el de més renom, va ser Vicenç Martí i Torras, el Noi de la Barraqueta, el qual, recordarem, residia a Madrid des que l'any anterior havia tingut lloc a Mequinensa la seva rendició pactada.

Martí, que des de Madrid no parava de fer gestions encaminades a poder tornar a Barcelona amb plenes garanties de seguretat, va veure com els seus esforços es frustraven per culpa de la denúncia de Jaume Montserrat, un individu amb qui no tenia ni havia tingut mai cap relació, i que en comptes de l'ansiada autorització de tornada, el que arribava de Barcelona era una ordre de detenció per aquella causa que li era totalment aliena.

Suposat retrat de Vicenç Martí i Torres (a) El Noi de la Barraqueta, segons la primera de les vinyetes de l'auca "Historia del Noy de las Barraquetas", publicada poc després de la seva alevosa mort, esdevinguda l'any 1866.

Així ho comentava el corresponsal a Barcelona del diari madrileny La Discusión, d'orientació afí al partit democràtic:

"Barcelona 24 de noviembre.- Mi estimado amigo y correligionario: he visto con dolor la prision en esa corte de D. Vicente Marti (a) Noy de la Barraqueta, y puedo asegurarle que le calumnian los que le suponen cómplice en la ya célebre conspiracion del carlista Monserrat. El Sr. Marti, como dicen Vds. Muy bien, hace tiempo esta dando pasos cerca del capitan general de Cataluña, por medio de terceras personas para que se le permita volver á su casa á cuidar de sus intereses, todo lo cual me consta por ser yo tal vez una de esas personas que mas han gestionado sobre el particular, aunque tambien por medio de terceras personas, hasta que por fin se habia logrado el deseado objeto y esperabamos de un momento á otro la llegada a esta de nuestro joven amigo; pero luego se supo que no se habia puesto en camino y que aguardaba obtener la autorizacion por escrito del señor general Zapatero, para verificarlo.

---

[635] *La Discusión*, del 22 de novembre de 1857, P. 2, *La Esperanza*, del 23 de novembre de 1857, P. 2 i *La Época*, del 24 de novembre de 1857, P. 2.

[636] *La Discusión*, del 24 de novembre de 1857. P. 3.

Esta es la verdad del caso, y no dudamos que convencidas las autoridades de la inocencia del Sr. Martí, decretaran su libertad, y que este, con autorizacion por escrito ó sin ella regresará inmediatamente á su casa, donde les espera un buen recibimiento".[637]
El 30 de novembre, Vicenç Martí tornava a Barcelona, però de resultes de la denúncia d'en Montserrat, la seva tornada va ser d'una manera totalment diferent a la que ell havia esperat.

"Ayer salió para Barcelona en las diligencias generales, y escoltado por dos guardias civiles, D. Vicente Martí, ó sea el Noy de las Barraquetas, que, como dijimos en nuestro número del 20 de noviembre, ha sido reclamado por el capitan general del Principado como complicado en la conspiracion que se dice fraguaba el ex-cabecilla carlista Monserrat.
Sus amigos políticos esperan quedarà aclarada su inocencia".[638]

La nit del 5 al 6 de desembre, Vicenç Martí arribava a Barcelona, on va ser immediatament empresonat.

"Segun leemos en la Corona, periódico barcelonés, el sábado por la noche llegó á la capital de Cataluña, escoltado por dos guardias civiles, D. Vicente Martí, conocido por el Noy de las Barraquetas; inmediatamente fué presentado al capitan general, y trasladado despues á la cárcel por tener que evacuarse algunas diligencias en la causa que se está formando al ex-cabecilla carlista Monserrat.
El mismo periódico cree que será reconocida muy pronto su inocencia, y se le permitirá regresar al seno de su familia.
Nosotros que tenemos motivos para asegurar que el Sr. Marti es estraño á las intrigas y manejos á que se atribuye su prision, esperamos que así suceda, por mas que entre tanto nos pese que un inocente sufra cierta clase de vejaciones".[639]

NOVETATS A PALAU

El vespre del dissabte 28 de novembre de 1857, i tal com s'esperava, la reina Isabel II va donar a llum un nen, el seu primer fill baró després d'haver tingut abans altres cinc fills, dels quals només havia sobreviscut la infanta Maria Isabel de Borbó i Borbó (a) "La Chata", nascuda sis anys abans.

Aquella mateixa nit, el nou príncep d'Astúries i hereu a la corona va ser presentat a la cort, mentre eren disparades les 25 salves reglamentàries d'ordenança, repicaven totes les campanes de Madrid i la població sortia al carrer a celebrar-ho[640].

Diversos escriptors i periodistes van composar encesos poemes que lloaven el faust esdeveniment. Tal és el cas del periodista i després polític liberal Carlos Navarro y Rodrigo, que aquell mateix dia li dedicava un sentit poema on, entre altres coses, deia:

"No turbaran su venturoso sueño
como al tuyo turbaron
las ciegas huestes que en tenaz empeño

[637] *La Discusión*, del 29 de novembre de 1857. P. 3.

[638] *La Época*, de l'1 de desembre de 1857. P. 2. En termes molt similars també recollia aquesta notícia *La Iberia*, del 3 de desembre de 1857. P. 2.

[639] *La Discusión*, de l'11 de desembre de 1857. P. 2 i també *La España* de l'11 de desembre de 1857. P. 1.

[640] *La Época*, edició extraordinària (un sol full) del 29 de novembre de 1857.

tu trono disputaron”.[641]

El cas és que el naixement d’aquell fill baró feia anar en orris qualsevol possibilitat de solució del problema dinàstic per l’enllaç d’ambdues branques a través d’un hipotètic matrimoni entre la infanta Isabel (que fins llavors havia estat princesa d’Astúries i hereva de la corona) i Carles o Alfons de Borbó, fills barons de Joan de Borbó, el germà del pretendent carlí, tal com diversos sectors havien arribat a proposar.[642]

També és notori que a la vista de la manifesta fogositat de la reina i de la poca o nul·la capacitat del rei consort per a exercir com a tal, la opinió més generalitzada atribuïa la paternitat del nounat a un ben plantat militar valencià, el capità d’enginyers Enric de Puigmoltó i Mayans, que des de 1856 havia estat destinat a Madrid, i que en aquella plaça havia participat valerosament en la defensa del palau reial contra la milícia nacional durant la contrarevolució de 1856, la qual cosa li valgué la gran creu de Sant Ferran, el títol de vescomte de Miranda i el favor de la reina, que el va convertir en el seu amant, desplaçant el també capità José Maria Ruiz de Arana y Saavedra (a) “El Pollo real”, suposat pare de la infanta Isabel, que per tal motiu era també coneguda pel sobrenom de l’”Araneja”.

El poble, des del primer moment, li va saber trobar la punta a aquesta trama de vodevil, i, possiblement per analogia amb la seva germana, el futur rei Alfons XII d’Espanya va ser conegut a nivell popular, i des del primer moment, pel sobrenom d’”El Puigmoltejo”.[643]

L’ESPERADA AMNISTIA

Finalment, i tal com s’ho esperava en Jaume Montserrat, la reina va decretar una amnistia d’ampli espectre per commemorar el naixement del nou príncep d’Astúries. El valencià Joaquim Josep Casaus i Baylo, ministre interí de Gràcia i justícia, va ser l’encarregat de desenvolupar tots els seus detalls.[644]

Mentrestant, tot i que l’opinió general clamava per l’innocència de Martí en aquell afer, opinió que semblava que fins i tot fos compartida pel propi Zapatero, el cas és que el Noi de la Barraqueta seguia empresonat en tant continuaven les diligències del fiscal que duia aquell cas.

“Barcelona 10 de diciembre.- Esperando estabamos que se hubiera puesto en libertad al Noy de la Barraqueta para participar á Vds. Su llegada á esta, toda vez que la Discusion anunció su salida de esa corte; pero todavía sigue preso en la cárcel, no obstante de que es inocente, y su único crimen consiste en haber tenido la desgracia de que Monserrat lo haya citado en la causa que se le está formando por conspirador como pudo citar á cualquiera otro viviente que se le hubiera antojado: la prision del Noy, en el presente caso, solo se concibe en un país

[641] Id.

[642] Sembla ser que tal vincle entre les dues branques dels Borbons sí que es va arribar a donar en la figura d’un pintoresc personatge que en el Madrid de començaments del segle XX es feia dir Don Salvador de Borbó, i de qui es deia que era fill il·legítim de Joan de Borbó i Braganza i de la seva cosina la reina Isabel II. Vegeu BAROJA, Pío: *Don Salvador. Un caso de mitomanía*, dins *Desde la última vuelta del camino. Memorias. Reportajes*. Vol. VI. Caro Raggio, Editor. Madrid, 1983. PP 117 – 165.

[643] A més de la notable retirada física que Alfons XII tenia amb el seu suposat pare biològic, no deixa de ser curiós, més que no pas simplement anecdòtic, el fet que Enric de Puigmoltó patís una afecció herpètica, la qual va acabar encomanant a Isabel II, i que, des de llavors, ha estat una malaltia recurrent en aquella nissaga.

[644] *Gaceta de Madrid*, del 8 de desembre de 1857. P. 1.

como el nuestro, donde la libertad individual está á merced de los que mandan. En honor de la verdad, debemos decir que el señor general Zapatero ha manifestado, al parecer, deseos de que se ponga en libertad al Noy, y nos aseguran que si no dependiese mas que de la voluntad de S. E., nuestro joven amigo estaria ya en su casa libre; de todos modos, rogamos al señor fiscal de la famosa causa de conspiracion, denominada de Monserrat, que active cuanto le sea posible las diligencias que con respecto al Noy tienen que actuarse, y que ora en virtud de la amnistía que acaba de publicarse, ora en fuerza de la justicia que le asiste se decrete luego su libertad para que pueda restituirse al seno de su familia".[645]

L'amnistia que havia estat decretada no va tenir una difusió uniforme. Mentre en algunes regions espanyoles la posada en pràctica es va fer de manera immediata, en el cas de Catalunya, la seva aplicació va ser molt més lenta, i aquest greuge es va venir a afegir a les altres manifestacions del tracte discriminatori del govern envers aquest país, com és el cas de l'estat d'excepció continuat sobre Catalunya, que havia durat des del 6 de febrer de 1844 fins al 17 d'agost de 1854, o el del desitjat eixample de la ciutat de Barcelona, del qual no es veia el moment de posar-hi fil a l'agulla.

"Hemos visto con estrañeza que ha sido escluida esta capital de la amnistia general que se acaba de publicar con motivo del natalicio del principe heredero; y como suponemos que semejante omision es debida al olvido, recordamos al gobierno, que Barcelona, por tantos siglos aprisionada en medio de los numerosos fuertes que la rodean, está pidiendo á voz en grito su libertad, y en este concepto, esperamos que le será otorgada concediéndola el ensanche, bien sea por una amnistía, ó bien por un indulto, si tan criminal se la considera, y que no se permitirá que sufra por mas tiempo la tremenda pena que le impuso Felipe V, y la cual cada vez se hace mas dura é insoportable á medida que se aumenta la poblacion".[646]

L'esperada amnistia no arribava, i mentrestant el fiscal continuava amb les seves diligències, les quals, cada cop més, venien a demostrar que mai no havia hagut tal conspiració, i que tot va ser una invenció de Montserrat, a qui, pels motius que hem vist, interessava embolicar la troca com més, millor.

Cap als volts de Nadal, la causa va ser sobreseguda, ja que el fiscal no va trobar arguments suficients per continuar-la, i a tots els encausats els van acabar posant en llibertat, llevat de Montserrat i Martí. El primer d'ells hauria de tornar a Cartagena per tal d'acabar la part de la condemna que encara li quedava per complir, i el segon seguiria engarjolat en espera de ser enviat a Saragossa, ja que durant aquest temps, un jutjat de Casp l'havia reclamat.

"Se ha sobreseido la causa de la conspiracion de Monserrat por no encontrar méritos el fiscal para proseguirla y todos los presos que figuraban en ella han sido puestos en libertad, sin haber menester la amnistia: no sabemos lo que harán con Monserrat y si le alcanzará alguna de las muchas gracias que se han distribuido en commemoracion del feliz alumbramiento. Veremos".[647]

Finalment, l'amnistia va arribar a Barcelona. Pels encausats que ja havien estat alliberats no va tenir pràcticament conseqüències i va venir a ser tan sols una mena de confirmació de la llibertat que ja gaudien.

---

[645] *La Discusión*, del 17 de desembre de 1857. P. 3.

[646] Id.

[647] *La Discusión*, del 27 de desembre de 1857. P. 3.

En canvi, al Noi de la Barraqueta no li va servir de res, atès que sobre ell encara pesava la nova causa pendent de Casp, i temorós de ser víctima dels encarregats de transportar-lo, va optar per seguir engarjolat a Barcelona[648].

L'únic que va sortir plenament beneficiat va ser Jaume Montserrat, a qui l'amnistia va deixar completament net el seu expedient de presidiari, tot just en el moment en què l'estaven enviant de retorn a Cartagena.

"Segun escriben de Barcelona los beneficios de la última amnistía han alcanzado al célebre Noy de las Barraquetas, asi como al cabecilla Monserrat. Asi que este habia salido para el presidio de Cartagena á estinguir su condena, como escapado de aquel establecimiento penal y el primero iba á ser conducido á Zaragoza, por estar reclamado por el juez de Caspe".[649]

Un cop en llibertat, i net de qualsevol possible càrrec, Jaume Montserrat es va fer fonedís, perdent-se completament la seva pista durant un temps.

LA DARRERA TEMPTATIVA DE MONTEMOLIN: ELS FETS DE SANT CARLES DE LA RÀPITA

Una nova conjura a favor del pretendent, aquest cop més seriosa que la pretesa conspiració que havia protagonitzat, o potser inventat, Jaume Montserrat, es venia preparant des de feia temps. L'havien ordit entre el comte de Montemolin i el general carlí exiliat Joaquin Elio y Ezpeleta, i en ella estaven complicats nombrosos elements, entre els quals caldria esmentar el cardenal i arquebisbe de Toledo Cirilo Alameda i Brea o el conegut i influent banquer José de Salamanca i Mayol, marquès de Salamanca, senador vitalici i gran d'Espanya.

L'element clau d'aquell aixecament que es pretenia fer serien les tropes que es trobaven destinades a les Balears, les quals haurien de passar a la Península i arrossegar altres guarnicions els caps de les quals ja havien garantit la seva adhesió a tal moviment quan aquest tingués lloc.

El 18 de febrer de 1860, Carles Lluís de Borbó enviava al general conjurat Jaime Ortega y Olleta, capità general de les Balears una carta en la que entre diverses instruccions concretes l'infonia ànims dient-li:

"... el momento decisivo está muy cercano, y en él vamos a jugar la suerte de nuestro país; un porvenir brillante y glorioso se le ofrece; mi confianza en tí, como la de mi familia, no puede ser mayor, y espero que corresponderás de un modo digno de tí y de la grande empresa que nos mueve.
Mi reconocimiento será proporcionado a tus eminentes servicios, y de todos modos cuenta con el particular aprecio de tu afectísimo, Carlos Luis".[650]

El dia 24 de març de 1860 salpava de Marsella el vapor mercant "Huveaune", portant a bord el Comte de Montemolín, el seu germà l'Infant D. Ferran, el general Joaquín Elío, Antonio Quintanilla Álvarez a qui el pretendent havia fet marquès quatre anys abans, un ajudant de camp i el criat de SM Manuel Maria Echarri.

---

[648] El jutge de Casp no va retirar els càrrecs fins a començament de juliol de 1858, i Vicenç Martí acabaria recuperant la seva llibertat a principis de setembre d'aquell mateix any.

[649] *La España*, del 22 de desembre de 1857. P. 1.

[650] OYARZUN OYARZUN, Román: *Historia del Carlismo*... Op. Cit., P. 257.

Una tempesta que es va desfermar poc després de la partida del vaixell els obligà a refugiar-se al port de Seta, al Llenguadoc, del qual no sortiren fins al dia 29. Finalment els viatgers van poder arribar a la badia de Palma el mateix dia 29, i allà es van reunir amb el general Jaime Ortega.

Ortega, que tenia preparades les tropes de la guarnició de Mallorca i de part de la de Maó, totalitzant quelcom més de tres mil homes, els va embarcar en una petita flota formada per cinc vaixells de vapor i dos velers i es va dirigir cap a les costes meridionals del Principat.

Durant la nit de l'1 al 2 d'abril, mentre els passatgers de l'Huveaune desembarcaven a Sant Carles de la Ràpita, Ortega i les seves tropes ho feien al Fangar i des d'allà es van dirigir cap a Amposta i Ulldecona.

Però quan arribaven a les immediacions del mas de la Creu del Coll, situat en terme de Freginals, i es feia un alto per descansar, la tropa, a la que en cap moment s'havia informat, ni a ella ni als seus oficials, dels motius d'aquella expedició, es va començar a inquietar, especialment després d'haver-los fet tallar els fils del telègraf per ordre d'Ortega. Alguns dels oficials, sospitant que allò era en realitat una operació contra el govern, es van oposar a continuar, i el tinent coronel Juan Rodríguez de Vera va començar llavors a victorejar la reina, essent secundat immediatament per la tropa.

El general Jaime Ortega y Olleta, capità general de les Balears, principal protagonista i alhora víctima de la frustrada temptativa montemolinista.

Ortega i els altres caps de la insurrecció, en veure com els seus propis soldats avortaven la operació, van considerar la seva causa perduda i emprengueren la fugida a la desbandada. Elío va ser capturat l'endemà en una masia situada a unes tres hores d'Ulldecona, Ortega va aconseguir fugir pels Ports de Beseit però va acabar sent detingut alguns dies després a Calanda. El 21 d'abril la guàrdia civil capturava el comte de Montemolin i el seu germà, que estaven ocults en una casa d'Ulldecona. Antonio Quintanilla va aconseguir fugir a València, i més tard es va poder refugiar a Portugal.

Després de la seva captura, el general Ortega va ser jutjat el 17 d'abril per un Tribunal Militar en Consell de Guerra que el va condemnar a mort per alta traïció, sent afusellat el matí següent.

El comte de Montemolin i el seu germà Ferran, després d'haver estat capturats van ser conduïts a la presó de Tortosa, on ja es trobava detingut el general Elío, i allà van signar dos dies després sengles renúncies als drets a la corona d'Espanya que ells sempre havien reivindicat. Immediatament després, el comte de Montemolin, D. Ferran i Elío eren posats en llibertat i acompanyats a la frontera francesa, acabant d'aquesta manera aquella temptativa de pronunciament que és recordada per molts amb el nom de "l'Ortegada".

DESPRÉS DE L'ORTEGADA. MORT DEL COMTE DE MONTEMOLIN.

Començava en el si del partit carlí una etapa de discussions i de lluites intestines, en la qual l'infant Don Joan, l'altre germà que havia romàs al marge dels fets de Sant Carles de la Ràpita, va desautoritzar la renúncia que els altres dos acabaven de fer i va reivindicar en endavant i per a ell les pretensions dinàstiques a la corona.

Al mateix temps, un cop recobrada la llibertat i ja a l'estranger, D. Carles es retractava el 15 de juny, des de Colònia, d'aquella renúncia mitjançant el següent manifest:

"Yo, don Carlos Luis de Borbón y Braganza, conde de Montemolin; considerando que el acta de Tortosa de 23 de Abril del presente año de Í860, es el resultado de circunstancias excepcionales y extraordinarias; que meditada en una prisión y firmada en completa incomunicación, carece de todas las condiciones legales que se requieren para ser válida; que por esto es nula, ilegal é irratificable; que los derechos á que se refiere no pueden recaer sino en los que los tienen por la ley fundamental de donde emanan, y que por lo misma son llamados á ejercerlos en su lugar y dia; atendiendo al parecer de jurisconsultos altamente idóneos que he consultado, y á la reprobación reiterada que me han manifestado mis mejores servidores, vengo en retractar la dicha acta de Tortosa del 23 de Abril del presente año de 1860, y la declaro nula en todas sus partes y como no avenida.
Dado en Colonia á lo de Junio de 1860. — Carlos Luis de Borbón y Braganza, conde de Montemolin".

D. Ferran, el seu germà, també va estendre un manifest de retractament escrit en termes similars.

Però quan tot apuntava a que Carles Lluís de Borbó i Bragança havia de tornar tard o d'hora a reactivar les seves reivindicacions dinàstiques, uns tràgics i alhora tèrbols esdeveniments que tingueren lloc mig any més tard van venir a truncar-ho tot.

El 27 de desembre de 1860, Don Carles, la seva esposa Donya Carolina i el príncep D. Ferran, que poc després d'haver-se exiliat havien passat a residir a Trieste, van sortir d'aquella ciutat per anar a fer una curta estada al palau austríac de Brunnsee[651], propietat de la duquessa de Berry, tia de Donya Carolina. Tot just arribats, Don Ferran va caure malalt d'una manera sobtada, i víctima del que semblava ser una malaltia fulminant, va morir el dia 1de gener de 1861.

Contagiats, pel que sembla, d'aquell mateix mal, el comte de Montemolin i la seva esposa, l'arxiduquesa Carolina, els quals havien tornat precipitadament a Trieste després de la mort de D. Ferran per tal de preparar els funerals, també queien malalts a les poques hores d'haver arribat, morint tots dos el 13 de gener, ell a les 6 de la tarda i ella poques hores més tard.

El certificat de defunció, signat pels doctors Cardona, Moulon, Lorenzutti, Ferrari i Goracuchi no indicava cap diagnòstic específic i es parlava de febres, presumiblement tifus o còlera. Segons les publicacions de l'època, tan greus estralls havien estat produïts per una estranya

[651] Antiga fortalesa de finals del segle XV situada a la petita localitat d'Eichfeld a l'Estíria sud-oriental. Va ser construïda pels Senyors de Ptuj (Baixa Estíria, Eslovènia) i a finals del segle XVI fou reconstruït com a palau segons els plànols de l'arquitecte italià Bartolomeo Montiano. L'any 1834 va ser comprat per la duquesa de Berry.

malaltia a la que donaven el nom de "puerperothifosa", i la definien com una "espècie d'escarlatina tífica" [sic].[652]

El caràcter fulminant d'aquestes morts, unit a la manca de concreció sobre la seva causa, va donar pàbul a tota mena de murmuracions, essent una de les més esteses la que les atribuïa a un possible emmetzinament.

Les tres víctimes d'aquella misteriosa i controvertida malaltia. Dibuixos de J. Gironella (S. XIX) realitzats a partir de targetes de visita fotogràfiques.

"Els metges van ser incapaços d'explicar les causes de les morts sobtades. Alguns van parlar de xarampió, altres d'escarlatina o de tifus, però no es va arribar a esbrinar la causa real. Entre la població de Trieste, especialment entre la gent pobra del veïnat, sempre beneficiada per la parella reial, serpentejava la creença que els dos germans havien estat enverinats durant el seu empresonament a Espanya. Manuel de Echarry, fidel servidor de Montemolín, va sortir al pas d'aquests rumors dient que ell va córrer la mateixa sort que el seu senyor i rei durant el seu empresonament, i que ell, que sempre havia tastat abans totes els seus menjars, no estava pas mort. Però el poble de Trieste, suspicaç, va mantenir les seves conviccions originals".[653]

L'historiador i polític coetani Antonio Pirala Criado, tot i que manifesta no creure's la hipòtesi de l'emmetzinament, ens parla de la versió que van difondre aquells que sí ho creien:

"Hemos detallado estos sucesos, por merecerlo la importancia de los personajes, y por las interpretaciones calumniosas á que dio lugar la pronta desaparición de toda una familia, calumnias que hasta se hicieron públicas, circulando un impreso anónimo, dirigido á los españoles, en el que se acusaba al ministerio O'Donnell de envenenador y de propalar que el autor de tal crimen habia sido D. Juan, que al saber que la condesa de Montemolin se

[652] La febre o tifus puerperal és un procés infecciós greu que afecta tot l'organisme i que desencadena una resposta inflamatòria general. Difícilment podia haver estat la causa d'aquelles morts, atès que les seves víctimes acostumen a ser les dones després d'un part o d'un avortament, així com els nadons. Aquest mal havia arribat a ser molt habitual en els parts hospitalaris de mitjans del segle XIX, principalment per causa de la manca d'higiene del personal que els assistia.

[653] AYUSO, Miguel, DI GIOVINE, Francesco Maurizio: *La presenza Carlista a Trieste*. Dins *Tigor: rivista di scienze della comunicazione*. núm. 2 (juliol-desembre). Trieste, 2009. P. 195 (Traducció de l'autor).

hallaba en cinta, según se anunció en algún periódico, vio frustrados sus propósitos y acudió al veneno para desembarazarse de su hermano y de su mujer. De esta acusación se hizo eco gran parte de la prensa, más alucinada que bien enterada: aquellas muertes fueron naturales, producidas por la enfermedad que los mismos doctores detallan".[654]

Les despulles de tots tres van ser solemnement sepultades a la capella de Sant Carles de la basílica catedral de San Giusto d'aquella ciutat, al costat de la tomba de Carles Maria Isidre de Borbó, el seu pare i sogre, anterior pretendent al tron d'Espanya.

Havent mort Carles i Ferran sense fills, els drets á la Corona d'Espanya reivindicats pels carlins corresponien ara al tercer germà, Don Joan, però les seves pretensions no eren del grat d'una gran majoria dels components d'aquella formació, que el rebutjaven, tant a ell com al seu secretari, el general Enrique de Lazeu Illas, pels seus plantejaments obertament liberals.

Després d'aquests foscos i luctuosos fets, ben bé semblava que les aspiracions dels carlistes, que havien estat la causa de dues guerres, la primera, dita dels Set Anys, i la segona, dita dels Matiners, havien arribat en aquell moment a un carreró sense sortida que marcava el final del seu camí.

El periòdic La Época, en una crònica publicada dos dies després de la mort del comte de Montemolin, a més de recollir les diferents interpretacions que se'n feien del succés, ens presenta una lúcida imatge de la situació en aquell moment,

"El telégrafo nos anunció ayer la noticia del fallecimiento del conde de Montemolin, que ha muerto en Trieste, víctima de la misma enfermedad que hace pocos días ha llevado tambien al sepulcro á su hermano D. Fernando. Estas dos muertes, que ha precedido la una á la otra en muy pocos dias, serán debidas, sin duda alguna, á causas naturales; pero las imaginaciones impresionable han encontrado motivo en esta singular coincidencia para acompañarlas de comentarios y de temores que esperamos que el tiempo declare sin fundamento alguno.
Ahora, despues de este oscuro y desventurado fin de los ex-príncipes D. Cárlos y D. Fernando, no queda mas que D. Juan de Borbon como único representante de la rama proscripta; pero el soberano ridículo que pesa sobre este ex-infante, el menguado papel que le ha hecho hacer en Lóndres el célebre criminal D. Enrique Lazeu[655]*, sus disensiones con los otros dos hermano muertos y la actitud democràtica y casi republicana en que ha creido conveniente colocarse, son motivos sobrados para hacer creer que si la rama proscripta no se ha estinguido del todo, ha muerto para la nacion, ha muerto para los partidarios del antiguo régimen y puede darse como definitivamente estinguida".*[656]

La reacció d'Isabel II, con en moltes altres ocasions, va ser rauxada. Així, en conèixer la notícia, va manar que es publiqués la següent nota:

---

[654] PIRALA CRIADO, Antonio: *Historia contemporánea: Anales...* Op. Cit., Volum 2, P. 545.

[655] Enrique Illas Téllez y Lazeu havia nascut a Pamplona el 28 de setembre de 1817, passant més endavant a residir a Vic, on va ser condeixeble i amic personal de Jaume Balmes. Durant la Primera Guerra Carlina va començar lluitant amb els liberals; capturat pels carlins, es va passar al seu bàndol, i cap al final del conflicte va desertar, fugint a França. Més tard, el seu caràcter aventurer el va portar a exercir de metge a Londres sense el corresponent títol acreditatiu, de professor de medicina (!) a l'Ateneu de Madrid, de secretari del govern polític de Biscaia a Bilbao, de traficant d'armes al servei del comte de Montemolín a Malta, o d'agent dels liberals en diversos escenaris europeus, entre molts altres afers, la major part d'ells de caire més aviat tèrbol. En el temps que ens ocupa, i fins el 24 d'abril de 1863, data en que va dimitir, actuava com a secretari de Joan de Borbó.

[656] *La Época*, del 15 de gener de 1861. P. 2.

"S.M. la Reina (Q.D.G.) ha tenido á bien mandar que con motivo del fallecimiento del Conde de Montemolín y su esposa la Princesa Carolina, tios y primos de SS.MM., la corte vista de luto por espacio de tres meses, mitad riguroso y mitad de alivio, debiendo empezar desde hoy".[657]

Tot just publicada la nota precedent, s'ho va repensar, i l'endemà feia publicar aquesta altra:

"RECTIFICACION.- Por equivocacion de un empleado subalterno se insertó en la Gaceta de ayer un anuncio señalando el tiempo que ha de durar el luto de familia por el fallecimiento del Conde de Montemolin y su esposa la Princesa Carolina.- No hay con este motivo luto de corte".[658]

Amb la mort, en tan estranyes circumstàncies, del pretendent carlista, semblava que s'esvaïen transitòriament les aspiracions d'aquells que havien pres les armes darrera l'ideal polític que Carles Lluis de Borbó i Bragança havia representat .

Havien de passar més de deu anys perquè un altre Carles, el seu nebot Carles Maria de Borbó i Àustria-Est, reprengués aquelles aspiracions i s'erigís en nou pretendent al tron, adoptant el nom de Carles VII i donant origen a la tercera guerra carlina, que esclataria el 21 d'abril de 1872.

L'ASSALT A LA CASA DEL PONTATGE DE MOLINS DE REI

Des del mateix moment en que per causa de l'amnistia que es va decretar amb motiu del natalici del príncep d'Astúries, Jaume Montserrat s'havia pogut lliurar del compromès tràngol en què estava, la seva màxima preocupació va consistir en fer-se fonedís, cosa que aconseguí fer prou bé, passant des de llavors completament desapercebut i fent la viu-viu a l'empara d'aquell no destacar durant els següents cinc anys i mig. Fins i tot no va ser molestat durant les batudes preventives d'elements desafectes que es van fer amb motiu de la visita a Barcelona de la família reial, que va tenir lloc des del 21 de setembre al 5 d'octubre de 1860.

No tornarem a trobar cap notícia seva fins que, finalment, un nou fet violent el farà sortir altre cop, encara que fugaçment, de l'anonimat en què es refugiava.

Ja feia gairebé cent anys que la nova carretera, dita de Carles III, funcionava, i tal com havia quedat prou clar des del primer moment, el pas pels ponts de nova construcció que en ella s'havien bastit hauria de ser de peatge:

"Los derechos proximamente explicados, se deben pagar solamente en los quatro Puentes dichos, y no en otros. Pero por lo respectivo al nuevo Puente.que debe hacer sobre el Cinca, y al otro Puente, también nuevo , que debe hacer sobre el Llobregat, suplica à V, Mag. le conceda, que pueda cobrar el Assentista los derechos regulares de Pontazgo, que actualmente se pagan por las personas, Cavallerias, y Carruages, que transitan por los otros Puentes mas inmediatos, de arriba , ù de abaxo en los mismos Rios. Y ha de ser declaración, que este derecho de Pontazgo, que se ha de cobrar en solos estos dos Puentes del Cinca, y del Llobregat, y no en otros algunos, se ha dé pagar por todas las Cavallerias, y Carruages que passaren por qualquiera de ellos, no siendo Cavallerias, ni Carruages del Assiento. Y solo han de ser libres las Cavallerias, y Carruages en que fueren , y vinieren los Curas ò

[657] *Gaceta de Madrid*, del 16 de gener de 1861. P. 1.

[658] *Gaceta de Madrid*, del 17 de gener de 1861. P. 1.

Sacerdotes, que vayan à administrar Sacramentos à sus Feligreses; y los Cirujanos, y Médicos, que vayan á visitar los Enfermos de sus Partidos".[659]

D'acord amb aquesta directriu, quan entre 1763 i 1767 els captius algerians que s'empraven com a ma d'obra estaven construint el pont de Molins de Rei sota les directrius de l'enginyer Pedro Martin Cermeño, al mateix temps s'instal·lava a la sortida del poble i a tocar del pont el post destinat a la recaptació del pontatge:

"En la entrada de la poblacion yendo desde Barcelona se encuentran varias posadas espaciosas á la derecha del camino, y la casa del portazgo inmediata al puente en la misma mano: entre esta casa y los mesones empieza el cuerpo principal de la poblacion".[660]

El punt de percepció dels drets de pontatge havia estat situat en un principi prop de la Plaça de la Bàscula, i el constituïen dos pilons de pedra[661] a banda i banda de la carretera, units per una cadena que barrava el pas. Més tard canvià d'ubicació, més a tocar del pont, i es va construir la casa. En una darrera època va estar emplaçat a l'altra banda del riu, a l'indret conegut pels "Quatre Camins".

El fet que el pont de Molins de Rei hagués esdevingut lloc obligat de pas per tot el trànsit de persones i mercaderies que des de Barcelona es desplacéssin a qualsevol punt de la península, i també a l'inrevés, feia que el moviment que es donava a la caseta del pontatge fos realment considerable. Es pot considerar que l'any 1860 havien creuat el pontatge de Molins de Rei uns 197.000 carros carregats, arrossegats per un promig de tres bèsties per carro. Si suposem, a la baixa, una càrrega de 750 kilos per carro, és a dir, 250 per bèstia, aquell any haurien controlat 147.750 tones de mercaderies[662], per les quals haurien percebut els corresponents aranzels.

Com moltes altres activitats recaptatòries, el pontatge de Molins de Rei no era gestionat directament per l'administració de l'estat, sinó que regularment, el ministeri de comerç, instrucció i obres públiques treia a subhasta aquella concessió per períodes de dos anys. Hi ha constància de que l'any 1848 la quantitat mínima per licitar era de 251.000 rals cada any[663], la qual cosa pot donar una idea de les elevades quantitats que s'arribaven a recaptar en aquell punt.

Tant pels imports que en ell es recaptaven com per les armes que allà hi havia per la salvaguarda de la seva dotació, aquell establiment situat als afores del poble constituïa tota una temptació per les partides de guerrillers o de bandits.

---

[659] FLORENSA I PONS, Josep: *Assiento para construir la carrera desde Madrid a la frontera de Francia por Barcelona, y establecer hosterias, y paradas para correr la Posta à Cavallo, ò en Ruedas.* Imprenta del Mercurio. Madrid, 1750. P. 71.

[660] UNA SOCIEDAD DE LITERATOS (BERGNES DE LAS CASAS, Antoni; DE LAS CASAS Y PRATS, Bernardo Agustín; *et alii*): *Diccionario geográfico universal dedicado a la Reina Nuestra Señora.* Vol. VI. Imprenta de José Torner. Barcelona, 1832. P. 273.

[661] Aquests pilons es conserven actualment al carrer del Pintor Fortuny, a l'entrada del Museu de Molins de Rei, a cada banda de la seva porta d'accés.

[662] Vegeu BARQUIN GIL, Rafael: *El fracaso de un negocio bueno bajo todas las faces. El ferrocarril de Barcelona a Zaragoza.* Dins *Revista de Historia Industrial* Núm. 34. Universitat de Barcelona, Centre d'Estudis Antoni de Capmany. Barcelona, 2007. P. 42.

[663] *Boletín Oficial de Madrid*, del 6 d'abril de 1848. P. 2.

Ja uns trenta anys abans, als inicis de la primera guerra carlina, la partida del molinenc i antic malcontent Josep Tabescà (a) Tei, formada majoritàriament per elements de Sant Vicenç dels Horts, Molins de Rei i el Papiol, després d'haver-se alçat en armes a Sant Vicenç dels Horts, va intentar infructuosament assaltar aquella casa del pontatge. Fracassat l'atac, Tabescà i la seva gent van fugir cap a Rubí. Poc temps més tard, la partida seria desarticulada i el seu cap executat.[664]

La temptativa d'assalt de la partida de Tabescà no va ser un cas aïllat, i així trobem que ja en les dates que ens ocupen, a mitjan abril de 1863 va tenir lloc una altra, en la que l'objectiu principal dels assaltants el constituïen els diners que allà hi havia, més que no pas les armes, possible motor de l'anterior atac.

Aquest cop l'assalt també va fracassar i la policia, en les seves perquisicions encaminades a capturar els culpables, va acabar detenint Jaume Montserrat, de qui, tot i que no es podia precisar la seva possible implicació en aquell afer, considerava que els seus antecedents delictius, units al seu bon coneixement de la comarca, el feien altament sospitós als seus ulls.

La premsa es va fer ressò d'aquesta detenció, tot manifestant les seves reserves pel que feia a la pretesa culpabilitat del detingut:

"Ha sido reducido á prision el ex-cabecilla carlista Monserrat segun la Corona de Barcelona, cuyo diario añade: Aun cuando oyésemos decir ayer que tal vez la detencion esa venia á confundirse con la del jefe de la partida de malhechores á quienes se atribuïa el frustrado plan de apoderarse de los fondos de la administracion del portazgo de Molins de Rey, nos guardamos muy bien de aceptar por cierta tal noticia, porque no tenemos datos bastantes á confirmarla.[665]

Altres diaris, ni tan sols ho qüestionaven:
"En El Debate, periódico de Barcelona, leemos: Ha sido preso el antiguo cabecilla Monserrat. Ignoramos el motivo de la aprehension".[666]

Poc temps hauria de durar aquesta detenció de Jaume Montserrat, en no poder-se provar cap possible vinculació entre ell i aquella frustrada temptativa de robatori. Passat aquest incident, el nostre personatge es va tornar a submergir altre cop en l'anonimat en que havia estat fins aquell moment, i del que ja no tornaria a sortir fins als darrers episodis de la nostra història.

L'EIXAMPLE DE BARCELONA

"Ceñir una poblacion con fuertes murallas es querer oponerse á su desarrollo físico y á su progreso en todos ramos; es aprisionar á todos sus moradores; es querer parodiar miserablemente la fijación del non plus ultra".[667]

---

[664] Anònim: *Fastos españoles o efemeridas de la guerra civil desde Octubre 1832*. Imprenta de D. Ignacio Boix. Madrid, 1839. PP 183 – 184, 252, 260 – 261 i 339. Podeu trobar una acurada semblança d'aquest personatge i de la seva partida a FAURA I CASANOVAS, Esteve: *Papiolencs als primers alçaments carlins*. Dins *Guerrilles al Baix Llobregat*... Op. Cit. PP. 527 – 529.

[665] *La Correspondencia de España*, del 19 d'abril de 1863. P. 3.

[666] *La Época*, del 17 d'abril de 1863. P. 3 i també *El Contemporáneo*, del 19 d'abril de 1863. P. 3

[667] MONLAU, Pedro Felipe: *Abajo las murallas!!! Memoria sobre las ventajas que reportaria Barcelona, y especialmente su industria, de la demolicion de las murallas que circuyen la ciudad*. Imprenta del Constitucional. Barcelona, 1841. P. 5.

Encorsetada dins de les seves muralles, Barcelona s'ofegava. Ja l'any 1841, l'imparable creixement de la seva població habia arribat a uns límits insuportables. En aquella ciutat de carrerons estrets i laberíntics ja no quedava pràcticament espai vital, i tot, des de l'economia fins la salubritat, especialment aquesta darrera, se'n ressentia. La terrible epidèmia de la febre groga de 1821, que va suposar la mort d'un 10 % de la població, o la del còlera, que va assolar la ciutat entre el novembre de 1853 i el març de 1856 causant un 3 % de baixes, van ser algunes de les seves moltes i terribles conseqüències.

Ja l'any 1841, el metge i higienista Pere Felip Monlau havia exposat:

"Barcelona, por su posicion, clima, y tiernas circunstancias , es pueblo destinado á grandes creces: Barcelona rivalizará, andando el tiempo, con Paris, con Londres, con todos los grandes centros de poblacion. El año de 1464 se contaban en Barcelona 6,568 casas (decia el Sr. Capmany en 1792) y hoy pasan de 10,000. Hoy (añadimos nosotros), es decir en 1841, su número es sin disputa mayor. Igual progresion de aumento se ha notado en el vecindario: en 1657 habia en Barcelona 64,000 almas; en 1759 habia 80,000; en 1792 pasaban de 112,000, sin contar la tropa de la guarnición; en 1829, segun datos estadísticos, habia en Barcelona 113,780 almas; en 1835 habia 118,046; y en el dia se cuentan ya unas 140,000 almas. Véase, pues, como es exacto que Barcelona está destinada á un aumento progresivo de poblacion, y que es una locura inhumana oponerse con muros y barreras á su natural ensanche.
La higiene pública nos dice que para la salubridad de una ciudad no debe esta ser muy populosa, ó al menos su poblacion ha de poder vivir con holgura y desembarazo en su recinto. Los hombres, dijo Rousseau, no están organizados para vivir en hormigueros".[668]

També ho confirmava l'arquitecte municipal de Barcelona Miquel Garriga i Roca, i afegia:

"Barcelona en el crecido número de 183,387 almas de poblacion, necesita de ensanche segun el cálculo de Levy[669] *á 40 m. por individuo 6.400,560 metros, y como solo en el dia contiene 2.048,174 le faltan 4.352,386, de absoluta necesidad vital".*[670]

A l'altra banda de les muralles, i fins arribar als altres nuclis de població veïns, s'estenia des de Barcelona a Gràcia i des de Sants fins a Sant Andreu de Palomar una gran part del magnífic pla de Barcelona, cridat a ser l'ansiada àrea d'expansió d'aquella ciutat sobresaturada.

El principal obstacle, però, el constituïa la qualificació tàctica de plaça forta que tenia Barcelona, en virtut de la qual, s'havia de preservar lliure d'edificacions tota una franja estratègica d'un quart de llegua de radi a partir de les muralles. Aquest quart de llegua havia de ser exactament d'unes 1.500 vares castellanes (1.254 metres), tal com venia especificat a les rígides ordenances militars en vigor:

"Desde ahora en adelante no permitirán los gobernadores que se fabriquen casas ni otros edificios sobre los terraplenes, ni que se reparen las que ya se hallen construidas, observando

---

[668] Id. P. 11.

[669] Es refereix al metge militar francès Michel Lévy (1809-1872), catedràtic d'higiene i medicina legal a l'hospital militar de Paris i més tard, president de l'acadèmia francesa de medicina.

[670] GARRIGA Y ROCA, Miguel: *Memoria descriptiva del ante-proyecto de ensanche de la ciudad de Barcelona y explicacion del plano que acompaña á la misma*. Imprenta nueva de Jaime Jepús y Ramon Villegas. Barcelona, 1858. P. 15.

lo mismo por lo que corresponde á la campaña en la circunferencia y distancia de mil y quinientas varas del camino cubierto..."[671]

Les nombroses pressions al respecte hagudes els darrers anys, algunes violentes, així com la convicció de la creixent ineficàcia de les ciutats emmurallades davant les noves tècniques d'atac utilitzades en els moderns conflictes bèl·lics, van propiciar que, finalment, s'autoritzés l'enderrocament, encara que parcial, de les muralles barcelonines.

La Reial Ordre de 12 d'agost de 1854 va establir clarament que la reina havia donat el seu acord perquè li fossin donades les ordres convenients al Capità General de Catalunya per tal que procedís a l'enderrocament de les muralles de la plaça de Barcelona per la part de terra i que en unió del Cos d'Enginyers i l'Administració Militar procurés que es verifiqués successivament de manera que els materials no es perdéssin per robatoris o malversacions. Els fons obtinguts per la venda dels terrenys i dels materials resultants de l'enderrocament s'aplicarien en primer lloc a cobrir les despeses de tal enderrocament, i pel que fa a la resta, el govern es reservava el resoldre la seva destinació.[672]

Lliure del seu secular encorsetament, la ciutat de Barcelona veuria tot seguit el començament de la més espectacular de les modificacions urbanístiques sofertes al llarg de la seva història: la construcció de l'Eixample.

L'any 1855, el Ministeri de Foment va encarregar a l'arquitecte i enginyer de camins, canals i ports Ildefons Cerdà i Sunyer l'aixecament del plànol topogràfic del Pla de Barcelona i la corresponent proposta d'urbanització.

El pla que va presentar Cerdà, i que en un primer moment fou tingut en consideració per part de l'Ajuntament de Barcelona, proposava una ciutat jardí amb grans espais oberts, edificis de només tres plantes separats amb amples carrers, de traçat hipodàmic[673] i sense diferenciació per zones entre classes socials en ser tots els seus carrers exactament iguals.

Aquesta idea no va satisfer la burgesia de l'època, que argumentava que allò seria un malbaratament de terreny. Les seves protestes van aconseguir que l'ajuntament acabés rebutjant aquell pla inicialment aprovat.

Com que el tema de l'eixample de la ciutat era una necessitat que no podia ser ajornada, l'ajuntament va convocar l'any 1859 un concurs de projectes urbanístics, en el que van participar els principals arquitectes catalans del moment: l'arquitecte municipal Miquel Garriga i Roca, Francesc Daniel Molina i Casamajó, Antoni Rovira i Trias, Francesc Soler i Glòria, Josep Fontseré i Domènec, Josep Massanés i Mestres, Tomàs Bertran i Soler entre d'altres.

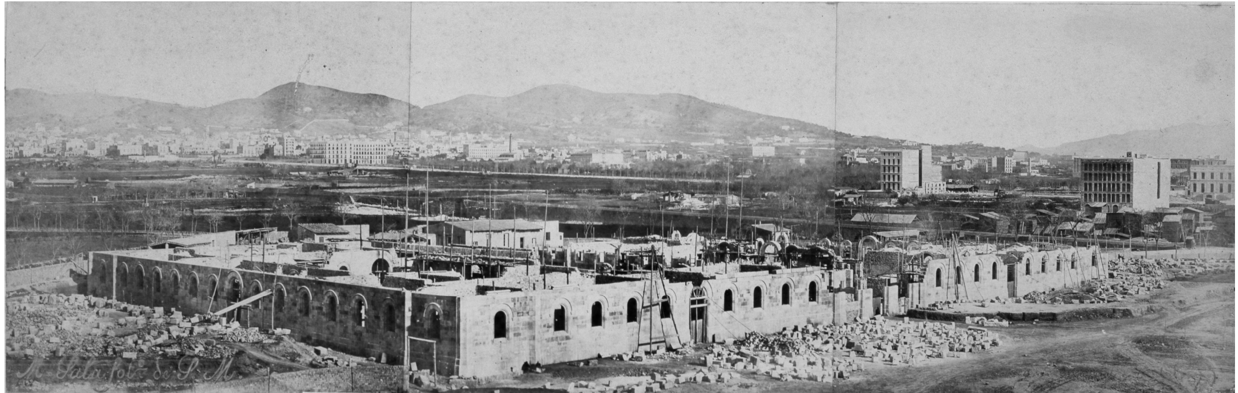
---

[671] *Ordenanzas militares de S.M. para el régimen, disciplina, subordinación y servicio de los ejércitos*. Madrid, 12-VIII-1790. Tractat VI, Títol II, Article 10.

[672] GARCIA-BELLIDO GARCIA DE DIEGO, Javier i MANGIAGALLI, Sara: *Pascual Madoz y el derribo de las murallas en el albor del Ensanche de Barcelona* Dins *Barcelona quaderns d'història* núm. 14. Institut Municipal d'Història. Barcelona, 2008. PP 179-180.

[673] Un traçat hipodàmic és el tipus de planejament urbanístic que organitza una ciutat mitjançant el disseny dels seus carrers en angle recte, creant illes quadrades o rectangulars. El seu nom deriva del de l'arquitecte grec Hipòdam de Milet, considerat un dels pares de l'urbanisme. A Barcelona ja existia un precedent d'aplicació d'aquest concepte d'urbanisme ortogonal: la barriada de la Barceloneta, dissenyada i construïda un segle abans per l'enginyer borbònic Joris Prosper Van Verboom.

El projecte que va resultar guanyador del concurs va ser el que havia estat presentat per l'arquitecte Antoni Rovira i Trias, i que s'ajustava molt més a les pretensions de la burgesia, al plantejar uns carrers més estrets, contemplar que es poguessin sobrepassar les altures proposades per Cerdà i possibilitar una clara separació de classes socials per zones.

Construcció de l'edifici de la Universitat al mig d'un Eixample pràcticament buit. Fotografia feta el 13 de febrer de 1865 per Marc Sala i Camarasa (1844-1891). Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Coneixedor de l'aprovació del projecte de Rovira i Trias, el govern central va acabar imposant, mitjançant un Reial Decret datat el 31 de maig de 1860[674], el pla d'Ildefons Cerdà, començant gairebé immediatament la seva execució, sense tenir en compte les protestes del consistori barceloní, empès per la burgesia. Aquestes protestes van arribar a ser tan fortes que l'any 1863 el propi Cerdà acabaria modificant lleugerament el seu pla per tal d'augmentar la superfície edificable.

Atesa la magnitud d'aquella empresa urbanística, el procés d'edificació de tots aquells terrenys es va fer d'una manera progressiva, i durant bastant temps van conviure els primers edificis de nova construcció amb els terrenys descampats i les agrupacions de barraques i altres edificacions senzilles que se solien ubicar en els sectors perifèrics de les ciutats i en les que generalment s'acostumava a viure bastant al marge de la normativa municipal, especialment pel que feia a al pagament de taxes.

L'IMPOST DE CONSUMS I ELS BUROTS

Com a conseqüència de la dràstica reforma de l'hisenda estatal que el ministre Alejandro Mon i Menéndez i l'exministre i senador vitalici Ramón de Santillán González van emprendre uns quants anys abans amb la promulgació de la Llei de Pressupostos de 1845, a tot el territori de la corona, i des de tal data, regia l'anomenat Impost de Consums.

"Abajo los consumos
gritó la libertad
y hoy pone los consumos
la gente liberal.
Ole, Currillo
y que consecuencia
mas tenga paciencia
el pueblo al pagar;

[674] *Gaceta de Madrid,* de l'1 de juny de 1860. P. 1.

y vivan los consumos
y el credo liberal.
Hoy pone los consumos
la gente liberal
que aun no hace cuatro años
los ofreció quitar.
Ole Currillo
con el nuevo impuesto,
estamos con esto
que no cabe mas;
y vivan los Consumos
y el credo liberal".[675]

Aquesta impopular càrrega es va mantenir en vigor fins l'any 1920 llevat d'alguna supressió puntual com la que, en el període que ens afecta, va haver entre juliol de 1854 i juliol de 1856 amb motiu del Bienni Progressista. Poc abans de l'inici d'aquest bienni, i en virtut de la Reial Ordre de 26 d'agost de 1853, havien estat inclosos sota l'autoritat de la direcció de duanes tots els burots que cobraven els drets de portes a les entrades de les ciutats.

L'Impost de Consums consistia en una taxa de caràcter estatal que s'aplicava sobre determinats productes en el mateix moment en que entraven en una població, i era cobrat pels ajuntaments, els quals se'n beneficiaven mitjançant l'aplicació d'un recàrrec.

D'acord amb el que estava disposat a l'article 7 de l'esmentada Llei de Pressupostos, afectava nou articles bàsics:

"*...Un derecho general sobre el consumo de las especies del vino, sidra, chacolí, cerveza, aguardiente, licores, aceite de oliva, jabón y carnes. En esta imposición se refunden las rentas llamadas provinciales, compuestas de los derechos de alcábala, cientos y millones, y la parte del catastro, equivalente y talla que no se refunde en la contribución sobre inmuebles, cultivo y ganadería*".[676]

Hem vist com l'any 1856, mentre Jaume Montserrat encara es trobava reclòs al penal de Cartagena, havia tingut lloc la contrarevolució que va posar fi al Bienni Progressista.

Espartero fou desbancat per O'Donnell, qui aquell mes de juliol seria nomenat president del govern. A partir de llavors s'inicià un procés de revisió i desmantellament de la tasca duta a terme durant el bienni que finalment va acabar l'octubre de 1856 amb l'ascensió de Narváez i els moderats altre cop al poder.

L'existència d'aquest impost havia propiciat que en el projectat Eixample barceloní no tan sols haguéssin anat apareixent determinats nuclis suburbials aliens a la planificació urbanística general, sinó que fins i tot alguns d'ells ja s'haguéssin començat a consolidar.

Entre les moltes mesures que llavors van ser dutes a terme pel govern dels moderats cal destacar la reinstauració de l'Impost de Consums com a impost estatal, en virtut del Reial

[675] Cançó popular de l'època contra l'impost de consums que apareix recollida a l'obra de teatre de M. S. *Los consumos : impuesto indirecto sobre el capital de los espectadores, en un acto y en verso*, estrenada a Madrid l'any 1871.

[676] *Gaceta de Madrid*, del 14 de juny de 1845. P. 3

Decret datat el 15 de desembre de 1856[677], refonent els anomenats drets de portes que havien estat vigents durant el Bienni i modificant també les tarifes i el sistema de cobrament.

En aquell temps, els límits del municipi de Les Corts de Sarrià arribaven a ocupar un bon tros del que avui és l'esquerra de l'Eixample. Al llarg de la divisòria entre els dos termes hi havia diversos burots de cobrament dels arbitris i taxes municipals sobre el tràfic de mercaderies que entraven a Barcelona. Un d'ells estava situat al Pont del Mico, un pont que hi havia al carrer de Casanova i que salvava la rasa del ferrocarril que passava pel carrer d'Aragó .

Prop d'aquell indret, al carrer de València i en terme de les Corts, s'hi va edificar una casa de planta baixa amb tres botigues: una cansaladeria, una taverna i una casa de menjars. Bén aviat, aquells establiments van començar a gaudir de molta popularitat entre els veïns pel fet de vendre els queviures, i especialment el vi, alguns cèntims més barat que els establiments similars situats en terme de Barcelona, pel fet de no haver de pagar impostos municipals.

Una de les moltes tavernes que van proliferar en determinats sectors de l'Eixample per beneficiar-se de les diferències fiscals amb Barcelona. Fotografia feta l'any 1890 al carrer de Mallorca.

L'èxit que van tenir esdevingué espectacular i la seva nombrosa parròquia, a més de consumir, comprava allà els productes que necessitava, i després intentava entrar al territori de Barcelona evitant passar pel burot que hi havia al Pont del Mico.

No cal dir que aquella taverna, la porta principal de la qual estava decorada amb una talla de fusta (antic mascaró de proa d'un vaixell desballestat) era coneguda com "el Ninot", i va ser l'origen de l'actual mercat de tal nom:

"L'Eixample es va començar a construir l'any 1861. Aquells edificis són per tant alguns dels primers que es van construir. Què hi feien al mig del no-res, lluny del centre de la ciutat?
Estalviar-se impostos. En aquells anys eren molt nombrosos els burots que feien pagar impostos a l'entrada del municipi de Barcelona. Els burots eren sovint una senzilla cabanya de fusta situada al mig d'un descampat. Els productes que entraven havien de pagar un aranzel.
Per aquest motiu, ben aviat s'hi van establir nombroses tavernes on el vi es venia més barat que a Barcelona. També s'hi venien els productes dels pagesos de la zona a l'aire lliure. El

677 *Gaceta de Madrid*, del 17 de desembre de 1856. PP 1 – 3.

negoci rutllava tant bé que la zona es va començar a conèixer amb el nom de Porvenir, un castellanisme que descriu prosperitat del barri”.[678]

A l’igual que l’exemple de la taverna del Ninot que acabem de veure, arreu d’aquell incipient eixample barceloní ja feia temps que havien començat a proliferar multitud d’establiments de característiques similars.

“A mitjans del segle XIX, anar al passeig de Gràcia significava anar fora les muralles o, el que era el mateix, anar a un lloc on no es pagaven impostos per a beure vi. Evidentment, aquest fet era molt bo per als propietaris de les tavernes, però no ho era tant per a la imatge del passeig, que s’omplia de borratxos fins a altes hores de la nit: sovint, els barcelonins més cràpules es trobaven les portes de la muralla tancades quan intentaven tornar a casa i acabaven a la “creu dels borratxos” o la “creu tremenda” -a la cantonada on ara hi ha el Palau Marcet, que alberga el cinema Comèdia-, on dormien la mona”.[679]

ELS MATUTERS

Una conseqüència de l’Impost de Consums que possiblement no estava prevista inicialment, però que no va trigar gens en manifestar-se, és que des del mateix moment que es van començar a aplicar taxes i aranzels per gravar el comerç dels productes, la natural picaresca de la gent va fer que comencessin a proliferar elements que d'una manera o altra pretenien evadir el pagament d'aquestes quantitats per tal d’obtenir un benefici.

I no tan sols es va produir aquest efecte a nivell individual o molt reduït, sinó que es va acabar creant una autèntica especialització en aquesta mena de frau, apareixent la figura dels matuters, colles de gent cada cop més ben organitzades que feien el seu negoci a partir dels diners que es podien obtenir amb el tràfic de gèneres que resultaven més competitius que els legals pel fet de no haver satisfet els corresponents tributs. No deixa de ser curiós que fins i tot arribéssin a tenir un cert sentit corporatiu:

“L’arcàngel Sant Miquel també era patró dels passafraus, matuters i contrabandistes”.[680]
La principal víctima de l’activitat il·legal dels matuters era sempre el govern de l'estat, que deixava de percebre els diners dels impostos corresponents. D’una manera indirecta, també ho eren en molts casos els propis clients que fomentaven aquest tràfic, ja que esdevenien potencials víctimes del possible mal estat d’alguns dels gèneres adquirits com a conseqüència del fet que aquests no havien estat sotmesos a cap mena de control després d’haver hagut de suportar molts cops abans de la seva venda dures condicions, tant de transport com de conservació.

A Barcelona, el feu i camp d’operacions dels matuters era, per excel·lència, l’Eixample. L’especial estatus, sovint marcadament marginal, que es vivia en aquells suburbis perifèrics, propiciava que en ells s’hi acabessin instal·lant molts dels elements menys desitjables de la societat.

El mateix Ildefons Cerdà, pare d’aquell magne projecte urbanístic, així ho reconeixia:

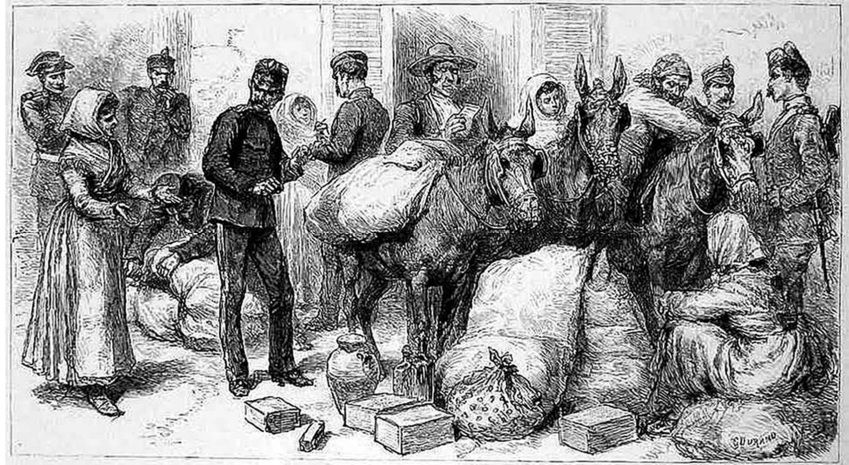
---

[678] COWLEY CAPELLA, Pere: https://pladebarcelona.wordpress.com/2014/02/21/la-frontera-de-les-tavernes/ (lectura del 28 d’abril de 2015).

[679] GISBERT, Ignasi: *Mirau on érem i on som*. Dins *La Revista de l’Eixample*. Barcelona, gener de 2012. P. 3.

[680] AMADES I GELATS, Joan: *Costumari Català. El curs de l’any*. Volum V, P. 218.

"La administracion, sin pensarlo ni imaginarlo siquiera, ofrece causa y motivo para que en las afueras de las grandes urbes se levanten ciertos suburbios de un carácter especial, que son dignos de la atencion del hombre observador. En todos los paises donde está vigente el sistema de contribuciones indirectas, y se cuenta entre ellas la de 'puertas ó consumos, se establece en torno de todas las urbes donde esta contribucion se percibe, una zona que se llama fiscal, al penetrar en cuya periferia los artículos comprendidos en las tarifas, devengan ya los derechos en ellas marcados, siendo libres mientras se encuentran fuera de esa zona. Esta contribucion crea y sostiene una porcion de gentes que se dedican á burlarla y eludirla por mil medios á cual mas ingeniosos. Estas gentes, que vulgarmente se denominan matuteros, de la propia suerte que sus cómplices y auxiliares, van constantemente á establecerse en un punto cualquiera fuera del radio fiscal, pero lo mas inmediato posible á él, y desde allí, como desde una atalaya, espian las ocasiones mas oportunas para burlar la vigilancia de los encargados por la administracion de ejercerla, é introducir fraudulentamente los artículos de consumo. Por lo comun, el primer núcleo de esas barriadas suburbanas de los matuteros, es una casa de bebidas ó un merendero que atrae á todos los del oficio, y que luego se multiplica en otro y otros edificios, todos de humilde aspecto, aun cuando á veces encierren mas ó menos ocultos y disimulados, depósitos valiosos de dichos artículos, destinados al consumo de la urbe, cuando en coyuntura favorable, que se está buscando constante y sigilosamente, puedan introducirse sin devengar derechos.

Control de mercaderies en un burot. Dibuix de G. Durand publicat a la revista "The Graphic Magazine" (1893).

Estos suburbios, mientras conservan su carácter originario, pues hay que advertir que muchas veces, andando el tiempo, la buena urbanizacion espansiva , objeto del número siguiente, se ampara de semejantes lugares, estos suburbios, repetimos, mientras conservan su primitivo carácter, presentan un aspecto ruin, porque realmente sobre serlo y mal pergeñada la edificacion que los forma, lo son tambien las gentes que en ellos se albergan. El que trabaja para burlar la ley, aunque sea bajo un concepto que presente cierta inocencia moral, se acostumbra insensiblemente á infringirla en todo cuanto alcanza, y asi como de los contrabandistas se forman los bandidos, así los matuteros vienen á formar en esos suburbios suyos, un asqueroso plantel de rateros, de ladronzuelos, de que resultan mas adelante los bravos y los asesinos.

Tambien los barrios suburbanos de los matuteros y gente perdida, sirven á darnos una idea de la importancia y riqueza de la urbe en que los tales merodean, porque si la urbe fuese pequeña y pobre, no existirian tales barriadas, en el primer caso por la poderosa razon de que conociéndose unos á otros los vecinos, los malvados señalados por tales tienen necesidad de emigrar, y en el segundo porque la pobreza no atrae á los ladrones".[681]

[681] CERDÀ, Ildefons: *Teoría general de la urbanización, y aplicación de sus principios y doctrinas á la reforma y ensanche de Barcelona*. Tomo I. Imprenta Española. Madrid, 1867. PP 235-236

És en aquest context geogràfic i social que retrobem Jaume Montserrat, de qui s'havia perdut el rastre des de l'episodi de la seva detenció per haver estat suposadament implicat en la temptativa d'assalt al pontatge de Molins de Rei.

A nivell estatal, tant el govern com la corona trontollaven. Els generals Prim i Milans del Bosch havien encapçalat pel gener de 1866 un cop d'estat de caràcter progressista al madrileny poble de Villarejo de Salvanés, que s'havia d'estendre a tot l'estat, però que va ser avortat per O'Donnell i Narváez. Aquell moviment tornaria a manifestar-se pel juny d'aquell mateix any en la sublevació de la caserna de San Gil, també a Madrid, que acabà ofegada en sang.

Aquests dos pronunciaments no van ser dos fets aïllats. Entre l'un i l'altre van tenir lloc nombrosos fets de menor envergadura, simptomàtics de l'agitació que regnava en aquell temps. La premsa del moment ens dóna idea de la situació a l'entorn de Barcelona:

"Barcelona 23 de Enero.- Parece que algunos pueblos de las inmediaciones de Barcelona han pedido permiso al Excmo. Sr. Capitan general para organizarse en somaten con el objeto de defenderse contra los ataques de las partidas de malhechores, quienes podrian aprovecharse para cometer sus fechorias de la falta de destacamento de fuerza pública, por estar empleados en otras atenciones del servicio la Guardia Civil y los mozos de la escuadra. Si nuestras noticias son exactas, S. E. No solamente les ha otorgado su permiso, sino que ha aplaudido la idea".[682]

Jaume Montserrat, però, ja no participava en aquella agitació política. Allunyat, cada vegada més, de qualsevol forma d'aspiració en aquest sentit, les passes del nostre personatge s'havien anat encaminant altre cop cap al món de la marginalitat social i la delinqüència; un món que sempre li havia estat familiar, en el que sempre s'havia desenvolupat amb tota naturalitat i on havia pogut fer valer en tot moment la seva innata capacitat de lideratge.

Hem vist com la frontera fiscal establerta a la perifèria d'aquella Barcelona que començava a expandir-se havia propiciat l'auge d'un cert tipus de gangsterisme constituït principalment per les bandes de matuters, que actuant a cavall d'aquella divisòria, exercien l'emergent i lucrativa activitat il·legal del frau als consums.

Salvant les distàncies, ben bé es podia considerar que aquest tràfic il·lícit constituïa potser la única activitat econòmica puixant en aquella Barcelona que corria abocada a la tremenda crisi econòmica que acabaria esclatant el maig de 1866, una de les més greus soferta pel sistema financer espanyol.[683]

Jaume Montserrat, home d'empenta, havent vist futur en el negoci del frau als consums, s'hi va ficar de plè, i així, quan el tornem a trobar està afincat a les immediacions d'una d'aquelles tavernes de l'Eixample. Una que tenia per nom "El León" i era utilitzada sovint com a punt de reunió per la banda de traficants que el nostre personarge capitanejava.[684]

---

[682] *Gaceta de Madrid,* del 25 de gener de 1866. P. 3.

[683] Es va iniciar a Barcelona amb la suspensió de pagaments de la Catalana General de Crèdit i del Crèdit Mobiliari Barcelonès, afectant profundament el conjunt del sistema financer català. La crisi barcelonina s'estengué ràpidament a la resta del l'estat i en pocs anys una vintena d'entitats van suspendre pagaments, van fer fallida o es van dissoldre.

[684] *Lloyd Español,* del 29 de juliol de 1866. P. 1. i també *La Correspondencia de España* del 31 de juliol de 1866. P. 1.

LA VIOLÈNCIA

En contra del que segons com ens podria haver semblat d'antuvi, l'activitat de les bandes de matuters, lluny de ser una simpàtica manifestació de l'enginy o la picaresca popular destinada a burlar unes càrregues no desitjades, constituïa una autèntica activitat criminal, revestida dels mateixos trets negatius i violents que es poden trobar en el gangsterisme de qualsevol altra època. Els enfrontaments armats entre els matuters i els guardes de consums, així com els que també es produïen entre bandes rivals de traficants, havien esdevingut una constant en la nit de l'extraradi barceloní.

Per poder-nos fer una idea de l'envergadura assolida per aquella violència desfermada, tant sols cal fer un breu repàs de les notícies provinents de Barcelona sobre aquest tema que van ser publicades per la premsa estatal durant el periode que ens ocupa i en tan sols un any, el comprès entre els mesos de febrer dels anys 1865 i 1866:

"En la mañana del 9 fué herido en Barcelona en un brazo, de una puñalada, un guarda de consumos que, estando de servicio en la Cruz Cubierta, pasó á la falda de Monjuich, cerca de la Bordeta, para impedir una gran defraudacion de pellejos de vino que se estaba verificando, segun se nos ha dicho, en cierta casa, trabajando en esta operacion un gran numero de hombres. Quince ó veinte de ellos arremetieron á pedradas contra dicho guarda por no haber querido acceder á las proposiciones de soborno que le hicieron, y uno de ellos fué el que le hirió con un puñal, habiendo tenido el herido la fortuna de poder desviar el golpe que iba dirigido contra el pecho".[685]

"CUESTION.- Antes de ayer hubo una bastante seria, extramuros de la Puerta Nueva en el sitio llamado casas de Iglesia entre varios matuteros y los guardas de Consumos de la que resultó contuso en una pierna uno de aquellos á consecuencia de un pistoletazo que le disparó uno de los guardas. Acudiendo inmediatamente la fuerza del fielato, huyeron los matuteros á escepcion del contuso".[686]

"CAMORRA.- De á folio fué la que antes de anoche armaron en la Cruz Cubierta los guardas con los metedores, como se dice vulgarmente: es el caso, pues, que los matuteros trataron de burlar la vigilancia del resguardo de consumos é introducir algun vino en la ciudad; pero fueron sorprendidos por los guardas y se armó la camorra consiguiente, de la que resultó uno de los paisanos con un brazo dislocado, y la aprehension de cuarenta arrobas del dicho caldo".[687]

"El 10, en las primeras horas de la noche ocurrió en Barcelona una ruidosa escena entre los guardas de consumos del barrio de Hostafranchs y un considerable grupo de personas que procuraban introducir una porcion de pellejos de vino, con defraudacion de derechos, por la parte, segun se nos dijo, llamada Casa de ferro. Al ver aquellas que se ponia estorbo a su intento, opusieron la más tenaz resistencia, trabándose una encarnizada reyerta, acudiendo al auxilio de los guardas una partida de mozos de la Escuadra y otros agentes de la autoridad. El resultado fué quedar heridos tres paisanos y un guarda, y como la escena duró largo rato, y se oyeron tiros y silbidos pidiendo ayuda, se promovió la mayor alarma entre los habitantes de aquellas inmediaciones, que ignoraban lo que estaba aconteciendo".[688]

---

[685] *La Soberanía Nacional*, de l'11 de febrer de 1865. P. 2.

[686] *El Lloyd Español*, del 9 de març de 1865. P. 2.

[687] *El Lloyd Español*, del 12 de març de 1865. P. 2.

[688] *La Soberanía Nacional*, del 15 de març de 1865. P. 3.

"CAMORRA.- Segun se nos ha dicho, anteanoche ha sido seria la que se armó entre los guardas de consumos y los matuteros en el boquete de la riera alta, disparándose varios tiros; los que alarmaron tanto á los vecinos de aquellas inmediaciones, que empezaron á cerrar las puertas de sus casas".[689]

"LO SENTIMOS.- Segun se nos ha dicho, ayer mañana ocurrió una escena desagradable en el sitio llamado puente de las Vigas entre los dependientes de consumos y algunos matuteros, de cuyas resultas salieron heridos dos guardas y otros dos contusos".[690]

"Rumores. Todo el dia de anteayer circuló por Barcelona una gravísima noticia que llenaba de indignacion á cuantas personas comunicaba. Decíase que un guarda de consumos habia matado de un pistoletazo á un niño de nueve años que trataba de introducir, sin pago de derechos, una bota de vino, y habia persona que hasta aseguraba haberlo visto. El hospital se llenó de un gentío inmenso que prorrumpió en gritos de indignacion. Procuramos enterarnos, añade El Telégrafo al dar cuenta de este suceso, y persona á quien debemos creer nos dijo que en el hospital no habia ingresado cadàver alguno, y que todos los dependientes de la autoridad á quienes nos dirigimos, negaban que hubiese acontecido el hecho atroz que conmovió á todo el vecindario, que sea dicho de paso, está dispuesto á creer, con suma facilidad, cuanto se diga de una institucion que por razones fáciles de comprender no vé con buenos ojos.
El rumor circuló durante el dia, no nos fué dado averiguar á punto fijo lo que sobre él pudiera existir positivo. Se nos dijo si que anteanoche habia tenido lugar una reyerta en la que habian sido heridos dos guardas y algun paisano. Esto es lo que hemos podido sacar en limpio, bien que á última hora continuaba el mismo rumor sobre la muerte del niño. En el hospital, sin embargo, continúa no habia ingresado cadàver alguno, segun se nos aseguró muy formalmente".[691]

"Segun El Telégrafo de Barcelona, hace tres dias volvieron á oirse disparos por largo rato cerca de la Cruz Cubierta de aquella capital, procedentes, segun se dijo, de una reyerta entre guardas de consumos y matuteros, resultando algunos heridos, segun las noticias de nuestro colega".[692]

"PORMENORES.- El individuo de la visita de consumos que fué herido anteanoche, vivió tan solo algunos minutos, pues los matuteros le habian atravesado de parte con su mismo estoque, después de haberle dado cuatro o cinco puñaladas. El cabo de la ronda que acudió en su auxilio con tres individuos mas fué tambien herido en un brazo aunque de poca consideracion. Parece que hasta ahora hay cinco presos de los agresores.
Casi á la misma hora ocurrieron algunas reprensibles escenas entre matuteros y guardas, en otros puntos de las afueras, como la puerta de San Carlos y de San Antonio, pero en ninguno de ellos ha habido que lamentar desgracia, mas que las que hemos referido".[693]

"DESGRACIAS.- Continúan ocurriendo lamentables escenas en los fielatos de consumos. Además de las que tenemos dado cuenta á nuestros lectores, vamos á referir una que tuvo

---

[689] *El Lloyd Español*, del 29 de març de 1865. P. 2.

[690] *El Lloyd Español*, del 31 de maig de 1865. P. 2.

[691] *La España*, del 29 de juny de 1865. P. 4.

[692] *La Correspondencia de España*, del 6 de juliol de 1865. P. 1.

[693] *El Lloyd Español*, del 23 d'agost de 1865. P. 2.

lugar anteanoche y que por lo avanzado de la hora en que se nos comunicó la noticia, no pudimos dar cabida en la edición de ayer.
Segun se nos ha referido, parece ser que estaban reunidos en el fielato de consumos situado en la Cruz Cubierta, anteanoche, varios dependientes del espresado ramo, cuando uno de los matuteros, que sin duda alguna les estaba espiando, descerrajó un trabucazo á boca de jarro, resultando muerto en el acto un individuo de la visita, y otros de la misma gravemente heridos. Aun no se ha podido dar con los asesinos, siendo detenidos por sospechas hasta cinco individuos. El juzgado se personó anoche en el sitio de la ocurrencia, retirándose a la dos de la madrugada. Parece que despues del trabucazo, los guardas de consumo dispararon algunos tiros, hiriendo uno de ellos aunque levemente á un paisano.
Los heridos fueron conducidos al Hospital, donde ayer tarde falleció uno, estando el otro en tan gravisimo estado que desesperan de salvarle".[694]

"Leemos en el Diario de Barcelona del 24:
Ayer al anochecer hubo tambien un amago de desórden promovido en las afueras de la ex-puerta Nueva por unos grupos bastante considerables de personas, de entre los cuales salian algunas piedras, y se oían palabras insultantes proferidas contra los guardas de consumos. Estos por su parte tenian empuñadas sus carabinas, y estaban en disposicion de hacer fuego contra el primero que se les acercase. Se decia de público que habia un paisano herido".[695]

"Los grupos que dias pasados se presentaron en la ex puerta Nueva y que hostilizaron á los guardas de consumos, resultando algunas desgracias, parece volvieron á reunirse en la tarde del jueves; pero sin pasar a vías de hecho se disolvieron á la primera intimidacion".[696]
"HERIDOS.- Parece que volvemos á las andadas, pues antes de anoche, en el sitio denominado Puente de Parellada, fué herido un guarda de consumos, logrando poco despues capturar al agresor".[697]

"REFRIEGA.- Entre matuteros y guardas de consumo la hubo anoche, y gorda, aunque sin consecuencias, pero anduvieron las pedradas por el aire y hasta se dispararon dos tiros. Luego veremos si de esta refriega resulta algun nuevo herido de arma blanca que no sepa, donde ni como le sucedió la desgracia".[698]

EL TRET D'UN TRABUC

La banda de matuters de Jaume Montserrat no havia quedat al marge d'aquestes batusses que, d'una manera gairebé constant, sacsejaven la nit de la perifèria barcelonina. La major part d'aquells altercats, tant si es tractava d'enfrontaments entre traficants i guàrdies de consums con si eren mers ajustaments de comptes entre colles rivals de matuters, s'acostumaven a saldar generalment amb un cert nombre de contusionats i ferits de major o menor consideració.

Tot i que en la major part dels casos, afortunadament, es podia dir que al final no havia arribat la sang al riu, també és cert que algun d'ells, però, va concloure tràgicament amb la pèrdua

---

[694] *El Lloyd Español*, del 24 d'agost de 1865. P. 3.

[695] *La Discusión*, del 27 d'agost de 1865. P. 3.

[696] *El Contemporáneo*, del 31 d'agost de 1865. P. 3.

[697] *El Lloyd Español*, del 3 d'octubre de 1865. P. 3.

[698] *El Lloyd Español*, del 8 de febrer de 1866. P. 3. Amb un redactat lleugerament diferent, també ho recullen *La Correspondencia de España*, del 10 de febrer de 1866. P. 1 i *La Soberania Nacional*, del 10 de febrer de 1866. P. 1.

d'alguna vida. Tal és el cas de l'enfrontament que va tenir lloc la nit del divendres 27 al dissabte 28 de juliol de 1866 entre dues bandes rivals de matuters, una de les quals era la que capitanejava Jaume Montserrat.

Era una nit de lluna plena[699] i la claredat regnant afavoria als membres dels dos bàndols contrincants la perfecta visualització dels rivals. En aquella ocasió no n'hi va haver prou amb les pedres o les navalles esgrimides en les altres ocasions, i per part d'alguns dels elements participants es va recórrer a l'ús d'armes de foc.

De sobte, gairebé al punt de la mitja nit i en el moment àlgid de la topada, l'estrèpit del tret d'un trabuc va posar fi, secament, a l'aldarull, provocant la desbandada d'una gran part dels contendents.

A terra, greument ferit, quedava el cos d'un home : Era Jaume Montserrat, que havia estat aconseguit de ple a la cuixa dreta per la metralla engegada pel tret d'aquella arma.

L'HOSPITAL DE LA SANTA CREU

Encara viu, Jaume Montserrat fou recollit i portat a corre-cuita a l'Hospital de la Santa Creu durant les primeres hores del dia 28 de juliol que llavors tot just començava, ingressant en aquella institució amb el número d'entrada 2063 en la sala o unitat dedicada específicament a desgràcies.[700]
Possiblement per causa de les presses, motivades per la gravetat de l'estat del nostre personatge, o potser per la dificultat en poder-se expressar tant ell com els seus acompanyants, en un primer moment va ser inscrit a l'hospital amb el nom de "Jaume Serrat", detall que més endavant, en un moment de major tranquil·litat, seria esmenat.

També llavors es va poder acabar d'emplenar l'anotació del llibre de registre amb totes les dades de la seva filiació. És així com, entre altres detalls, se'ns confirma que vivia a l'Eixample i que en aquell moment tenia 45 anys i estava solter.

La resposta donada a un apartat usualment nimi d'aquell petit qüestionari, el corresponent a la professió de l'ingressat, ens podria suggerir que Jaume Montserrat, veient-se ja a les portes de la mort, estava fent balanç del què havia estat en conjunt la seva atzarosa existència:

En aquells 45 anys de la seva existència, quina havia estat la única ocupació que havia tingut que fos susceptible de ser considerada socialment honorable?

I és així com, recordant aquell gloriós temps del seu càrrec de comandament a la guarnició de Sarrià i de la vetllada al Liceu durant el brevíssim període de 2 mesos i 21 dies transcorregut entre l'entrada a Barcelona amb el general Concha el 5 de desembre de 1848 i la detenció pels fets de Sarrià el 25 de febrer de 1849, el nostre personatge, ja amb un fil de veu, respongué:

- "Ex-militar".

I d'aquesta manera va quedar enregistrat.

---

[699] *Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1866*. Imprenta del Diario de Barcelona. Barcelona, 1865. P. 11

[700] Arxiu Històric de l'Hospital de Sant Pau. Fons històric de l'Hospital de la Santa Creu. Llibres registre entrades i sortides de malalts. Vol. IV. Inv. 2. Llibre 49. Segona anotació del dia 28 de juliol de 1866.

LA NOTÍCIA A LA PREMSA. EL DECÈS

Durant els dies immediatament subsegüents al succés, la premsa va anar publicant el que els anava arribant.

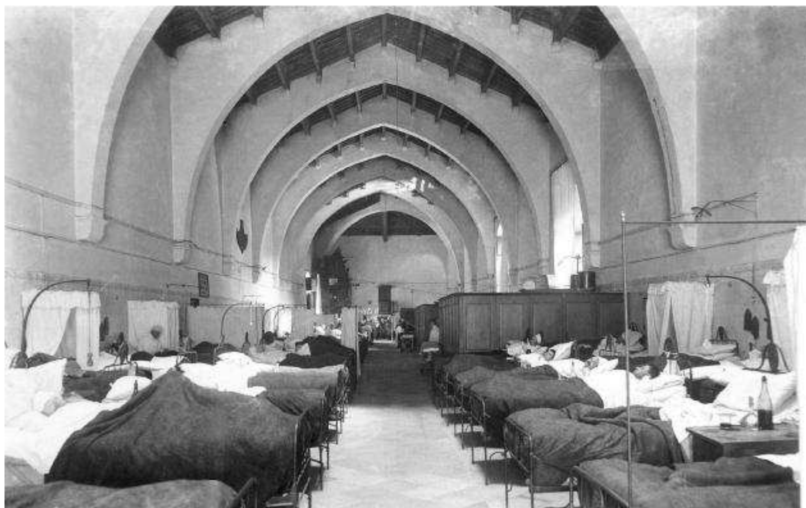
El primer que se'n feu ressò va ser el barceloní El Telégrafo, que basant-se en fonts orals parcialment informades, el dissabte 28 anunciava que aquella nit passada havia mort un matuter d'un tret de trabuc, sense donar gaires detalls més.

L'endemà, El Lloyd Español ampliava la notícia:

"Lo perni-quebraron.- Anoche en el Ensanche tiraron un trabucazo á un individuo con tan buena puntería que le llevó las dos piernas. El agresor no pudo ser habido, y el herido que era un gefe de matuteros, fué conducido al hospital".[701]

I el dia següent, dilluns, tot corregint el que El Telégrafo havia publicat el primer dia, donava més detalls i anunciava el decés del nostre personatge:

"Aclaraciones.- A pesar de lo que dijo El Telégrafo el sábado, no era cierto que el matutero que recibió un trabucazo, hubiese fallecido. Mejor enterados nosotros dijimos lo que habia de verdad; estaba muy grave y en ese estado ha seguido ayer domingo, hasta las doce de la noche, á cuya hora falleció".[702]

Una sala de l'antic Hospital de la Santa Creu. Biblioteca de Catalunya, Arxiu Històric de l'antic Hospital.

Efectivament, les conseqüències del tret de trabuc que havia rebut van resultar ser fatals, i Jaume Montserrat havia mort a l'Hospital de la Santa Creu a tres quarts de dotze de la nit del diumenge 29 de juliol de 1866, quan, per molt poc, encara no feia vint-i-quatre hores que havia estat ingressat.

L'endemà, dilluns, Jeroni Torrabadella[703], secretari del Registre Civil de Barcelona, signava el corresponent assentament de defunció, que, recollint les mateixes dades que constaven al registre de l'Hospital de la Santa Creu deia així:

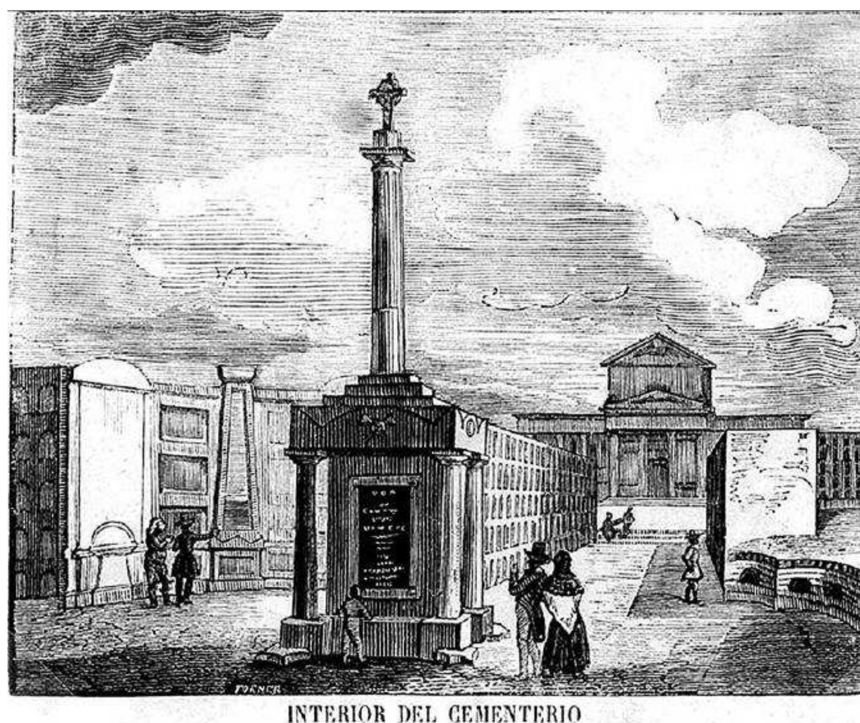
[701] *El Lloyd Español*, del 29 de juliol de 1866. P. 1. Aquesta mateixa notícia va ser reproduïda pel diari madrileny *La Correspondencia de España* del 31 de juliol de 1866. P. 1.

[702] *El Lloyd Español*, suplement del dilluns 30 de juliol de 1866. P. 1

[703] Jeroni Torrabadella i Fàbregas (a) Pantiquet va ser un gran propietari immobiliari, rendista i advocat, membre del Partit Liberal Monàrquic, del qual va ser secretari provincial. Va ser membre de la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, així com també del Consistori dels Jocs Florals de Barcelona dels anys 1859, 1861 i 1862. En el temps que ens ocupa exercia el càrrec de secretari del Registre Civil de Barcelona, i més tard, l'any 1833, va ser regidor i tinent d'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona i vocal de la Comissió permanent d'Hisenda de l'esmentat ajuntament.

“El dia 29 de Julio de mil ochocientos sesenta y seis y hora de las 11 ¾ de la noche ha fallecido de la enfermedad Herida de bala en la pierna derecha D. Jayme Monserrat y Pagés de 45 años de edad, natural de S Just Desvern de estado soltero y profesión Ex-Militar, habitante en la calle de (Hospl. Gl.) Frente bar el Leon Ensanche num --- piso ---; habiendo otorgado testamento en poder del Notario D. ---. Es hijo de D. Pablo y de Da. Maria, natural de --- y ha sido enterrado en el cementerio general de esta ciudad en 30 de Julio del indicado año”.[704]

Tal com queda recollit a l’anotació del Registre Civil, el dia 30 de juliol de 1866, les despulles del santjustenc Jaume Montserrat Pagès van ser conduïdes des de l’Hospital de la Santa Creu fins al Cementiri General de Barcelona, situat al Poblenou, on rebrien anònima sepultura en el departament tercer, antigament anomenat "dels pobres", on encara avui es poden contemplar els pilars que són testimoni de l’emplaçament de les fosses comunes que es van fer a partir de l’any 1855.

Interior del Cementiri del Poblenou a mitjan segle XIX. Gravat de Miquel Torner i Germà (1802-1863).

Sant Just Desvern, tardor de 2015

JULI OCHOA

[704] Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona. A 171 Mortalitat. Defuncions 1866. Registres. Llibre 3. Anotació 3390.